

శృంగార శ్రీనాథము

గ్రంథకర్త :

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళి

సంపాదకులు

డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తి

మణిమంజరి ప్రచురణలు

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్

హైదరాబాదు

Sri Prabhakara Sampurna Grandhavalu-2
Manimanjari Prachuranalu
Sringara Sreenadhamu
By the late Sri Veturi Prabhakara Sastri

First Edition 1923
Second Edition 1985
Copies 1000

Title Design : Seela Veerraju

All Rights Reserved
Veturi Prabhakara Sastri Memorial Trust
2-2-18/15/D/1, Bagh Amberpet
Hyderabad-500013

Price Rs 50/—
(For members Rs 25/—)

Published by :
Manimanjari Prachuranalu
Veturi Prabhakara Sastri Memorial Trust, Hyderabad

Printed at
Master Art Printers
1-1-694/2/A, Gandhinagar
Hyderabad-500380.

శ్రీ ప్రభాకర సంహార గ్రంథావళి-౨

శృంగార శ్రీనాథము

గ్రంథకర్త

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

గ్రంథ ప్రశంస

డా॥ వాసిలి వెంకటలక్ష్మీనరసింహారావు

డా॥ ముక్కామల రాధాకృష్ణశర్మ

మణిమంజరి ప్రచురణలు

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్
హైదరాబాదు.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్ వారి

మణిమంజరి ప్రచురణలు

(శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి గ్రంథములు)

1. ప్రబంధ రత్నావళి 15/- సభ్యులకు 8/-
Prabandharatnavali 15-00 Proc, Dr. Public Libraries
11550 Te/300/1727.
2. నీతినిధి 18/- 9/-
Neeti Nidhi - 18/- Proc. Dr. Public Libraries
R-C-No. 5-E1 84 dt. 4-4-84
3. తంజావూరి ఆంధ్ర
రాజుల చరిత్ర 10/- 5/-
4. కామధేనువు కథ 10/- 5/-
(శ్రీకృష్ణ దేవయ్యగారి)
5. కుమారసంభవము 25/- 12/-
వ్యాఖ్య-విమర్శ: పాఠపరామర్శ
6. స్వంగానంద శ్రీవాళి (పునర్ముద్రణము) 50/- 25/-
7. వేటూరివారి పీఠికలు-I 30/- 30/-
(పునర్ముద్రణము)

[కృష్ణుడు శుక్రుని పరమ భక్త వాచానందాచార్యులు అచ్చయిన గ్రంథము
లందఱేమిట.]

“మణిమంజరి” విశేష సంచికలు (ఒక్కొక్కటి) 15/- మొత్తము
(1 నుండి 10 వరకు) పది సంచికలు.

Manimanjari - 15/- Proc. Dr. Public Libraries.
R-c-No. 2-E 1/82 dt. 21-7-82.
Proc. Dr. School Education, Hyderabad.
R-C-No. 1672/64/82 dt. 28-7-82.
Recommended for Schools & Colleges.

ప్రచురకు: విహారము

మేనేజింగ్ ట్రస్టీ: వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్
2-2-15, 15/D/1, బాగ్ అండ్స్ పేజ్, హైదరాబాద్-500013

శ్రీ ర సు

శృంగార శ్రీనాథము

శ్రీనాథ చరిత్రము.

కర్త :

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

— — —

వేటూరి శంకరశాస్త్రిచే

ప్రకటింపఁబడినది.

— — —

ప్రథమ ముద్రణ ౧౦౦౦ ప్రతులు.

కాపీరైట్ రిజిస్టర్డ్]

వెల రు. ౨.

బెజవాడ : ఆంధ్ర గ్రంథాలయ (ప్రెస్ (లిమిటెడ్) యందు

క. కోదండరామయ్యచే ముద్రింపఁబడియె-1923.

M. Venkatarangaiya, M. A.
Professor of History and Economics.

Maharaja's College,
Vizianagram.
17-9-1924

ఆర్థ్య,

మీరు రచించిన 'శృంగార శ్రీనాథ'మను గ్రంథమును
రెండవవర్ణాయము చదివిముగించి ఈ యుత్తరమును వ్రాయుచు
న్నాను. ఇట్టి గ్రంథమివరకు మన భాషలో నెవరుగావి రచించి
యందలేదని నా దృఢాభిప్రాయము. ఈ కార్యమును కొన
సాగించుటలో మీరు గావించిన పరిశోధన పరిశ్రమ ఎంతనాతీత
ములు. మీతోటి పరిచయ భాగ్యము నాకిదివరకు కలుగక
పోయినను మీ గంథ పత్రము వలన నాకు కలిగిన పరమానంద
మును సూచించుటకై నేనీ యుత్తరమును వ్రాయుచున్నాను.
ఈ పఠ్యాయము నేను చెప్పపట్టము వచ్చినప్పుడు మీ దర్శనము
చేసెదను. మీ నుండి ఎన్నియో క్రొత్త విషయములను నేర్చుకొన
వలయునని కుతూహలపడుచున్నాను.

చిత్తగించవలెను.

ఇట్లు,

తమ విధేయుడు

మామిడిపూడి వెంకటరంగయ్య

మ న వి

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళిలో రెండవ కుసుమముగా ఇప్పుడి “శృంగార శ్రీనాథము” పునర్ముద్రింపబడినది. ఈ గ్రంథము తొలి అచ్చు కూర్పు 1922-23లో జరిగినది. దానికి శ్రీమక్త్యం సంస్థానాధీశ్వరులు నాదొసగిన ద్రవ్యసహాయ మొకింత తోడువడినది. అట్లే అరవై మూడేండ్ల పిదప అమూల్యమైన ఈ చారిత్రక పరిశోధన గ్రంథమును పునర్ముద్రణకు తెచ్చుటలో నేటికి ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారి సహకార ఆర్థికసహాయమును కొంత చేయూత విచ్చినది. అట్టి ద్రవ్యసహాయమే వేళకందనిచో నాటికి నేటికి ఈ గ్రంథ ప్రకటనము అసాధ్యమే అయ్యేది.

నాడు శ్రీ ప్రభాకరులు తమ తొలిపయకులో నిట్లు వ్రాసిరి.

“ఈ గ్రంథమును నేను ఐదియేండ్లకుఁ బూర్వము రచించి యచ్చునకుఁ దెచ్చుటకై యత్నించుటలో నప్పు డంతరికప్రాయమయ్యెను. ఆగోడవ నిప్పుడు తడవనే ? తడవయినను నేఁడిట్లు ప్రచురింపగల్గినందుకయి సంతోషించుచున్నాడను.....

చరిత్రభాగముని గ్రంథవిమర్శభాగముని యీ గ్రంథమును తొలుత రెండు భాగాలుగా రచించితిని. కాని గ్రంథ బాహుళ్యముచే ఇప్పుడు ప్రథమ భాగము మాత్రమే ప్రకటించితిని. విమర్శ భాగము వేరొక గ్రంథముగా వెల్లడింప వలసియున్నది. తొలుత నే నీ ప్రథమ భాగమున వ్రాసిన విషయములు కొన్ని .... గ్రంథము పెద్దదియగుచున్నదన్న భీతిచే.... అనేకాంశముల నచ్చునందు హ్రస్వికరించితిని. అనుబంధమునఁ జూపఁదగిన చరిత్ర సాధనముల నెన్నిదినో యచ్చై పెట్టితిని....”

సుప్రసిద్ధులగు గ్రంథకర్తలకు వేళకు తగిన ద్రవ్యసహాయమందకను అచ్చువేసికొనుట కవకాశములు లేకను అపూర్వ రచన లెన్ని యెట్లు ప్రణవ్యమై పోవుచుండినవో, నేటికిని పోవుచున్నవో, యెరుగుటకీ ‘శృంగార శ్రీనాథము’ను ఒక గొప్ప ఉదాహరణముగా పేర్కొనవచ్చును.

ప్రభాకరులు శృంగార శ్రీనాథమును 1912 ప్రాంతములలోనే చరిత్ర
భాగమనీ-గ్రంథవిమర్శ భాగమనీ రెండు విభాగములుగా ఒక గొప్ప పరిశోధన
గ్రంథమును రచించిరి. గ్రంథమునైతే రచించిరిగానీ ముద్రించుటకు సామ్యేదీ ?
ఆ ప్రయత్నమున కొన్నేండ్లకాదు మొత్తము గ్రంథమే నష్టమైపోయినది. ఇది
శ్రీ శాస్త్రిగారే (1922లో) అందిచ్చిన సమాచారము. పరిశోధకులు వారి తొలి
పలుకును జాగ్రత్తగా పరిశీలించవలసియున్నది.

నిరుత్సాహ నిహతులైనను రచయిత తామే గమక వారే తిరిగి యెట్లో
గ్రంథమున తొలివిభాగమును మాత్రము పునర్నిర్మించగలిగినట్లున్నారు; అదీ
అప్పటికి కూర్చదగిన విధమున. వలితముగా వెలువడినదే ముద్రించబడిన గ్రంథ
భాగము. దాని రెండవ భాగమును తిరిగి వారు నాడు పునర్నిర్మించనూ లేదు.
అచ్చుకు తేవలసిన ఆవశ్యకమును కలుగజేచు. అనంతరకాలమున వారి దృష్టి
యోగమార్గమునను ఆర్తులైనవారి నాడుకొనుటలోనూ లగ్నమై 'పాపిత్యాది
వ్యవహారములకు సుదూరమైన కార్యకలాపము'లందు నిష్టమై యుండినది. కనుక
తొలినాది వారి ఇచ్చ పేదప నెరవేరనూలేదు.

ప్రజ్ఞప్తమై పోయినది పోగా గ్రంథరూపమున నేడు మనకు దక్కినదింత
మాత్రమే. నాడు చేజారిపోయిన సంపూర్ణగ్రంథ మది ఏనాటికైనంబించునేని అది
ఆంధ్రుల యదృష్టము !

జరిగిన విషయ మిది కదా మరి యెరిగినవా రేమందులో విందమని శ్రీ
ప్రభాకరుల కడగొట్ట సోదరు లిద్దరినీ-వినతండ్రులు పూజ్యులు దా॥ చంద్రశేఖర
శాస్త్రి (85 సం॥) గారిపే, దా॥ శంకరశాస్త్రి (88 సం॥) గారిని-మొన్న కలిసి
(5-10-85 వాడు) అడిగితిని. వారు పలికిన పాఞ్శానికి సారాంశమిది.

'అన్నయ్య వెస్టీ మిషన్ హైస్కూలులో ఉద్యోగం విరమించి ప్రాచ్యలిఖిత
పుస్తకాలలో చేరిన కాల మది. స్కూలు వదలి కొత్త ఉద్యోగంలో ప్రవేశించే
సందర్భంలో అప్పటి హెడ్మాస్టరు జె. యస్. ఎం. హూవర్ అన్నయ్యమీది అభిమా
నంతో ఆయనకొక 'అలెగ్జాండ్రా' పెన్ను బహూకరించారు ఏద్యోగం సరే పెట్టి.
ఆ విషయం ప్రస్తావిస్తూ ఆ బంగారు పాకీ కలంతో అన్నయ్య అప్పుడు కళ్లేపల్లికి,
వాన్నాడు, ఓ ఉత్తరం రాగాడుకూడా. ఆ కలాన్ని అన్నయ్య ప్రితిలో వాడుకొనే

వాడు. దాంతోనే అన్నయ్య అరటిమొవ్వల్లాంటి తెల్లటి కాగితాలమీద శృంగార శ్రీనాథం రాస్తుండేవాడు. గురుజూడ అప్పారావుగారి కొడుకు రామదాసు కిద్దాడు అన్నయ్య ఆ పుస్తకాన్ని అచ్చువేయించే ఏర్పాటుచేస్తావంటే. ఆయన అశ్రద్ధ వల్ల అదికాస్తాపోయింది. ఆపవీ సాగలేదు "

అప్పారావుగారికి, ప్రభాకరశాస్త్రిగారికి, రామదాసుగారికి మైత్రి బాగా ఉండే దనీ, వారిమధ్య ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలూ బాగాసాగేవనీ ఉత్తరాలూ బోలెడుండేవనీ వారే చెప్పారు. ఆ లెఖలను ఎవరు తీసుకొన్నారో ఏమైవోగావీ ఈనాడు మా పేకరములో అవి ఏవీ మిగలలేదు. విజయనగరంలో అప్పారావు వంతులుగారి యింటి నుండి శ్రీ చల్లా సూర్యనారాయణగారికి (18-10-1911) వ్రాసిన లేఖ ఒకటి మాకిమధ్య లభ్యమైనది. (చూ. మణిమంజరి 9-పు, 112) అఫీసుపనిమీద నాడు వారాప్రాంతాలకు వెళ్ళి కొన్నాళ్ళకైతే ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. ఆ సమీప కాలంలోనే మదరాసులో రామదాసుగారికి శాస్త్రిగారి గ్రంథాన్ని ఇచ్చివ సంఘటన జరిగియుండును.

ఆనాడు కూపర్ ఏమి ఉద్దేశించి ఆ బంగారుపాళీ కలాన్ని ప్రభాకరుం కిచ్చినాడోకానీ పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శలోని ప్రామాణికతను వాతరించు కొని స్వర్ణపేటికలో నిక్షేపించుకోదగిన గొప్ప విమర్శ పరిశోధన గ్రంథం తెలుగు వాఙ్మయరంగాన వెలసినది. ఊన్ మోర్లే సంపాదకత్వంలో వెలువడిన "English men of letters" అనే గ్రంథమాలికలోని గ్రంథకుసుమాంతో శృంగార శ్రీనాథము పోటీపడే రీతినున్నదని విజ్ఞులనాడే ఈ గ్రంథమును ప్రశంసించివారు.

మరి ప్రభాకరుల అంతర్యామి నిర్దేశమెట్టిదోకాని బ్రదుకు సాగించుకొనుట కేర్పడిన వాఙ్మయ సేవలో 'ఆరకుడుపు సాగునట్లు పనిచేయుటకే మెసలనిచ్చినది గాని అంతకెక్కువగ పనిచేయుటకుగాని అంతకెక్కువగ సావించుటకుగాని' ఆయనకు చోటియ్యకేపోయెను. పర్యవసానముగా వాఙ్మయరంగమున 'క్రిడావివోద మనుభవింపవలెనని కొండంత కోరిక చెలరేగుచున్నను ఆదినుండి కూడ దాని కభ్యంతరములు, ప్రతిషేధములు తఱచుగా నడ్డుతగులుచు నిరుత్సాహమునేగొల్పు చుండియు.

శ్రీ శాస్త్రిగారి జీవితమది యోగ వాఙ్మయ మార్గముల సంగమ స్థానము. ఉభయదంగములందును వారికృషి మౌలికము, బహుముఖీనము, చిరస్మరణీయము.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్టువారు రెండేళ్లలో రానున్న ప్రభాకర శతజయంతి వత్సరము (1988)లోగా శ్రీవారి గ్రంథముల నన్నిటిని పునర్ముద్రింప తలంపుకొని కృషిచేయుచున్నారు. అచ్చుకిచ్చి వ నాలుగు గ్రంథము లలో శృంగార శ్రీనాథము, వేమరివారిపీఠికలు ముగిసివవి. వ్యాసమంజరి, చాటుపద్య మణిమంజరి అచిరకాలములోనే వెలువడనున్నవి. సహృదయులైన పాఠకుల సహకారమున, తెలుగువారి ఔదార్యముమూలమున, వ్యవస్థను పటిష్ఠ మొనరించుకొని తక్కినవాటిని త్వరలో ప్రకటింపగల్గుదుమనియే విశ్వసించు చున్నాము.

1984 ఆరంభములోనే ఆరంభించినా అనివార్యకారణాలవలన ముద్రణము ముగించుటకెంతో ఆలస్యము జరిగినది. అందుకు మన్నింపు కోరుతూ ఈ విషయమున మాలో సహకరించినవారికందరికిని కృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించు చున్నాము. ముఖ్యముగా మేము కోరినవెంటనే అంగీకరించి గ్రంథమును గూర్చి ప్రశంసారూపమైన పరిచయవ్యాసములు వ్రాసి పంపిన మిత్రులు డా॥ వాసిలి వేంకట ఉడ్డినరసింహారావుగారికి, డా॥ ఎం. రాధాకృష్ణకర్మగారికిని మా ధన్యవాదములు మా కోరికను మన్నించి గ్రంథమును అచ్చుకిచ్చేముందు ప్రథమ ముద్రణము నొకమారు మాచి ముద్రణ స్థలిత్యములను సరిపరచి తోడ్పడిన మిత్రులు డా॥ రవ్వా శ్రీహరిగారికి మా కృతజ్ఞతలు. గ్రంథమును ముద్రించు తరి బాధ్యతను వహించి తమ ప్రైవేటులో అచ్చుపని మెచ్చుపనిగా విర్యహించిన చిరంజీవి వాసిలి వసంతకుమార్గారికి మా అభివందనలు.

అడిగిన వెంటనే యథావకాశము అర్థికసహాయ మందించిన అంద్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖవారికిని, ప్రత్యేకముగా, సహృదయులైన శ్రీ పి.వి.ఆర్.కె ప్రసాద్ IAS గారికిని, శ్రీ ఈరంకి వెంకటసుబ్బారావు గారికిని మా కృతజ్ఞతాభివందనలు లర్పిస్తున్నాము. ఇలాగే మణిమంజరి ప్రచురణలను చదివి మెచ్చి ట్రస్టువారు దేపట్టిన కార్యదారమున పాలుపంచుకొని సత్కులైన సహాయ సహకారము లందిస్తున్న మిత్రులందరికిని మా వందనములు.

భవదీయుడు.

—వేటూరి ఆనందమూర్తి
గ్రంథ సంపాదకుడు

తొలి పలుకు

శ్రీనాథుడు శృంగారప్రియుడు. కావుననే తనకావ్యమున కాతఁడు శృంగారనైషధమని పేరిడినాడు. ఆయన కలిమతమగుటచే నీగ్రంథమున కావిధముననే నేనును శృంగారశ్రీనాథమని పేరిడితిని. ఇది నిక్కమగు చరిత్ర గ్రంథ మనఁ గాదు. చరిత్రగ్రంథమునఁ జెప్పఁబడు విషయములెల్ల నవియట్లే నడచినవని నిరూపింపఁ దగియుండవలెను. అందఱులుగా దొరకిన చరిత్ర సాధనములకుఁ జొండిక కల్పించి సుఖావ్యముగా శ్రీనాథునిచరిత్రము నిండు వేసు సందానించితిని. ఇందలి విషయములెల్ల నిట్లే నడిచిన వనఁగాదు. కాని, యువలక్ష్మియు లయిన చరిత్రసాధనముల కని యవిరోధములయి యనుకూలము లయి సంతాప్యములయి యుండఁగలవనో మాత్రము జెప్పనగును. ఈ కారణముచే శ్రీనాథచరిత్రమమట పసిగా నుండదని తలంచి విడిచి పయిపేరు శయికొందివి. శృంగార మీగ్రంథము పేరనేగాని లో వెక్కడను గావరాదు. ఈ పేరు నేతిబీల వంటిదే.

చరిత్రభాగమని గ్రంథవిమర్శభాగమని యీగ్రంథమును 'తొలుత రెండు భాగములుగా రదియించితిని. కాని గ్రంథభాహుళ్యముచే నిపుడు ప్రథమభాగము మాత్రమే ప్రకటించితిని. విమర్శభాగము వేతొక గ్రంథముగా వెల్లడింపవలసి యున్నది. తొలుత నే పీఠవ్రథమభాగమున వ్రాసిన విషయములు కొన్ని యిటీవల శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు మొదలగువా రాండ్రుఁచరిత్రము మొదలగు వానియందు వేఱుగా నెఱిగి వెల్లడించిరి. అట్టివానిఁగొన్నింటి నిందు సంక్షేపించితిని; చరిత్రచర్చకమేయని. మఱియు గ్రంథము పెద్దదియగు

చున్నదన్న భీతిచే రెడ్డిరాజుచరిత్రము మొదలగు విషయములం దపూర్వముగా నేను వ్రాసిన యనేకాంశముల నచ్చవందు వ్రాస్తీకరించితిని.*

అనుబంధమునఁ జూపఁదగిన చరిత్రసాధనముల నెన్నిటిలో యద్దె పెట్టితిని. ఇతరత్ర ముద్రితములయిన శ్రీనాథశాసనాదులను నేనిందు విడనాడితిని. వ్రస క్తములయిన చాటుదారలను బెక్కింటిఁ బరిత్యజించితిని. అవికొన్ని చాటు పద్యమణిమంజరీ ప్రథమ ద్వితీయభాగము లందున్నవి. పెక్కుపద్యములిప్పు డచ్చున క్కొరచివిగా నున్నవి. “శ్రీనాథుని శృంగార వర్తవము” అనుపేర రచించిన ప్రకరణము నిందు ముద్రింపక మూలనుంచితిని.

ఈ గ్రంథమువకు వలయుప్రధానసాధనముల నేను ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండారమునండి పరిగ్రహించితిని. మఱియు శ్రీ చిల్లకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు, మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, జయంతి రామయ్య పంతులుగారు, వేపారామేశం పంతులు గారు, కొవ్వట్లాజు లక్ష్మణరావుపంతులు గారు, రంగ స్వామి సరస్వతిగారు, ననువారి తోడ్పాటునుగూడఁ గొంత పడసితిని. శ్రీ వీరభద్రరావుగారు రంధ్రుల చరిత్రమున శ్రీనాథ విషయము వ్రాయుదేశిక వేణుగా శ్రీనాథుని చరిత్రమును గూడ విరచించిరి. కడచిన సంవత్సరమున నే పీ గ్రంథమును ముద్రించుటకు పునః పరిశోధనము చేయుదు శ్రీ వీరభద్రరావు గారి యొద్దనుండి వారు రచించిన శ్రీనాథచరిత్రము గైకొంటిని. వారి గ్రంథము నాకుఁగొన్ని పట్టులందు గొప్పసాహాయ్యము చేసినది. శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు వారికడనున్న యపూర్వశాసన సంచయమును బదియేండ్లకుఁబూర్వము నాకొక మాత్రాసఁగిరి. రెడ్లచరిత్రవిషయము లందుఁ గొన్ని యపూర్వాంశములను దాని వలన నేను గ్రహింపఁగలిగితిని. ఇటీవల నా శాసనములు దాఖలామాది స్థలములనుండి దొరతనమువారు కైకొనివచ్చిరి. కొన్ని ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక శాసనాఁగూడ నున్నవి. పదియేండ్లకుఁబూర్వము శ్రీ జయంతిరామయ్యపంతులు

---

* రెడ్లచరిత్రమింక నేంతయేని వ్రాయవలసియున్నది. వ్రాసినదాఁ గూడ నేనిందు విడనాడితిని అది ప్రత్యేక గ్రంథముగా వెల్వడఁదగినది. ఒకనెల కాలేదు. నేనును నామిత్రుఁడు బి. యస్. శర్మ బి. యె., బి. యల్. గారును, రెడ్లరామశాసనములు రెండుకంపనీవిని, గుంటూరునుండి తూములూరు కొల్లిపర

గారికద నుండి నేనొకశాసనము వ్రాతప్రతినిగైకొని (పేజీ 127 చూ. అను బంధముకూడ చూ.) గ్రంథమున నుదాహరించితిని. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాంశాలో నది తప్పులతో మున్నది. దానిబట్టి యిటీవల నాశాసనముగూర్చి మతభేదము లేర్పడినవి. ఇప్పుడా శాసనశిలయున్న చోటి కరిగి నేను దానిపాఠములను స్పష్టపఱచుకొనివచ్చితిని. అది శ్రీరామయ్యవంతులుగారు నాకొసంగిన పాఠము ప్రకారమువనే కలదు. బహుకాంమునకు ముందే నిర్దుష్టముగా నా శాసనమును రామయ్యవంతులుగారు వ్రాసికొని వచ్చియుండుట నాకనుకూలమయ్యెను. ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ, ఎపిగ్రాఫికాఇండికా, శాసనపరిశోధకుల రిపోర్టులు, మొదలగు చరిత్రసాధనముల నడిగినప్పుడెల్ల న్యాయమూర్తి వేపా రామేశం పంతులుగారు నాకొసంగుచు వచ్చిరి. అందుల చరిత్రములు కవుల చరిత్రములు పరిషత్పత్రికలు, కాము రచించిన వ్యాసములు, కదచిన వత్సము తడవుకారము నాకద నుండనిచ్చియుఁ గొన్ని చరిత్రాంశములందుఁ జర్చించియు శ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావుపంతులుగారు నాకు సాహాయ్యముచేసిరి. మూడేండ్లకుముందు దొరతనమువారి నిదేశమున శ్రీ రంగసామిసరస్వతిగారు శాసనములకొఱకును, నేను గ్రంథములకొఱకునునయి గుంటూరుమండలమునఁగలసి సంచరించితిమి. అప్పుడు శ్రీనాథశాసనములు కొన్ని క్రొత్తవి దొరకినవి. వఱికొన్ని విషయ ములందుఁగూడ సరస్వతిగారి సాహాయ్యము నేను బడసితిని. ఇట్టి యుపకారము లకయి పయివారియెడఁ గృతజ్ఞతాబద్ధుఁడనగుచున్నాఁడను. నాపుట్టుకకుఁగూడఁ జూర్యమే యండ్రకవిచరిత్రముగూర్చి యధికముగాఁ బరిశ్రమించి మంచి గ్రంథము రచించినవారగుటచే పీఠేశలింగముపంతులుగారి నిక్కడ వినుశించు చున్నాఁడను. వారు కీర్తిశేషులు.

యను గ్రామములకు నివృణుచెఱుగుచున్న వేసవిగాదులలో వెదలి విచారించితిమి. తూములూరులో నొకగొప్ప తామ్రశాసన మొక కోమటిదిద్దని యింటనున్నది. ఎంతవేడినను నాతఁడాశాసనమును జూపినవాఁడుగాఁడు. లేదు పొమ్మనెను. నేఁడు కాదనెను. కరగించితిననెను. ఏమేమో అనెను. మేమేమిచేయఁగలము ! తూములూరులో దొరికిన తామ్రశాసనము నాయించివాఁడు చూడఁగూడదని, కీడు వచ్చునని పెద్దగోతిలో పూడిచి పెట్టిరని తెలిసినది. అలసి తిరిగి వచ్చితిమి :

ఈ గ్రంథమును నేను బడియేండ్లకుఁబూర్వము రచించి యచ్చునకుఁ దెచ్చుటకై యత్నించుటలో నప్పదంతరితప్రాయమయ్యెను. అగౌరవ నిప్పుడు తదవనేం : తదవయినను నేడిట్లు ప్రచురింపఁగల్గినందుకయి పరితోషించు చున్నాఁడను.

శ్రీ ముక్త్యాలవంస్థానాధీశ్వరుంగు శ్రీ రాజానాసిరెడ్డి చంద్రమౌళీశ్వర ప్రసాదబహద్రరుజమీందారుగారు నా యీ గ్రంథస్థితి నెఱిగి నిర్వాణముగాఁ గొంతద్రవ్యము నొసఁగి శీఘ్రతరముగా నీ గ్రంథము ముద్రితమగునట్లు చేపిరి. సత్త్వమదురస్వభావయిన శ్రీవారికి నాయురారోగ్య రాజ్యాభ్యుదయవిధిగా నీశ్వరుని బ్రార్థించుచు వారియెడఁ గృతజ్ఞతాబద్ధుడఁ వగుచున్నాఁడను.

ఈ గ్రంథము మొదటి పలువదియైదువృత్తులు మద్రాసునను కడమవి బెజవాడను ముద్రితమయినవి. బెజవాడలో వదివదిగా వాపరోక్షమున గ్రంథ ముద్రణము సాధ్యమగువంతవఱకుఁ జక్కఁగాజరిపిన యాంధ్రగ్రంథాలయ ముద్రాలయము వారిని సంభావించుచున్నాఁడను. ప్రధాన ప్రమాదములు కొన్ని సరిపఱిచితిమి. ఇంక నెన్నియున్నవో ! ఎఱిగినవారు తెలుపుదురేని శ్రితీయ ముద్రణమున సవరించుకొందును.

పెదకళ్లేపల్లి,
రుధిరోద్గారి నిజజ్యేష్ఠము. }

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయ సూచిక

ప్రథమ ప్రకరణము

కులగోత్రములు	4
తాత తండ్రులు	6
జన్మదేశము	..
జీవితకాలము	9
పేరు	16
బాల్యము	17
విద్యాభ్యాసము : గురువు	..
అభ్యసించిన విద్యలు	26
కుటుంబస్థితి	29
బాంధవము	30
ఐమ్మెరపోతన	32

ద్వితీయ ప్రకరణము

కొండవీటిరెడ్డి	38
ప్రొలయవేమారెడ్డి	41
అనపూరారెడ్డి	43
అనవేమారెడ్డి	47
కొమరగిరిరెడ్డి	49
కాటయ వేమన	51
పెదకోమటి వేమారెడ్డి	54
రెడ్డిరాజులయోగ్యత	56

తృతీయ ప్రకరణము

రాజాశ్రయము	58
------------	----

గ్రంథ రచనము	60
మరుత్తరాట్యరిత్రము	61
శాలివాహన సప్తశతి	..
పండితారాధ్య చరితము	62
పెదకోమటి వేముని నైదువ్యము	63
పెదకోమటి వేమారెడ్డి కృతులు	64
ఆస్థాన కవీశ్వరులు	68
మఱికొంఁలు వివాంసులు	71
శ్రీనాథుడు : విద్యాధికారి	72
శృంగారనైషధ రచనాకాలము	78
హరవిలాస విషయము	80
తెలఁగుచేత	87
సంస్కృత వ్యాఖ్యలు	..
గద్యవిధము	89
అప్రథ	90
గృహరాజసౌధము	92
కొండపిటి గాడిద	95
శాసనకృతులు	..
కుఱునూతుల శాసనము	96
పొన్న పల్లి తామశాసనము	97
కసుకుఱు తామశాసనము	100
కర్కపాముల	101
పినపాడు	102
పొన్న పల్లి	108
పొట్లవాటి	104
పిరంగిపురపు శిలాశాసనము	105
నందమూరు తామశాసనము	106
అంపాడు	107
పుల్లరిబోడు శిలాశాసనము	..

రుద్రవరము తామ్రశాసనము	108
మూలగూరమ్మ కొండమీదిశాసనము	..
పెదకోమటివేముని శాశియాత్ర	109
పెదకోమటి వేమారెడ్డి యిక్కట్టులు	111
దేవరకొండ ప్రయాణము	112
రాచవేమవ	114
చతుర్థ ప్రకరణము	
కొండపీటి విష్ణవము	115
శ్రీనాథునిచిక్కులు	117
కాంచీ ప్రయాణము	..
హర విలాసము	118
ఆవదితివృత్త	120
గద్యపీఠము	121
భీమఖండ రచనము	122
తెల్లరాయని యాశ్రయము	131
విస్సవనుఁగ్రి ప్రాశ	133
పంచమ ప్రకరణము	
కనకాభిషేకము	136
డిండిమ భట్టారకులు	137
షష్ఠ ప్రకరణము	
కర్ణాట దేశాటనము	164
సర్వజ్ఞ సింగభూపతి విషయము	165
సింగ భూపతి గంధములు	171
రసార్థవసుదాకరము	..
చమత్కారచంద్రిక	174
ఆవరవ్యాఖ్య	177
సర్వజ్ఞబిరుదము	178
సర్వజ్ఞసింగ భూపతి దర్శనము	179

సప్తమ ప్రకరణము

కాశీఖండ రచనము : వేమవీరభద్రారెడ్డి ప్రాస	184
వేమవీరభద్రారెడ్డి యవసానము	196
అన్నదేవచోడుని వీరకృత్యములు	198
శ్రీనాథునకు మరల చిక్కులు	201
పంటమైలారుని యాశ్రయము	..
పల్నాడు ప్రయాణములు	202
మొరసరాజ్యము	204

అష్టమ ప్రకరణము

పల్నాటి వీరచరిత్రము	205
పాటలు - పదాలు	218
కాటమ రాజు కథ	216
వీధినాటకము	218
రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు	219
వల్లభరాయడు	220
పోలికలు	222
దోపములు	228
శివరాత్రి మాహాత్మ్యము	282
విషావృత్తి మతము	..
శాంగవిషావృత్తి	283
మఱికొన్ని గ్రంథములు	286
సందనందన చరిత్ర	..
వల్లభాభ్యుదయము	287
కామశాస్త్రము	..
ధనము విజయము	288

నవమ ప్రకరణము

అవసావము

248

రెడ్ల వంశస్థులు

248-249

స్వభావము

252

మతము

259

ఇతరకవులు చేసిన ప్రశంసలు

261

నాగ్నజిత్తి పరిణయము

..

తారకబ్రహ్మరాజీయము

..

మొల్లరామాయణము

262

వసుచరిత్రము

..

శృంగార కాకుంఠలము

..

సాంబోపాఖ్యానము

..

పట్టమెట్టసోమనాథ సోమయాజి

263

దారుచంద్రోదయము

..

బహుళాశ్వచరిత్ర

..

తానకీరాఘవము

264

చంద్రలేఖావిలాసము

,

బాలభాగవతము

..

ఇందుమతీ పరిణయము

..

ప్రబంధరాజవిజయవేంకటేశ్వరవిలాసము

265

ఆరుణాచలపురాణము

..

రాజరాజాభిషేకము

..

సమకాలము కవులు

266

పరిసమాప్తి

268

అనుబంధము

శ్రీరామాభిషేకపద్యములు

271

వెలుగోటివారి వంశచరిత్ర

..

శ్రీనాథుని గ్రంథములకాలనిర్ణయము

275

కాననములు	277
పింహారంపేద	280
బల్లేపల్లిలో	„
చెఱుకుపల్లిలో	282
కర్కపాముల	288
కసుకుఱ్ఱు	294
పొన్నపల్లి	285
పొన్నపల్లె 	286
నందిమూరు	287
ఆరిపాడివేమవరం	288
రుద్రవరం	289
మూలగూరమ్మకొండ	290
కొండుూరు	291
నవనాథ చరిత్ర పీఠిక నుండి	292
దాశరామకాననము	298

డా॥ వి.వి.యర్. సరసింహారావు, రైరెక్టర్,
ఆం. ప్ర. ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ-పరిశోధనాలయము,
హైదరాబాద్-1.

ప్రభాకర శ్రీనాథము

“లోక నౌకకు కపిశ్యరులే శిర్షదారులు”

“బహుదేశములు తిరిగి, బహు శాస్త్రముల నెఱిగి, రసవత్కవిత రచించి రాజాదిరాజుల పూజల గొని, విద్యద్భోషణం దాటి తేటి, విద్యావివాదములందు విజయము లంది, భువనభరితకి రియై, పూర్వపూరుషాయుష జీవయై, దివిజ కవి వరు గుండియలు దిగ్గురనునట్లు స్వర్లోక ప్రస్థానము సలిపిన” “శ్రీనాథ కవి సార్యభాముని వంటివాడు, ప్రఖ్యాత చరిత్రుడు—ఆంధ్ర కవిశిల్పరులం దింకొక దగవడడు.”

యథాశక్తి యథోపలబ్ధి ఆసుకవీందుని చరిత్రము వివరించుటయే “శృంగారశ్రీనాథ” గ్రంథకర్త శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తద్గ్రంథ రచనమున ఉద్దేశించిన లక్ష్యము.

గ్రంథ మీనాటిది కాదు; ఆరు దశాబ్దాలుగా తెనుగునాట శ్రీనాథుని చరిత్రముపై రుచులు పెంచిన గ్రంథము. చిరపరిచితమైన తద్గ్రంథమువకు ప్రకృత మిది పునర్ముద్రణము. ప్రథమ ముద్రణము 1923 లో. వ్రాతప్రతి 1912 నాటికే సిద్ధమైయున్నట్లు తెలియుచున్నది.

విక్రమ సమరస ఇట్టి ప్రసిద్ధ గ్రంథములకు పరిచయవాక్యము లనావశ్యకములు. కాని గ్రంథకర్త ప్రతిభాపాండిత్యములకు వారసుడగు తత్పుత్రుడును, నాకు కూర్పు మిత్రుడును అగు ఆచార్య వేటూరి ఆనందమూర్తి గారు నా యేదగల పత్యయమును పురస్కరించుకొని ఈ పరిచయ వాక్యములు వ్రాయుపని నవ్వగించిరి.

గ్రంథనామము :

శ్రీనాథుడు 'నైషధీయ చరితము' తెనిగించి దానికి 'శృంగారనైషధ'మని పేరు పెట్టెను. అట్లే శ్రీ శాస్త్రిగారు శ్రీనాథ చరిత్రము ప్రచురింప తలపెట్టి ఈ గ్రంథమునకు "శృంగారశ్రీనాథ" మని పేరుపెట్టిరి. శృంగారనైషధము, శృంగార కాకుంతలము మొదలగు పేరులవలె నిదియు హృదయ రంజకముగా నున్నది. కాని శ్రీనాథుడు కేవల శృంగారియో? అను సందేహమున కిది తా వియకపోలేదు. 'శ్రీనాథుడు శృంగారియో?' అను నొక గ్రంథమే వెలువడుట సునిదితము.

శ్రీ శాస్త్రిగారు గ్రంథమున వాచ్యముగనే శ్రీనాథుడు పరమ శృంగారి యను తావమును వ్యక్తపరిచిరి. "విరంతరము దేశాటనము సేయుచు విషయ లౌఠ్యమున వర్తించుచు వచ్చినవాడగుటచే నితనికి సంసారమునం దర్హముగు నానందము లభింపకపోయెడి దేమో యని సంశయము కలుగుచున్నది." (పుట 28) "శ్రీనాథునిఁ నైషధి కు వాంఛ లయ్యున్నతములు. బోగపరాయణతమొందు ప్రౌఢ నిర్మల వయః పరివాక కాం మగుటచే నాత డప్పుడు ('భీష్మఖండ' రచన నాదికి) శృంగారరస సముద్రమున తెప్పదేలుచున్నాడు." (పుట 138) ఆంతమాత్రమున శ్రీనాథుని జీవితమంతయు శృంగారమయమని చెప్పలేము. శ్రీశాస్త్రిగారును అట్లు చెప్పలేదు. మీరు మిక్కిలి "శ్రీనాథున కదైల్యమందే తాత్పర్యము. అయినను శైవమతమునం దభిమాన విశేషము కలదు." (పుట 24) "ఎంత శృంగారియైనను చిరుతనాదీనుండియు శైవమతాసక్తి గల్గియే యుండెననుటకు పండితారాధ్యచరిత్ర రచన మొక తార్కాణము. (పుట 88) పెక్కుమార్లాతకు పంచ బహుషడంగ మంతములతో ప్రాసాద పంచాక్షరిని స్మరించుచుండును." (పుట 24) అవియు స్పష్టముగా నాతని ఆత్మరత్నము నావిష్కరించినారు ఇంతకును మానవస్వభావమున రాగయోగములును రక్తిముక్తులును సహజ లక్షణములే యగుటచే రసజ్ఞులగు కవులయం దవి భక్తి కంగములగుట మిక్కిలియు సహజము లగుచుండును. శ్రీనాథుడు చవిచూచిన దుదాత్త శృంగారము అది బోజాని శృంగార ప్రకాశమున చెప్పబడిన త దుదాత్త శృంగారము పురుషార్థ పరాయణుడైన జీవికి తార్తీయము మోక్షమునకు ముందరి మెట్టచునది మరపరాని సత్యము. శ్రీనాథు డీరహస్య మెరిగిన ప్రౌఢ

కనుక యథోచిత శృంగార సంభావన మాతని కనివార్యమే యయ్యెను. ప్రతాకరు లది పసిపట్టి ఆతని చరిత్రమునకు 'శృంగార శ్రీనాథ'మని పేరు పెట్టుట సముచితమే. అంతేకాక 'అలంకార' మను సర్వాంశరముగల శృంగార శబ్దము మనోజ్ఞశార్దూలమును స్ఫురింపజేయుదు హృదయ రంజకమైన శ్రీనాథుని చరిత్రముగల గ్రంథమని స్పష్టముచేయుచున్నది. శ్రీశాస్త్రిగారవ్వుట్లు శృంగార మీ గ్రంథమున నేతివీరలో నేయి వదిదే.

ఈ దృష్టితో చూచినచో గ్రంథమునందు శ్రీనాథుని శృంగార విషయము లన్నియులై చారిత్రికవిషయము లనల్పముగ గోచరించును. ప్రథమ ప్రకరణము శ్రీనాథుని కులగోత్రాదికముతోడను, ద్వితీయప్రకరణము రెడ్డిరాజుల విశేషముల తోడను తృతీయ చతుర్థములు రాజాశ్రయ గ్రంథ రచనాది విశేషములతోడను, పంచమము కవచాభిషేకముతోడను, షష్ఠము కర్ణాటదేశాటనాదికముతోడను, సప్తమము కాశీఖండ రచనాది విశేషములతోడను, అష్టమము పల్నాటి వీర చరిత్రాది రచనా విశేషములతోడను నిండి, యావద్గ్రంథము చారిత్రిక విశేషముల తోడను రచనా విశేషములతోడను గూడియున్నది.

గ్రంథము పేరు పెంపుల ముచ్చట ముగించి గ్రంథస్థ విషయమును పరామర్శించుట మేలు.

గ్రంథస్థ విషయ పరామర్శ :

శ్రీనాథుని జన్మస్థలము గురించియు. జననకాలము గురించియు గ్రంథముల రచనాకాలమును గురించియు శ్రీ శాస్త్రిగారు స్పష్టమైన అభిప్రాయ ములు వెలువరించిరి. చెప్పదలచిన అంశములను సందేహస్పదముగ చెప్ప నలవాటు వారికి లేనేలేదు.

శృంగారనైషధ రచనాకాలము : "పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చిన తర్వాతనే (క్రీ. శ. 1408 తర్వాతవే) శ్రీనాథుడు క్రీ. 1410, '1415 ప్రాంతముల శృంగార నైషధమును రచించెనని నేను నిశ్చయించుచున్నాఁకను." (పుట 78)

హర విలాస రచనాకాలము : "హర విలాసము శ్రీనాథుని యవసాన కాలపు గ్రంథ మనుటకు నేనంగీకరింపను. మఱియు నది కొమరిగిరి తీచిత కామందే రచింపబడిన దనుటను గూడ నంగీకరింపజాలను" (పుట 80)

శ్రీనాథ పినవీరనలు సమకాలికులని వ్రాసిన గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారి వ్రాత నుటంకించుచు కాత్రిగా రిట్లు వ్రాసిరి. “శ్రీ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు వ్రాయగూడని వ్రాత వ్రాసినారు. ఆ యవప్రథ యడగార్ప దగినది” (పుట 90)

శ్రీ కాత్రిగారు తమ యభిప్రాయముల వింత కృతనిశ్చయముతో వ్రాయు నలవాటు గలవారు. ఖాదీతముగ చెప్ప వీలుగావి యంశమును “కొంచె మించు మించుగ” నని తామే పేర్కొనుట గుర్తించదగిన యంశము.

శ్రీనాథుని “జన్మకాల మాంగ్ల కాకర్ణములు సహస్రమును మూడు నూర్థ చనిక మీద నెన్నదేను కొంచెమించు మించుగనగు”నని చెప్పిరి. (పుట 8) డాక్టరు కొర్టపాటి శ్రీరామమూర్తిగారు తమ ‘శ్రీనాథుడు’ గ్రంథమున కాత్రిగారి ‘యించు మించు’ను పాఠిక సవత్సరములు ముందువకు నెట్టి శ్రీనాథుని జనన కాలమును క్రీ 1860 అని నిర్ణయించిరి. ఈ పాఠిక సవత్సరములే శృంగారనైషధ రచనా కాలమునకును అన్వయించుటచే తత్కాలమును క్రీ 1895 అని నిర్ణయించుటకు వీలుకలిగెను.

శ్రీనాథుని గ్రంథరచనాకాల నిర్ణయమునకు మిక్కిలి తోడ్పడినది ఆతని “చిన్నారి పొన్నారి చిఱుక కూకటి” వద్యము (కా. ఖం. 1-7). చిఱుక కూకటులు మొలచు కాలమేది? నూనూగు మీసాలు పొడము వయసేది? నిండు జవ్వన మవగా వెన్నేండ్ల ప్రాయము? ప్రాచీననిర్భర వయః పరిపాక మనగా నిక్కచ్చిగా నెన్నేండ్లు? .... ఇట్టి ప్రశ్నములకు జవాబులు చెప్ప కొనుచు దేయ వరిగజనము తిట్టాయెపు రెక్కయే కాని నిక్కచ్చిగా నిన్నేండ్లని చెప్పుటకు వీలుపడునదికాదు. ‘ప్రాయమితకు మిగుల తైవ్రాలకుండ’ అనునప్పు డును ‘తైవ్రాలుట యవగా తేలు వంగుటయా? వాలుటయా’ అని ప్రశ్నించుకొని తేల్చుకొను జవాబులును నట్టివే. ఒక మహాకవి కవిత్వారోహిణి వర్ణవాత్మక ముగ చెప్పిన సందర్భము నూచవామాత్రమేకాని అచ్చితముగ నిన్ని యేండ్లు చెప్పునది కాదు. దానిని పట్టుకొని రాగి అచ్చితముగ కాలనిర్దేశము చేయుటకంటె కొంచెమించుగ స్థూల నిర్దేశము చేయుటే సరవము. భ్రమంజనము. శ్రీ కాత్రిగ రట్టి ప్రయత్నమే చేసిరి.

శ్రీనాథుని జన్మస్థల నిర్ణయమునకు తోడ్పడు వద్యభాగము “వారిది తటి కాంబుట్టజాదీశ్వరున్” అనునది; భీమఖండము నందలిది. ఇందలి కార్పట్టణము - ‘కాలిపట్టణము’, ‘కాలిపట్టణము’, ‘కాళిపట్టణ’ముగా మార్పులుచెంది ‘కాళి పట్టణము’గా పిలువబడుచున్నది. మచిలీపట్టణమునకు తూర్పున సముద్రతీరమున నీగ్రామ మిప్పుడును గలదు. కాళిపట్టణము నిందిపేరుగలవారు కూడ మచిలీ పట్టణము మొదలైన తావుల వలువురు నేటికిని గలరు. కాళిపట్టణమునకు పది మైళ్ళ దూరమున ‘కలపట’ మను గ్రామము కూడ గలదు. ‘కార్పట్టణ’మనగా ‘కాళిపట్టణమో’, ‘కలపట’మో కావచ్చును. శాస్త్రిగారి మొగ్గు కాళిపట్టణమువై పే నున్నట్లు తెలియును. కాని శ్రీనాథుడు పేర్కొన్న గ్రామము కలపటము కూడ కావచ్చునని పేర్కొని, సందిగ్ధముగనే వదలివైచిరి. (పుట 8) కృతనిశ్చ యము లేని తావుల నిట్లు వదలుటయు వరిశోధకుల చిత్తశుద్ధికి నిదర్శనము.

వశోధన ప్రవణులగు శాస్త్రిగారి జీవితమంతయు దాదాపు దానికే వినియోక్తమైనట్లు కనిపించును. మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ మున పండితులుగా మువ్విది యేండ్లు చేసిన కృషి యంతయు అట్టిదే. ఐనవ పురాణ, ఉద్బుటాధ్య చరిత్ర, హరవిలాస, క్రిడావిరామ, రంగనాథరామాయణ, సుగ్రీవ విజయాది గ్రంథముల పరిష్కారము ప్రత్యేకముగ పేర్కొనదగిన యంశము. ప్రాచీన తాళపత్ర పరిశీలన సమయమున ఐయర్పడిన చాటువులే అనేకములు ‘చాటువద్య మణిమంజరి’ కెక్కినవి. శ్రీనాథుని చాటువులు అట్లు ప్రచారము నందినవే.

శ్రీనాథ చాటువులలో పెక్కు లొకను మంభ్యములే అంబై గంథములలో మరుతరాట్నాశ్రయ, గాలివాహన సప్తశతయు, వండితారాధ్యచరిత్రమును, ధనంజయ విజయమును, నందనందనచరిత్రము, వల్లభాభ్యుదయమును గలవు. ఈ గ్రంథములు పూర్తిగా కాలంగర్భమునుండి ఐయర్పడినచో శ్రీనాథుని గురించి అనేకవిషయములొకప్పు తెలియగలవు. ఉపలబ్ధగ్రంథములైన శృంగారనైషధ, హరవిలాస, భీమఖండ, కాళిఖండ, శివరాత్రి మాహాత్యాయుంజననే శ్రీనాథుని కవిరామూర్తి విరాజ్ఞూర్తియై అచ్చెరువు గొల్పుచున్నది. తర్క వ్యాకరణ సాంఖ్య జ్యోతిషాద్యనేక శాస్త్రప్రవణులగు ఆ పండితకవి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరి శోధనకు ప్రధానపురుషు డగుటలో అచ్చెరువులేదు.

వైదర్శి మార్గము :

వర్తగుణ సమాకలితమైన వైదర్శి రీతిలో ఇతరగుణము లన్నియు వంతర్పించునను భావము కలవాడు శ్రీనాథుడు. ఐహాగుణ ప్రస్తావముగల వైషధీయ చరిత శ్లోకములను కొన్నిటిని సంక్షిప్తపరిచి అతడు వైదర్శిని మాత్రమే ఆదరించుట గుర్తింపగలము. నలునకు సరస్వతి చింతామణి మంత్ర మువదేశించిన సందర్భములోని ఈక్రింది శ్లోకము పరిశీలనార్హము.

‘గుణా మాస్థానీః సృవతిఃక నారీతి విదితాం

రస స్పీతా మంత స్తవ చ తవ వృత్తే చ కవితుః :

భవితీ వైదర్శి మధిక మధికంతం రచయితుం

పరీరంథ క్రిదాచరణ శరణా మన్వహా మహమ్. [నై.చ. 14-88]

ఇందలి గుణ రీతి రస వృత్త వైదర్శి పరీరంథ (శ్లేషము) శబ్దసందర్భ ములు కావ్య శాస్త్రాన్విత పరిభాషా సందర్భములే; శిష్టపై లై కథ కన్యాయించు చున్నవి. ఇంతటి గంభీరార్థము గల సందర్భమును శ్రీనాథుడు సంక్షిప్తపరిచి ఒక్క వైదర్శితో తృప్తిపడివాడు.

“వైదర్శిచోరె కవితా వైదర్శి నరేంద్ర సీకు వశమయ్యెడు మా

ర్యోదయవేశ జపింపు కృతాదరమున నన్నదీయమగు మంత్రంబున్”

(శృ. నై. 8.24)

కవితా వైదర్శిని వలచినవారి ప్రత్యయ మిట్లేయుండు ననిపించును. శ్రీనాథకవితా వైదర్శికి ముగ్ధుడైన శాస్త్రిగారు ‘శృంగార శ్రీనాథముక’ చరిత్రాంశ ముంతో పాటు శ్రీనాథుని కవితా వైద్యముంనుకూడ వైదర్శి మార్గముననే హృదయంగమముగా వివరించిరి.

తృతీయ ప్రకరణముందలి ‘శ్రీనాథుడు : విద్యాధికారి’ అను పంశము నందును, పంచమ ప్రకరణము దలి ‘కనకాభిషేకము, దిండిమథట్టారకుల’ మొదలగు సందర్భములలోను శాస్త్రిగారు శ్రీనాథుని విద్యావైద్యములకు అక్షర సీతాన నుర్పించుచు చరిత్రాశ్రమమును పొందుపరిచిరి. పొర్ర దేవతాయని కొలువులో ప్రవేశించుట శ్రీనాథునకు దుస్సాధముగాగా

“పొర్ర దేవేంద్రరాయభూపాలవరుని

సమ్మతంబున దయచూడు మమ్మునుకవి !”

అని శ్రీనాథుడత్యర్థించినట్లుకలదు. ముమ్మసుకవి సాహిత్యముతోనే శ్రీనాథుడు పోగడరాయని సభయందు ప్రవేశింపగల్గెను. ముమ్మకవి చరిత్ర పరిశీలించగా నాతడు పంచాంగేయ సంప్రదాయమునకు చెందినవాడుగా కన్పట్టును. అతడు 'సుకవి' యనియు సహృదయుడనియు శ్రీనాథుడు గుర్తించెను. సభాప్రవేశ వందర్యమున వలికిన పద్యములు (పుటలు 156, 157) శ్రీనాథుని ఆత్మ ప్రత్యయమునకు అత్యంత ప్రబల సాక్ష్యములు. శ్రీ శాస్త్రిగా రీసందర్యములను సాహితీ సౌరభము గుఱాళించునట్లు వర్ణించిరి.

“అఖండ వండితుడగు దిండిమథట్టారకునితో డీకొని వాదించి యోడించి యాతని లోహాదిండిమమును వగులగొట్టించి మన శ్రీనాథ కవీశ్వరుడు తానార్జించిన యశోదిండిమము నాంధ్ర మండలమం దెల్ల నెడతెగక సార్వకాలము మ్రోగించుచున్నాడు”.

“నాటి కాలమున వండితు లెట్లు నిరంకుశులై డీకొనుచుండెడివారో స్వతంత్రులగు నప్పటి రాజులు విద్యాప్రియులై వారియం దెంత గౌరవప్రపత్తులు కలిగి సత్కారము లొదవించుచుండెడివారో లించితిరా!” (పుట 168) శాస్త్రిగారి యీ పాచ్చరికతో గూడిన సంప్రశ్నము సార్వకాలికమై అవ్యయించును.

పరిశీలనార్హ విషయములు :

శ్రీనాథుడు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని సందర్శించిన వందర్యము కవిసార్వభౌముని పాండిత్యమునకే కాక లౌక్యమునకును విదర్శనమే. సింగభూపాలుని ప్రస్తుతించు శ్రీనాథుని పద్యమునకు రెండర్థములు చెప్పు ధోరణి కొంత అతిమాత్రమనిపించును. (పుట 181) ఇది శ్రీనాథుడు ద్వేషించినది కాకపోవచ్చును సింగభూపాలుని సాహిత్య సౌభాగ్యమును శ్రీనాథుడు మనసారా అభినందించియే యుండును.

“అహో సాహిత్య సౌభాగ్యం శ్రీ సింగధరజీవతే :” ఇత్యాదిగా చమత్కార చంద్రికలో విశ్వేశ్వర సరస్వతిచే ప్రస్తుతించబడిన నవనవోన్నేష ప్రజ్ఞగరివాడు సింగభూపతి. అట్టివానిని మనసారా ప్రస్తుతించకున్నచో అది శ్రీనాథుని ఆర్థవమునకు వశమే.

సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని చరిత్ర నన్వేషించి, 39 శాస్త్రీగారు వివరించిన తీరు మిక్కిలి మనోజ్ఞముగా మన్నది. దారిత్రికాంశములలో 39 శాస్త్రీగారి అభిప్రాయములలో భేదించినవారు గలరు.

“రసార్థవ సుధాకర కర్త సింగభూపతియు, శ్రీనాథులచే దర్శింపబడిన సింగభూపతియు విన్నులు. మొదటివానికి సర్వజ్ఞ విరుదము లేదు. వారరువురు తాతా మనుమలు. తాత శక. 1820 ప్రాంతమునను మనుమడు శక. 1870 ప్రాంతమునను నున్నవారగుదురు. మల్లిచాథుడు, శ్రీనాథుడు, పోతరాజు సర్వజ్ఞ సింగభూపతిని దర్శించిరి” (శృ శ్రీ. పుట 179)

‘సర్వజ్ఞ సింగభూపాలు’దమ వ్యాసములో డా॥ డి. వి. కృష్ణారావుగారు మరికొన్ని విశేషములను తెలిపిరి. “సర్వజ్ఞ విరుదాంకితుడు, పండిత పక్షపాతి అయిన ప్రభువు కవులకూ, పండితులకూ ఆశ్రయ మివ్వకుండా ఉంటాడా? విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుడు, బొమ్మకంటి అప్పయ్యార్యుడు ఇతని ఆస్థాన కవులు. శ్రీనాథు డాప్రభువును సందర్శించి సమ్మానం పొందాడు.

ఐమ్మేర పోతన ఇతని కాలములో వాడేవనీ తోగిసి దండకం ఇతనికే అంకితమిచ్చాడనీ కొందరు భావిస్తున్నారు. ఇది కేవలం భ్రాంతి. పోతనామా త్యుడు మూడవ సింగభూపాలునకు మాత్రమే సమకాలికుడు” (‘నవతారణము’ పుట-101).

ఈ యంశములు సుదూరము పరిశీలింపదగినవి.

మూడవ సింగభూపాలు డనగా చినసింగభూపతియును వామాంతరముగల వేదగిరి యగువా! వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమున ప్రసక్తుడగు నీ వేదగిరి రసార్థవసుధాకరకారుని వర్ణన కుమారుడు కావలెను. కాని ఇతనికి చినసింగ భూపతియును వామాంతరము కేవల కల్పితమని శ్రీ శాస్త్రీగారు పోవవత్తికముగా నిరూపించినారు. (పుట-188). అగుచో పోతన రెండవ సింగభూపాలుడగు సర్వజ్ఞ విరుదాంకితునకే సమకాలికుడని భావింపదగియున్నది.

పోతన శ్రీనాథులు బావమరడులను కథకు ఆకరము మృగ్యము.

"కమ్మని గ్రంథంబొక్కటి యమ్ముగ నే నృపతికైనఁ గృతి యిచ్చినఁ గో
కొమ్మని యాయరె యర్థం బమ్మహి డున్నంగ నేం యిట్టి మహాత్ముల్ ?"

(పుట-182)

ఇందలి మహాత్ముడు పోతనయే యనుటయు నిర్ధారితమైనయంశము కాదు. అందువలననే శ్రీ శాస్త్రిగారు ఇది "శ్రీనాథుడు చెప్పినదిగా వినవచ్చు" పద్య మని మాత్రమే పేర్కొనిరి

శ్రీనాథుని చాటుకవితా సరస్వతి-దేశిసాహితీ :

శ్రీనాథుని చాటువులు దారిశ్రామికదృష్టితో చూచినను, కవితాదృష్టితో చూచినను చాటుకవితకే ముఖతాయమావము లనిపించును ఆ మహాకవి లోకజ్ఞకకు అయిన చాటువు అన్నియు నిదర్శనములే. ఆశువుగాచెప్పిన ఆ పద్యములలో ప్రతిపదమును పరివృత్త్యనహిస్తువై పరమచమత్కారభావముగా నుండుట ఒక విశేషము. పల్నాటిసీమను గూర్చి చెప్పిన పద్యములలోని భావములు వైయక్తికములు. చెప్పదలచుకొన్నది తెగవేసి చెప్పుట శ్రీనాథుని తత్త్వము. కవులకు చిల్లిగవ్వ యాయని మెతుకు దొరలను గూర్చి యేమన్నాడు? "కుతుకలు కోయ దొంగలకు .... మతకపు లంజె తొత్తులకు .... మహదార్లకున్ కొరక. యిత్తు; రింజె; కవికోటలం జిత్తురె; చత్తు; రంజెపో మెతుకు దొరల్" అన్నాడు (పుట-188). అట్టి చాటువులు చదిత్ర దృష్టితో చూచినప్పుడుగాని, సాంఘిక దృష్టితో చూచినప్పుడుగాని అమూల్య నిక్షేపములే యనిపించును. మొరసరాళ్లు విస్తారముగా గలిగి మొరవరాజ్యమని చెప్పబడు కర్నూలు మండలమును గూర్చి చెప్పిన పద్యములును అట్టివే (పుట-204). పల్నాటి రాను విడిచిచేసిన ఒక పురోహతునిట్లు అశుభ్రముగా నుండుట చూచి అచ్చట పురోహతుల కొలపలే అంత అనునట్లు వ్రాసిన పద్యమును అట్టిదే (పుట-208).

ఇట్టి పద్యముల నుదాహరించుచు శ్రీ శాస్త్రిగారు వదివంకరేని శ్రీనాథ చాటు కవితా సరస్వతిని వహృదయహృదయకేదారముల ప్రవహింపజేసిరి.

ప్రాచీనమగు తెలుగుసాహిత్యములో శ్రీనాథుని రచనలు వండిత పామరులెల్లరి వండించునునని సున్నతి. మార్గపద్ధతిలో రచింపబడిన పద్యకృతులే కాక దేశి పద్ధతిలో రచింపబడిన ద్విపదకృతులు, పాటలు, పద్యములు మొదలైనవే యిందుకు

నిదర్శనము. సార్వజనీయమైన శ్రీనాథ సరస్వతిని శ్రీ శాస్త్రిగారు ప్రకటనకుంట్లో
 లోకమునకు వివేదించిరి. పల్నాటి వీరచరిత్రము, కాటమరాజు కథ మొదలైన
 రచనలనుగూర్చి కూడ వివరించిరి. సుంధరైలిలో రచింపబడిన పెక్కు చాటు
 పద్యములవలెనే శ్రీనాథుని వదరచనలు కూడ సర్వజన జోధకముగా నుండు
 సుంధరైలిలోనే రచింపబడుట విశేషము. శ్రీనాథుడు క్రొక్కని కవికా మార్గము
 కాని, అమృతసరింపని కవికాప్రక్రియగాని అవాటికి లేదన్నచో అత్యుక్తి కానేరదు.
 ఈ అంశమును వివరించుటకే శ్రీ శాస్త్రిగారు శ్రీనాథుని దేశ సాహిత్యమునుకూడ
 పోషకముగా పరిశీలించిరి.

గ్రంథపరిష్కరణము-శాస్త్ర విధి :

పల్నాటి వీరచరిత్రము నిర్దుష్టముగా ప్రచురింపవలసిన అక్కర యెంతేని
 గలదని శాస్త్రిగారి అవేదనము నిర్దుష్టమునగా మూలప్రతులను సంస్కరించు వంద
 ర్పకాలలో మూడేమేదో సంస్కరణమేదో స్పష్టముగా తెలుపుటయని భావము.
 శ్రీ అక్కిరాజు ఉపాకాంత పండితులు ప్రచురించిన పల్నాటిచరిత్రము (దానిని
 కథ) ఈ దృష్టితో చూచిన శాస్త్రిగారికి తృప్తినింపలేదు. "ఈ గ్రంథ సంపాదకులు
 యథేచ్ఛముగా గ్రంథమును మార్చిరి. కొంత చేర్చిరి. ఆ మార్పులు చేర్పులు
 తిన్నగా తెలుపరయిరి" (పుట-209) అని చెప్పుచు గ్రంథ పరిష్కార విషయ
 మున పరిష్కర అవలంబింపవలసిన వద్దకుండు శ్రీ శాస్త్రిగారిట్లు వ్రాసినది.

"ప్రాచీన గ్రంథములను ముద్రించునప్పుడు గ్రంథకర్తల రచనములను
 మార్చుకుండుట న్యాయము. కవి ప్రయుక్త పాతము గుర్తింప కుడరానప్పుడు
 గ్రంథకర్త మతానురోధమున నుచిత సంస్కారము చేయదగినది. గ్రంథపాతము
 లున్నప్పుడు కథాసమన్వయమునకై పూరణములు సయితము చేయదగినవి. ఆ
 పూరణము లేదో తెలియదగినట్లు చిహ్నితములుగా నుండవలెను." (పుట-209)

శాస్త్రిగారి ఈ సూచన ప్రాచీన గ్రంథపరిష్కరణకు ప్రస్తుత చరిత్రకారు
 లెల్లరికిని అవశ్య మనుసరితము.

శాస్త్రిగారు పరిష్కరించి ప్రచురించిన పలు గ్రంథములు రామోద్రవదిం
 చిన పరిష్కార స్వాతంత్ర్యమునకు విధేయులుగనే యున్నవి.

గ్రంథ కర్తృత్వ విధ్యమున శాస్త్రిగారవారిచేతు పద్ధతి అంతర్వహి
స్యాశ్చ్యములు రెండును సేకరించుకొనుచు బ్రహ్మభేద్యముగా కన్పట్టుచుండును.
'క్రీడాభిరామ' కర్త శ్రీనాథుడేయని శాస్త్రిగారి కృతసత్వము ఇంద్రకెన్నియో
ఉపపత్తులు చూపిరి. "ఈ గ్రంథము శ్రీనాథుని కృతియై వెల్లిడి కాగలిగి
సందల కెంతయు సంతోషించుచున్నాడను. ఇందు పల్నాటి వీరచరిత్ర పాటలు.
పంపవాంధ్ర పాటలు మొదలగునవి వర్ణించువట్టున చూపట్టు కవిత్వోత్సాహమును
బట్టి చూడగా శ్రీనాథుని కట్టి రచన మిక్కిలి రుచితమయినట్లు తోచుచున్నది.
అత డిట్టి రచనలెన్నో రచించినట్టైతిహ్యములు గలవు" (పుట-282)

క్రీడాభిరామ గ్రంథమునందు వినుకొండ వల్లభరాయడే తత్కర్తయని
చెప్పబడియున్నది. అము క్రమాల్యసయందును కృష్ణరాయడే తత్కర్తయని చెప్ప
బడియున్నది. అత్యుస్తుతి దోష మండకుండుటకై తన్నుభివర్ణించు పద్యములు
పెద్దన మనుచరిత్రనుండి సందర్భశుద్ధితో కృష్ణరాయ డుద్ధరించుకొనినాడు. వల్లభ
రాయడు గ్రంథాంతమందైనను ఇట్టి జాగరూకత వహించినవాడు కాదు. హరి
హరరాయ రత్నాంబుడాగారాధ్యక్ష పురుషగు నీతిడు పలువురు రాజకవులకు
సలినే తన కృతిని సందిగ్ధ కర్తృత్వమునుండి సంరక్షించుకొనలేక పోయెను.
హర్షభోజి లదృష్టకాలులు.

విషయ నిరూపణ విధి-రచనావధి :

శ్రీ శాస్త్రిగారు చెప్పదలచిన విషయము కుండబ్రద్దలు గొట్టినట్లు చెప్పు
దురు. చారిత్రకాంశముల విషయమున తొంకతిరుగుళ్లు పనికిరావనియు వారి
అభిప్రాయము. కావ్యమంతరి ధ్వనివలెకాక చరిత్ర సత్యములు వాచ్యములుగా
నుండుటయే శ్రేయము శాస్త్రిగారు సత్కవియయ్యును చరిత్రాంశములు వివరిం
చుతావుల కవికాభిరణి నవలంబింపక పొడిపొడి లేటతెనుగు మాటలలో బండి
తముగ చెప్పుదురు. ఇది మెచ్చుకొనదగిన యంశము. "కృంగారక్రీనాథ"
సుంభయు ఇందుకు నిదర్శనమే.

శ్రీనాథుడు మార్గదేశి పద్ధతులలో మనోజ్ఞకృతు లనేకము రచించుటయేకాక
బడకోమటి వేమభూపాలు నొద్ద విద్యాధికారిగా నున్న కాలమున శాసనకృతు
ను గూడ రచించియున్నాడు. ఫిరంగిపుర శాసనము వానిలో మకుటాయ

మానము. శ్రీకాన్తిగారు శ్రీనాథశాసనకృతులను వమీక్షించినతీరు శ్రీనాథ సమగ్ర విద్యామూర్తి నావిష్కరించునదిగా నున్నది.

అరిబ్ధమగు అపూర్వ కృతి :

శ్రీనాథకృతులలో సనేకములు కాలగర్భమున కలసిపోయినవి. అభించిన గ్రంథములే విశ్వరూప ప్రదర్శన వమర్థములై యున్నవి. మరుత్తరాస్పరిత్రాడుల వలె మరుగున పడిన గ్రంథములు మరికొన్నియు గల వనిపించును. పదు నారవ శతాబ్దాంతమున వీహారి వేంకటాచార్యుడు రచించిన “విశ్వకర్మపురాణ” మను పద్యకావ్యము నవతారికలో ఈ క్రింది పద్యము కలదు.

“శ్రీనాథుం దొనరించె నంచు విబుధుల్ చెప్పన్ ధరన్ విన్నదే
కా నెందున్ గన మా జగద్గురుని సత్కారుణ్య దివ్యప్రభా
వానూన స్థిర శేముషీమహిమ” — [వి.క.పు. అవతారిక]*

‘వేంకటాచార్యునికంటె పూర్వులు ఎవరేని విశ్వకర్మ పురాణము రచించినవారున్నారా? యను నందియము కీర్చుటకై పై పద్యము చెప్పబడినది.” విశ్వకర్మ వృత్తమునే శ్రీనాథుడు గ్రంథముగా రచించినట్లు పెద్దలుచెప్పగా వినియూంటే” వని చెప్పుచు ఆ గ్రంథము కనిపించుటలేదనియు చెప్పెను. సందర్భము ననుసరించి పై పద్యమందలి జగద్గురుడు విశ్వకర్మయని స్పష్టము. ఇంతకును పై పద్యకావ్యకర్త ఎవ్వరోకాదు, ప్రౌఢ దేవరాయల ఆస్థాన కవియై శ్రీనాథునిచే నుకవిగా వ్రస్తుతింపబడిన ముమ్మనను పిమ్మట నాల్గవ తరము వాడగు వీహారి వేంకటాచార్యుడు. ఈతడు తన విశ్వకర్మపురాణములో స్త్రీయ పంజావతారము వర్ణించుచు విశ్వకర్మమూలపురుషుడుగా గల ఆయవ గోత్రజులలో నాగన తరు వాత ముమ్మన నాల్గవ తరమువాడని చెప్పెను. ఇతడే ప్రౌఢదేవరాయల యొద్ద ఆస్థానకవిగను దర్మాధికారిగను ఉండి శ్రీనాథుడు రాయలకొలుపు ప్రవేశించుటకు సాయపడినముమ్మన. ముమ్మనను గూర్చి విశ్వకర్మ పురాణమున నిట్లున్నది.

“ఆ ముమ్మన నిజకవికా శేముషి మెప్పించి యందె సింధుర తురగ
స్తోమంబులు భూషణములు గ్రామంబులు ప్రౌఢదేవరాయల వంశన్” (వి.క.పు)*

*డా. కొండూరు వీరరాఘవాచార్యులు : శ్రీ వీరరాఘవ వ్యాసావళి

(పుటలు 163 ; 170)

వాస్తు శిల్ప కవిత్వాది దశశ్రీయా పరిజ్ఞాత యగు ఈ ముమ్మసుకవి ప్రేరణచే శ్రీనాథుడు విశ్వకర్మ పురాణము వ్రాసియుండవచ్చును. శాలివాహన సప్త శతాబ్దాలవలె అదియు కాలగర్భమున కలసిపోయి యుండవచ్చును. ఎన్నటికేని బయల్పడుచో శ్రీనాథ కవిశామూర్తి మరింత దర్శనీయము కాగలడు.

యుగకర్తకు ఉజ్వల కవితా నీరాజనము:

శ్రీనాథ రచన ప్రభావము తత్కాలముందలి కవులపైననే కాక ఆర్యాభీరులగు నెందరిపైననో ప్రసరింపకపోలేదు. కనుకనే శ్రీనాథు డొక యుగకర్తగా తెలుగు సాహిత్యమును కొత్త పుంతకు మలచినవాడుగా గౌరవింపబడుచున్నాడు.

జీవితములో చిరకాలము కవిగా విద్యాధికారిగా మహాపండితుడుగా రాజభోగము లనుభవించి, చరమజీవితమున కటకటపడుచుండియు, గంభీరీక్తుంతో "దివిజకవిపడు గుండియల్ దిగ్గురనగ ఆరుగుమన్నాడు శ్రీనాథు డమరపురికి" అనిఅనగరిగినదీరు డొక్క శ్రీనాథుడే అట్టి శ్రీనాథుని చరిత్రమును వరససాహిత్య గ్రంథముగా మలచిన ప్రతిభావ్రతాకరులు శ్రీశాస్త్రిగారు. ప్రతిప్రకరణము మొదటను పొందుపరిచిన పద్యములు శ్రీశాస్త్రిగారివే. అవి వారి కవితా సామర్థ్యమున కెత్తిన కరదీపికలుగా నున్నవి.

నవ్యత-ప్రామాణికత :

1923లో 'శృంగారశ్రీనాథము' వెలువడినదిమొదలుగా శ్రీనాథ కృతులను గూర్చియు చరిత్రమును గూర్చియు అనేక సమీక్షాగ్రంథములు వెలువడినవి. అయినను శ్రీశాస్త్రిగారి గ్రంథ మీనాడు చదువుచున్నను నవనవముగనే హృదయము నలరించును. మాతన పరిశోధితాంశము లనేకము వెలువడినను తన నవ్యతను కోల్పోని గ్రంథము గౌరవార్థము. గ్రంథము వెలువడిన సంవత్సర కాలములో దీనిని రెండు పర్యాయములు చదివి ముగించి, ఆచార్య మామిడిపూడి వెంకట రంగయ్యగారు 17-9-1924న శ్రీశాస్త్రిగారికి వ్రాసిన జాబులోని ఈ వాక్యములు గుర్తుచుకొనదగినవి. "ఇట్టి గ్రంథ మిదివరకు మన భాషలో నెవరుగాని రచించి యుండలేదని నా దృఢాభిప్రాయము. ఈకార్యము కొనసాగించుటలో మీరు గాఢించిన పరిశోధన పరిశ్రమ వర్ధనాతీతములు....మీనుండి యెన్నియో కొత్త

విషయములను నేర్చుకొనవలయునని కురూహంపడుచున్నాను" చరిత్ర - ఆర్థిక శాస్త్రములలో సుప్రసిద్ధుడగు నొక ఆచార్యుని పలుకు లివి.

విజ్ఞానమునకు శ్రీశాస్త్రిగారు తమ గ్రంథమును తొలుత చరిత్రభాగముని గ్రంథవిమర్శ భాగముని రెండు భాగములుగా రచించి, గ్రంథ బాహుళ్య దీర్ఘిచే ప్రథమభాగము మాత్రమే ముద్రించిరి. 1912 నాటికే సిద్ధమైయున్న ఆ వార ప్రతి వచ్చునకు తెచ్చు ప్రయత్నముతో అది అంతరిత పాయమై ప్రణవ్యమైనదట ! "అగౌరవ నిప్పుకు తడవనేం" యని తెచ్చికోలు నోదార్పుతో శాస్త్రిగారు నిర్విణ్ణులైరి.

ప్రభాకర వాఙ్మయ యజ్ఞము :

తెనుగునాట గ్రంథముద్రణ మొక మహాయజ్ఞముగా పరిణమించినది. సాహిత్య విమర్శ గ్రంథముల జాతకము మిక్కిలియు శోచనీయము. అయినను పట్టవిదానక శాస్త్రిగారి పుత్రుడు డా. ఆనందమూర్తిగారు ఈ గ్రంథమును నేటికైన పునర్ముద్రణకు లేగలుగుట మెచ్చుకొనదగిన యంశము అముద్రితమై శాస్త్రిగారి సాహిత్య యోగ వాఙ్మయ మెంతయోగండు. దానిని కొంత కొంత 'మణిమంజరి' ప్రతికా సంచికలలో ప్రచురింపగలుగుచున్నారు. అట్టి ప్రచురణల నాంధ్రరసజ్ఞ వంపన్నలవశ్య మందరింపవలెను. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్టువారు వాఙ్మయయోగ వరిశోధన మార్గమున చేయు కృషి అసాధారణమైనది. దీని ప్రసక్తి ప్రకృత గ్రంథ పరిచయ సందర్భమున సముచితమే యనుకొందును.

ప్రతిభాప్రభాకరులైన శ్రీశాస్త్రిగారు పెద్దకాలము మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయమున పండితులుగా పనిచేసిరి నేనను ప్రస్తుత మాండ్రప్రదేశ్ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయమున వసించేయవాదనగుటచే కృషి సామ్యమును పుర స్కరించుకొని ఈ గ్రంథమున కీముందుమాటలు వ్రాయ సాహసించితిని. ఇందుకు కారణభూతమైన డా. ఆనందమూర్తిగారి బేదార్యమునకు కృతజ్ఞతలు.

ప్రైదరాబాద్

వాసిలి వేంకటలక్ష్మీవరసింహారావు

6 10. 1985.

Dr. M. RADHAKRISHNA SARMA

Professor and Head

Dept of Ancient Indian History,

Culture and Archaeology

Osmania University

The Reprinting Of The Valuable Work

“Sringaara Sreenaatham” of Veturi Prabhakara Sastri Garu should receive the attention of pandits and public interested in the history, culture and literature of Andhras. Professor M. Venkatarangaiya, having gone through the work, wrote in a letter dated 17th September 1924 thus... “It is my firm belief that no one has written such a work as this in our (Telugu) language. The research and efforts that have gone behind the work cannot be expressed in words” . These words written some sixty years ago could be taken to be true even today.

‘Sringaara Sreenaatham’, ofcourse, is a study of the life, works and times of the renowned poet of the Telugus belonging to the medieval period, Srinatha. The uniqueness of the book of Sri Prabhakara Sastri is that through his expert writing he has made it a historical research work of a literary personage whose life was intertwined subtly with the political events and social ethos of the times.

Historical methodology, with surprising clarity, has been enunciated by Sri Prabhakara Sastri even in the 1920 ‘s. In the foreword to his work he says”... This cannot be a true historical work; for one to be called so should adduce

evidence that each event mentioned is a fact. I have merely collected available historical materials and gave a shape of history of Srinatha. For this reason only I have not named it as history, but, preferred to give the present title of "Sringaara Sreenaatham". The manner in which the author tackled the historical value of the "Palativiracharithramu" is a typical example even to the present-day researcher as to how research writing should be. Relevant words of C. P. Brown are quoted and made apt use of (Chapter VIII). In this context Sri Prabhakara Sastri elaborated the research maxim "It is proper that while printing ancient works no changes are made in the text of the authors."

The author makes it clear both in his foreword to the book, as well as in many discussions in the work itself that he is not publishing his entire text. The original work written some ten years prior to the date of the first edition in manuscript seems to consist of two parts, the Historical and the Criticism, of which only the former part is being published. He proposed to publish the 'Criticism' part separately. Today when liberal research grants are available, the work of Sri Prabhakara Sastri in its entirety should be brought out in a single volume. This would serve as an excellent source book for the medieval history and culture of Andhras. It is after the publication of such works of pioneers as this that an attempt to bring out works on "Historiography of Andhra" or "Andhra Historians" could be done. The Prabhakara Sastri Parisodhaka Mandali which is in possession of late Sastri's writings should bring out the comprehensive volume on "Sringaara Sreenaatham" with financial assistance of the Government of Andhra Pradesh.

Historians of Medieval Andhra had been concentrating their studies on the history of the Kakatiyas and the Vijayanagar dynasties. Excepting for a few significant studies the history and contribution of several dynasties that ruled Andhra in the post Kakatiya period have not been researched into. In-depth examination of literary and archaeological sources and attempt at the coordination between the two have yet to be seriously done. The relations that existed between the various kingdoms and regions of Andhra during the period between A. D. 1300 to 1600 A. D. are very vital for the understanding of Andhra history and culture of the later periods as it was now that Telugu language and culture took a mature form and the new elements of Islamic culture got introduced. Srinatha lived during these times. Life and works of Srinatha truly mirror his times. For instance as Sri Prabhakara Sastri with deep insight remarks that 'Palativira-charitramu' of Srinatha truly reflects Andhra country, Andhra language, Andhra customs and manners, in a word 'Andhraness'. (Chapter 8). I find that "Sringaara Sreenatham" is a source book for matter and methodology for researchers delving into the period.

Taking into account the period covered in the work, it is encyclopaedic. The work is divided into nine chapters. The first chapter reviews the conditions in Andhra during the 14 th and the greater part of 15 th century A. D, which is the period when Srinatha lived. Srinatha's caste, gotra, genealogy, nativity, period of life, name, boyhood, early education, family conditions and relationships are systematically dealt with. The interesting problem of the contemporaneity of Srinatha and Potana is examined.

The second chapter discusses the history of the Reddis of Kondaveedu making use of both literary and

epigraphic sources. The Contribution of these Reddis to Telugu culture is briefly and beautifully put in the concluding paragraph of the chapter. Literary patronage of the rulers and literary output of the poet are now extensively discussed in the third chapter. A thorough examination of inscriptions from the view-point of history of literature is made. Maruttaracharitra, Salivahana Saptasati, Panditaradhya-Charitamu, Sringeranaishadhamu, Haravilasamu- the significant works of the author are discussed in many of their aspects. The collapse of the Reddi kingdom of Kondaveedu also marks the end of a stage in the life of Srinatha.

The fourth chapter takes the life and times of Srinatha from this point, and mainly examines his work 'Bhima khandamu'

The fifth, sixth and seventh chapters deal with the best years of the life of Srinatha. It is here that his encounter with Dindimabhattu is picturesquely described and discussed in detail.

Chapter eight covers the theme and historical importance of Palnativiracharitra, the folk literary compositions of the poet. Katamarajukatha, Kreedabhiramamu, Sivaratri-mahatmyamu and miscellaneous works.

In the final chapter the sad days of the poet at the end, his character and personality, personal religion, other poets' estimate of him and his contemporary poets are covered. The author in a tribute to the poet concludes what if he died in penury! when riches had not succeeded in making the name of others permanent, the name of Srinatha is living for eternity due to the merits of his Poetry.

The suggestion of Sri Veturi Prabhakara Sastri that a memorial should be raised for Srinatha in Andhradesa should be seriously and sincerely taken up by the government and the public. "Srinatha Peethamu", established at Guntur recently appears to be one such step taken in that direction. Let us hope that it fulfills the hope of Sri Sastri.

When one goes through Sri Veturi Prabhakara Sastri's 'Sringaara Sreenatham' one realises why it was remarked 'Desa Bhashalandu Telugu lessa?' It is indeed sweet.

Hyderabad
30-10-1985

Radhakrishna Sarma

గ్రంథ పరిచయము

[రుధిరోద్ధారి సం॥ శ్రావణమాస శు॥ ౭ ఆం॥ పత్రిక సారస్వతా
నుబంధమున శ్రీ శ్రీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు శృంగార
శ్రీనాథమును సమీక్షించి వ్రాసిన వ్యాసభాగమిది]

ఈ గ్రంథమును ప్రభాకరశాస్త్రి గారు పదేండ్లకు జూర్యమే వ్రాసినను
నాంధ్రప్రపంచమునకు దానిని జదివి యానందింపగల భాగ్యమిప్పుడు గలిగినది.
శృంగారప్రియుడైన శ్రీనాథుని చరిత్రమునకు శృంగార శ్రీనాథము నామకర
ణము సార్థకము.....

తొమ్మిది ప్రకరణముల గ్రంథమునందును శ్రీనాథకవీంద్రుని చరిత్రమును
హృద్యముగను విచక్షణోపేతముగను వ్రాసి శాస్త్రిగారు రంధ్రకవీచరిత్రమున
కొక యమూలమైన మణిని సమకూర్చి కృతార్థులైరి....

ప్రతిభగం మహాకవి జీవితమును వర్ణించుట సులభసాధ్యముగాదు కవి
కాలమును కవిహృదయమును గ్రహింపగల పండితులు మాత్రమే ఈ కార్యమును
నిర్వహించుటకు సమర్థులు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు శ్రీనాథుని పరిస్థితులను హృదయ
మును గనుగొనుటకు జేసిన పరిశ్రమను గ్రంథమంతయును విశదముచేయు
చున్నది. శ్రీనాథుని భోగాభిలాషను వివరీత దృష్టితో నవలోకించిన వీరేశలింగము
పంతులుగారి భావములను శ్రీరామమూర్తిగారి భావములను శ్రీనాథ ప్రియుడైన
ప్రభాకరశాస్త్రిగారికి నిరాదరణయై గ్రహించినను శాస్త్రిగారి భక్తియును నతిశ
యోక్తిని పొందినది. శ్రీనాథుడు 500 ఏండ్లక్రితము జీవించియుండెను. ఆ
సుకష్టేంద్రుని జీవితమును విశేషించునపు చాకాంపు స్థితిగతులను ప్రమాణముగ
గైకొని పరిశీలించుట ధర్మము ప్రస్తుత పరిస్థితులను ప్రమాణముగ గైకొని పరి
శీలించుట యనుచితము. ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచ్చి లక్ష్యముతోనే గ్రంథమును రచిం
చెరి. గ్రంథమునందు సహజముగను పునరుక్తిదోషమున్నను శ్రీనాథుని జీవిత
గ్రహణమునందభిరుచిని బుట్టించుచున్నది. ఆంధ్రులకు చిరపరిచితములైన శాస్త్రి
గారి మంచితైలియును పెషయాన్వేషణ సామర్థ్యమును దీనియందును గన్పట్టు
చున్నవి. ప్రకరణారంభమునందు రసవంతములైన పద్యములను జేర్చి పద్య
భావమును ప్రకరణమునందు హృద్యముగ విస్తృతముచేసిరి.... శృంగార శ్రీనాథము
నందు ప్రాచ్య పాశ్చాత్య వివాదములు మేళగించి కవి జీవిత రచనము క్రొత్త
సౌంధ్యము పొందినవి. గ్రంథము హృద్యముగ నున్నది....

శృంగారతీనాథము

శృంగారశ్రీనాథము

శ్రీగురు చరణం శరణమ్.

గీ. శ్రీవిరంతరానంద నిశ్శేయసార్థ
సాధకము వర్షకల్పిషణాధకము ప
మగ్రవిజ్ఞానదము మహామహిమమనము
శరణ మగు మాకు వద్దురుచరణయుగము.

దివ్యప్రకాశమగు శబ్దజ్యోతిని వెలయించి మానవుల జ్ఞాననేత్రమునకు లోకవృత్తాంతమును శాశ్వతముగాఁ గన్పఱచు కవీశ్వరుల ప్రతిభాశక్తికి నమస్కారము. శబ్దజ్యోతి రేని నాఁడును, దానిని గవీశ్వరులు శాశ్వతముగా నుద్దీపింపఁజేయిని నాఁడును లోకము చీకటి గొనును. లోకనౌకకుఁ గవీశ్వరులే పర్ణదారులు. సంసారయాత్రలోఁ గవీశ్వరులే కవితామృతప్రసరి వెలయించి యశ్రమమున లోకము నానందోద్దేశమున కంజె వేయించుచున్నారు. రసానందానుభవము వెలయుచుండునంతవఱకు లోకమున నీ కవీశ్వరుల ఘనత యనితర లభ్యమై సభ్యమై యొప్పుచుండును వారియున్నతజీవితము లోకమున కున్మార్గ దర్శకము. దాని నారాధించుట లోకమునకు మేలుకూర్పు కొనుట. ప్రాచీనాంధ్రకవీశ్వరుల జీవితచరిత్రములను విపులముగా వెలయించి వారికీర్తిమూర్తులను గీర్తింపవలెననియు, దత్కవితా విమర్శ మూలమున సంధ్రవాణికిఁ గొంతయారాధనము చేయవలెననియు నాకుఁ గొండంత కోరికకలదు. ఈ కోరికను దీఱుచుకొను

శృంగారశ్రీనాథము

ఒకై చేయు నాయత్నమునఁ దొలుతఁ దోచినవాఁడు శ్రీనాథకవి సార్వభౌముఁడు. బహుదేశములుతిరిగి, బహుశాస్త్రములనెఱిగి, రస వత్కవిత్వ రచించి. రాజాధిరాజుల పూజలఁగొవి. విద్వద్గోష్ఠులం దాఱి తేఱి. విద్యావివాదములందు విజయములంది. భువనభరితకీర్తియై. పూర్ణపురుషాయుషజీవియై దివిజకవివరుగుండియలు దిగురనునట్లు స్వర్లోక ప్రస్తానమునల్పివ మనకవిసార్వభౌమునివంటివాఁడు. ప్రఖ్యాత చరిత్రుఁ, ఉంఛకవిశ్వరూపం దింకొకఁ డగపడఁడు. ఆయనచరిత్ర మును గనుఁగొనుటకు సాధనము లనేకములు సమకుఠియున్నవి యశాశక్తి, యభోపలబ్ధి, యిఁకమేఁద నాసుకవీంధ్రునిచరిత్రము వివరింతును.

ప్రథమ ప్రకరణము

పీ. కమలనాభుడు సుధీపసుడు వత్కవిశా వి

దాత కార్పణ్యసాత తాత

మారయ్య పర్వవిద్యారపజ్ఞుడు తండ్రి

భీమాంబ సుగుణాభిరామ తల్లి

దుగ్గయ్య కృతికర్త తగ్గవాడు మఱి

పాటికెక్కిన పావపాటికులము

శాఖ కృష్ణయజ్ఞః ప్రశస్త మాపస్తంబ

సూత్ర భారద్వాజగోత్రయుతము

గీ జన్మకాల మాంగ్ల శాకాబ్దిములు వహ

ప్రమును మూడునూర్లు చనినమీద

నెప్పదేను కొంచె మించుమించుగ నగు

నెవని కట్టి సుకవింవిని దలఁతు.

మన కిప్పుడు ప్రస్తుతాంశమగు శ్రీనాథచరిత్రము కొఱకయి యెఱుకకుఁ దెచ్చుకొనవలసినకాలము పడునల్గవ శతాబ్దియంతమును, బదునై దవ శతాబ్దియర్ధాధికభాగమును.

విద్యత్కవిసంపన్నతచే నీకాలము దండ్రదేశ మెక్కువ వైభవమనుభవించినది. విద్యారణ్యులవారు తురుష్కులవలన నార్య ధర్మ విర్మాణముల కుపప్లవము కల్గకుండ విద్యానగరరాజ్యమును వెలియఁజేసి వేదాదివిద్యలకు భాష్యములు రచించి పై దిక సంప్రదాయమును సంరక్షించి యిప్పటి కెక్కువ కాలము కాలేదు.

ప్రథమ ప్రకరణము

హామహాకావ్యములకు వ్యాఖ్యానములు రచించి సంస్కృత సారస్వత స్తుత్రము విప్పిచూపిన వ్యాఖ్యాతృశిరోమణి మల్లినాథ సూరియు భక్తి శసపారావారముననోలాడునట్లంద్ర భాగవత ప్రబంధమును రచించి యంద్రలోకము ననుగ్రహించిన పూతచరిత్రుడు బమ్మెర పోతరాజ కవియు నీకాలముననే యవతరించిరి. సంస్కృతాంధ్రములం దింక నెందఱో యెన్నఁ దగిన కవీశ్వరులున్నారు. వారివిషయము ప్రకరణాంతరమునఁ బ్రకంశించెదను. పరమధార్మికులును, విద్యావిలాసలాలులును నగు రెడ్డిరాజులపాలన మీ కాలముననే కొనసాగెను. విద్యానగరమునఁ గర్ణాటరాజులును, గటకమున గజపతులును, నద్దంకి కొండవీడు రాజమహేంద్రము మొదలగు స్థలముల రెడ్డిరాజులును రాచకొండ దేవరకొండ మొదలగు స్థలముల రేచర్ల వెలమరాజులును నెరికొని యీ కాలమున సంప్రదేశభాగములు పాలించుచుండిరి. సారవంతమయిన మధ్యాంధ్రదేశము రెడ్డిరాజుల పాలనముననుండుటచే వారిపయికిఁ దక్కినవారు దండువెడలు చుండిరి. తురుష్కుల తల్లను గలదుగాని వారంధ్రదేశముననుప్రతిష్ఠితులు కాలేదు. నాటి రాజులలోఁ బ్రధానులు వీరు. మఱికొందఱు చిటుతదొరతనములు నెఱపువారు నున్నారు; కాని వారు పయివారికి లోపకినవారే అప్పటి యుంధ్రదేశ రాజ్యస్థితి యిట్టిది.

కు ల గో త్ర ము లు

శ్రీనాథుడు యజ్ఞశ్శాఖయు నాపస్తంబసూత్రియును భారద్వాజ గోత్రమునుగల పాకనాటి సియోగిబ్రాహ్మణవంశమువాఁడు. పాకనాడు పూర్వ మేకవింశతినహస్ర (21000) గ్రామసంఖ్యాకమున దేశము.

శృంగారశ్రీనాథము

మ. అరుదందఁ వెలనాటిచోడమనుజేంద్రాజ్ఞావవం బూని దు
 స్తరశక్తిఁ జని యేకవింశతివహవ్రామ సంఖ్యాకమై
 ధరణింబేర్చినపాకనాఁడు నిజదోర్దయైకలగ్నంబుగాఁ
 బరిపాలించె నమాత్యకొమ్మన జగత్సఖ్యాతచారితుఁడై .

కేయూరబాహుచరిత్రము.

శ్రీకైలము తూర్పుటఁచునంటుకొని గుండ్రకమ్మ నదికి నుత్తర
 దక్షిణ పార్శ్వములందుఁ సముద్రముదాఁక వ్యాపించినదేశము పూంగి
 నాఁడని పోలయవేమునిశాసనమం దున్నది. పూంగి, పూంగి, పోక,
 వాక, పదములకు శబ్దానంగతి కలదు. పూంగినాఁడే పాకనాఁడు
 కావచ్చును. అట్లేయగునేని నేఁ డది కర్ణాలు, గుంటూరు, నెల్లూరు,
 కృష్ణామండలములలో సంక్రమించినదగును. బహుకాలమునకు ముందే
 యంద్రబ్రాహ్మణులు వైదికులని, నియోగులని, యిటుదెఱఁగులవా
 రయిరి. వేదాదివిద్యాసంపన్నులును, వైదికకర్మాచరణపరాయణులును
 నయినవారు వైదికులు. వైదికధర్మముల నాదరించుచు, రాజ్యాంగో
 ద్యోగులను, గార్యఖడ్గనిపుణులును, వితరణ కుశలులును నయినవారు
 నియోగులు. వేదాదివిద్యాసంపన్నతను గాంచిన నియోగులును రాజ్యాం
 గోద్యోగాదిపదములను బడసినవైదికులునుగూడఁ గొందఱు లేకపో
 లేదు. పాఠ్యముగా వైదికులు గీర్వాణభాషను, నియోగులు తెలుఁగు
 భాషను బోషించుచు వచ్చిరి. వైదికులలో వేఁగినాటివారు, వెలనాటి
 వారు మొదలగు పేళ్లతోను, నియోగులలోనార్వేలవారు, పాకనాటి
 వారు, మొదలగు పేళ్లతోను నవాంతరభేదము లుట్పితిల్లినవి. వారు వా
 రాయానాళ్లలోనున్నావారగుటనుబట్టి యాయాభేదము లేర్పడెను. పాక
 నాఁటింటివాఁ డనియున్నదేగాని శ్రీనాథుని యింటిపేరేమో స్పష్టముగా

ప్రథమప్రకరణము

నెక్కడను గానరాలేదు. పాకనాడనునది వియోగులయొక్క శాఖకే పేరు గానున్నదీగాని యొక కుటుంబమునింటిపేరుగా వినబడదు.

తాత తండ్రులు

సాహిత్యచక్రివర్తియై పద్మపురాణసంగ్రహమును ప్రబంధమును రచించి కవితాపితామహుడనెఱచిన కమలనాభామాత్యుడు శ్రీనాథునితాత. పద్మపురాణ సంగ్రహకథాకావ్య ప్రబంధాదిపుడనియు, కలితకావ్యకళాలాఘడనియు, నుండుటచే నాతఁ డాగ్రంథమునకుఁ గృతిపతి యయ్యె నేమోయని సందేహము కలుగవచ్చును. నీని కుటుంబముగాఁ గూచిమంచి తిమ్మకవిప్రిత లక్షణనారసంగ్రహమున “మత్పితామహః (గవిపితామహః)”నని భిమఖండమందున్న పద్యము, ‘మత్పితామహః భీపితామహః’ ననుపాతముతోఁగానవచ్చుచున్నది. భిమఖండమునకు వ్యాతప్రశ్తులు మంచిపదొరకలేదు. కాఞ్చన నాపాఃము నిర్ణయింపఁ గుదురకున్నది. అయినను, సరససాహిత్య సామ్రాజ్యచక్రివర్తి, కవితావిద్యాధరుడు. ననిపేర్కొనబడుటచే నాతఁడు కవియనియే యెఱుఁగఁదగినది. అతనిపద్మపురాణసంగ్రహ మిప్పుడు దొరకకున్నది. లక్షణ గ్రంథాదులందరి యుదాహృతముగాఁ దెలియరాతేను. భీమాంబామారయఁ శ్రీనాథునితల్లిదండ్రులు. మారయ కమలనాథునివంటి విద్యాంసుఁడుగాకున్నను, బ్రాజ్ఞుఁడు విద్యాపంతుఁడు ననియే తలఁపఁదగియున్నాడు. కాశీఖండమున నాతఁడు ‘విద్యారాజీవభవుఁడని ప్రస్తుతింపబడెను.

జన్మ దేశము

శ్రీనాథుడు పిన్ననాటనుండియుఁ గొండవీటి రెడ్లయాస్థానమున మెలగివవాడగుటచేతను, పాకనాటింటివాడగుటచేతను, నాతనిజన్మ

కృంగారశ్రీనాథము

దేశము కొండవీటిసీమ యగునని స్థూలదృష్టికి గోచరించును. ఈ విషయమును గూర్చి పలువురు పలుదెఱుగుల వ్రాసియున్నారు. ఒకానొకరు :- శ్రీవాఘుడు కర్ణాటకుఁడనియు నంద్రదేశమునఁ జేరి తెలుఁగుఁగవీశ్వరుఁ డయ్యెననియుఁ, దనతాతనివాసస్థలముగా నాతఁడు చెప్పకొన్న సముద్రతీరపుఁగాల్పిట్టణమేదో పశ్చిమసముద్రతీరమున గుండుననియు వ్రాసియున్నారు. ఈ వ్రాత సర్వథా యసంగతముగా నున్నది. భీమఖండకృతిపతి “పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు”నని శ్రీవాఘునిఁ బ్రశంసించుట, నాసికేతోపాఖ్యానకర్త దగ్గుబల్లి దుగ్గన “శ్రీనాథసుకవి కూరిమి వేయుమఱిది” నని చెప్పకొనుట, మొదలగు నంశములు పైవాదమును బ్రచ్ఛింసపఱుచుచున్నవి. అసంగతముగా నున్న పైవాదము నపాకరించి బ్రహ్మశ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును, వీరేశలింగముపంతులుగారును, మఱియెందుఁదెఱుగులఁ గ్రొత్త వాదములను నెలకొల్పిరి. “కాల్ పట్టణమనిగాఁ గాలిపట్టణము. [కాల = నల్లని] కాలి పట్టణమే కృష్ణపట్టణము. ఇది నెల్లూరి చేరువ నున్నది.” వీరభద్రరావుగారి యూహయిది. ఈయూహ వారికేతృప్తిని గొల్పదయ్యెను. కృష్ణపట్టణమని పద్యమునఁ జెప్పఁ గుదురక కాలి పట్టణముగా మార్పుకొని యటులును గుదురక, కాల్ పట్టణముగాఁ గుంచించుకొని శ్రీనాథకవి చెప్పవలసినవాఁడయ్యె ననుటయుచితముగా నుండదుగదా!

“కాల్ పట్టణము కాదు క్రొల్పిట్టణ మనియుండవలెను. క్రొల్పిట్టణ మనఁగాఁ బ్రకాశించుపట్టణము. క్రొత్తది ప్రకాశించునుగనుకఁ గ్రొత్తపట్టణమని యర్థమువచ్చును” అని వీరేశలింగముపంతులుగారి సంభావనము. ఇది మిక్కిలి యసంగతముగా నున్నది. కృష్ణపట్టణమని చెప్పఁ జూచుచోఁజొప్పడెడు దోషములు దీనికిని దప్పినవికావు. మఱి

విశేషమొక్కటి. క్రొత్తపట్టణ మేర్పడి యిప్పటి కిన్నూతేండ్లుకాలేదు. ఇది వంగవోలునకు (దూర్వున బదిమైళ్లలో సముద్రపుబొడ్డుననున్నది. అన్నూతేండ్లకుముం దీపట్టణము (గూర్చి ప్రశంసయసంగతముగదా:

మచిలీపట్టణమునకు (దూర్వున సముద్రతీరమున యిప్పుడు కాలీ పట్టణ మనుగాగ్గిమ మున్నది. అది ప్రాచీనపట్టణము. ఇప్పుడు మిక్కిలి రూపుచెడియన్నను నాగ్గివము పొగిచిన పొగిభవమును సూచించుచున్నది. కాలిపట్టణము. కాలీపట్టణము, కాళీపట్టణము అను పదముల కింతగా భేదము లేదుగదా: 'వారిధిలిటికాల్పట్టణాధీశ్వరుః' అని కీమభండ పద్యపాదమున శ్రీనాథుడు పేర్కొన్న కల్పపట్టణ మిప్పుడు కాలిపట్టణమని వ్యవహరింపబడుచున్న పయిగాగ్గిమము కాదగును. శ్రీనాథునిదావమఱియిగు దుగ్గన యంటి పేర్కొనమమగు దగ్గుబల్లి కాళీపట్టణమునకు (బదిమైళ్ల దూరముండున్నది. శ్రీనాథుని బంధువగు బెండపూడియన్నమంతిరి ప్రసిద్ధుల గాగ్గిమములుగూడ దానికి జేరుపెనున్నవి.

ఈనడుమ బ్రహ్మశ్రీ. కే.వి. లక్ష్మణరావుపంతులుగారిచేత సనము (క్రీ.శి. 8-వ శతాబ్ది) నందు (‘‘గలుపట్టణము’’ అనుపేరును జూచి శ్రీనాథుని కల్పపట్టణ మదియేయని నిర్ణయించిరి. శాసనమున నట్లుపేర్కొనబడిన గలుపట్టణము నేడు కలపట మనుపేర నున్నది. అది యిదివఱకు నేను బేర్కొన్న కాళీపట్టణమునకు దరిదాపుననేకలదు. కాళీపట్టణము సముద్రము నొడ్డుననే యున్నది. కలపటము పదిమైళ్ల దూరమున మున్నది. శ్రీనాథుడు పేర్కొన్న గాగ్గిమమిదియై గావచ్చును.

కృంగారశ్రీనాథము

జీ వి త కా ల ము

- సీ. చిన్నారిపొన్నారి చిఱుకకూకటి నాడు
రచియించితి మరుత్తరాట్టరిత్ర
నూనూగుమీసారనూత్న యౌవనమువ
శాలినాహన వస్తశతి వొడివితి
వంతరించితి నిందుజవ్యవంబునయందు
హర్షనైషధకావ్య మంద్రధావ
ప్రౌఢవిర్భరవియఃపరిపాకమునఁ గొవి
యాడితి బీమనాయకునిమహిమ
- గీ. ప్రాయ మింతకు మిగులఁగైవ్రారికుండఁ
గాశికాబండమమ మహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగు చేనెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి : శ్రీనాథభట్టసుకవి :
- సీ. శాశికావిశ్వేకుఁ గలనె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ దిచ్చు :
రంభఁ గూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు :
వ్యర్గస్థుఁ డయ్యె విన్నవమంత్రి మఱిహేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు :
తై లావగిరిఁ బంటప్రెలారవిభుఁ డుండె
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పుఁగలదు :
- గీ. భాష్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరంగఁ
గలియుగంబున వికఁ మండ గష్ట మనుచు
దివిజకవిపరుగుండియల్ దిగ్గు రనఁగ
వరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

మొదటిపద్యము శ్రీనాథుని కాశీఖండమందలిది. రెండవది యాతని చాటువు. ఈ రెండు పద్యములనుబట్టి శ్రీనాథుని జన్మకాలమును నవసానకాలమును గొంచె మించుమించుగా గుర్తింపఁదగును. మొదటి పద్యమునఁ బేర్కొనఁబడినగ్రంథములలో శృంగారనైషధము, భీమఖండము, కాశీఖండము నిప్పుడు ప్రఖ్యాతములయి యున్నవి. తక్కినవి కానరావు. శృంగార నైషధము నిండుజవ్వనమువను. భీమఖండము ప్రాథనిర్భరవయఃపరిపాకకాలమునను, కాశీఖండము వార్ధకారంభమునను రచింపఁబడినవని పయిపద్యము చెప్పుచున్నది. ఇండ్విదికిమీఁద ముప్పదియైదుదాఁక నిండుజవ్వనమనియు, ముప్పదియైదునుండి నలుబదియైదుదాఁకఁ బ్రాథనిర్భరవయఃపరిపాకమనియు నలుమీఁదవార్ధకమనియు వయోవిభాగమును జేయఁదగును.

పయిగ్రంథములో దేవికేని రచనకాలము స్పష్టముగా మనకుఁ బట్టుచిక్కెనేని దానిఁబట్టి కొంచెమించుమించుగా జన్మకాలము తెలిసికొనఁగల్గదుము. శృంగారనైషధము పెదకోమటివేమభూపాలమహాసామ్రాజ్యరక్షణమణియై, యవనాధీశసఖా నిరర్గళవచోవ్యాపారిపాఠియై, వివిధాగ్రహారములతో నాందోళికాచ్చత్రచామరాదిరాజార్హ పదములను బడసిన మామిడిసింగమంత్రి పంకితముచేయఁబడినది. పెదకోమటి వేమారెడ్డి క్రీ. 1400. తరువాతికాలమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ. 1420 వఱకు రాజ్యమేలెను. కాఁబట్టి సింగమంత్రి యుద్ధిప్రాథవములఁ బడసినపిదప నడచిన శృంగారనైషధరచనము క్రీ. 1410, 1415 ప్రాంతముల నయియుండవచ్చును. మామిడిసింగమంత్రియే క్రీ. 1418లో సోమసిద్ధాంతమునకు వ్యాఖ్యానము రచించినాఁడు. శృతివిగై కొన్నకాలము దానికిఁ జేరికగా మందవచ్చును ఈ విషయమున నాక్షిపసమాధానములు కొన్నియున్నవి. అవి మూఁదవ

శృంగారశ్రీనాథము

ప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. శృంగారనైషధము నాతఁడిర్వదియైదు ముప్పదియేండ్ల నడిమివయసునఁ రచించియుండునేని, యాతనిజన్మ కాలము క్రీ. 1385 వాఁత మగును. ఈ పరిగణనమును నేను నిండు జన్వనము నడిమికాలమును, పెదకోమటి వేమారెడ్డిపాలనము నడిమి కాలమును గొని యేర్పఱిచినాఁడను. ఇది స్థూలపరిగణనము. దీని కేదెనిమిదేండ్లు పూర్వోత్తరములుగాఁగూడ నాతనిజన్మకాల ముండ వచ్చును. కాని యిది నిష్కృష్టనిర్ణయమునకుఁజాలదు. కాని మఱికొన్ని విధములఁ జూడఁగా నీకాలమే నిష్కృష్టముగా నిలుచుచున్నది. భీమ ఖండరచనాకాలము క్రీ. 1428 కిఁ బైవడియు 1435కి రోవడియు నుండును. ఆంధ్రము నాల్గవ ప్రకరణమున జూడఁదగును. భీమ ఖండరచనమునాటికి శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలియై బహుభోగముల ననుభవించుచున్నాఁడు. ఆవయస్సు ముప్పదియైదేండ్ల నుండి నలుబదియైదేండ్లదాక నగుననుకొంటిమి. శ్రీనాథుఁడు నలుబది యైదేండ్ల వయస్సుననే భీమఖండము రచించెనను కొన్నను నది క్రీ. 1430 అనియే యనుకొన్నను, నానిజన్మకాలము క్రీ. 1385గానే యేర్పడుచున్నది.

శ్రీనాథుని జన్మకాలము క్రీ. 1360 అగునని యొక యాక్షేప వాదమున్నది. దాని స్వరూపము సంపూర్ణముగాఁ దృతీయ ప్రకరణ మునఁజూడఁదగును. ఆ యాక్షేపపక్షమును సమాధానపఱుచుటకయి యీ చర్చలో నే నా ప్రక్కకే తిరిగి యటే యానుకూల్యమొనఁగి సిద్ధాంతము నిర్ధారింపఁబ్రయత్నింతును. ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలము ముప్పదియైదేండ్ల వయసు నుండి యెన్నదగినదైనను, భీమఖండరచనా కాలము క్రీ. 1435 వఱకు నెన్నఁదగినదైనను, నా యాక్షేపవాదపక్షమున కనుకూలముగా నేను ప్రౌఢనిర్భరవయః పరిపాకమునకుఁ బరమా

వధియనఁదగిన నలుబదియైదేండ్లవయఃకాలమును, భీమఖండ రచనా కాలముకాఁదగిన యేదేండ్లలో మొదటిదేయగు సంవత్సరమును గయి కొనుచున్నాఁడను. ఇట్లుకై కొనఁగాఁ క్రీ. 1429 సంవత్సరమునాఁటికి శ్రీనాథుఁడు నలుబదియైదేండ్ల వాఁడగును. ఇట్లుచూచినను, నాతని జన్మకాలము క్రీ. 1384 కంటెఁ బూర్వమునకుఁ బోఁజాలకున్నది. అక్షేపవాదమునఁ బ్రౌఢవిర్భరవయఃపరిపాకకాలమునఁగా నలుబది యేండ్ల వయస్సుని యొక యువక్రమముకలదు. అది యసంభావ్య ముగా నేను దలంచుచున్నాఁడను. 'కలౌషష్టి' యను పలుకు ప్రఖ్యాతము. అటువదియేండ్లవయస్సు వార్ధకముగాని ప్రౌఢవిర్భరవయఃపరిపాకకాలముగాదు. అయినను నఖండమగు నారోగ్య భాగ్యము ననుభవించిన శ్రీనాథున కసామాన్యముగా నేఁబదియేండ్ల పాఠ్యముకూడఁ బ్రౌఢవిర్భరవయఃపరిపాకకాలముగాఁ బరితోష మొసఁగి యుండవచ్చునని యింకనుగూడ నాయాక్షేప పక్షమునకే యానుకూల్యమొసఁగి క్రీ. 1429 సంవత్సరమే భీమఖండరచనాకాలముగా నంగీకరించి చూచిన వింకొక యయిదేండ్లు శ్రీనాథుని జన్మకాలము పూర్వమునకుఁ బోఁగలదేకాని యంతకెచ్చుపోఁజాలదు. కాని యట్లాని జన్మకాలము క్రీ. 1385 కింకను పూర్వమునకుఁ గొనిపోవు నర్హగి. చు ప్రితికాల సాధనములింకను గొన్నికలవు.

శ్రీనాథుని యవసానపద్యమున 'రంభఁగూడఁదెనుఁగు రాయరాహుత్తుండు కస్తూరికేరాజఁ బ్రస్తుతింతు' ననికలదు. తెలుంగురాయరాహుత్తునివిషయము చతుర్థప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. అతని కుమారుఁడు తిరుమలయదేవరాయని శాసనములు క్రీ. 1514 లోనున్నవి. శాసనములు చెక్కించునాటి కతిరుమలయదేవరాయఁడు దెబ్బది మూఁదేండ్లవాఁడను కొన్నను, నాతనిజన్మకాలము క్రీ. 1470 అగు

చున్నది. కొడుకును గన్నపిదపఁ దెలుంగురాయఁడు మృతిచెందుటకును నాతఁడు మృతిచెందినపిదప శ్రీనాథుఁడు మృతిచెందుటకును నాల్గయిదేండ్లకాలము పట్టియుండవచ్చుననుకొన్నచో శ్రీనాథుని మరణకాల మించుమించుగా క్రీ. 1475 అగుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డవసానకాలమునకు నెనుబడియైదు తొంబదియేండ్లవాఁడగునను కొన్నను నాతని జన్మకాల మించుమించుగా క్రీ 1385, 1390 గా నేర్పరుచున్నది. ఈసాధనము శ్రీనాథుని జన్మకాలమును క్రీ. 1385 కంటఁ దర్వాతికాలమునకుఁ గొనివచ్చుట కానుకూల్యము గలిగియున్నదేగాని పూర్వమునకుఁ గొనిపోవుట కేమాత్రమును నవకాశమిచ్చుట లేదు.

మఱియు శ్రీనాథున కన్మలచింతలచెన్నమరాజుని శిష్యుఁడోకఁడున్నాఁడని చారుచంద్రోదయమును గ్రంథము చెప్పుచున్నది. చారుచంద్రోదయకారుఁడుకూడఁ జెన్నమరాజే. ఈచారుచంద్రోదయకారునికి శ్రీనాథునిశిష్యుఁడగు చెన్నమరాజు పితామహుఁడు. కవులచరిత్రమున శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగా రీవిషయమును దప్పుగ వ్రాసిరి. అది యెల్ల నిందుఁ తొమ్మిదవ ప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. చంద్రోదయకర్త వేంకటపతిరాయలచే బహుబహుమానములఁ బడసినవాఁడు. వేంకటపతిరాయఁడు క్రీ. 1540 నుండి 1615 వఱకు నున్నవాఁడు. క్రీ. 1600 నాటికిఁ జారుచంద్రోదయకారుఁ డటువదియేండ్లవాఁ డనుకొన్నను నాతనిజన్మకాలము క్రీ 1540 అగును. అప్పటికాతనితండ్రి కేఁబదియేండ్లుండుననుకొన్నను నాతని జన్మకాలము క్రీ. 1490 అగును. అతని తండ్రియే శ్రీనాథుని శిష్యుఁడు. కుమారునిఁ గాంచునప్పటి కాలఁడుగూడ నేఁబదియేండ్లవాఁడనియేయనుకొన్నను, నాతని జన్మకాలము. క్రీ. 1440 అగును. అక్షేపపక్ష

మునకనుకూలముగా నీలెక్క నే నసామాన్యవిధముననే వేసితిని. అతఁడు శ్రీనాథుని శిష్యత్వముచేయునప్పటికిఁ బదునై దేండ్లో యిరువదియేండ్లో ప్రియముగలవాఁడయి యుండవలెనుగదా! అట్లులయిన నది క్రీ. 1456, 1460 అగును. శ్రీనాథునిజన్మకాలము క్రీ. 1385గా లెక్కింతుమేని యప్పటికాతఁడు దెబ్బదియైదేండ్లవయస్సువాఁడగును. క్రీ. 1600లో నున్న చెన్నమరాజుతాత నంతకంటెఁ బూర్వకాలము నకుఁ బంపుట సాధ్యమగునా? క్రీ. 1385, కంటె నింకను పూర్వకాలమందే శ్రీనాథుఁడు జన్మించియుండినచో, నాతనికిఁ చెన్నమరాజుతాత చెన్నమరాజు శిష్యుల నెఱప సాధ్యమగునా?

శ్రీనాథునికి బావమఱుదియు శిష్యుఁడు నగుదగ్గుబల్లి దుగ్గన తనకృతిని నాసికేతోపాఢ్యానమును, జందలూరి గంగయ్య కంకితము చేసినాడు. ఈ గంగయ్య గజపతులపాలనమున వారిగడిదుర్గములకు రక్షకుఁడుగా నుండిన తమ్మయజనువరాజునకు నాశ్రితుఁడును, దక్షిణామూర్తిశివాఘోరశివాచార్యులకు శిష్యులై, కృష్ణరాయలతండ్రియగు వీరనరసింహరాయని కంకితముగా వరాహపురాణమును రచించిన నందిమల్ల ఘంటసింగ కవులచేఁ బ్రబోధచంద్రోదయమును కృతినిగొన్న వాఁడునునై యున్నాఁడు. మల్లయసింగయలగురువగు వఘోరశివాచార్యుఁడే కృష్ణరాయలకంకితముగాఁ బారిజాతాపహరణము రచించిన ముక్కుతిమ్మనకవికిని, గృష్ణరాయలమంత్రియగు తిమ్మరసువల్లునికిఁ గృతియిచ్చిన మాడయముల్లకవికిని గూడ గురువు. ఇట్లు వీరందఱు నొకజడముకిలోఁ బడుచున్నారనిగాన, దగ్గుబల్లిదుగ్గన వీరినుండి యెంతవేఱుపడి పూర్వమునకుఁబోయినను క్రీ. 1480 - 90 కంటె నెక్కువ పూర్వమునకుఁ బోవుట కష్టసాధ్యము. పిల్లలమఱ్ఱిపినవీర భద్రకవియు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడని జనశ్రుతి గలదు. అతఁడు

శృంగారశ్రీవాదము

క్రీ. 1480 పాఞ్చములందు విద్యానగరమేలిన సాళ్యగుండ నరసింగ రాయల కంఠితముగా జైమినిభారతమును రచించినవాడు. పిల్లల మఱిపిపీఠభద్రునకు గురువును, దగ్గుబల్లిదుగ్గనకూటావయు గురువునై వర్తిల్లియుండుటకుఁ బూర్ణపురుషాయుషజీవిత్యైన శ్రీనాథుఁడుగూడఁ గొంచెమించుమించుగా నంతకుఁ బదిపదునైదేండ్లపూర్వకాలముదాక నున్నవాడు కాఁగలఁడు.

ఎన్ని విధములఁ జూచినను, శ్రీనాథుని జన్మకాలమును క్రీ. 1385 కంటెఁ బూర్వమునకుఁ గొంపోఁగుదురకున్నది. ఈ క్రిందిసాధనము నాల్గుమూడేండ్లకంటె హెచ్చుగా నటుతర్వాతికాలము నకుఁ గొనివచ్చుటకుఁగూడ నడ్డుదగులుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటివేమభూపాలుని పాలనకాలమున విద్యాధి కారియై శాసనకృతులను రచించినాఁడు. క్రీ. 1404లో పెదకోమటి వేమారెడ్డి చేసినధర్మకార్యముల శాసనములు మూఁడుపల్లముయినవి. ఒకటి శ్రావణమాసమునాటిది. రెండుపుష్యమాసమునాటివి. పుష్య మాసపుశాసనములు రెండింటను శ్రీనాథుఁడే శాసనాచార్యుఁడుగా నున్నాఁడు. ఆ సంవత్సరమే శ్రావణమాసము కడచినతర్వాత నాతఁ డాపదము నండియుండవచ్చును. చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁటి నాటికే ప్రబంధరచయితయైన ప్రతిభాశాలి గావున నాతఁడు, శాలి వాహనసప్తశతీరచనాకాలమగు నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనము తఱికిఁ బెదకోమటివేమ భూపాలునియొద్ద విద్యాధికారిపదమును బడసి యుండవచ్చును. క్రీ. 1385 ప్రాంతమున జనించెనేని యప్పటి కాలఁడు పదునెనిమిది పందొమ్మిది యేండ్లప్రాయము వాడగును. ఆతని జన్మకాలమింకను దర్వాతికిఁ దెక్తుమేని విద్యాధికారిపదముపడ యుటకు క్రీ. 1404 నాటికి వయసుచాలనివాడగును. కాఁబట్టి

శ్రీనాథుఁ డించుక యించుమించుగాఁ శ్రీ. 1:85లో జవించెనని. శ్రీ. 1475లో స్వర్గస్థుఁడయ్యెనని నేను దలంచుచున్నాఁడను.

నేను మీఁదఁజూపినసాధనములు ప్రత్యేకముగాఁ జూచినఁగూడ బలిష్ఠములే యనఁదగియున్నవి. సమిప్తిమీఁద నవియన్నియుఁ గూడ నొకసిద్ధాంతమునే సాధించుచున్నవి. కాఁబట్టి యాసిద్ధాంతమును గట్టి బలముగల దగుచున్నది. అట్టిదానిని ద్రోసిపుచ్చుట దుశ్శక మన వచ్చును. బలవంతములగు ప్రతిపక్షసాధనము లుండి పయిసిద్ధాంత మును బరిహరింపఁగల్గి శ్రీనాథునిజన్మకాలమును శ్రీ. 1960గా విలుపఁగలుగునేని దానినే పరిగ్రహింతముగాక.

పే రు

సామాన్యముగా నాకాలమున జనులనామధేయములు పైకృత ములుగా నుండెడివి. అప్పన్న, తిప్పన్న, జక్కన్న, మారన్న, వీరన్న, పోతన్న, మొదలగునవి యుదాహరణము. మన కపీశ్వరునకు “శ్రీనాథుఁ”డన్న శ్రుతిమధురమయిననామధేయ మాతని తండ్రితాతల విద్యాచాతుర్యమునకు ద్యోతకముగానున్నది. వీరివంశము విద్వద్వంశ మేగదా! శ్రీహర్ష, శ్రీనాథ, పదములయందుబాటు ప్రశంసనీయము. ఆకవిగ్రంథము నీకవి తెల్గించెను. శృంగారనైషధ మాతఁడే యీతఁ డుగా నవతరించెనో యవిపించుచున్నది. కొందఱిట్లుగూడఁ బొరఁ బడిరి. ఏనుఁగులశృంగకవి రామేశ్వరమహాత్మ్యమున నిట్లుకొనియాడెను

గీ. మహితచింతామణీ దివ్యమంత్రపిఠ్ఠు
నైషడాదివ్రబంధ వందర్పవిపుణు
వకలవిద్యావిశారదు వత్సవిత్వ
పట్టభద్రుని శ్రీనాథుఁడ్రస్తుతింతు.

శృంగారశ్రీనాథము

శ్రీహరునకుఁజెల్లువిశేషణములు శ్రీనాథున కిక్కడ దక్కినవి.
ఈకవి జాహ్నవీమహాత్యమునఁగూడనిట్లే చెప్పినాఁడు.

బా ల్య ము

మనకవీశ్వరునిబాల్యవర్తన మెట్టిదో సరిగా గుర్తించుట కాధారము లేవియుఁగానరావు. తొల్టికృతులనుబట్టి కొంతగుర్తింపనగుననుకొనెదను. కాని యాశ్వుతు లిప్పుడు దుర్లభము లయినవి. చిఱుత కూకటినాఁటికే ప్రబంధరచనము నిర్వహించినవాఁడగుటనుబట్టి యాతఁడల్లరిగాఁదిరిగి కాలముఁ బొల్లపుచ్చక పసుఁబాయమునాఁడు విద్యాభ్యాసోత్సాహముననే వర్తించెనని భావింపనగును. విద్యాభ్యాసముచేతనకాక రూపసౌందర్యము చేతనుగూడ నీతఁడు నాఁడు వాసికెక్కినవాఁడుగాఁ దోచుచున్నాఁడు. “చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూకటి, నూనూగుమీసాలు” ననుట దానికి స్ఫోరకము.

వి ద్యా భ్యా స ము గు రు వు

శ్రీనాథునివిద్యాభ్యాసాదికమెక్కడనెట్లుజరిగెనో గుర్తించుటకుఁ దగినబలవదాధారములు లేవు. కుళాగ్రబుద్ధియు నద్భుతప్రతిభాశాలియు నగునీతఁడు పలువురుగురులయొద్ద గురుకుల వాసిక్లేశమునకు లోనయి చిరకాలముజాడ్యముతో విద్యాభ్యాసము చేసెనని తలంపరాదు. తనతాత కమల నాభామాత్యుఁడు గొప్ప విద్వాంసుఁడును గవీశ్వరుఁడువని శ్రీనాథుఁడు పలుమాఱు ప్రశంసించినాడు.

మ. కవకజ్జెధరదీరు వారిధితటికాల్పబ్రహ్మాదీశ్వరుఁ

మనునిఁ బద్యపురాణసంగ్రహఁ థాకాప్యప్రబంధాధిపుఁ.

విసమత్కాకతిసార్వభౌముః గవిశావిద్యాధరుం గొల్తు మా
మనుఁగుండాతఁ బ్రదాతశ్రీకమలనాభామాత్యదుదామణికా.

గీ. మత్పితామహఁ గవిపితామహునిఁ దలఁతుఁ
గలితకావ్యకళాలాభుఁ గమలనాభుఁ
జంద్రచందనమందారవద్యశక్తిర్తి
సరససాహిత్యసామ్రాజ్యచక్రవర్తి.

కవీశ్వరుడగు నీ కమలనాభామాత్యుని పౌత్రత్వము మన శ్రీనాథునకు సహజశక్తిని సమకూర్చియుండును. కమలనాథునిసాక్షి దుపదేశముల నీతఁడు కాంచెననికాని లేదనికాని స్పష్టపఱుప నాధారములు గానరావు. అతఁడు నేకరించియుంచిన గ్రంథభాండారము రచయించినరచనములు నీతనిసహజశక్తికి వడివడిగా నున్మేషము గలిగించి గ్రంథరచనమునకుఁ గడఁగించెనని తలఁపఁదగును. సహజశక్తి లోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణమువలననై పుణ్యము కావ్యజ్ఞశిక్షచేనన్యాసము ననునివి కవిత్వోపలబ్ధికిఁ గారణములని యాచార్యుడండి ప్రభృతులనిరి. ఉత్తమకవితకు సహజశక్తి, లోకానుభవాదులవలననై పుణ్యముచాలను. కావ్యజ్ఞశిక్ష యత్యావశ్యకము. సంస్కృత వ్రాకృతాదిభాషలలోఁ బరిజ్ఞాన పాటవము, తర్కవ్యాకరణాది శాస్త్రములందుఁ దలస్పర్శమగువైదుష్యము, పండితులతో శాస్త్రార్థములు సల్పఁజాలినసాంఘికీప్రౌఢి, పయి పయిపూత మెఱుంగు చాతుర్యముతో నలవడఁదగినదికాదు. సకల విద్యా సనాథుఁడయి యీతఁ డీకముందు కోమటివేమారెడ్డి యాస్థానమున విద్యాధికారున్నతోద్యోగము వహింపనున్నాఁడు. మఱియుఁ డిండిమభట్టారకాదులతో విద్యావివాదములు సలుపనున్నాఁడు. ఇట్టివాఁడు, గట్టిగా గురుశుశ్రూషతో శాస్త్రార్థాసము సల్పితీయవలసి

శృంగారశ్రీనాథము

యుండును. అట్టిగురువెవ్వరో స్పష్టముగా నీతఁడు తనగ్రంథములందుఁ
దఱచుగాఁ బ్రస్తుతింపఁదగి యుండును. అలోకసామాన్య ప్రతిభాశాలి
యగుటచే నాతఁ డొకవేళ నాయఖండపాండిత్యమునుగూడ, నాచార్య
సన్నిధి నభ్యసంపకయే యలవరచుకొన్నాఁడేమో యనుసంశయమున
కీక్రిందిపద్య మవకాశము కలిగించుచున్నది.

కా బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుఁడ పురుషప్రజ్ఞావిశేషోదయా
జిహ్వాస్వాంతుఁడ వీశ్వరార్చనకళాశీలుండ వభ్యర్హిత
బ్రహ్మాండాదిమహాపురాణచయ శాత్పర్యార్థవిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమపు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే!

శృంగారనైషధము.

కాని దీనినాధారముగాఁగొని శ్రీనాథునకు విద్యాగురుఁడు లేఁడని
తలంపరాదు. కొందఱవిద్యాలాభము “ప్రపేదిరేప్రాక్తనజన్మవిద్యాః”
అన్నసూక్తిని స్ఫురింపఁజేయుచుండునుగాని యట్టివిద్యోపలబ్ధికిఁగూడ
నుద్బోధకముగాఁ గొంత గురుకుశ్రూష యుండవలసినదే యగును.
శాస్త్రార్థ్యయనము గురునియొద్దఁ జేయవలసినదేయని శ్రీనాథుఁడే
చెప్పినాఁడు.

గీ. శాస్త్ర మాచార్యువన్నిఁదిఁ జదువఁదేని
యిద్దబోధంబు మది వంగ్రహింపఁదేని
తెగువమీటి పరితిజ్ఞ సాధింపఁదేని
జ్ఞాతిజయమందఁదేని తజ్జనుఁడు జనుఁడె.

కాశీఖండము.

సంస్కృతకాశీఖండమున నీవిషయముగలగ్రంథభాగముకలదు
గాని శ్రీనాథుఁ డీపట్టునఁ బ్రసక్తిగల్గించుకొని కొన్ని పద్యములలో

ప్రథమప్రకరణము

స్వవిషయమునే వెల్లడించుకొన్నాడని నేను నిశ్చయించుచున్నాడను.
తన సాహిత్యసౌష్ఠవమునకుఁ గారణములు నుద్బోధకములునని తన
కడపటిగ్గింథమగు కాశీఖండమున శ్రీనాథుఁ డీ క్రిందివాని బేర్కొ
న్నాడు:-

సీ. అంధ్రక్షమామండలాఖండలుండైన
వేమభూపతికృపావీక్షణంబు
మోడెరాయాంక వద్దురురాయభీమేశ్వ
రస్వామిపదవమారాధనంబు
కమలాద్రివిరియమార్కండేయశివమౌళి
చంద్రాంకునవసుధాసారధార
వేదాద్రివరసింహవిపులక్షస్థలీ
కల్లారమాలికాగంధరహరి

గీ. కారణంబులు నుద్బోధకములుఁగాఁగ
నంతవించినసాహిత్యసౌష్ఠవమువ
వీరభద్రేశ్వరుఁ బ్రిబంధవిభునిఁ జేసి
కాశీకాఖండముఁ దెనుంగుఁగానొనర్తు.

మొదటిది:- అంధ్రదేశాధీశ్వరుఁ డయిన వేమభూపాలుని దయా
దృష్టి. కొమరగిరిరెడ్డి బావమఱురి యగు కాటయవేమారెడ్డియుఁ
గొమరగిరియనంతరము కొండవీడురాజ్యము పాలించిన పెద
కోమటివేమారెడ్డియుఁ గాశీఖండకృతీశ్వరుఁడగు వీరభద్రారెడ్డియన్న
యల్లయవేమారెడ్డియు, నని శ్రీనాథుని కాలమున విఖ్యాతులు ముప్పవరు
వేమారెడ్లు వర్తిరిరి. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడినవేమారెడ్డి యీముప్పవరులో
నొక్కఁడు కావలెను. మొదటివాఁడు కాటయవేమారెడ్డి; ఈతఁడు

శృంగారశ్రీనాథము

కొమరగిరిని సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁజెట్టి కొండపీటఁ దానేరాజ్య
మేలి, పదపడి యాతనిచే రాజమహేంద్రవరప్రాంతదేశము పారి
తోషికముగాఁ బడసి కాలఁదికాలము ప్రభుత్వము నెఱపినవాఁడు.
పండితప్రియుడు; కాళిదాస నాటకత్రయవ్యాఖ్యాత; పండితుడు.
శ్రీనాథుని చిన్ననాట జీవించి యున్నవాఁడు. ప్రస్తుతగ్రంథమగు కాళీ
ఖండమును గృతిగాఁ గొనువీరభద్రారెడ్డికి మామ. ఈతఁడు శ్రీనాథుని
ప్రతిభావాతుల్యము పరీకించి చూడరించి బాల్యమున నాతనివిద్యా
భ్యాసమునకువలయుపనుతుల సమకూర్చి తనవిద్యద్గోష్ఠులందు గారపించు
చుండవచ్చును. ఇతఁ రెండవవాఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డి;
ఇతఁడు సంగీతసాహిత్య విద్యలందుఁ జతురుఁడు. పెక్కు కావ్యములఁ
జెప్పించుకొన్నవాఁడు. చెప్పినవాడు. సర్వజ్ఞచక్రవర్తి యని బిరుదు
గొన్నవాఁడు. శ్రీనాథకవీశ్వరునకుఁ దనయాస్థానమున విద్యాది
కార్యున్నతోద్యోగము నొసఁగి తాను జీవించియున్నంతదాఁక నాదరిం
చినవాఁడు ప్రైప్రస్తావ మాతని గూర్చి వర్తించినది కాదగును. కాని
యట్లనుటలో నొక్క చిక్కు చిన్నది యున్నది. కోమటివేమారెడ్డికిని,
వీరభద్రారెడ్డిప్రభృతులకును విరోధము మెండు ఆతనిపొగడ్త తన
పేరఁ జెప్పించుకొనుగృతితో నుండుట వీరభద్రారెడ్డికి సహ్యముగాఁ
గూడదు. మూడవవాఁడు : అల్లయవేమారెడ్డి, తనతమ్ముని వీరభద్రా
రెడ్డి నాతనిభార్యమూలముగా వచ్చినరాజమహేంద్రవర రాజ్యమున
కలిషిక్తునిఁజేసి దేశమును విష్కంబుముగా నేల్పడికిఁ దెచ్చినవాఁడు.
ఈతనిప్రాపు శ్రీనాథుని బాల్యమున నున్నట్లు తెలియరాదు. కాని కాళీ
ఖండరచనసందర్భమునఁ దాత్కాలికోత్సాహమునకుఁ గారణమగుటను
బట్టి యప్పుడట్టి పొగడ్త యతనిగూర్చి చేసియుండు వనుకొనుట
యుక్తముకాకపోదు. సమష్టిమీదఁ బర్యార్థమును బర్యాలోచింపఁగాఁ

బయిప్రళంస కాశీఖండ రచనాకాలమునకుఁ దాత్కాలికోత్సాహ కారణముగా నున్న యశ్చ వేమారెడ్డినిగూర్చి చేసినదిగానే తోచుచున్నది.

రెండవది:- ఘోడెరాయబిరుదాంకుడగు భీమేశ్వరస్వామి పాదసేవ. ఈభీమేశ్వరస్వామి యెవ్వరో గుర్తింపవలసి యున్నది.

“రాయగురువం మేశ్వరసాధుజనవిధేయ, ఘోడెరాయ
నకలకళా ధామాదిబిరుదభావ్యరుందై భీమయగురువరేణ్యపుణ్య
కారుణ్యకటాక్ష వీజెలబ్ధసుస్థిరైశ్వర్యధుర్యుందై విజయధాటి
వమాటికనంబున దిశలల్లాడ నల్లదభూపల్లాభుండు రాజమహేం
ద్రంబు రాజునిగా .....బాలించె.

భీమేశ్వరపురాణము.

మఱియుఁ గాశీఖండమందే:-

శా. ఈశ్వరుఁ డింటివేల్పు జగదేశగురుండగుఁ ఘోడెరాయభీ
మేశ్వరుఁ దాత్మవంశగురుఁ డీగులు నిత్యవినోదకృత్యముల్
శాశ్వధర్మకీర్తులు తలంపఁగ నమ్మినసొమ్ము లాదిగ
ర్యేశ్వరుఁ డంట నై జ మెన యేనృపు లక్లయవీరకౌరికిన్.

పర్యాలోచింపఁగా నీభీమేశ్వరస్వామి దైవమగుదాక్షరామభీమేశ్వరస్వామిగాక యొకమహాపురుషుడనితేలుచున్నది. ఆయనకు రాయగురుపరమేశ్వర సాధుజనవిధేయ ఘోడెరాయ నకలకళాధామాదులు బిరుదములు. రెడ్డిరాజులగురువులకు ఘోడియరాయ అనిబిరుదు పెక్కుచోట్ల గానవచ్చుచున్నది. వీరభద్రారెడ్డితండ్రి యల్లాడభూపతికి రాజ్యలాభ మీమహనీయు ననుగ్రహమున నమకూడెనట! ఈతఁడు తప

శృంగారశ్రీనాథము

స్వీయ, వర్చస్వీయ, నగుమహావిద్వాంసుఁ డయియుండును. వీర భద్రదారెడ్డితమ్ముఁడు దొడ్డారెడ్డికిఁ గృతిగా నిశ్శంకకొమ్మనామాత్యుఁడు రచించినశివలీలావిలాసమనుప్రబంధమునఁ గూడ నీభీమయగురునిఁ గూర్చి యిట్లుకలదు:—

క. వీరలపింశగురుండు ను
దారగుణోత్తరుఁడు నగుమఁ దత్త్వమహాత్మ
శ్రీరుచి ఘోషియరాయప
దారుఁడు భీమదేశికాధిపుఁ దొప్పన్.

సీ. అవిరళై శ్వర్యమహాత్మ్యసంపన్నత
మౌళిన (?) బాసట మలయువాఁడు
సంక్లితరక్షణాస్థాపరిపూర్ణత
నాభామహోజ్జ్వలు నసుపునాఁడు
వేదశాస్త్రాధికవిద్యానిరూదత
వదననరవ్యతివడుపువాఁడు
వివిధన్నవికరణాచరణవమీక్షణ
.....పమతవాఁడు

గీ. తగుఁ బ్రశంసచేయ దండభృన్మదవిభం
జనుఁడు వినయవినత (జనవరేణ్య)
మణికిరీట (గుణ, పృణి) పమంచితచరణుండు
ఘోదెరాయభీమగురువరుండు.

మ. నిపుణత్వంబునఁ బ్రస్తుతింపవలయున్ శ్రీవీరభద్రాచలా
గృహదవ్యాతతభర్మహర్మ్యతల శాగ్రదీర్ఘభద్రాఖిలే

శవదాబ్జద్వయభక్తిసుస్థిరమానంపూర్ణ భీమేశ్వరున్
ద్రిపురారీంద్రగురు త్రమాత్మభవునిం దేవేంద్రకోలాహలన్.

పై పద్యమువలన నాభీమేశ్వరస్వామి త్రిపురారి (తిప్పయ) కుమారుడనియు, వీరభద్రాచల నిలయుడగు వీరభద్రేశ్వరునకు భక్తుడనియు, వేదశాస్త్రాదివిద్యానిరూఢుడనియు, దెలియుచున్నది. వీరభద్రాచలము కాశీఖండమం దెక్కువగా వర్ణింపబడినది. ఆవర్ణనము సంస్కృతకాశీఖండమునఁగానరాదు. అది శ్రీనాథవిస్వయంకల్పితము. భీమయగురువరేణ్యుని నివాసస్థల మగుటఁబడియభిమానము చేతనే దాని నంత విరివిగా సవిశేషముగా వర్ణింప నుత్సహించినాఁడు. సమన్వయించి చూడఁగా నావీరభద్రాచలము పట్టిసంపర్వతముగా నేర్పడుచున్నది. అది యఖండగోదావరీతీరస్థిత మగు పుణ్యక్షేత్రము, భీమయగురు డీక్షేత్రమున వెలసియున్న వీరభద్రేశ్వరస్వామి నారాధించుచు నుండినవాఁడు. శ్రీనాథుని కద్వైతమందే తాత్పర్యమయినను, శైవమతమునం దభిమానవిశేషముగలదు. పెక్కుమార్లాతఁడు పంచబ్రహ్మషడంగమంత్రములతోఁ బ్రాసాదపంచాకరినిస్మరించుచుండును. ఆయనగ్రంథము లెక్కువగా శివకథాప్రధానములే. ఆతని కాశ్రయ మొసఁగిన రెడ్డివాఱలందఱుఁగూడ శైవమతాభినివిష్టలే. వేదశాస్త్రాదివిద్యోపదేశముచేఁగాక యాభీమయగురువరేణ్యుఁడు శైవమంత్రాద్యుపదేశముచే నతనికి గురుఁడయియుండవచ్చును. తనసాహిత్య సౌష్ఠవమునకుఁ గారణము లని చెప్పకొన్న నాల్గింటిలో వేమభూపతి కృపావీక్షణము, భీమేశ్వరస్వామిపదసమారాధనమునను నీ రెండును మానుషములు.

మూఁడవది:- కమలాద్రివిలయుడగు మార్కండేయేశ్వరుని యనుగ్రహము. రాజమహేంద్రవరమందలి యొక స్థలవిశేషమునకుఁ

శృంగారశ్రీనాథము

గమలాదియనిపేరు. మార్కండేయేశ్వరస్వామి యక్కడ వెలసిన వేల్పు.

నాల్గవది:- వేదాద్రినరసింహస్వామి యనుగ్రహము. వేదాద్రి యనుపేరుగలకైలములు పెక్కులున్నవి. తెల్గుదేశమందున్నవానిలోఁ బ్రధానమయినవిమూఁడు. కృష్ణాతీరమున విష్ణుడు ముక్త్యాల సంస్థానమునకు సంబంధించియున్న వేదాద్రియొక్కటి. నైఋతరాష్ట్రమున రాచకొండకుఁ జేరువనున్నవేదాద్రియొక్కటి రాజమహేంద్రవరముదగ్గఱనున్న యొకమిట్టకుఁగూడ వేదాద్రియనిపేరున్నట్లు శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రాద్రిరావుపంతులుగారు వ్రాసినారు. కాటయవేమారెడ్డి యహోబల శాసనమునఁగూడ గౌతమీతీరమున వేదాద్రియున్నట్లు చెప్పఁబడినది. “కాటమరెడ్డివేమారెడ్డింగారిఆర్థాంగలక్ష్మిఆయి ఆ కొమరగిరయ్యంగారే ఈకొమరగిరయ్యంగారై ఆవతరించిన ఈ కొమరగిరయ్యంగారికి తల్లిగారై న తల్లిసానమ్మగారు ఈకొమరగిరయ్యగారికిన్ని కాటమరెడ్డివేమారెడ్డిగారికిన్ని సుకృతముగాను శ్రీగౌతమీతీరమందును వేదాద్రి శ్రీనరసింహదేవరకును ఆచంద్రార్కము ప్రతిసంవత్సరతిరునాళమహోత్సవనకుదారవోసి సమర్పణచేసిన వెలుచూరితల్లవరము.... ..”

కాటబట్టి శ్రీరాఘవుడు పయిపద్యమునఁ బేర్కొన్న వేదాద్రి శ్రీవీరభద్రాద్రిరావుపంతులుగారన్నట్లు కమలాద్రితోపాటు రాజమహేంద్రవరము దగ్గఱ నున్నమిట్టయే యగును.

పయివిధమునఁ బరామర్శింపఁబడినయా కాశీఖండపద్యము శ్రీనాథునిబాల్యవిద్యాభ్యాసవిషయమును దెలుపునదిగా దోఁపకున్నది. కాశీఖండరచనాకాలమున నాతనికిఁ దత్కాలికోత్సాహకారణముగా

మండుటచే నక్కయవేమారెడ్డిని. భీమయగురుని. మార్కండేయేశ్వరుని. నరసింహస్వామిని బ్రస్తుతించినాడు. వీరందఱు రాజమహేంద్రవర సన్నిహితులే. ఉపరిబ్ధముయిన శ్రీనాథుని గ్రంథములం దాతనిగురువెవ్వరో తెలియరాకున్నాడు. మరుత్తరాట్పరిత్ర పండితారాధ్య చరిత్రాదులం దుండునేమో! ఈవిధముననే శ్రీనాథునికిఁ దర్వాతి కవియగు పట్టమెట్ట సోమనాథసోమయాజి సూతసంహితలో నొక్క పద్యముచెప్పినాడు. ఆపద్యమిది:-

సీ. అవ్యద్గురుస్వామియైన లింగారాధ్య

సాఁవ్వభాముప్రసాదసౌష్ఠవంబు

అత్యాపుడు పరీర్ఘుఁడై నకామారెడ్డి

పట్టభద్రుని ధర్మపాటవంబు

తత్పథావదులైన ధన్యవిద్వాంసుల

పంతకవల్లావవమ్మతంబు

మనుఁడు విద్యారణ్యముని యేర్పరించిన

తాత్పర్యదీపిక దారికలిమి

కారణంబులుగా నిరాఘాటచాటు

కుద్ధపద్ధతిఁ దెలుఁగున సూతవంహి

తాచకుర్విధఖండవందర్పమెల్లఁ

గావ్య మొనరింతు లోకవిఖ్యాతముగను.

అ భ్య సి ం చి న వి ద్య లు

కొన్నియన్యపద్యములనుబట్టియు, శ్రీనాథకృతగ్రంథములను బట్టియుఁనాతఁ డభ్యసించినవిద్యలనుగూర్చి కొంత యెఱుఁగఁగల్గు

శృంగరశ్రీనాథము

దుము. శ్రీనాథుడు కృష్ణయజుర్వేదము నధ్యయనముచేసినాడు. స్వవేద శాఖాధ్యయనము బ్రాహ్మణున కావశ్యకకార్య మని స్మృతికారులనిరి. దాని నీతఁడు పాటించెను. అధ్యయనముఁ జదివి మఱుచుచందమునఁ గాక చక్కఁగా నుపస్థితిలో నుండునట్లేచేసెను. ఈయర్థమును “అధ్వ ర్యువేదశాఖాధీతివిష్ణాతు” అన్నపద మెఱిగించుచున్నది. అధ్వర్యువేద శాఖ యనఁగాఁ గృష్ణయజుర్వేదము. ఉభయభాషాకవియై ‘శ్రీనాథకవి’ యనియేకాక వేదాధ్యయనపరుడై ‘శ్రీనాథావధాని’ యనికూడ శ్రీనా థుడు పేర్కొనఁ దగినవాఁడయినాడు. మఱియుఁ బదునెనిమిదియగు పురాణములను స్మృతులను, నింక సాంఖ్యయోగసిద్ధాంతములను, శైవా గమములను జదివినాడు. ఈయర్థము నీక్రిందిపదము తెఱిగించు చున్నది. “శ్రుతిపురాణాగమస్మృతిసాంఖ్యసిద్ధాంత కణికనవ్యుత్పత్తి గౌరవంబు” “అఖిలపురాణవిద్యాప్రవీణు” “అగమజ్ఞాననిధివి” “బహుపురాణజ్ఞుఁడవు”. “కణికనవ్యుత్పత్తిగౌరవంబు” అనుటచేనావిద్య లనుముద్దలుచేసి మ్రుంగినట్లుగా నశ్రమమున గ్రహించి వ్యుత్పత్తి నాస్తిచినాఁడని యగుచున్నది. ఇంకను, మహారాష్ట్రీ, శౌరసేని మొదలగు ప్రాకృతభాషలందుఁ బరిజ్ఞానపాటవము గడించినాడు. “సంస్కృత వ్రాకృతశౌరసేనిముఖ్యభాషాపరిజ్ఞానపాటవంబు.” - మహా రాష్ట్రీప్రాకృతము సామాన్యముగాఁ బ్రాకృతపదముచేఁ గొన్నిచోట్ల వ్యవహరింపఁబడియున్నది. “మహారాష్ట్రీశ్రయం భాషాం ప్రకృష్టం వ్రాకృతం విదుః” కావ్యాదర్శము. మహారాష్ట్రీప్రాకృతమున నున్న సాతవాహనసప్తశతిని శ్రీనాథుడు తెలిగించినాడు. అట్లు తెలిగించుచు కాప్రాకృతమున మంచి పరిజ్ఞాన ముండవలెను గదా! ప్రాకృతము నకు సంస్కృతమున భాయవ్రాయనాచారము ప్రాచీనకాలముననున్నట్లు తెలియరాదు. మఱియు నానప్తశతిలో నూఱుగాథల నేటి శ్రీనాథుని

కాశయమైన పెదకోమటివేమారెడ్డి వ్యాఖ్య రచించెను. ఆవ్యాఖ్య యిప్పుడు క్రొత్తగా దొరకియున్నది. ఆవ్యాఖ్యారచనమున రెడ్డిగారికి శ్రీనాథునితోద్బాదుటకూడ నుండఁబోయినను

పతంజలిప్రణీతమగు వ్యాకరణమహాభాష్యమును బాగుగాఁ బఠించినాఁడు. “పన్నగపతిసార్వభౌమభాషితమహాభాష్య విద్యాసమ భ్యాసబలము” ఈయర్థమునకు శ్రీనాథునిగ్రంథములన్నియుఁ దార్కాణ మగుచున్నవి. ప్రగిగాధ మగువ్యాకరణపాండిత్య మున్నవాడే ప్రయోగింపఁదగినపదము లనేకము లీయనకృతులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. న్యాయపై శేషిక దర్శనములందుఁ గౌశల్యముఁ గాంచిినాఁడు. “అక్షపాదకణాద పక్షిలోదీరిత న్యాయకళాకౌశలాతిశయము.” అక్షపాదుఁడు న్యాయదర్శనకర్త గౌతమముని; కణాదుఁడు వైశేషికదర్శనకర్త; పక్షిలుఁడు గౌతమన్యాయభాష్యకర్త వాత్స్యాయనముని. శ్రీనాథుని నాటికి న్యాయపై శేషికదర్శనములకు సాంకర్యములేదు. అన్నం భట్టారకుని యనంతరమే యారెండు దర్శనములు గలసిపోయినవి. శ్రీనాథునకు న్యాయపై శేషికములయందుఁగల పై దుష్కము కాశీ ఖండాది కృతులలోఁగానవచ్చుచున్నది. కోమటివేము నాస్థానమున విద్యాపరీక్షణ వేళలందు బహుదేశబుధులతో భాషింపఁగల్గుటకుఁ దర్కపరిజ్ఞానము తప్పక యుండవలెను. దిండిమభట్టారకాదులతో వివాదము సల్పఁజాలుటకును దర్కచాతురి యావశ్యకమేయగును.

మఱియుఁ బ్రాచీన కృతులందుఁ గల్గి భావ విశేషములను బయల్పఱచి హృద్యముగాఁ జెప్పు చాతుర్యము గలవాఁడు. “పూర్వకవి ముఖ్యవిరచితాపూర్వకావ్య భావరససుధాచర్యణప్రౌఢత యును.” ఈచాతుర్య మపారముగా శ్రీనాథున కుండు ననుటకు

శృంగారశ్రీనాథము

పందేహమేమి? సహృదయులగోష్ఠులలోఁ మెలఁగుచుండినవాఁడేగదా, శ్రీనాథునిగ్రంథములలోఁ బెక్కుచోట్ల నాతఁడభిమానించినసంస్కృత కావ్యనాటకాదులలోని పద్యగద్యార్థములు పొందుపడినవి. అట్టివానిలో నేనుగుర్తింపఁగల్గినవానిఁబట్టి యేయేగ్రంథములమీఁద నాతని కభిమాన మున్నట్లు తెలియవచ్చెనో వాని నీక్రింద విచ్చుచున్నాఁడను. కాళిదాసుని కావ్యములు. నందఁ గుమారసంభవమును, భారవి కిరాతాబ్జసీయమును, శ్రీహర్ష నైషధమును, భవభూతి యుత్తరరామచరితమును, మురారి యనర్థరాఘవమును, బాణునికాదంబరియును, మయూరునిసూర్యశతక మును నీతనికృతులలోఁ బెక్కుచోట్లఁ జొచ్చినవి. ఇంకను యోగ సాంఖ్యశైవాగమబౌద్ధాగమాదులు గూడఁ బ్రసిక్తములుగాఁ జేరినవి. శ్రీనాథునియాయాగ్రంథములను గూర్చి చర్చించునప్పు డవి కొంత వివరింపబడును.

కుటుంబస్థితి

ఈవిషయముగుర్తింప నాధార మేదియుఁగానరాదు. నిరంతరము దేశాటనముసేయుచు విషయలౌల్యమున వర్తించుచు వచ్చినవాడగుఁ బదే నితనికి సంసారమునం దర్హమగునానందము లభింపకపోయెడి దేమో యని సంశయము కల్గుచున్నది. పుత్రసంతానము కలదో లేదో తెలియదు. ఉండినను బండితపుత్రత్వము నన్వర్థము నేయునదై యుండును. ప్రయోజకులయినపుత్రులే యుందురేని. యీతఁడు కడ కాలమునఁగూడఁ గృషికృత్యమునకుఁ జొచ్చుటయుఁ బన్నుచెల్లింప లేకపోఁగా దాఁపరిల్లినరాజదండనకుఁడనై పాల్పడుటయు సంభవిం పదుగదా! ఆలోకసామాన్యమగు ప్రతిభాసంపత్తితో భాసిల్లువారి సంతానము ప్రియికిముగాఁ గొఱకురానిదగుచుండును. కావుననే పండిత పుత్రపదము మూర్ఖప్రియముగా నయ్యెను.

శ్రీవంగూరి సుబ్బారావుపంతులుగారు 'శ్రీరామాభిషేక' మను గ్రంథమొక్కటి తమదగ్గఱఁ గలదని దానినుండి కొన్నిపద్యములను నా కొనఁగినారు. ఆ శ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్తయిప్పటికి నూతేంద్ర క్రిందటివాఁ డగునేమో, ఆ పద్యములు మిక్కిలిదుష్టములుగా నున్నను శ్రీనాథకవీశ్వరుని కుటుంబవిషయము నెఱిఁగించుచున్నవి. ఆపద్యముల సారమిది:- కొండపీడు వాస్తవ్యుడగునాత్రేయగోత్రజున కొకనికి శ్రీనాథుడు కూతునొనఁగెను. వారికిఁ బుత్రునిసంతతి కలదు. శ్రీనాథుఁ డాదౌహిత్రుల నింటనుంచుకొని పెంచెను. ఆకారణమునఁ దత్సంతతికి శ్రీనాథునివారని యింటిపేరు వచ్చెను. వారివంశపరం పరలు మిక్కిలి పెంపొందెను. ఆపరంపరలలో మాధవమంత్రి యను వాఁడు పృథ్వికృతయ్యెను. ఆతని కయిదవతరమువాఁడు శ్రీరామాభి షేక గ్రంథకర్త."

బాంధవము

ఈయన కన్నడమ్మలు. నక్కనెలియండు నుండిరోలేరో యెఱుఁగరాదు. కీర్తిమూర్తితో వెలయుచున్నాఁడుగాన శ్రీనాథకవి వర్యుఁ డెన్నటికిని గోచరించుచున్నాఁడు. కాని భౌతికశరీరమాత్రమున నాఁడే కడతేఱినతద్బంధుమండలి తెలియరాదుగదా! మనకవివర్యుఁ డెఱిఁగింపలేదు. దగ్గుఁబల్లిదుగ్గన యనుకవీశ్వరుఁ డొక్కరుఁడు శ్రీనాథునిబావమఱుదినని చెప్పికొన్నాఁడు.

“సీ. సంస్కృతప్రాకృత శౌరసేనీముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞానపాటవంబు”

ఇత్యాదిపద్య మీవఱ కుదాహరింపఁబడినది; తర్వాత :

శృంగారశ్రీనాథము

“సీ॥ కవిసార్వభౌముడై శర్ణాబవిభుచేత
గనకరత్నాభిషేకములు గొవివ
శ్రీనాథసుకవి కూరిమిసేయుమఱుదివి
దుగ్గయకవిరాజు దగ్గుబల్లి
తిప్పనార్యునకు వతీమణి యెఱ్ఱమ
కును దనూజుడవు పోతనకు నెఱ్ఱ
నామాత్యవరునకు ననుగుడమ్ముండవు
కాండియగోత్రుడౌ పరవమరివి

గీ॥ చెప్ప నేర్తువు కృతులు సుప్థిరముగాగ
గాన నీవిష్టరచియింపగఁదగి యున్న
నాసితేతచరిత్రంబు నాదుపేర
పంకితముసేయు కవిరాజు లాదరింప”

మఱుదియనఁగా భార్యసోదయ్యుడు. ఈతని శిష్యునిగాజేకొని
శ్రీనాథుడు దేశములుతిప్పి విద్యాబుద్ధులు మప్పి సుకవితావిశారదునిఁ
గావించెను. శ్రీనాథునికి బిందుగుడనని చెప్పకొనఁ దగిన యర్హత
నీతఁడు గడించుకొన్నాడు. నాసితేతోపాఖ్యానమను సరసకావ్యమును
రచించి యనంతామాత్యునిగంగయ్యకుఁ గృతియిచ్చినాడు. ఈతఁడు
కాంచీమాహాత్యముకూడ రచించెను. అది యిప్పుడు లభింపకున్నది.
ప్రబంధరత్నావళిలో నందలి పద్యము బుదాహరింపఁబడినవి. ఈతఁడు
శ్రీనాథశిష్యత్వమునుగూడ నిట్లు గద్యమునఁ బ్రకటింపకొన్నాడు:-

“ఇది శ్రీమత్కమలనాథపౌత్ర మారయామాత్యపుత్ర శిష్యునిగా
పకరవిద్యావనాథ శ్రీనాథమహాకవీంద్రప్రసాదలబ్ధకవితావిశేష దగ్గుబల్లితిప్ప

ప్రథమప్రకరణము

నార్యప్రియతనూజ దుగ్గననామధేయప్రణీతంబైవ నావితోపాఖ్యానంబను
మహాప్రబంధంబునందు'' -

దగ్గుబల్లి కృష్ణామండలమునందు గుడివాడకుఁ జేరువనున్నది. ఈ దుగ్గన యాగ్రామమువాఁడు కావచ్చును. ఈ దుగ్గనతల్లిదండ్రులగు నెఱ్ఱమాతిప్పనార్యులు శ్రీనాథునకత్తమామలగుదురుగదా! దుగ్గన యన్నలగు పోతన యెఱ్ఱనలు మఱియిద్దరు శ్రీనాథుని బావమఱుదులుండిరి.

బ మ్మె ర పో త న

అంద్రభాగవతకర్తయై భక్తిరసపారావారమున సంధ్రలోకము నోలలాడించుచున్న బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడుకూడ మన శ్రీనాథకవీ శ్వరునకు బావమఱుదియని యైతిహ్యముకలదు. ఇర్వురదేశకాలము లకును గలియిక యేర్పడునేని యైతిహ్యము విశ్వాస్యముకాదగును. పరిశీలంతము. పోతనామాత్యునికృతులుభాగవతము వీరభద్రవిజయము భోగినీదండకము నని మూఁడు కలవు. వీరభద్రవిజయకర్త యీ తఁడు కాదేమోయనుసందేహ మంతయసంగతము కాదు. భోగినీదండక కర్త యీతఁడు కాఁడను వాద మెంతయు నసంగతమే; భాగవతము నీతఁ దేశశిలానగరమున నుండి రచించెను. కాఁబట్టి యీతఁ దేశ శిలానగరవాసి యనఁ జెల్లును. ఏకశిలానగర మనఁగా నోరుగల్లే యగుట నిశ్చయము. ఐనను గొందరు “ఓంటిమిట్ట” యని భ్రమించుచున్నారు. వాదించుచున్నారు. ఓరుగల్లు కాకతీయులరాజధాని. ప్రసిద్ధ పట్టణము. ఏకశిలానగరమని దానికే యేనాఁడును వ్యవహారముగలదు. శాసనములందేమి కావ్యములందేమి చరిత్రములందేమి. యెక్కడఁ జూచిననునోరుగల్లునకునేకశిలానగరమనినామాంతరముకన్పట్టుచున్నది.

శృంగారశ్రీనాథము

చెన్నపురి “ఓరియంటల్ రై బ్లీ” లోని యేకశిలానగర వృత్తాంతము మొదలగు చారిత్రకసంపుటములు పెక్కులు దీనికిఁ దార్కాణము. ప్రతాపరుద్రీయాదులు తార్కాణము. కాకతీయప్రభృతులశాసనములు తార్కాణము.

భోగినీదండకము కుమారాన్నపోతనేనికుమారుఁ డగు రావుసింగభూపాలునిపేర రచింపఁబడినది. అరేచెర్లవెలమరాజులు రాచకొండ రాజధానిగా భువనగిరి, ఓరుగల్లు, సింగపురము మొదలగు తెలుఁగుదేశములు పాలించినారు. అన్నపోతనేడు, ఓరుగల్లు దగ్గర మైలారదేవరకు నగ్రహార మొసఁగినట్లు శాసనము లున్నవి. పోతనామాత్యుఁ డోరుగల్లునివాసిగావుననే రావుసింగభూపాలున కాయల్పకృతి యొసఁగుట యుపపన్నమయ్యెను. ఒంటిమిట్టకు రాచ కొండకుఁ జేరికలేదు. పోతననాటికిఁ గాకతీయరాజ్యము చిదికిపోయినది. తురుష్కులతల్లు వచ్చినది. కావున భాగవతమునకు శీఘ్రవ్యాప్తి కలుగ దయ్యెను. రాజునకుఁ గృతి యొసఁగినచోఁ దదాలంబమునఁ బెక్కులు ప్రత్యంతరము లేర్పడి వ్యాప్తిచెందఁగల్గెడిది. ఒసఁగఁదయ్యెను. పోతనయనంతరము కొలదికాలమునకే యా గ్రంథ సంపుటము కొంతకొంత శిథిలమయ్యెను. నాఁ దాభాగమును వెలిగందలనారయాదులు పూరించిరి. వెలిగందల యోరుఁగంటికిఁ మిక్కిలి చేరువనున్నదట! మఱియు బమ్మెర గ్రామముగూడ నోరుఁగంటికిఁ జేరువనే కలదట. బమ్మెరవారు, నేటికిని నోరుఁగల్లుప్రాంతములందున్నారట. మఱి యొంటిమిట్టకు నేకశిలానగరమన్నపే రెక్కడను నేనాడును గానరాదు. అయ్యులురాజరామభద్రుఁడు తవగద్యమున “ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకనిర్మాణకర్మత” యని యొంటిమిట్టనే పేర్కొనెను. అతనితాత తిప్పరాజుశతకమునఁగూడ “ఒంటిమిట్ట

రఘువీరా! జానకీనాయకా!” యనియెను. “ఒంటిమిట్టను గాపురంబున్నయట్టి సిద్ధసావిత్రి సంకల్పసిద్ధికస్తు” అని చాటువు.

“మానవతి విరవమ్మ చంద్రుడు మండువెన్నెల గాసెనే
 సూనశరములవింట మదనుడు సూటిదప్పక యేసెనే
 భానులేజుడు తెలిసియంతటఁ బంతమున నమదాసెనే
 మేన గంధము పూసెనే! ఒంటిమిట శ్రీరఘురాముడు”

ఇత్యాదిపద్యములందును నొంటిమిట్ట యన్నపేరే పేర్కొంటి నది. చెన్నపురి “ఓరియంటల్ లైబ్రరీ”లో నొంటిమిట్ట విషయము గలదు. కొన్ని శాసనములు దాహరింపఁబడినవి. అన్నింటిను నొంటి మిట్ట యన్నపేరే గలదు. “ఒంటఁడు, మిట్టఁడు” నను శబ్దరూప మాలమున నక్కడ పురమేర్పడినట్టును వాండ్రపేళ్లతోడనే యా పేరుకలిగినట్టును నొంటిమిట్టవాసులు పలువురు స్థలజ్ఞులు చెప్పినట్లందు వ్రాయఁబడినది. ఎన్నెన్నో విషయములు వ్రాయఁబడినవి గాని యందుఁ బోతనామాత్యుని ప్రస్తావమే చేరలేదు. పూర్వ మికిం వదంతియున్నదనుట కాధారములేదు. భాగవతమును దొర్తి మద్రాసున ముద్రించిన పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రిగారి యాహమే యీవాదమున కుపజ్ఞ. పోతన తననాటికి నేకశిలానగరమనుపే రోరుఁగల్గినకు జగత్ప్రఖ్యాతముగాఁ జెల్లుచుండఁగాఁ దానుగ్రొత్తగా నొంటిమిట్టకుఁ గూడ నదేపేరు పొసఁగించుట సంభవింపదు. ఈ సందర్భమున విప్పుడు వాదప్రతివాదములు పేడెత్తియున్నవి. ప్రాజ్ఞలోకము యథార్థము నెఱుంగఁగలదు. ఇది యంతటఁ జాలును.

శ్రీనాథుఁ దోరుఁగంటితోఁ దనకుగలపరిచయ మెల్ల వల్లభా

శృంగారశ్రీనాథము

మాత్యువిపేర్వెట్టి తానురచియించిన క్రీడాభిరామమున వెల్లడించినాడు. శ్రీనాథునకును బోతనకును స్థలసంబంధము పొసఁగుచున్నది. పోతన భాగవతమున నాతనికాలము నిర్ణయించుటకుఁ దోడువచ్చునంశ మేదియుఁ గానరాదు. భోగినీదండకమున :-

‘పీమంతినీమానసారామవాటివసంతుక్, వవంతావనీ నాథసంసేవిశాంతత్వ
దాంధోజరాపుపింగక్షమానాథపౌత్రుక్, పర్యజ్ఞసింగోర్వరాధ్యక్ష’

అని కలదు. రేచర్లవారివంశచరిత్రలం దీసర్వజ్ఞసింగ భూపాలుఁడు సరిగా గుర్తింపనగుచున్నాఁడు. ఈతఁడే శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడినవాఁడు. షష్ఠప్రకరణముం దీవిషయము విపులముగాఁ జర్చింపఁబడును. కాలసంబంధమును బొసఁగినది. ఇర్వరును గవీ శ్వరులు. సమానవృత్తివ్యాపృతులుగా నుండు వారికి మైత్రియో శాత్రవమో ప్రాయికముగాఁ బట్టిల్లుచుండును. శ్రీనాథుఁ డర్హ విద్వాంసులపై నాదరము కల్గినాఁడు. పోతనామాత్యుఁడు సాత్త్వికప్రకృతిగల యుత్తమపురుషుఁడు రాజాశ్రయాద్యపేక్షలు లేవివాఁడు. పరస్పరము ద్వేషమునకుఁ గారణము లేదు. ఈయిర్వరసంబంధమునుగూర్చి వాడుకలోఁ గొన్నితరులగువు సంగ్రహముగాఁ జేర్చొనెదను. శ్రీనాథుఁడు తన గ్రంథములెల్లఁ బ్రాథవాధికర కొసఁగి హెచ్చు ధనమును గడించి భోగసమృద్ధితోఁబల్లకురెక్కి తిరుగుచుండెడివాఁడు. పోతనామాత్యుఁ డట్లుచేయమిచే బీదబాపఁడై కృషిచేసికొని జీవించుచుండెను. పోతనామాత్యునిచేఁగూడ, నరాంకితములుగాఁ గృతులు చెప్పింపఁ దలంపుగొని యొకప్పుడు శ్రీనాథుఁడాతని దర్శింపఁ బోయెనట' త్రోవలోఁ బొలము దున్నుకొనుచున్న పోతనామాత్యుని జూచి శ్రీనాథుఁ డీక్రింది పద్యమును జెప్పెనట!

క. కమ్మవిగ్రంథం బొక్కటి
యిమ్ముగ నేవ్వవతికైనఁ గృతి యిచ్చినఁ గో
కొమ్మవి యాయరె యర్థం
బిమ్మహి దున్నంగ నేం యిట్టిమహాత్ముల్.

ఇద్వరు నింటి కరిగిరి. లేవడిఁ గుడుచుచున్నయాధన్య
చరితుఁ డా శ్రీనాథకవికిఁ దగిన ట్లాతివ్యము నెఱపలేకపోయెనట!
శ్రీనాథునిప్రాభవమును జూచి యానాఁడుపోతనామాత్యునిభార్య కవిత
వలన మీకుఁ గానైన గడింపులేకపోయెఁగదా! యని విసువుదోఁపఁ
బలికెనట! పోతనామాత్యుఁడు వ్యాకులపడెనట! శ్రీనాథుడును రాజాం
కితిముగాఁ గృతులు చెప్పి ధనవంతుఁడగు మనిప్రోత్సాహపఱిచెనట!
నాఁటిరాత్రిస్వప్నమున నరస్వతి దీనానయై కన్నీరుదోఁపఁ బొడ
చూపఁగాఁ బోతనామాత్యుఁ డప్పు దీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనట.

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టువయింబడ నేయేడ్చెదో
తైటదైత్యమర్దమని గాఁచిరికోడల' యోమదంబ! రేపా
హరికగర్భరాణి! నిను నాఁకటికై కొవిపోయి యల్లక
ద్దాటరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!

భాగవత మందలి “సిరికింజెప్పఁడు” మొదలగుకొన్ని పద్య
ములఁగూర్చి శ్రీనాథునకుఁబ్రసక్తములుగాఁ గొన్నికతలు గలవు.
పోతన యైహికేచ్ఛావిముఖుఁ డగుట విక్కువము. నరకృతి యాతని
కనమ్మతము. శ్రీనాథాదులకుఁ జూలుకుమని తగులునట్లు భాగవతమున
విట్లుచెప్పినాఁడు.

ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురమ్ములు నాహవమ్ములున్
సొమ్ములుఁ గొన్నిపుట్టుకొని చొక్కి శరీరముఁ బాసి కాలచే

శృంగారశ్రీనాథము

వమ్మెట వ్రేటులం బడక పమ్మతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెరపోతరా జొకఁడు భాగవతంబు జగద్దితంబుగన్

పోతనకు సహజపాండిత్యఁ దని విరుదు. పాండిత్యవిషయమునఁ బోతరాజుగారికంటె శ్రీనాథభట్టారకుఁడు మిక్కిలి దండివాఁడు. పీరిర్వురును నిశ్చయముగా నిచ్చిపుచ్చుకొన్నసంబంధమున్న బావమఱుదులయినను గాకున్నను, వరుసకయియుండురని నమ్మదగును.

భీమఖండకృతిపతి బెండపూడియన్నమంత్రి శ్రీనాథునకు బండుగుఁడు. ఆ బాంధవము తమనాఁటిదిగాక తరముల నుండి వర్తించుచున్నదిగా భీమఖండముననిల్లు సూచించినాఁడు.

సీ. గీ. పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు

కమలనాభునిమమమఁడ వమలమతిని

నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధంబు నీవు

కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథకవివరేణ్య!

మఱియు శ్రీనాథునకు రామయమంత్రీయని బావమఱుదియో బావమఱుదివరుసవాఁడో యొక్కఁడుండెడివాఁడనియు నాతఁడు భోజనశూరుఁడనియు, నొకసారి బంతివిగలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి గేలిచేసెననియు వినికి. ఇది విశ్వాస్యముగా నాకుఁ దోఁపదు.

ఉ. గ్రామము చేతమఁది పరికల్పితదాన్యము నింబనుండి శ్రీ

రామకటాక్షవీక్షణవరంవరచే గడతేఱె గాక మా

రామయమంత్రిభోజనవరాక్రమ మేమనిచెప్పవచ్చు నా

స్వామి యెఱుంగు దక్కబళబాతురి తాళపలవ్రమాణమున్.

శృంగారశ్రీనాథము

ద్వితీయ ప్రకరణము

మ. మహనీయంబుగ సంధభూవలయముం బాలించుదుం బ్రాజులై
బహుకావ్యంబులు చెప్పుచున్, మఱియుఁజెప్పంజేయుచాముష్మిక
స్పృహతో ధర్మము లాచరించుచు, జగజ్జేగీయమానంబుగా
నహముల్ పుచ్చిన రెడ్డిరాజులసముద్యత్కిర్తిఁ గీర్తించెదన్

కొండవీటి రెడ్లు

క్రీ 1330 ప్రాంతమునఁ దురుష్కులకల్లువలనఁ గాకతీ
యాండ్రసామ్రాజ్యము చీకాకయి చెడెను. వారికిఁగింద దండ
నాథులుగా నుండిన రెడ్లు వెలమలు మొదలగువా రటుతర్వా
తఁ గొండలు స్వతంత్రరాజ్యముల నేర్పఱచుకొన్నట్లు తెలి
యుచున్నది. ఈకొండవీటిరెడ్డిరాజ్యము కోమటిప్రోలయ యను
రెడ్డికాలమున నెలకొన్నది. ఈతఁడు, క్రీ 1320 ప్రాంతమున
రాజ్యమేలెను. శాసనములం దీతవిశంధ్రీ వేమన వంశ
కర్తగాఁ బేర్కొనఁబడుచున్నాఁడు. ఆతనికిఁ బూర్వవిషయ మేశాసన
మునను గానరాదు. ముట్లారిశాసనమున నాతఁడు దండనాథుఁ డనియు
నాతనికుమారుఁడుప్రోలయక్షమాధీశ్వరుఁడనియుఁగలదు. ముట్లారిశాస
నము క్రీ 1333న కోమటి ప్రోలయకుమారుఁ డగుప్రోలయ
వేముఁడు తన మేనమామయగు నాగనేనానికిఁ బుత్రముగా, జొన్నల
గడ్డమ్మత్యంజయార్యున కాగ్రామము దానముచేసి నెలకొల్పినాఁడు.

శృంగారశ్రీనాథము

క్రి.శ. 1423న నెలకొల్పబడిన యవితల్లి కలువచేరు శాసనమున నీరెడ్డి రాజ్యారంభవిషయ మిట్లు తెలుపబడినది.

“ఆ ప్రభాపరుడైన స్వేచ్ఛచేతనే (తురుష్కులకొడిపోయి యుద్ధాదులవలన మృతుడు కాలేదనుట) స్వర్గస్థుడుకాగా భూమి తురుష్కాక్రింత మయ్యెను. సముద్రజలమగ్న మయినప్పు డాది వరాహమూర్తి యుద్ధరించినవిధమున, యవనులపాలయినప్పుడు ప్రోలయనాయకుడు స్వర్గస్థుడు కాగా విశ్వేశ్వరానుజ్ఞచే గాపయ నాయకుడు దెబ్బదియేగురునాయకులు తన్ను వేవింప నేల్పడి నెఱపుచు, దురుష్కు లాక్రిమించు కొనినరాజ్యమెల్ల స్వవశముచేసికొని యనే కాగ్రహరములను బ్రాహ్మణులకు దానములొసంగి పేర్వెలనెను. ఆతఁడును స్వర్గస్థుడయిన తరువాత నాదెబ్బది యేగురు నాయకులు, దమ తమ భాగములందు రాజ్యమేలఁ జొచ్చిరి. అందు వేమనలేశ్వరుఁ డొకఁడు”-

ముట్లారిశాసనమున మొదటి వేమయ దండనాథుఁడయినట్లును, నాతనికొడుకు ప్రోలయ రాజయినట్లును ప్రోలయ కొడుకు వేమయ ప్రసిద్ధముగా రాజ్యమేలినట్లును గలదుగదా. కలువచేరుశాసనమున వంశమునకు మూలపురుషుఁడుగా బేర్కొనబడిన ప్రోలయ వేమయ చేతనే నెలకొల్పబడిన ముట్లారిశాసనము ఆకలువచేరుశాసనముఁ కంటఁ బ్రాచీన వృత్తాంత మెఱిగించుసందర్భమం దభ్యర్థిత మగు ననుటకు సందియముండదు. దెబ్బదియేగురు దండనాథులలో నొక్కఁడు గానున్నవాఁడు ప్రోలయతండ్రి వేమయయగునేమో'కలువ చేఱుశాసనమునఁ బ్రోలయకొడుకు వేమయయే పేర్కొనబడినాఁడు. కాపయనాయకునకునునాతనికిఁ బూర్వము రాజ్యమేలిన ప్రోలయనాయ

కునకును వీరికి నేమేని సంబంధము గలదో తెలియదు. ఆకావయ నాయకుని విషయ మీవఱ కంతగా గుర్తింపఁబడినదిగాదు. కలువ చేఱుకాసనము నార్యవటకాసనము నాతని మిక్కిలిప్రభావముగాఁ బేర్కొనుచున్నవి. మొదటివేమనకుమారుఁ డగుప్రోలయకే కోమటి ప్రోలయ యని నామాంతరము. ఈతని భార్య యన్నమాంబ. వీరికి మావయ వేమయ దొడ్డయ అన్నయ మల్లయ యని యైదుగురు పుత్రులు జనించిరి. కొన్ని కాసనములు మల్లయనువిడచి నలుగురినే పేర్కొనుచున్నవి. ప్రోలయతరువాత నాతనిరెండవపుత్రుఁడు వేమయ రాజ్యమునకు వచ్చెను.

ఈ కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యారంభమునుగూర్చి కొండవీటి దండ కవిరెవోను, గొండవీటికై ఫీయతులోను, మరికొప్పటను “పరుసవేది కథ” యొకటి గలదు. ఆకథ యాథార్థ్య మెట్టిదో యెఱుఁగఁజాలము రెడ్డిరాజులు ‘వేమయ’ ‘కోమటి’ నామములను దఱచుగాఁ దాల్చుచు వచ్చిరి. దీనికిఁ గారణ మేదో యుండఁదగును. పరుసవేదికథకు సంబంధించిన విషయ మేదేని కారణమగుట చేతనేగాని, లేనిచోఁ గోమటికుఁ డనుజై నదేవునియూ వేమయయను వీరశై వాచార్యునియూ నామములనుబట్టిగాని యాపేళ్లు వారుతఱచుగాఁ దాల్చుచుండవచ్చును. పరుసవేదికథయెడలఁ దొలఱ నాకుఁ బ్రమాణముద్ధి లేకుండెనుగాని ప్రోలయవేమయనాటనే వెలయింపఁబడిన మంచాళ్ల తామ్రకాసనమా కథయందుఁ గొంత సత్యము కలదేమో యని సందేహము కలిగించుచున్నది. అందిట్లు కలదు:-

“శ్లో. తద్వంశకాకామరపంబరెడ్డి కులామృతాంబోనిదిపూర్ణ చంద్రః | ప్రోలాభిధః ప్రావ పురాతనోఽథః పూజావళా ద్భృహ్మణపాదుకార్పవమ్”

ద్వితీయప్రకరణము

యదృచ్ఛయా స్వర్ణకరప్రసిద్ధిం లభ్యాన్నమాంబాపతి రాజభూషణ తశ్చ పుత్రా
పంచ లేభే బృందారకాదీశ్వరతుల్యమూర్తిః॥ తత్పుత్రే స్వధవేమభూపతి
రరిప్రాణాపహరీ రణే ....-..

ఇందు రెండవశ్లోకమున దైవికముగా స్వర్ణకరప్రసిద్ధి
పొంది యన్నమాంబాభర్తయగు ప్రోలయ పెంపొందె ననియున్నది.
ఇది పరునవేదివిషయమేమో యని సందేహమగుచున్నది.

ప్రోలయ వేమారెడ్డి.

ఈతఁడే రెడ్డిరాజ్యమును మహోన్నతికిఁ దెచ్చిన ప్రఖ్యాత
పురుషుఁడు. ఈతనిప్రధానరాజధాని యద్దంకి. కొండవీడు, కొండపల్లి,
ధాన్యవాటి, మొదలగు స్థలములం దీతఁడు చాసీతిదుర్గములను నిర్మించి
తన స్వజనుమునక్కడక్కడ నెలకొల్పెను. బ్రాహ్మణులలో వేంగినాటి
వారికి, వెలినాటివారికి, ద్రావిడులకు ముప్పదియాటగ్రహారములు
దానముచేసెను. మఱియు హేమాద్రిధర్మశాస్త్రమునఁ జెప్పబడిన
మహాదానములన్నింటిని గావించెను. శ్రీశైలమునకు, నహోబలపర్వత
మునకు సోపానములు కట్టించెను. ఈ సోపాననిర్మాణము రెడ్డిరాజుల
శాసనములందుఁ దటవగాఁ బ్రస్తావింపఁబడును. పల్లవ శ్రీనేత్రాదు
లీతనిబిరుదులు. కవిశ్రయమందొక్కఁడై ప్రబంధపరమేశ్వరుఁడునాఁ
బరగిన యెఱ్ఱాపెగ్గడచే రామాయణమును హరివంశమును జెప్పించి
కృతినాఁడుఁడై శాశ్వతకీర్తి గన్న ధన్యాత్ముఁ డీతఁడే.

1. ఈ శాస్త్రశాసన మిప్పుడు లభింపలేదు. మెకంజీదొరగారు దీని ప్రతి
వ్రాయించియుంచినారు. లోకల్ రికార్డు వాల్యూములో జూడఁదగును .

క. వితతయువరాజవిభవో

న్నత పోతయనైవ్యనాథ నయమార్గవమీ

హిత వంతత నేవావిల

వితపుత్ర శ్రీవమ్మద్ద శివగుణ సిద్ధా.

- హరివంశము.

హరివంశరచనమునాటి కీహ్రోలయవేముని పెద్దకుమారుఁ డన పోతరెడ్డి యువరాజుపదమును బడసియున్నాఁడు.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడను దొలుత సత్కరించినవాఁడు ప్రోలయవేముని తమ్ముఁడు మల్లచమూపతి. అతఁ డీకవీశ్వరునిఁ దన యన్నగారి కర్పించెను. ఆ మల్లచమూపతి కురుమలూరు పురనాయకుఁడుగా నుండెనట. మధ్యాంధ్రదేశ క్షేమదకరవాలుఁడని హరివంశమునఁ బ్రోలయవేముఁడు పొగడ్తగాంచినాఁడు. అతనికిఁ జిట్టయయనువాఁడు మేనమామ కుమారుఁడు కుడిబుజమై యుద్ధాదులందు మిగుల సాహాయ్యము చేయుచుండెడువాఁడు. చదలువాడయెఱ్ఱాప్రెగ్గడ సూర్య సుకవికొడుకు. శంకరస్వామిసంయమిశిష్యుఁడు. ఆశంకరస్వామి శివ పూజాధురంధరుఁడట! ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు శంభుదాసుఁ డని నామాంతరము. భారతారణ్య పర్వశేషము, లక్ష్మీనృసింహపురాణము, రామాయణము, హరివంశము నాతని కృతులు.

సీ. రవవత్కవిత్వనిర్మాణంబునఁ బ్రబంధ

పరమేశ్వరుం డన్న బిరుదమందె

ప్రోలయవేమభూభుజ కోర్కి హరివంశ

మును రామకథయుఁ దెల్లవకుఁడారై

వన్నయసారవ్వతోన్నతి దనుఁ జెంద

భారతారణ్యపర్వము ముగించె

శృంగారశ్రీనాథము

చెప్పెనొప్పులుగ వృషింహపురాణ మె
తున నిల్చె నన్న తిక్కనంతోడ

గీ. పండుకైపుడై పేర్వాపి పడసె శంభు
దాసుఁ డన విహవరహితధర్మముల తె
ఱంగులెల్లఁ గడంక నెఱింగె నెఱ్ఱ
ప్రెగ్గడకపీందుఁ డతఁడు వర్ణింపఁ దగఁడె.

ప్రోలయవేముని యాస్థానమున లొల్లలక్ష్మీదరుని (లక్ష్మీదరుఁడు
క్రీ. 1590వాఁడు) కేడవతరమువాఁడఁగు మహాదేవకవియుండెను.

శ్లో. యః కర్ణాటవసుంధరాధిపమహాస్థానే సువర్ణాయితో
యో నిత్య నికషాయితో నృపగృహే వేమాఖ్యవృద్ధీశిః
శ్రీమల్లాల్లటభట్టశిష్యుతి యో లొల్లాఖ్యయా శ్రూయతే
శ్రీకేశావ్యయశేఖర నృహి మహాదేవో వివశ్చిన్మహాఁ.

అనపోతారెడ్డి.

ప్రోలయవేమనకుఁ దర్వాత నాతనిపెద్దకుమారుఁ డనపోతా
రెడ్డి రాజయ్యెను. ఈతని కాలమునుండి రేచర్ల వెలమరాజులకును నీ
రెడ్డిరాజులకును బోరు ఘోరముగా నడవఁజొచ్చెను. పరస్పరముఁ
దలలు నలుకుకొని తమ్మపడిగల దాపించుకొనుచు వచ్చిరి. తుద
కీరెడ్డిరాజ్యము ప్రభృష్టమగుటకుఁగూడఁ గొంతవఱ కీవివాదము కారణ
మయ్యెను. దన్నాలకోట (ధరణికోట) యొద్ద నీయనపోతారెడ్డిని రేచర్ల
వెలమరాజుగుసింగయమాదానేఁడు యుద్ధమొనరించి పాఱఁదఱిమినట్లు
వెలిగోటివారివంశ చరిత్రలు పెక్కువగా వాకొనుచున్నవి.

ద్వితీయ ప్రకరణము

- ఉ. దన్నడకోట ముంగల సుదగ్రబలోన్నతి గంగదాటి పం
 పన్నబయందు పింగజనపాలునిమాడఁడు రెడ్డిపోతనిఁ
 బన్నిన సేనలం దునిమి పాలుగఁదోలె విరాటువీట న
 త్యున్నతవిక్రమంబున సుయోధనుఁ దోయ కిరీటి కై వడిఁ.

వేమారెడ్డికాలమునఁ గొండవీ దొకదుర్గముగా నుండెడిది, కాని యద్దంకియే పర్వతరాజధానిగా నుండెను. ఈ యనపోతారెడ్డి యేకారణముననో యద్దంకి వీడనాడి కొండవీడునగరమును బెంపొందించి దానినే తనరాజధానిగాఁ జేసికొన్నాఁడు. రాచకొండ రాజధానిగా రాజ్య మేలుచున్న వెలిగోటివెలమరాజులతో స్పర్థలు, యుద్ధములు పెరుగుచుండుటచే వారితాఁకుడు నడ్డుకొనుటకయి చేరువనుండగోరి కొండవీటికి మార్పుకొని యుండునని తలఁచెదను. నాటనుండియు రెడ్లరాజధాని కొండవీడుగా నుండెను.

(రాజమహేంద్రవరం యిలాకా యిప్పటిమన్యమాపురం శాసనం)*

+ ఈశాసన మింతవఱ కముద్రితము. దీని వ్రాతప్రతి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలలోనున్నది, అందుఁ దప్పులున్నవి. ఇప్పుడుదాహరింపఁబడిన శ్లోకములలోనే “తతోన్నపోతవృవతిః” అని యుండవలసినచోట “తతోన్నవేమవృవతిః” అని తప్పువ్రాయఁబడినది ఈ శ్లోకముల నింతకుముందు శ్రీ వీరభద్రరావుగారు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలలోని లోకరీరికార్థనం దున్నట్టే యుద్ధరించి యుదాహరించిరి. వీరేశలింగముపంతులుప్రభృతులు వీరభద్రరావు పంతులుగారిపుస్తకమునుండి యట్లేకొని యుదాహరించుకొనిరి. ప్రోలయవేమనకర్వాక రాజ్యమేలినవాఁడు అన్నపోతరెడ్డిగాని యనవేమరెడ్డికాఁడు. ఆశ్లోకమునకుఁ దర్వాక నాశాసనమున “సోన్నపోతవృవ స్వేవనిర్మి

“తతోఽన్నపోతన్యవతిః పటుః పాలనకర్మణి
అపాలయ తన్య పుత్త్రీ వందంతేఽంద్రవసుందరామ్
కాండపీడుం రాజధానీం వవిచిత్రా మకల్పయత్
దృష్ట్వా తస్యష్టాపి వైచిత్ర్య మభూ ద్యస్యా న్సన్మయః.
ఉచ్చైశ్చైవస్తుర్బలై స్తురంగైః కల్పద్రుమాభైశ్చ వదన్యవన్తైః
రంభోపమానై రమణీజనైశ్చ సా భాతి భూమా వమరావతీవ.

సోఽన్నపోతన్యవ ప్సేవ నిర్మితాయాం పురిస్థితః
శుర్వక హేమాద్రి దానాని చిరం భువ మపాలయత్.”

ఈ యనపోతారెడ్డియాస్థానమున విద్యాధికారియై బాలసరస్వతి
యనుపండితుఁ డుండెడివాడు. అతని ఛర్మకార్యముల కాబాలసరస్వ
తీయే శాసనకృతికర్త. శాసనావసానముల నాతఁడు తన పేరు చెప్పి
కొన్నాఁడు

శ్లో. అన్నపోతనరేంద్రన్య విద్వాన్ బాలసరస్వతిః
అకరో దాకరో వాచాం నిర్మలందర్మభావనమ్

ఈ బాలసరస్వతి యనవేమారెడ్డికాలమునఁ గూడఁగలఁడు.

మఱియు నీ యనపోతారెడ్డి యొకవెన్నెలకంటి సూర్యకవిచేఁ
గృతుల నందుకొన్నాఁడు.

శ్రీనాథుని సమకాలముననున్న జక్కనకవి తనవికృమార్క
చరిత్రలో గృతినాథునిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము :-

తాయాం పురిస్థితః” ఇత్యాదిగాఁగలదు. ఆమీఁద నవవేమారెడ్డిరాజ్య పాలన
విషయముకూడఁ జెప్పఁబడినది. శాసనము తర్వాతిభాగము పరిశీలించి
చదివినప్పుడు దాతప్ప స్పష్టముగా గోచరించును. కాండపీడు రాజధానిగాఁ
జేసినవాఁ డనపోతారెడ్డిగాని, యనవేమారెడ్డి కాఁడు.

- ఉ. వెన్నెలకంటిపూర్వం వివేకగుణాదులు వేదశాస్త్రం
పన్నులు రెడ్డివేమనరపాలకుచేత మహాగ్రహరముల్
గొన్న కవీంద్రకుంజరుఁ దకుంతితతేజుఁడు పెద్దకండ్రిగా
వస్తుతిగన్నసిద్ధవకు వంతతదానకళావివోదికిన్.

ఇందు రెడ్డివేమనరపాలుఁ దగ్గరహరము లిచ్చెనని యున్నది. పోలయవేమన కావచ్చును. వెన్నెలకంటి యింటిపేరివాఁ దొకకవి యనపోతరెడ్డికిఁగూడఁ గృతుల నిచ్చినట్లు తెలియఁదగియున్నది. ఆ వెన్నెలకంటి వంశమందే జన్మించి సరస కవితావిశారదుడై విష్ణుపురాణమును దెలిఁగించిన వేతొక వెన్నెలకంటిసూరన యీవిషయమిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

- ఉ. ఈనిఖిలంబు మెచ్చ వమరేశ్వరదేవుఁడు చూడఁ గృష్ణవే
జీనది సాక్షిగా వనికి నిల్చినరావుకు కేవళావిభుం
గానకుఁ దోలి వెన్నదచి కాచిన వేమయ యన్నపోతభూ
జానికి వత్సరిబంధము లొవంగిన వెన్నెలకంటివారిలోన్.

అన్నపోతరెడ్డి పంచరామములోఁ బ్రథమారామముగా సమరామమును పేరఁ బరగిన యమరావతి (ధన్యవాటి)లో నమరేశ్వర దేవరను మంత్రియగుమల్లయవేమనిచేఁ బునఃప్రతిష్ఠితుఁని జేయించెను. అమరావతి శిలాశాసనమున నామల్లయవేమమంత్రి ప్రతాపాదికము మిక్కిలి కీర్తింపఁబడినది. అతఁడు ధరణికోటపయికిఁ దురుష్క నైన్యము దండెత్తిరాఁగా వెలుచలువక దీకొని యోడించి పంపినాఁడట.

అన్నపోతరెడ్డి 1366 వఱకు రాజ్యమేలెను. అతని శాసనములఁ గూర్చి యనుబంధముచూచునది. అతనికిఁ గొమరగిరిరెడ్డి కుమారుఁడు.

కొమరగిరిరెడ్డి బాలుడగుటచేతనేమో యనపోతారెడ్డి తర్వాత నాతని తమ్ముడనవేమారెడ్డి రాజయ్యెను. శాసనములం దనపోతారెడ్డి స్వర్గస్థుడయినపిదప నాతని ప్రియసోదరుడనవేమారెడ్డి పితృమగు రాజ్యమును బడనెనని చెప్పబడియున్నది.

అనవేమారెడ్డి.

ఈతఁడు మహాధార్మికుఁడు. 'ధర్మవేమన' యని యీతనికిఁ బ్రఖ్యాతి కలదు. ఈక్రింద నుదాహరింపఁబడుచాటువు లీతనిఁగూర్చి రచింపఁబడినవి. అనవేమ వేమరామములు ప్రోలయవేమాన్నవేమలకు సామాన్యములు.

శ్లో. అరుఱోదయ తపనోదయ వంగవ మర్యాహ్న పాయ మర్ధవిశాః
శివపూజావమయా ప్స బ్రుతిదిన మనవేమపార్థివేంద్రవ్య.

శ్లో. భువివత్యనవేమపార్థివేంద్రే విదుషాం జీవన మేవ జీవనమ్
దివివత్యనవేమభూపతింద్రే విదుషాం జీవనమేవ జీవనమ్.

శ్లో. పాతాళం పరిపాలయ త్యహిపతౌ వాతానో భోగివ
శ్మత్రే శావతి నాకలోక మమరా వృత్రాసినో జజ్జిరే
భూమీశే చిర మన్నవేమవృవతౌ భూయో లభంతే జనా
మృద్వన్నం మృదులాంబరం మృగమదం చామీకరం చామరమ్.

శ్లో. నీవారోపహతే ర్గదాతరుఫలచ్చేదార్ద్రమః కంటక
స్యోద్ధారా ద్విశిఖన్నముద్దత వమిచ్చేదాచ్చ కాక్షీయకః
చేమజ్జపః భవద్భయేన విపినక్షోణిం నమాసేదుషాం
సాఫల్యం దధతే రిపుషిరిరృతాం శస్త్రాణి కాలా ద్నహాః

శ్లో. లక్ష్మీ వ్యన్నయనాంబజేచమణయ వ్యక్తో-శగేహంతరే
 త్వద్దోష్టో స్ఫురభూరుహప్రవగిరాం గుంభే సుథా వంభృతా
 అంభోమాత్రధనవ్య మే తవ చమూరేహో ర్భయం మాప్స్వతి
 శ్రీమః= త్వాంప్రతి వేమభూవర శశీ సింధో రయం పత్రికాః

సీ. యామినీశయయాతి యాదోధివతి యక్ష
 యమతనూభవులు నీయ తవారు
 తపనతాటక (1) వైరితాలాంకతారాద్రి
 తారకాంతకులు నీతరమువారు....

గీ. శుద్ధిమతిరయగాంభీర్య వృద్ధిరూపశాంతికుడుజావితరభూతికాంతిభాగ్య
 సారధవధర్మతేజోతిశౌర్య దైర్య భజబలంబుల ననవేమభూవవర్య.

క. ఏపనికిఁ దగిన మనుజుని నాపని కమవంగలేక యవనీకుఁడు దా
 నోపనిమనుజునిఁ బంపిన నాపనిదాఁ జెఱచివట్టు లనవేమన్మపా.

అనవేమమహీపాలుని పాలనకాలమునఁగూడ బాలసరస్వతికవి
 విద్యాధికారిగా నుండెనని యింతకు ముందే వ్రాసితిని. అతఁడు చని
 పోవుటచే నయియుండును త్రిలోచనాచార్యుఁడను కవీశ్వరుఁ డింకొ
 కఁడుకూడా శాసనాచార్యుఁడుగా నీతని యాస్థాన మందున్నాఁడు
 శా. 1298 ఉప్పుగల్లుతామ్రీశాసనమునకు బాలసరస్వతి కర్త.
 శా. 1300 (ఇమ్మడిలంక) వానపల్లి తామ్రీశాసనమునకు త్రిలోచనా
 చార్యుఁడు కర్త.

శ్లో. శ్రీమత్త్రిలోచనాచార్య స్సుకవిః కవివంశదీపకో జయతి
 అనవేమన్మవతిదత్త ప్యేమ్మడిలంకవ్య శాసనం కృతవాన్.

శృంగారశ్రీనాథము

శ్లో. మహానటజటాచ్ఛటానటదమందమందాకినీ
కలక్వణితకంకణవ్రజవిజృంభివాగ్గుంభనః
కవిః కవికులోద్భవో భువనభవ్యదివ్యోదయ
శ్శివాగమవికారదో జయతి కారదావల్లభః.

మఱియు ననవేమమహీపాలుని పాలనమున “ప్రకాశ భారతీ యోగి” యని యింకొక యంధ్రకవీశ్వరుఁ డుండెడువాఁడు. దాక్ష రామపురమున నా యనవేమభూపాలుఁడు దేవాలయాదికమును వెలయుచు సందర్శమునఁ బద్యరూపకములగు శాసనకృతుల నాతఁడు రచియించెను.

కొమరగిరిరెడ్డి.

ఈతఁడు భోగైకపరాయణుఁడు. ఆసువర్షమును వసంతోత్సవము లొనర్చుచుండెడువాఁడు. మన శ్రీనాథుని హరవిలాసము గృథి నందిన యవచిదేవయతిప్పయ యిమ్మహారాజునకుఁ బ్రీతిసంపత్సరోత్సవంబునకుం దగిన కస్తూరీఘనసారి సంకుమదహిమాంబుకాలాగురు ప్రభృతి సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చియుఁ జీసిసింహళతవాయి హారుమంజిజలనోగిప్రభృతి నానాద్వీపనగరాకరంబుల ధనకనకవస్తువాహన మాణిక్యగాక్యంబులు తెప్పించియు నాందోళికాచ్చత్రచామర తురంగాది రాజ్యచిహ్నముల నందెను. కుమారగిరిచే సంస్కృతమున వసంతరాజీయమును నొకనాట్యశాస్త్రగ్రంథము రచింపఁబడెనట! అది యిప్పుడు చేకూరకున్నది.

శ్లో. మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాం చ భూభుజామ్
కాస్త్రాణి సమ్యక్ గాలోచ్య నాట్యవేద్యావేదినామ్

ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూటా

నామ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం యదుత్తమమ్.

- శాకుంతలవాఙ్మయము.

నిత్యభోగపరాయణుడగు నీతఁడు వసంతోత్సవములతోడను వారాంగనాభినయములతోడను గాలముపుచ్చుచుఁ బేరునకు రాజై సింహాసనము నధిష్టించియుండఁగా నీతని బావఁబుఱుది (సోదరిభర్త) కాటయ వేమన సర్వసమర్థుడై రాజ్యమును విష్కంభకముగాఁ గాపాడుచుండెను.

శ్లో. భాగ్యం నామ వహగ్ర మీ దృశ మతిష్ఠేపైకపాత్రంయతో
పీఠం కాటయవేమ ముద్ధతరిపుధ్వంసే నియుజ్య స్వయమ్
నిత్యం వందతి నర్తనై రభినవైః కాంతై ర్వసంతోత్సవైః
వంశానాట్యగయైః కుమారగిరిభూటాలో నృపాలో తమః

- మాళవీకావాఙ్మయము.

కొమరగిరి కొలుపున "లమకు" యనుప్రేయసి నాట్యమాడుచుండెడిదట.

శ్లో. జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
వృదపి లకుమాదేవీ యవ్య ప్రియావదృశీప్రియా
నవ మభినయం నాట్యార్థానాం తనోతి వహస్రథా
నితరతి బహూవర్థానర్థివజాయ వహస్రశః.

లకుమాదేవి వేశ్యకావచ్చును. వేలతెఱుగుల నవనవాభినయములు చేయుచు వేలకొలదిగా వ్యవ్రజమునకు నామె ధనమొసఁగుచు

శృంగారశ్రీనాథము

నుండెడిదట. కొమరగిరిరెడ్డికి ననపోతరెడ్డియని కొడుకుండెను. నామ మాత్రము తప్ప నాతని గూర్చి యేమియు నెఱుగరాదు. ఒక దాక్షిణి రామశాసనమున “శ్రీ మత్కుమారగిరి భూమిపతేః కుమారో వీరాన్న పోతనృపతిః” అని కలదు. తర్వాతరాయి పగిలిపోయినది.

కాటయ వేమన

ఈ కాటయవేమనవంశవృత్తాంత మిది:-

శ్లో. నప్తా కాటయశౌరేః పాత్రో మారవ్య కాటనృపసూనః

వీరాన్నపోతనృపతే ర్జామాలా జయతి వేమభూపాలః

ఈతిఁడు కాటయకునప్త, మారయకుఁ బొత్తుఁడు, కాటయకుఁ బుత్తుఁడు, అనపోతనృపాలన కల్లుఁడు. తల్లాంబిక దొడ్డాంబిక మల్లాంబిక యని యీతనికి ముగ్గురుభార్యలు తెలియవచ్చుచున్నారు. తల్లాంబిక యఁడుఁ గుమారగిరియని కుమారుని, దొడ్డాంబికయందనితల్లియని కుమార్తెను గాటయవేమన కాంచినఁడు. మల్లాంబికకు సంతానము కలదో లేదో తెలియదు అమె కన్నిభద్రదేవరాయని కుమార్తెయు ముక్కంటిరాజు తోఁబుట్టువునటఁనాయాహ న్యాయ్యమగు నేని కాటయవేమునకు హరిహరరాయలకూతు రింకొకతె కూడ భార్య యగును. కాటయవేమన శూరుఁడు. విద్యద్గోష్ఠీప్రియుఁడు. స్వయము విద్వాంసుఁడు కాళిదాసకృతనాటకత్రయమునకుఁ గుమారగిరి రాజీయ మనుపేర నీతఁడు వ్యాఖ్యరచించెను.

శ్లో. తత్రోక్తేనైవ మార్గేణ దర్శితా శేషలక్షణమ్

కవినా మాత్రయో మంత్రి కాటభూవశసూధవః

శ్లో. సోఽయం వేమవిభుః కుమారగిరిజా రాజ్ఞా నియుక్తః కృతీ
నాట్యానాం త్రితయం కృతంకృతధియా శ్రీకాళిదాసేన యత్
త సోఽదీర్ఘరసాశ్రయస్య రసిక శ్యాకుంతలాదే వ్యయం
వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజీయాఖ్య మస్మై హితం.

ఈతనిఁ గూర్చి చెప్పఁబడిన పద్య మిది యొకటి:-

క వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
విలయేలిక యాచకుండు నేగుడు ధరలోఁ
గలిమియు లేమియుఁ దలఁవరు
కలియుగమునఁ గీర్తిగామ కాటయవేమా!

ఈయనయొద్దనే రాయనభాస్కరుఁడు మంత్రిగా నున్నట్లు చాటు
పద్యము చాటుచున్నది. ఆ పద్యమిది:-

చ. కలయఁ బసిండిగంటమునఁ గాటయవేమనమక్షమందు న
త్పలముగ రాయవప్రభునిబాచఁడు వ్రాసివవ్రాంఘ్రమోఁతయన్
గలుగలుగల్లుగల్లురనఁ గంటకమంత్రుల గుండె లన్నియన్
జలుజలుజల్లుజల్లురను వక్కవివర్యులు మేలుమేలనన్.

కొమరగిరికాలమునఁ గాటయవేమారెడ్డి కూరాగ్రేసరుఁడై
తూర్పుదేశమును హెచ్చుగా జయించి యార్జించెను. ఆతఁడు జయిం
చిన దుర్గములను శాకుంతలవ్యాఖ్యానమున నీ క్రింది శ్లోకము తెలుపు
చున్నది.

శ్లో. రాటీహెటిఖరాగ్రత్రుటికగిరికటే యత్ర మాశ్లేదిదుర్గంః
దుర్గంకిమ్మూరుపంజ్జం దళిరపుబలే దుర్గమం బెండపూడ్డిమ

శృంగ రత్రినాథము

దుర్వేదం వజ్రకూటం జితవతిరథసా రామగిర్యాఖ్యదుర్గం
విఖ్యాతం వీరఘోటం గళితమసుహృదాం దుర్గవన్నాహదార్జ్యమ్.

శ్లో. రాజవేళ్యాభుజంగ శ్రీకుమారగిరిభూవలిః
శశ్రీ కాటయవేమవ్య ప్రగల్భా తత్రి దూరితా.

కాటయవేమువిశాసనము లనేకములు పితాపురము పెద్దపురము
ప్రాంతములం దున్నవి. ఈతఁడు రెడ్డిరాజ్యమును మిక్కిలి పెంపొం
దించినవాఁడు. జయింపఁబడిన యాక్రొత్తదేశమునకుఁ బరిపాలన
సౌకర్యము కోరి యప్పుడు కాటయవేమకొమరగిరులు 'ఆనవేమ
షిరిపాలిపౌత్రీపతి' యగునల్లాడరెడ్డిని రాజమహేంద్రవరమునఁ దమ
ప్రతినిధినిగా నిలిపిరి. ఆతఁ డక్కడ పాలించుచుండెను. తర్వాతఁ
గొంతకాలమునకుఁ గొండవీట నేదో కల్లోలము పెదకోమటివేమదురి
మూలమునఁ గలుగుటచేతనో కొమరగిరి వృద్ధుఁడగుటచేతనో కాటయ
వేమన కొండవీడు వీడనాడి రాజమహేంద్రవరము వచ్చిచేరెను. తన్ను
సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి రాజ్యమును జక్కఁగాఁ గాపాడి
పెట్టినందులకుఁ గొమరగిరిరెడ్డి రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును గాటయ
వేమనకుఁ బారితోషకముగా విచ్చెనని శక. 1333 సం॥ తొత్తరమూఁడి
తామ్రశాసనము చెప్పుచున్నది.

శ్లో ఆసి దమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభు ప్రవ్య
అతిసురగురుభార్గవమతి రతి భార్గవవిజయ విజయవిఖ్యాతః

శ్లో. సింహావనే విదాయాపౌ కుమారగిరిభూవరమ్
అతేజయ నృహలేశా శ్రీకృష్ణభవ ధర్మజమ్
కుమారగిరిభూనాథో యస్యై విక్రమతోషః
ప్రాదా త్ప్రాచీం భువం రాజమహేంద్రవరగరిముఖమ్.

కాటయవేముడు తన కుమార్తెయగు ననితల్లి నల్లాడరెడ్డి రెండవకుమారుడగు వీరభద్రారెడ్డి కిచ్చి వివాహముచేసెను. మఱియు నల్లయ వేమునకుఁగూడఁ దనపుత్రి (ప్రొత్తి) యనుట తప్పఁగాఁ దోచుచున్నది.) ని హరిహరాంబ నిచ్చి పెండ్లిచేసెను. కాపునఁ గాటయవేమనయు నల్లారెడ్డియు నాతని పుత్రులును గలసి రాజ మహేంద్రవరమున రాచఱికము నెఱపుచుండిరి. కాటయవేమన కొంచె మించుమించుగా క్రీ. 1416లో జనిపోయెను. అతర్వాత నితని కుమారుడు కొమరగిరి రాజయ్యెనుగాని కొలదిదినములకే యాతఁ డును స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఆ కొమరగిరి బాబుఁడుగాఁడు వివాహితుడే. అనంతర మనితల్లి మూలమున రాజ్యమును వీరభద్రారెడ్డికి సంక్ర మింపఁ జేసి యల్లారెడ్డియుఁ దత్పుత్రియను బరిపాలనము నెఱపిరి. రాజ మహేంద్రవరమున రెడ్డిరాజ్యవేర్పడిన క్రమమిది. ఇంక గొండ వీటిరాజ్యప్రళంస కొంత తెలుపవలసియున్నది. కొమరగిరి క్రీ. 1400, 1403 వఱకు రాజ్యమేలెను. అతఁ డటుతర్వాతఁగూడ నాల్గయిదేండ్లు జీవించియున్నట్లున్నాఁడు. అతనికి ననపోతరెడ్డి యను కొడుకు పుట్టినట్లు న్నాఁడనికూడ నీవఱకే వ్రాసితిని.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి.

కొమరగిరిరెడ్డి తర్వాతఁ గొండవీటిరాజ్యమునకుఁ గోమటి వేమారెడ్డి రాజయ్యెను. జ్యేష్ఠానుక్రమమునఁ గొమరగిరి జ్ఞాతులలో నీతఁడే ముఖ్యుడగును. ప్రోల్లయవేమన యన్నయగు మాచారెడ్డి కీతఁడుమనుమడు. ఈతఁడు మిక్కిలి విద్యారసికుఁడు. విద్వాంసుఁడు. ప్రఖ్యాతకవిశ్వరుల నాదరించి శాశ్వతకీర్తి నార్జించుకొన్నవాఁడు. సర్వజ్ఞచక్రవర్తియని వీరనారాయణుడని యీతని బిరుదులు.

శృంగారశ్రీనాథము

ఈతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన తర్వాతఁ దనతమ్ముఁడగు మాచారెడ్డికిఁ గొండపల్లిరాజ్యముఁ గొంత పంచియిచ్చి యక్కడకుఁ బంపెను. కోనుటివేమారెడ్డికి వెల్గోటివెలమ రాజులతోడను రాజమహేంద్రపుర మేలుచున్న యల్లయవేమాదులతోడను గజపతి (ఓడ్ర - ఒడ్డె) రాజులతోడను విరోధము మిక్కిలి చిక్కు గల్గించుచుండెను. కాటయవేమనయుఁ తత్పుత్తుఁడును స్వర్గస్తులమునపిదప నీతఁడు రాజమహేంద్రపుర రాజ్యముతనకు రాఁదగినదని యల్లయవేమాదుల మీదికి యుద్ధమునకుఁ బోయెను. ఆ యుద్ధమున నల్లారెడ్డియు నాతని పుత్తులును నీతని నైన్యము నోడఁగొట్టిరి. ఈ విషయము రెండుమూఁడు శాసనములందును. శివలీలావిలాసమునందును జెప్పఁ బడినది.

వెల్గోటిరాజగు పినవేదగిరినేఁడు తనతమ్ముఁడగు మాచారెడ్డి నోడించి యాతనిరూపమును దమ్మపడిగలోఁదాపించుకొనఁగా నీతఁడు “హారముగాఁ బోరుసలిపి యాపినవేదగిరినేనిం జంపి యాతనితల తనతమ్మపడిగలోఁ బొదిగించుకొనెను. అంత నా పినవేదగిరినేని తమ్ముఁడు లింగమనేఁడు ద్వాదశవర్షంబుల వాఁడై యుండియు బంధు హితపరిజనములం గూర్చుకొని యమరులకు వెక్కసంబగుయుద్ధంబు నల్పి కోమటివేమారెడ్డి నోడించి తనతమ్మపడిగం బొదిగించుకొనె” నట. మఱియు నందికంఠపోతురాజును రెడ్లకఠారినిగూడఁ గొని పోయెనట ! ఈవిషయము ముందు విస్పష్టముగాఁ దెలియఁగలదు. ఈ లింగమనేఁడు కోమటివేమారెడ్డికే కాక, రాజమహేంద్రపురమున రాజ్యమేలిన యల్లయవేమపీఠద్రావర్ణకుఁ గూడఁ బ్రబలవిరోధియైనవాఁడు. రాజమహేంద్రపురమున నీతఁడు కొల్లలాడినాడట. వెలిగోటివారి వంశ చరిత్రలందలివి యీసందర్భమును సూచించు

పద్యములు గొన్ని యనుబంధమునఁ జూడఁదగును. కోమటివేమారెడ్డియాసానముననే శ్రీనాథకవీశ్వరుఁ డున్న వాఁడు గావున ముందాతని రాచరికముఁగూర్చి విస్తారముగాఁ దెలుపఁబడును. ఈతఁడు క్రీ. 1420 వఱకు రాజ్యమేలె నని యీవఱకే తెల్పియున్నాఁడను. ఈతనితర్వాత నీతని కుమారుఁడగు రాచవేమన నాల్గువత్సరములకంటె నెక్కువకాలము రాచరికపుభాగ్య మనుభవింపలేకపోయెను. ఆతఁడు మిక్కిలి దుష్టుఁడట! భృత్యు డొకఁ డశ్వాశ్వుఁడై నగరిలోనికి వచ్చినాఁ డన్న కారణమున నీతఁడు వానినిఁ జంపించెనట! కొంత వఱకుఁ బ్రజలే యీతనిని హింసించిరి. రాజమహేంద్రవరమందున్న వేమవీరభద్రారెడ్లు తద్రాజ్యమును గొంత యాక్రమించుకొనిరి. విద్యానగరప్రభువులు గొంత యాక్రమించుకొనిరి. కొండవీటఁ గూలినపిదప మఱి ముప్పదియేండ్లకు రాజమహేంద్రవరమునఁ గూడ రెడ్డిరాజ్యము వేమవీరభద్రారెడ్లతోనే యంతరించినది.

రెడ్డిరాజులయోగ్యత.

ప్రఖ్యాతముగా రెడ్డిరాజు లంధ్రదేశమును బరిపాలించినది నూతేండ్లుమాత్రమేయైనను వారు ప్రజలకుఁ బరమప్రేమ పాత్రులయి యుండయశము నార్జించిరి. కృతికర్తలైరి. కృతిపతులైరి. ఆంధ్రభాష యున్నంతకాలము, నెఱ్ఱాపెర్గడ శ్రీనాథకవులకావ్యములున్నంతకాలము రెడ్డిరాజులకీర్తి కీర్తిత మగుచునే యుండును. కోమటివేమారెడ్డికృతులు సాహిత్యచింతామణ్యాదులైక ముద్రితములు కావలసియున్నవి. ఫల భరితమయిన కృష్ణాగోదవరీప్రాంతదేశ మీ రెడ్డిరాజులు పరిపాలించిరి. వీరి పాలనము తురుష్కులకు గజపతులకు విజయనగరకర్ణాట ప్రభువులకును గన్నెఱ్ఱగలిగించునదిగానుండెను.

శృంగార శ్రీనాథము

అఖండశివపూజాధురంధరులయి వీ రాముష్మితతత్పరులుగా నుండిరి. అనవేమారెడ్డి షట్కాలములందు శివపూజసయ్యచుండెడివాడట; కృష్ణా గోదావరీగుంటూరుమండలములందు నేడ్రాగ్రహారికులుగా నుండువారనేకులు నాఁడు రెడ్డిరాజులవలన నగ్రహారములు వడసిన వారిసంతతులవా రగుదురు. అసామాన్యములయిన ధర్మకార్యములను వారాచరించిరి. శ్రీకై లాహోబలిగిరి సోపాన నిర్మాణము, అమరేశ్వర పునఃప్రతిష్ఠ, అగ్రహార ప్రదానములు, సంతానసాగరాదితటాక నిర్మాణములు పేర్కొనవచ్చును. రెడ్డిరాజులపేళ్ళుగల గ్రామము లనేకము ఉన్నవి. పారంపర్యముగా వారిపేళ్ళు పెట్టుకొనుచున్న కుటుంబములవారు నేఁడున్నారు. సవిస్తరముగా వారిచరిత్ర సమగ్రముగా సమకూర్చఁ దగినది. అనుప్రసక్తమగుటచే నిక్కడ నధికముగా వ్రాయవెఱుచుచున్నాను. ఈ రెడ్డిరాజులపరంపరలోనివా రిప్పు డెవరగుదురో యెఱుఁగరాదు. నెల్లూరు మండలమునఁ గాటమరెడ్డి యని ఇంటిపేరుగలవారున్నారు. వారు మనకాటయ వేమారెడ్డివంశమువా రగుదురేమో! ఇప్పటికి నేను రెడ్డి రాజులలో బ్రథానముగా రాజ్యమేలిన వారిచరిత్రమునే పేర్కొంటిని. అనుబంధమున వారి వంశవృక్షము చూడఁదగును. చాటుధారయొకటి రెడ్డిరాజులపరిపాలనాక్రమమును దెల్పునది కలదు. శాసనములఁబట్టి చూడఁగా దానిలోని కాలక్రమమును కొంత తప్పచున్నది.

శృంగారశ్రీనాథము

తృతీయ ప్రకరణము

సీ. విద్యాధికాద్యున్న । తోద్యోగము వహించె,
 బోపిడిచెవిద్యావి । శేషములను,
 బహుదేశబుధుల వి । ద్వత్వ వరీషించె
 వంతరించెను ధర్మ । శాపనములు,
 రచియించె నైషధ । ప్రముఖ ప్రబంధముల్
 పైరిపాలెన క । టారిదెచ్చె,
 అఖిలపురాణ వి । ద్యార్థంబు లెఱిగించె
 వెదచల్లె దశదిశల్ । విశదయశము

గీ. విక్రమాఢ్యుండు వర్షజ్ఞ । చక్రవర్తి
 వీరనారాయణుండు వేమ । విభుని పభును
 నిర్విఘాతంబుగా నెవ్వఁ । దీర్వదేండ్లు,
 అతని సుతియింతు "వకల వి, ద్యావనాథు॥"

రాజాశ్రయము.

శ్రీనాథుండు పదునై దేండ్లప్రాయమునకే సంస్కృతాంధ్రము
 లందుఁ జక్కనిసాహిత్యశక్తిని వఖండమగు కవితా శక్తిని నార్జించు
 కొన్నవాఁ డయినాఁడు. "నిరాశ్రయాన శోభంతే పండితా వనితా లతాః"
 అన్నట్లును,

శృంగారశ్రీనాథము

చ. అవివిపుఁ డాదరించివ భటాభటత్వము వైద్యువైద్యమున్
గవికవికామహత్త్వమును గాయకుగానముఁ గోటిసేయు న
య్యవవిపుఁ డాదరింపని భటాభటత్వము వైద్యువైద్యమున్
గవికవికామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్యసేయునే!

అన్నట్టును, రాజాశ్రయము లేక యశోధనములు సమకూఱనేరవని యా
కాలమునఁ బెనుపుగల్గి రాజ్యమేలుచున్న స్వదేశప్రభువులగు రెడ్ల
ప్రాపునకై యప్పుడు రాజధానిగా నున్న కొండవీట చేరెను. రెడ్లకు
మంత్రులును గార్యనిర్వాహకులును నగు నియోగిప్రముఖుల యాదర
గౌరవములు వడయఁజొచ్చెను. తర్వాత రెడ్ల యాస్థానమున విద్వ
త్కవియయ్యెను.

కాటయవేమన కొండవీట నున్నకాలముననే, కొమరగిరి
జీవించియుండఁగనే శ్రీనాథకవిత్వము కొండవీటికి వచ్చుచుఁబోవుచు
నుండియుండునని నా తలఁపు కాటయవేమన క్రీ.శ. 1398 ప్రాంత
ముల రాజమహేంద్రవరము చేరినాఁడు. విద్యారసికుఁడగు కాటయ
వేమన నాకాలమం దీతఁడు దర్శించి యుండవచ్చును. సకల విద్యా
సనాథుఁడగుచున్న యీ ప్రతిభాశాలి నాతఁ డాదరించియు నుండవచ్చును.
“కవీనా మాశ్రయః” అవి కాటయవేమన వర్ణింపఁబడెను. అతని నాశ్ర
యించినకవులలో శ్రీనాథుఁడుకూడ నొక్కఁడు కాఁదగును. శ్రీనాథుఁ
డవసానకాలమునఁ జెప్పకొన్నవద్యమున “భాస్కరుఁడు మున్నె
దేవునిపాలి కరిగె” ననికలదు. కావున నాతనికి భాస్కరుఁ డనునాతఁ
డొకఁ డాలింబమై యుండెననియు నాతఁ డందఱకుముందే స్వర్గసుఁ
డయ్యెననియుఁ దెలియుచున్నది. భాస్కరుఁ డనిపేరుగల మంత్రీశేఖ
రుఁడు కాటయవేమనాస్థానమున నుండెడువాఁడని యింతకుముందే

తెల్పితిని. 'కలయఁ బసిండిగంటమున'నని యారంభముగల యాచాటు పద్యము శ్రీనాథునిదిగాఁ దలఁచుచున్నాఁడను. "పసిండి గంటావ భూ పాలు పార్వసీమ" నని యట్టి దింకొకపద్యము భీమఖండమందున్నది. కాటయవేమారెడ్డి కాలముననున్న యారాయన భాస్కరుఁ డీతని నెట్లా దరించినాఁడో యాతనిపేర సీకవీశ్వరుఁ డేమేని కృతులు రచించినాఁడో యెఱుఁగరాదు.

గ్రంథరచనము

కొండవీడు చేరునప్పటి కీతఁడు గ్రంథరచనము చేయఁజాలి యున్నాఁడు. కాశీఖండమందలి యీక్రింది పద్యమువలన నాతఁడు రచించిన గ్రంథములయానుపూర్వి కొంత తెలియనగును:

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుకకూఁకటినాఁడు
రచియించితి మరుత్తరాట్పురితల్లి
నూనూఁగుమీసారి నూత్నయౌవనమున
శాలివాహన వత్సశతి నొదివితి
సంతరించితి నిండుజన్మనంబున యెదు
చూర్లనై షడకావ్య మాండ్రభాష
ప్రౌఢవిర్భరవయః పరిపాశమునఁ గొవి
యాడితి భీమనాయకుని మహిమ

గీ. ప్రియమింతకు మిగులఁ గైవ్రొంతుండ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగుచేపెద కర్ణాట దేశకటక
పద్యవనహేళి శ్రీనాథభట్టమకవి.

ఈ పద్యమున నాతఁడు కొన్నిప్రధానగ్రంథములను మాత్రమే

శృంగారశ్రీనాథము

పేర్కొన్నాడు, ఇవిగాక మఱికొన్నికృతు లాతనివికలవు. హరవిలాస పండితారాధ్యచరిత్రాదు లట్టివి.

మరుత్తరాట్టరిత్రము.

“చిన్నారి పొన్నారి చిలుతకూకటినాడు రచించితి మరుత్త రాట్టరిత్ర.” ఈ ప్రాయ మించుమించు పదుమూడు పదునాఱు సంవత్సరముల నడిమి ప్రాయముగాఁ దలంపనగును. మరుత్త రాట్టరిత్రము తొల్టి యభ్యాసకృతి యయినను గదపటికాశీఖండ మునఁ బేర్కొన బడుటచే నది యాతనిమనసునకు నెచ్చినప్రబంధమే యగును. ఎవ్వరికిఁ గృతియిచ్చినాఁడో యెఱుఁగరాదు. ఇప్పుడది దుర్లభమయినది. తఱచుగా నీతనికృతులు సంస్కృత గ్రంథానువాద ములే, కాని యిది యట్టిదిగాఁ దోఁపదు.

శాలివాహన సప్తశతి.

‘నూనూగు మీసారి నూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివెతి.’ ఇది పదునేడు, ఇర్వది సంవత్సరముల నడిమిప్రాయము కాఁదగును. శాలి (సాత) వాహనసప్తశతి ప్రాకృతభాషాత్మకమగురిసో త్తరశృంగారప్రబంధము. సాతవాహనుఁడను నొకరాజుచేనిర్వహింపఁ బడినది. దీనికే “గాథాసప్తశతి” యని నామాంతరము. ఈ గ్రంథ మున నేఱ్ఱాఱు గాథలు (ప్రాకృతార్యలు) గలవు. కథావస్తు సూత్రిత ములు గాక యాగాథలు నానావిధ నాయికా నాయకాదుల శృంగార వృత్తులను జమత్కరించుచు భిన్నభిన్నములుగా నున్నవి. శృంగార రసము వీనియందుఁ బొర్లిపోవుచుండును. కొన్నిలోకవృత్తము దెలుపు గాథలును గలవు. పద్యములు మిక్కిలిచిన్నవియైనను భావ పూరితములు. తన ప్రాయమునకుం బ్రవర్తనమునకు ననురూపముగా శ్రీనాథుఁడీకావ్యము నీవయస్సునఁ దెనుఁగునకుఁ దార్చెను. ఎవ్వరి

తృతీయప్రకరణము

ప్రేరణమున రచించెనో యేవి విశేషము లాత్మముఖమున వెల్లడించెనో యెఱుగరాదు. ఈ గ్రంథమును లభింపకున్నది. ఒకవద్యము మాత్రము లక్షణగ్రంథములందుఁ గానవచ్చుచున్నది.

ఉ. వారణసేయ దావగానవా నవవారిజమందుఁ దేటి కొల్లి
వ్యాఱుచునుంట నీవెఱుఁగవా ప్రియ హా తెఱగంటి గంటి తె
వ్వారికిఁ గెంపురాదు తగవా మగవారల దూఱ నీవిభుం
దారవి నీనిజం బెఱుఁగునంతకు నంతకు నోర్పు నెచ్చెలీ!

కోమటి వేమభూపాలుఁడీ గ్రంథమును జెప్పించుకొని యుండునని తలంచెదను. ఈసాతవాహనన ప్రళయకా కోమటివేమారెడ్డియేవ్యాఖ్యాతయగుట పైయూహకు సాధకము. ఆమరుశతకవ్యాఖ్యాతృత్వము కూడ సాధకమే యగును. శ్రీనాథుని నూనూఁగుమీసారి నూత్నయౌవనమునాఁటికిఁ బెద్దకోమటివేమారెడ్డి ర్యాజమునకు వచ్చినాఁడు. ఈ కాలముననే శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారిపదము నందినాఁడు.

పండితారాధ్య చరితము.

నిండుజవ్వనము రాకపూర్వము, శృంగారనైషధము రచింపక పూర్వము శ్రీనాథుఁడుపండితారాధ్యచరిత్రము రచించినాఁడు. శృంగారనైషధకృతివతియగు మామిడి సింగన్న కన్నయయిన పె్రిగడయ్యకు దానిని గృతి యిచ్చినాఁడు. ఆతనికి మఱికొన్నికృతులనుగూడ నిచ్చినాఁడట. అవి యేవో!

పండితారాధ్యచరితము తొలుతఁ బుచ్చురికి సోమనాథకవీశ్వరునిచే ద్విపదకావ్యముగా రచింపఁబడినది. శివతత్త్వసారకర్తయగు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని చరిత్రమిందు వర్ణింపఁబడెను. సంస్కృత

శృంగారశ్రీనాథము

భాషయందు వ్యాసుడు పురాణ కల్పకుడైనవిధమున సంధ్రభాష
యందుఁ బాల్కురికి సోమనాథారాధ్యుడు వీరశైవురాణకల్పకుఁ
డయ్యెను. సంస్కృతమున ననుష్టుప్ పౌసఁగిన ట్టితఁడు తెలుఁగున
ద్విపదపౌసఁగునని గుర్తించి, తనపురాణములను ద్విపద రూపముననే
రచించెను. ఈతఁ డొకదొడ్డకవి. తొల్లింటి తెలుఁగుఁ బల్కుబ
ళ్లీతనికబ్బములందు మిక్కిలిగానెక్కొనియున్నవి. ఈతనిపండితారాధ్య
చరితము ననుసరించి శ్రీనాథుఁడు పండితారాధ్యచరితను బద్యకావ్య
ముగా రచించెను. సోమనాథునిరచనములు శ్రీనాథునిరచనములందుఁ
బొందుబడినవట! ఈ విషయమును బద్యబసవపురాణకర్త పిడుపర్తి
సోమనాథుఁడు చెప్పినాఁడు. శ్రీనాథకవి యెంతశృంగారియైనను
జిటుతనాటనుండియు శైవమతాన క్తిగల్గియే యుండెననుట కీ పండిత
రాధ్యచరిత్రరచన మొకతార్కాణము.

పెదకోమటి వేముని వైదుష్యము.

రాజు రసికుఁడయినగాని కవులఘనత వెల్లడికాదు. శ్రీనాథుని
ప్రతిభాప్రఖ్యాతికిఁ బెద్దకోమటివేమునివిద్యారసికత ప్రధానకారణము.
అతఁడు సంస్కృతప్రాకృతాంభభాషలలో మంచి పాండిత్యముగల
వాఁడుగాఁ దెలియుచున్నాఁడు. మఱియు సాహిత్యవిద్యయందేగాక
సంగీతవిద్యయందుఁగూడ విశేషపరిజ్ఞానము గలవాఁడు. పెక్కు
గ్రంథములను జెప్పినవాఁడు. చెప్పించుకొన్నవాఁడు. సర్వజ్ఞచక్ర
వర్తియని శ్రీనాథాదికవీశ్వరులచేఁ దొగడ్తగన్నవాఁడు.

శ్లో. చూడామణి ర్నూపాణాం

దుర్మదపరిపంథి శిఖరిదంభోః॥

సర్వజ్ఞ, చక్రవర్తి

పెదకోమటి వేమభూవతి ర్జయతి.

ఈశ్లోకము శ్రీనాథుని శాసనకృత్యయందేగాక వామనభట్ట బాణుని వేమభూపాలచరిత మను నాఖ్యానికయందుఁగూడఁ గలదు. రాచకొండ రాజధానిగా రాజ్యమేలిన వెలమరాజులకును గొండవీటి రెడ్డిరాజులకును బలబలవిరోధమని ముందే చెప్పితిని. వా రొందొరు లను మీటి కీర్తిప్రతాప యశస్సుల నార్జింప యత్నించుచుండిరి. రాచ కొండ వెలమసరరాజు వ్యజ్ఞబిరుద మందఁగఁ గొండవీటి రెడ్డిరాజు సర్వజ్ఞచక్రవర్తి బిరుద మందెను. వారు రసార్థవసుధాకరాది గ్రంథ కర్తలయిరి. వీరు వసంతరాజీయ, సాహిత్యచింతామణ్యాదిగ్రంథకర్త లయిరి. వారు సంగీతసాహిత్యచతురులు. వీరు సంగీతసాహిత్య చతు రులు. వారు కృతిపతులు. వీరు కృతిపతులు. వారు బహుపండితుల నాదరించిరి. వీరుబహుపండితుల నాదరించిరి. ఆస్థాన కవియైశ్రీనాథుఁడు రెడ్డిరాజుల కఖండగౌరవము వెలయించెను. అంతటివాఁడు పోత రాజు వెలమరాజుల యాస్థానమందున్నాఁడుగాని యానిస్సృహఁడు నరస్తుతివిముఖుఁడై వారిగౌరవాదరములనుగోరఁడయ్యెను. వారిస్పృహలు యుద్ధములు నాఁడే యంతరించినవిగాని వైదుష్యవిఖ్యాతిమాత్ర మక్షర రూపమై యలరారుచున్నది. సంస్కృతమునఁ బెదకోమటివేమన యనేక కృతులు రచించెను.

పెదకోమటివేమారెడ్డి కృతులు.

శృంగారదీపిక :- రసోత్తర శృంగారగ్రంథముగా గణుతిగన్న యమరుశతకమున కిది వ్యాఖ్య. ఆశతకమునకు మఱికొన్నివ్యాఖ్య లున్నవిగాని యీవ్యాఖ్యకే ప్రచారము మెండు. ఇది విపులమైన చక్కని

శృంగారశ్రీనాథము

వ్యాఖ్యానము. దీని పీఠికలో విట్లున్నది: “సకల విద్యలం దతిప్రగల్భుడును జగనొబ్బిగండాకుడునగు నావేమభూపాలుఁ దొకప్పుడాస్థానగతుడై కవీశ్వరులకావ్యామృతము నాస్వాదించుచుండెను. అమరుకకవి రచించిన శృంగారశతకమును విన్నవాడై యప్పుడు వ్యాఖ్యానరచనముచే దాని యభిప్రాయమును వెల్లడించుట కుత్సాహము చెందెను.” ఈ వ్యాఖ్యాపీఠికలో రెడ్ల ప్రాచీనశాసనకృతులలోని శ్లోకములు కొన్ని కైకొనఁబడినవి. పౌనఃగ్రీనంతవఱకుఁ దమపూర్వుల శాసన శ్లోకముల వర్ణాచీమలు శాసనములందుఁ జేర్పించుకొనుట సంప్రదాయముగాఁ బ్రాచీనరాజశాసనములందుఁ గానవచ్చును. ఇదియు నట్టిదనవచ్చును. కాని సమకాలపు శ్రీనాథుని శాసనకృతులలోని శ్లోకములుగూడ నీపీఠికలోఁ గలవు. ఈ గ్రంథరచనమున శ్రీనాథునితోద్బాటుండెనేమో!

సప్తశతీసారటీక:- శ్రీనాథునియంద్రసప్తశతీనిగూర్చి వ్రాయునప్పు డించుక దీనిఁ బ్రస్తావించితివి. సాతవాహన (హొల) వృషతి సంధానించిన యేఱుగొలుగధలలో సారమనఁదగు నూలుగొలుగనేటి కోమటివేమారెడ్డి వ్యాఖచేసినాఁడు. వ్యాఖ్యారంభ మిట్లున్నది:

“శ్లో. హంః ప్రాక్ సప్తశతీం గాఢాకోశే రవ్యధత్త పంచ్రతికు
సోయం వేమనృపాల స్తస్యాఅపి శతక మాహర త్సారమ్॥

గద్యము. ఇతిశ్రీ పెదకోమటివేమభూపాలేన కృతా సప్తశతీ సారటీకా సమాప్తా.”

ఈవ్యాఖ్యానరచనమునఁగూడ శ్రీనాథునితోద్బాటు నాతఁడు పొందియుండవచ్చును. శ్రీనాథునియాంధ్రీకరణ మట్టి ప్రసక్తికలదనుటకు సాధకము.

సాహిత్యచింతామణి:- ఇది యరింకారశాస్త్రగ్రంథములలోఁ జేర్చొనఁదగిన యత్కృష్టగ్రంథము. కావ్యప్రకాశము వంటిది. ప్రతాపరుద్రీయవ్యాఖ్యాత కుమారస్వామిసోమపీఠి దీని నుదాహరించి నాఁడు, మహిమభట్టు ననుమానము నిది ఖండించును. ధ్వన్యాలోకాదుల నిది పరామర్శించును. ఆమరుశతక శ్లోకములు పెక్కు లిందుదాహరింపఁబడినవి. మఱియు ననేక ప్రాచీనగ్రంథములలోని శ్లోకములుదాహరింపఁబడినవి. “యథా మమైన భాణే” అనియు, “యథావ మమైవకావ్యే వీరనారాయణచరితే” యనియుఁ బెక్కు శ్లోకములుదాహరింపఁబడినవి. పెదకోమటివేమకృతులగు నాగ్రంథములిప్పుడు తెలియరావు. వామనభట్టబాణునికృతి వీరనారాయణచరిత మను గద్యగ్రంథము గలదు. కాని యిందుదాహరింపఁబడినది గద్యగ్రంథముకాదు. శ్లోకరూపమగు కావ్యము. ఎదనెడ వీరనారాయణ పెదకోమటి వేమభూపాలప్రశస్తిప్రస్తావశ్లోకములు పెక్కులుదాహరింపఁబడినవి. వీరనారాయణుఁడే గ్రంథకర్తయగునప్పుడు తనపొగడ్తకుఁ దానే పాల్పడినవాఁ డగును. సమ్మానార్థమై వేమభూపాలు నాస్థానమునకు వచ్చిన యనేక కవిశ్యరులు చెప్పినప్రశంసా శ్లోకములనిం దుదాహరించుకొన్నాఁడేమో! ఆయాయరింకారాదులకు లక్ష్యముగాఁ బ్రయత్నబూర్వకముగా రచింపఁబడినవిగా లే వాశ్లోకములు. ప్రతాపరుద్రీయరస గంగాధరాదులందలిశ్లోకము లట్టివి.

ఇంకను, “యథా కాదంబరీనాటకే” యని పెక్కుశ్లోకములుదాహరింపఁబడినవి. ఆ కాదంబరీ నాటక మిప్పుడు క్రొత్తగా దొరకినది. దానికర్త వరసింహకవి. ఆతఁడువిశ్వనాథకవి తమ్ముఁడు. గంగాధరకవికొడుకు. ఈ వరసింహకవి పెదకోమటి వేమభూపాలునకుఁ గొంచెము పూర్వుఁ డగునని నేను దలంచుచున్నాఁడను. నర

సింహకవియన్న విశ్వనాథకవి సౌగంధికాపహరణ నాటకకర్త కావచ్చును. అతఁ డగ స్త్యకవిమేనల్లుఁడును, గాకతీయప్రతాపరుద్రదేవుని కాలమువాఁడును పని యాతని నాటకమువలనఁ దెలియుచున్నది.

మధురావిజయకావ్యకర్తయగు గంగాంబ పయి యగస్త్యుని గంగాధరుని విశ్వనాథుని స్తుతించినది. అమె విశ్వనాథుని శిష్యురాలగు నటున్నది. మధురావిజయగ్రంథారంభము చూడఁదగును. నరసింహకవి కాదంబరీనాటకము సాహిత్యచింతామణిలోఁ దఱచుగా నుదాహృతమగుటకుఁ గారణ మేదేని యుండవచ్చును. మఱియు 'వేమక్షితీశో వృషమేకపాద' మిత్యాదిశ్లోకము శాసనకృతిగతము దీని నుదాహరింపఁబడినది.

ఈక్రింది శ్లోకము సాహిత్యచింతామణిలోనున్నది;

శ్లో॥ అదోపాయవటన్మహావటజటావంఘట శృంగాటక
క్రోధాఘటకరోటికోటరకుటివాటాటవీచీఘటా.
అస్తు వ్యవృత్తి టివీవికంకటకటివాటిక వాటిభవ
ల్లాటికోటిలలాటపాటలవటాపాటల్యపాటచ్చరీ॥

అదోపపదారంభముగలపద్యము లిట్టివి శ్రీనాథునివి పెక్కులు గలవు. భీమఖండమందలి యీక్రిందిపద్యమున నొక సమాసపదము మీఁది శ్లోకమందలిదే కలదు:

కా. అడెం దాండవమార్పటివటహలీలాదోపవిస్ఫూర్ణిత
క్రీడాండ బర ముల్లసిల్ల గరళగ్రీవుండు జాటాటవీ
క్రోధాఘటకరోటికోటరకుటికోటియత్పింధువీ
చీదోలావటలీపరిస్ఫుటతరస్పితధ్వనిప్రౌఢిమః.

ఈ శ్లోకమును జదువుడు : “వాణీనఖముఖముఖరిత వీణా
మాదుర్యదుర్యవాగ్వృత్తిః॥ ద్వస్యద్వస్యద్వస్యః పెదకోమటి వేమ
భూపతి ర్జయతి.” హరవిలాసమందలి యీ పద్యమును గూడఁ
జదువుడు : క॥ వాణీజ్యచఱున కంఠర్వాణీప్రస్తూయ మానవాగ్వి
భవునకు॥ వాణీనఖముఖముఖరిత వీణానిక్వాణ విభక విత్వఫణితికి॥
సాహిత్య చింతామణిలో నుదాహరింపఁబడిన యొక శ్లోకమునకుఁ
దెలిఁగింపుగా వల్లభరాయనిపేర్వెట్టి శ్రీనాథుఁడేరచించిన క్రీడాభిరామ
మున నొక పద్యమున్నది. వానిని రెంటి నిక్కడఁ జూపఁజాలకున్నాఁ
డను. క్రీడాభిరామము రావిపాటిత్రిపురాంతకునిప్రేమాభిరామము నను
సరించివెప్పఁ బడినదిగావున నాశ్లోకము ప్రేమాభిరామమందలి దగు
నేమో;

ఇట్టి సంగతులచే నీ సాహిత్యచింతామణి రచనమునఁగూడ
శ్రీనాథునిసాహాయ్యము కలిదేమోయని నే ననుకొనుచున్నాఁడను.

సంగీతచింతామణి:- ఇది తిరువనంతపురప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక
శాలలో నున్నది. తత్పుస్తకపట్టికలో పేరు మాత్రము చూచినాఁడను.

వీరనారాయణచరితము (భాణము):- సాహిత్య చింతామణిలో
నుదాహరింపఁబడిన (యథామమైవ వీరనారాయణచరితే) యీభాణ
మును మఱొక (పేరేమో!) భాణమును దెలియరావు. పెదకోమటి
వేమభూపాలునికృతు లింక నెన్ని యుండెనో;

అస్థానకవిశ్మరులు.

వామనభట్టబాబుడు:- ఈతఁడు బహుగ్రంథకర్తయై ప్రసిద్ధి
గన్నవాఁడు కొన్నియేండ్లక్రిందటిదాకఁ గాదంబరీ హర్షచరిత్రములు

శృంగారశ్రీనాథము

రచించిన బాణుడేతక్క వేటొక్క బాణుడు లేడనియు, నుపలబ్ధము లగు నేతత్కృతులుగూడఁ దదీయములే యనియుఁ గొందఱు పొరఁ బడుచుండిరి. వామనభట్టబాణుని కృతులలో విప్పుడు వేమభూపాలి చరితమనునాఖ్యాయికయు రఘునాథాచ్యుదయము వలాభ్యుదయము నను కావ్యములును శబ్దరత్నాకరము శబ్దచంద్రిక యను విఘంటువు లును, భార్యశీపరిణయ శృంగారభూషణము లను రూపకము లును హంస సందేశమను ఖండకావ్యమును నేనుజూచినాఁడను. ఇంకను రెండుమూఁడుగ్రంథము లెఱుఁగవచ్చుచున్నవి. శబ్దచంద్రికా శబ్దరత్నాకరారంభములందు:....

శ్లో విద్యారణ్యగురుఁ సార్యభౌమాద్యఖిలవక్తవీఁ.

వసువృత్తాథ బాణేన క్రియతే శబ్దచంద్రికా॥

శ్లో॥ వరదాగ్నిచితః పాత్రీః పుత్రీః కోమటియజ్జవః॥

జాగర్తి వామనోబాహో వత్సవంశశిఖామణిః॥

అనికలదు. దీనిచే నీతఁడు విద్యారణ్యులకుశిష్యుఁడుగాఁ దెలియఁదగు చున్నాఁడు. సార్యభౌమకవియవఁగా శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థియగు డిండిమ కవిసార్యభౌముఁ డగునేమో! శృంగారభూషణభాణము తుంగభద్రా తీరమున విరూపాక్షోత్సవమునందుఁ బ్రదర్శింపఁబడినట్లురచింపఁబడిన దగుటచే నీతని జన్మస్థలము విద్యానగరప్రాంతమోయని సంశయము కలుచున్నది. ప్రఖ్యాతుఁడగు భట్టబాణుని రచనములఁ బుడికి పుచ్చు కొని యీతఁడు గద్యరచనము నెఱవేర్చెను. అబాణుని తర్వాత విఘంటులగు గద్యకావ్యకర్తలు పొడచూపరైరను కొఱుత నీతఁడు తీర్చెనట! గద్యకవిసార్యభౌముఁడని యీతని బిరుదు. ఈతనిప్రశస్తి యిట్టిది:-

శృతీయ ప్రకరణము

శ్లో॥ సౌభాగ్యవ్య విధి శ్రుతవ్య వనతి ర్విద్యావదూనాం వరో
 లక్ష్యైః కేశిగృహం ప్రసూతిభవనం కిలవ్య కీర్తేః పదమ్
 విస్వామాన్యవికానయా కవితయా జాగర్తి వత్సాన్వయ
 శ్రీమాన్ వామనభట్టబాణసుకవి స్సాహిత్యచూడామణిః॥

శ్లో. గాథా స్తాదాగతావో దథకు వితథతాం లార్కి కాస్తరగ్గ-విద్వి
 స్సత్రా స్సత్రానమాధ్వం పణిపణితిజాషో వఃకృతం ప్రక్రియాభిః ।
 భూమ్నాం సాహిత్యసీమ్నా ముదిభువి భువనే వామనే భట్టబాణే
 దివ్యత్యస్మిన్ కపింద్రే జహిత భో! కద్యదవిద్యదాస్థాం॥

వామనుఁడనునది పిన్ననాటిపేరని భట్టబాణుఁడనునది చిరుదు
 పేరని నేను దలంచుచున్నాఁడను. ఈచిరుదుపేరు వేమభూపాల
 రచరితమును నాభ్యాయకను రచించుటచేతవచ్చినదిగావలయు.
 వేమభూపాలచరితమునకే పీరనారాణ్యచరిత మనియు నామాంతరము.
 బెదకోమటివేమభూపాలునిసాహిత్యచింతామణిరచనమున నీతనితోద్భాటు
 కూడ నుండఁదగును. ఈ వేమభూపాలచరితమునఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి
 చరిత్రము కల్పనబహుళముగా వర్ణింపఁబడినది. వాస్తవ చరిత్రమును
 గుర్తించుటకుఁ దోడ్పడు విశేషాంశములంతగానందుఁ గానరావు. దాక్షి
 రామవేళ్యావర్ణన మెక్కువగా నందుఁ గలదు. గ్రంథాంతమందుఁ బెద
 కోమటి వేమారెడ్డి “సంసకవి కావ్య శ్రవణభూషణేన కర్తౌప్రదిన్
 మలంకుర్వన్” అని వర్ణింపఁబడినాఁడు. శ్రీనాథుఁ డాసంసకపుం లో
 నగ్రగణ్యుఁడగునుగదా! మఱియు గ్రంథాంతమం దీశ్లోకమున్నది:-

శ్లో॥ సుగుణాలంకృతిసుభగా సుకృతిరియం భట్టబాణ భవదీయా
 ఆధరయతి విధుతవఖముఖ ముఖరితవీణానినాదమాధుర్యమ్.

ఇది వామనభట్టబాణునిరచనము కాఁగూడదు. మఱొక కవియా
 తనిఁ బ్రశంసించుచుఁ జెప్పినది యగును. అది శ్రీనాథునిపద్యమని

శృంగారశ్రీనాథము

నేను దలించుచున్నాడను. ఇంతకుముందుదాహరింపబడిన హర విలాసపద్యమే యీతలంపునకు సాధకము.

మఱికొందఱు విద్వాంసులు.

కాదంబరీనాటకకర్త నరసింహకవి కొండవీడుప్రాంతముల వాడయి యుండవచ్చును. సాహిత్యచింతామణిలో నాతనినాటకము నుదాహరించుట యీయూహకు స్పృహకము. మఱియు నీవీరనారాయణునిచే నగ్రహారములు వదసినవా రందఱు గొప్పవిద్వాంసులు. అందు భిషగ్వర్కులు దైవజ్ఞచూడామణులు గలరు. శాసనవిమర్శ సందర్భమున వారుతెలియవత్తురు. వారందఱుగూడ నీతనియాస్థానము నకు సంబంధించిన వారేయగుదురు. మఱియు నీతని ముత్తిశేఖరుడగు మామిడి సింగనామాత్యుడుగూడ గొప్పవిద్వాంసుడే. జ్యోతిష సిద్ధాంతభాగమునం దతఁడు సంపూర్ణ పాండిత్యము కలవాఁడు. క్లిష్టార్థమగుసోమసిద్ధాంతమునకాతఁడు రచించినవ్యాఖ్యానము క్రొత్తగా నిప్పు డుపలబ్ధమయినది. తనవృత్తాంతము నాతఁ డిట్లుచెప్పుకొన్నాఁడు.

శ్లో. అస్తి శ్రీమత్పురద్వాజగోత్రే శ్రోత్రయభూషణమ్ |
నస్తా శ్రీచిట్టయాభ్యవ్య పాత్రో మామిడిమంత్రిణః |
తనుజః పెద్దనార్యస్య శ్రీవృసింహో మహాయశః |
పెదకోమటివేమేంద్రమంత్రిణా తేన దీమతా |
జ్యోతిర్విద్యావిరాఘాటనరన్వత్సారదృశ్యనా |
సింగయామాత్యరత్నేన భువి లోకహితైషిణా |
క్రియతే సోమసిద్ధాంతవ్యాఖా గూఢార్థదీపికా.

ఈ వ్యాఖ్యానము నీతఁడు క్రీ.శ. 1418 సంవత్సరమున రచించినట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

శ్రీనాథుడు - విద్యాధికారి.

ఇట్టివారనేకులాస్థానమున విద్వాంసులుగా నుండిరి. స్వయము పెద్దకోమటివేమారెడ్డి గొప్పవిద్వాంసుడయి సర్వజ్ఞచక్రవర్తియన్న బిరుదము కల్గియుండెను. ఇట్టిచోట మన శ్రీనాథకవి విద్యాధికారిగా నుండెను. విద్యాధికారియనగా డైరెక్టర్ ఆఫ్ పబ్లిక్ ఇన్స్ట్రక్షన్ అనుపేర నిప్పుడాంగ్లేయ ప్రభుత్వలో నున్నయుద్యోగివంటివాడు. విద్యావిషయమున సర్వ కార్యములు నాశనియేర్పాటుప్రకారము జరుగుచుండును. ఇప్పుడును మైసూరు మొదలగుసంస్థానములందు “ధర్మాధికారి” మొదలగుపేళ్లతో విట్టియుద్యోగులున్నారు. ఆ పదమునకు సంబంధించినకార్యములన్నియు వారియేర్పాటుప్రకారమే జరుగుచుండును. అయినను నిప్పటి పరిపాలనావిధానము పరకీయ మగుటచే నట్టిపదములకు నాడున్నగౌరవము నేడు లేకున్నది. శ్రీనాథుడు విద్యాధికారియైన్నతోద్యోగము వహించి యనేకవిధముల నార్యవిద్యలకానా డభ్యుచ్చయము చేకూర్చెను. ఆవేమారెడ్డి యాస్థానమునకు సమ్మానార్థమరుదెంచిన విద్వాంసుల ననేకులఁ బరీక్షించి యుత్తనస్కారము లొదవింపఁ జేసెను. పెద్దకోమటివేమారెడ్డికాలమున నగ్రహారముఁ దీరినవిద్వాంసులనేకులు గలరు. వారి కాయగ్రహారలాభములు మనశ్రీనాథుని యభ్యున్నజ్ఞవయి సమకూడినవే. ఆయాదానములఁ గూర్చి శాసనకృతులను శ్రీనాథుడే రచించుచుండెడివాడు. శాసనములకడపట నతడు “విద్యాధికారి శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః” అని చెప్పకొనెడువాడు. శ్రీనాథునకుఁ బూర్వ మాయుద్యోగమున బాలసరస్వతియను విద్వాంసుఁ డన్నబోశన్నవేమరెడ్ల కాలమున నుండెడివాడు. కుమారగిరికాలమున నాయుద్యోగమం దెవ్వరుండిరో తెలియఁబడదు. విద్వాంసుడు కాటయవేముడే యుండెడివాడు గావలయు.

నానాదేశములనుండివచ్చుచుండెడి విద్వాంసులు ముందు విద్యాధికారి యగు శ్రీనాథుని దర్శించి తమవైదుష్యము నాతనికెఱుకపఱచుకొనెడి వారు. తర్వాత వారియర్హత నీ విద్యాధికారి రాజున కెఱిగించి సభా సన్నివేశాధికము కూర్చించి విద్యావినోదము నెఱపి సమ్మానాధికము జరిపించుచుండెడివాఁడు. ఈసందర్భమున నీతఁ డనేకవిద్వాంసులతో భాషించెను. మఱియు ననేకవిద్వాంసులను బరీక్షించెను. ఇట్టిపని నిర్వర్తింపఁ దాటోటుపండితులకుఁ దరముగాదుగదా! వైదికులు, శ్రోతులు, తాంకులు, వైయాకరణులు, జ్యోతిషికులు, భిషజులు, మాంత్రికులు, తాంత్రికులు మొదలుగా నెందరో విద్వాంసు లెన్నివిద్యలనో నేర్చినవారు వత్తురు. వారినందఱఁ బరీక్షించుట కాయావిద్యలలోఁ బ్రధానమయిన వానియందేని పరిపూర్ణపాండిత్య ముండితీరవలెను. ఇట్లు వివిధవిద్యలందు వైదుష్యముగడించిన విద్వాంసులను జక్కఁగా గుర్తించి యాదరించినవాఁ డగుటచేతఁగూడఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డికి సర్వజ్ఞచక్రవర్తియన్నబిరుదము సంగతమయినది. ఒకకవి యాతనినిట్లు ప్రశంసించెను:-

శ్లో. జ్ఞాతా యది నహి దాతా
దాతాచేత్కోఽపి భువి నచజ్ఞాతా
జ్ఞాతా దాతా చాభూః
పెదకోమటి వేమభూవతే చిశ్రమ.

పెదకోమటివేమారెడ్డి పయవిధమునఁ బ్రస్తుతికిఁ బాత్రమై సర్వజ్ఞచక్రవర్తి కాఁగల్గుట కౌతఁడు మనశ్రీనాథుని విద్యాధికారిగాఁ జేర్చుకొనుటయుఁ గారణము. ఈతఁ డాతని నట్టివానిగాఁ జేసెను. భీమ బండమందరి యీ క్రిందిపద్య మీయర్థమును నిరూపించుచున్నది:

సి. వివిపించినాడవు వేమభూపాలున
 కళిలపురాణవిద్యాగమములు
 కల్పించినాడవు గాఢపాకంబైన
 చూర్ణనైషధకావ్య మాంధ్రభాష
 భాషించినాడవు బహుదేశబుధులతో
 విద్యావరీక్షణ వేశలందు
 వెదచల్లినాడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
 కర్పూరములు దిశాంగణములందు

గీ. పాకనాటింటినాడవు బాంపిపుడవు
 కమలనాభునిమనుమడ వమఃమతివి
 నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధంబు నీవు
 కలితగుణగణ్యః శ్రీనాథకవివరేణ్యః ।

స్వయము వేమభూపాలుడు విద్యాప్రియుడుగాన శ్రీనాథుని
 యుపదేశము లాతనిదగ్గఱఁ జక్కఁగా నెగ్గినవి. తత్పరిపాలనముగల
 దేశకాలములందు షట్పర్కముల నెఱిగినవారు, నాయుర్వేదము
 నేర్చినవారు, జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు, వైయాకరణులు, శాస్త్రులు, వేదవిదులు
 సూర్తలెక్క నుండెడివా రని శాసనములఁ బట్టి మన మెఱుంగఁ
 గలము. శ్రీనాథునకిది నెఱజివ్వనపుంటొంగరుఁ బ్రాయము. ఈప్రాయ
 మున శ్రీనాథుడు మహాదళ ననుభవించినాడు. కొండపీటి రెడ్డిరాజ్య
 మీతనిచేత నుండెడి దనవచ్చునుగదా! వైదుష్యప్రతిభాధార క్రొవ్వా
 డియై పదనుమీటి మెఱయుచున్న ఈ కాలమున నీతఁడు స్వప్రజ్ఞా
 ప్రకటనార్థమై యేమేని దేశాటనము చేసెనేమోగాని ధనార్జనార్థమై
 చేసియుండఁడు. చేయవలసిన యావశ్యకతలేదు. ఇట్టి పండితప్రకాండు
 నితో నెడబాటు నట్టివిద్యాప్రియుడు, సర్వజ్ఞచక్రివర్తి సహింపఁ
 జాలఁడు. మఱియు సమ్మానార్థ మరుగుదెంచు పండితులనుపరిశీలిం

శృంగారశ్రీనాథము

చుట రాజునకు వివిధవిద్యార్థముల నెఱిగించుట మొదలగు నుద్యోగ కృత్య మట్టితెఱపి నీయదు. పెదకోమటి వేమారెడ్డికాలమున శ్రీనాథుడు తనచేతిమీఁదుగా నెన్నోయగ్రహారముల నెందఱకో విద్వాంసుల కిప్పించినాఁడుగావితానొక్కయగ్రహారమేనిగైకొన్నవాఁడు కాఁడు. అత్యంత పాఠభవముతో పీరనారాయణుఁడదరించుచుండుటచే నీతనికట్టి యగ్రహారముల యావశ్యకతయే యప్పుడు లేకుండెను. “సుకవితా యద్యన్తి రాజ్యేన కి” మృనుసూక్తికిఁ దార్కాణమై యీతఁడు నెమ్మదితో నున్నాఁడు. భావికాలవైపరీత్యమును యోజించు నాతఁడు కాఁడు.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి దాతృత్వమును గూర్చియుఁ బ్రతాపమును గూర్చియుఁ సంస్కృతాంధ్రములందుఁ జాటు పద్యములు పెక్కులున్నవి. ప్రసంగరత్నావళిలోఁ గొన్ని శ్లోకము ఆదాహరింపఁబడినవి. తెల్లపద్యములు చాటుపద్యమణిమంజరి (ద్వితీయ భాగము)లో జేర్చితిని. అందుఁ గొన్ని శ్రీనాథునివి కాఁదగును. ఉదాహరించుచున్నాఁడను.

శ్లో. దుర్గాండిస్సమ గాండిర్యవహగాణ్య ప్యర్థుటంకోధవా
టంకోవాన్యన్యపాంతైః కవితత్తేర్థీయేత దీయేతదేత్
త్యాగః కోమటివేమయశ్చితివరే రష్ట్రా తతష్టోదక
ద్వాత్రింశత్పదకుష్క పష్టివహితః ద్వ్యస్తోత్రరం వా శతమ్.

శ్లో. కావేర్యాం త్రిపురాంతకే జయపురే కాశీపురే గోకులే
పంచరామపురీషు పట్టనపురే మార్కండశంఖాః పురే
గంగాసాగరవంగమేషు నిరతం శ్రీకొండవీటి పురే
చాళుక్యాక్షుయుతాన్నదాననిరతశ్చివేమభూపద్రుః.

శ్లో. జ్ఞాతా యది సహ దాతా
దాతచేత్కోపి తువి సచజ్ఞాతా
జ్ఞాతా దాతా చాభూః
పెదకోమటి వేమభూపతే చిక్రమ్.

శ్లో. అర్థిజన చింతితార్థా
దదికం చేత ప్రతోఽపి తే నాణీ;
అప్యాయా అపి దిశతి కరః
పెదకోమటివేమభూపతే చిక్రమ్.

శ్లో. శ్రీరపోషణ రిపుకోషణ
మధతోషణ వత్సభాషణాది గుణాణా
దత్తే దశరథరామః
ప్రాగద్య కలౌ తు కోమటివిభువేమః

పీ. కవటకంఠీరవాకారనారాయణ
క్షేణానివాదంబుఁ గేలిసేయు
కల్పాంతదుర్ధాంతకాలభైరవభేరి
ధమరుకోన్మాదం బదంగజేయు
ప్రళయకాలాభీలపటుహార విర్హిత
పటపటావాదంబుఁ జటులపలుచు
తుహనామహాకాలకోలాహలోత్తం
పాతాళవిఠదంబు భంగవలుచు

గీ. గండు మెఱసిన రిపుకోటిగుండె లవియఁ
జందగత్రిమోయు నీరణోద్ధండభేరి
జయమావంగ రాజవేళ్యాదుజంగ
అతులబలధామ! పెదకోమటన్న వేమ!

కోమటివేమన్న మహాదాతయన్నవిషయ మీవర కేయిలుకపడెను. అతనియాస్థానమునఁ దురగా రామయ యను దుష్టమంత్రి యొకఁ డుండెడివాఁడట.

క. కోమటివేమనదానము

భూమిఁబ్రసిద్ధంబు కల్ప (గంధ?) భూజముచెంతన్

దామున్నపగిడిఁ దురగా

రాముం డున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికిన్.

ఎవ్వరు చెప్పినదో యీ పద్యము! కోమటివేమారెడ్డివలన శ్రీనాథుఁ డగ్రహారము లుండెనని గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రిట్లు వ్రాసినారు:-

“కొండవీటి దండకవిలెలో నీశ్రీనాథునకుఁ గోమటి వేమన్న వలన రెండుపాలెము లీయఁబడెననియు అందొకదానికి సొలసపాలె మనియు, రెండవదానికిఁ బాలెమనియు నామమున్నట్లును జెప్పఁబడియె. ఆ రెండుగ్రామములును దొంతియల్లాడరెడ్డి కాలములో నల్లాడరెడ్డికూఁతునకు నతనివలన సంక్రాంతిపండుగబహుమానముగా నీయఁబడిన వనియున్నది. అల్లాడరెడ్డి కూఁతురు పేరు వేమాంబ. ఆమెకు నామాంతరము మైలమ్మయని కలదు. మైలమ్మ కాగ్రామము లిచ్చి పొలమేరహద్దులు పెట్టించి యందొకదానికి మైలమ్మ పేరిట మైల వరమనియు రెండవదానికి సంక్రాంతిపండుగకుగా నీయబడుటచేత సంక్రాంతిపాలెమనియు నామకరణముచేసిరి. నాఁడు మొదల విప్రత్యేకగ్రామము లాయెనని యున్నది.” పయివ్రాతలో నేమేని సత్యము కలదాయని నేను సంశయించుచున్నాను. కోమటివేమన కు నల్లాడరెడ్డి సంబంధ ముండెననుట సందేహింపఁదగినది. విరోధము పరిభ్రాతముగాఁ గలదు.

తృతీయప్రకరణము

శృంగారనైషధ రచనకాలము.

పెద్దకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చినతర్వాత (క్రీ. 1403 తర్వాత)నే శ్రీనాథుడు క్రీ. 1410, 1415, పాఠముల శృంగారనైషధమును రచించెనని నేను విశ్వయించుచున్నాఁడను. శృంగారనైషధకృతిపతి మామిడి సింగనామాత్యుఁ డీనాటి కీక్రింది విధమునఁ బ్రభవము గాంచియున్నాఁడు.

మ॥ అరుదారకా వివిభాగహారములతో నాందోళికాచుక్రచా
మరకళా జ కళాచికాది బహువమ్మన్నార్లచిహ్నుంబు లా
దరమొప్పారంగ వేమభూపరుచేత గాంచె సామ్రాజ్యవం
భరణప్రాధుఁ డమాత్యసింగుడు నయప్రాగల్భ్యగర్వోన్నతిన్.
ఈక్రింది పద్యము కూడఁ జూడఁదగినది.

మ॥ నవరత్నోపల దివ్యలింగవరదానప్రీత దాక్షయణి
దవ కర్పూరపవంతరాయ యనవద్య ద్వాదశీవావరో
త్సవ రుక్మాంగద వేమభూపతి మహాసామ్రాజ్యరజమణి
యననాధీశవభావిరంశశవచో వ్యాపారపారాయణా.

మఱియు నింక ననేకపద్యము లున్నవి. విస్తరభీతిచే విడచు చున్నాఁడను. నైషధమునఁ జూడఁదగును. శృంగారనైషధము పెద్దకోమటివేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాకముందే కొమరగిరిరెడ్డి పరిపాలనకాలమందే రచితమయ్యెననియు నా వేమారెడ్డినిగూర్చియుఁ దన్మంత్రీయగు మామిడిసింగనా మాత్యునిగూర్చియుఁ జేయఁబడిన వర్ణన మతిశయోక్తియనియు, వేమారెడ్డి కంతకుఁబూర్వమును గొంత రాజ్య ముండెననియు నొకవాద మున్నది. దాని నేను విశ్వసింపఁ జాలకున్నాఁడను. మామిడిసింగనామాత్యునివర్ణనలలో నతిశయోక్తులని

శృంగారశ్రీనాథము

తోసిపుచ్చఁదగినవికావు మీఁద నుదాహరింపఁబడిన విషయములు ;
కొమరగిరియు, కాటయవేమనయు బావముఁబడులు. మఱియుఁ గుమార
గిరిరెడ్డికిఁ గాటయవేమారెడ్డి మంత్రి. ఈతనితోఁ బెదకోమటివేమారెడ్డికి
వైరమున్నట్లు తెలియుచున్నది.

పెదకోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యలాభము కాటయవేమునకు
సహింపరాని దయ్యెను. అట్లగుటచేతనే కొమరగిరి జీవితకాలముననే
క్రీ. 1398 పాఠమున నాతఁడు రాజమహేంద్రపురరాజ్యమును
బడసి కొండవీడును విడనాడెను. “గతే దివం కాటయవేమభూపే
నిర్మూల్య తద్ద్రోహికులం సమస్త” మిత్యాదికాసనాంశము లిందుకు
సాధకములు. కాటయవేమారెడ్డియేకొమరగిరిరెడ్డియనవచ్చును. కొమర
గిరిరెడ్డికాలమునఁ గాటయవేముని ప్రాభవమే సాగినది. “సింహాసనే
విధాయాసౌ కుమారగిరి భూపతిమ్, అతేజయ నృహాతేజాశ్రీకృష్ణ ఇవ
ధర్మజమ్” అట్టిస్థితిలో వారిపాలనమునఁ బెదకోమటివేమారెడ్డికి రాజ్య
లాభము దర్లభము. కొమరగిరి యవసానమునకుఁ బూర్వము కోమటి
వేమారెడ్డికి రాజ్య మున్నదనుట కాధారము నాకుఁగానరాలేదు. మామిడి
సింగనయననాధీశ్వరునిసభలోనిరంకుశవచోవ్యాపారము నెఱపుటయును,
వివిధాగ్రహారములతో నాందోళికాచృత్రచామరాచి రాజార్హపదముల
బడయుటయును నాతని నేలిన రాజగు కోమటివేమారెడ్డి కొండవీడు
రాజ్య సింహాసనాధిష్ఠితుఁడయి యుండినప్పుడే యుక్తమగును. ఆప్పుడే
యాతఁడు వేమభూపతిమహాసామ్రాజ్యరజ్జుమణి యనఁదగినవాఁడగును.
రాజునకు రాజ్యములేనప్పుడు మంత్రియు నామంత్రి కగ్రహారాందోళి
కాచృత్రచామరాచిలాభమును సామ్రాజ్యసంభరణప్రీతిమయు నసం
గతములు. శృంగారనైషధము వేమారెడ్డికిరాజ్యలాభము కల్గినతర్వాతనే

రచింపఁబడినదనుట కిది యాధారమే యగుచున్నది. బలిష్ఠమగు సాధనమొకటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే శృంగార నైషధరచనము జరిగెనని స్పష్టముగా విరూపించుచున్నప్పుడు పయిదానిని సందేహింప వచ్చును గాక! అది యంతకుఁ బూర్వమే రచిత మయ్యెనను ప్రతికూలవాదమునకు విలువఁదగిన సాధనము నాకుఁ గావరాకున్నది. సాధనముగాఁ దత్పక్షమునఁ జూపఁబడునది హరవిలాసప్రబంధరచనావిషయము.

హరవిలాసవిషయము

ప్రతిపక్షవాదముసారాంశ మిది :—

“హరవిలాసము వ్రాయునప్పుడు కుమారగిరి బ్రదికి యుండెననియుఁ గొండవీటిలో రాజ్యము చేయుచుండెననియు అతనియొద్ద పెద్దనెట్టిగా అవచితిప్పయ యుండెననియు జూపు వాక్యము లీ (హరవిలాసము) గ్రంథమునందుఁబెక్కులుగలవు. ఇట్టివాక్యము లున్నను కుమారగిరి చనిపోయినతర్వాత తిప్పన అధికార మూడిపోయిన పిదప హరిహర ఘోరోజుశాహాసీక్తి శేషులయిన యెన్నియో సంవత్సరములకుఁ దర్వాత నీకావ్యము రచింపఁబడియెనని చెప్పుటకంటె విపరీతమైన సిద్ధాంతము మఱియొకటి యుండదు.”* హరవిలాసము శ్రీనాథుని యపసానకాలపు గ్రంథమనుటను నే నంగీకరింపను. మఱియు, నది కొమరగిరి జీవితకాలమందే, యవచితిప్పయ గొండవీటిఁ బెద్దనెట్టిగా నుండుకాలమందే రచింపఁబడిన దనుటమగూడ నంగీకరింపఁజాలను. హరవిలాసమునుండి ప్రతిపక్షవాదమునకు సాధకముగా నుదాహరింపఁ

---

*వాదస్వరూపము వమగ్రముగాఁ దెలియుటయి వయ్యగ్రంథము నుండి వచనలగాము వమబంధమునఁ జూపుదుము.

బడిన గ్రంథభాగము. కుమారగిరి జీవితకాలమందే యా గ్రంథము రచింపఁబడెననుట నేమాత్రమును సాధింపఁజాలదు. “సుగంధ ద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చియు గాణిక్యంబులు తెప్పించియు, కవినై గమిక వై తాళికాదులగు నర్థిజనంబులకు నర్థంబులు గుప్పించియు విభ్యాతిగాంచిన తిప్పప్రభుం డొక్కనాఁడు....” అని కలదు. కుమార గిరి జీవించియున్నకాలమే, యాయుత్సవములు వడుచుచున్నకాలమే, యదియగునేని, “సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చుచు.... తెప్పించుచు... గుప్పించుచు.... భ్యాతిగాంచుచున్న” యవి యుండవలెను. ఆ కాలము దాటినపిదప రచింపఁబడినదగుటచేతనే యట్లు భూతకాలక్రియావిశేషణములను శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించెను. ఖసిమీజ- అను పద్యము సుల్తాన్ ప్రభున కాలఁడు సుగంధి ద్రవ్యముల నొసఁగువాడని యర్థ మిచ్చుచున్నది. అందు విశేషములేదు. “నుతియించురా” యనునది తద్దర్శరూపము. కుమారగిర్యధీశ్వరుని వసంతవైభవము “సర్వము నొక్కఁడ నిర్వహించుచుఁ....” అనిలేదు. “నిర్వహించు మా తిరు మలినాథనెట్టికిని” అని కలదు. ఇక్కడ నిర్వహించు అనునదియును దద్దర్శవిశేషణమే. “నిర్వహించుచుఁ” అని శత్రుత్వకముగా నుదాహరించుట యక్రమము. అచ్చుప్రతులలోఁగాని వ్రాతప్రతులలోఁ గాని యట్లుకాదు.

కొమరగిరివసంతనృపాగమేత్యాదివిధముగాఁ బ్రతిపక్షవాదమున నుదాహరింపఁబడినపద్య మిట్లుండవలెను.

క. కొమరగిరినృపవసంతా

గమకేగిగంధసారకస్తూతిం

తమ కర్పూరహిమాఠ

స్వముదంచిత బహుసుగ దిలాద్యజ్ఞ!

ఇట్లే వ్రాతప్రతిలోఁగలదు. కొమరగిరినృపాలుని వసంతోత్సవములందుఁ “జందనము కస్తూరి మొదలగు సుగంధిద్రవ్యముల కొట్టుపై నధికారముగలవాఁడా!” యని సంబోధనమిది; పయిప్రతిపక్ష వాదమున నవచిత్రిప్సయ కొండవీటఁ గొమరగిరిరెడ్డికిఁ బెద్దనెట్టియై సుగంధిద్రవ్యముల కొట్టుపెట్టుకొని వసించియున్నట్లు తలంపు గలదు. అవచిత్రిప్సయ కొండవీట నిల్లుకట్టుకొని కూర్చున్నవాఁడు కాఁడు. కొమరగిరియొద్ద వసంతోత్సవసమయములందే సుగంధిశాలాధ్యక్షుఁడుగా నున్నట్లు పయి పద్యమేకాక యీక్రింది పద్యముకూడఁ బలుకుచున్నది:

చ. కొమరగిరిక్షమారమణ కుంజరచాదువంతవైభవ
క్రమ వముసార్థికాభివవగంధ హియాంబు కురంగనాభికుం
కుమఘనసారనంకుమదకుంభమనోహర గంధపాలికా
సముదయ సార్వభౌమ కవినంకుమవోరథ కల్పకద్రుమా!

తిప్పయనెట్టి మహైశ్వర్యసంపన్నుఁడు. కొమరగిరిరెడ్డిచే రాజార్హ పదములఁ బడసినవాఁడు. అతని నివాసస్థలము కాంచీపట్టణము. ఇది చదువుఁడు.

ఉ॥ మంకణమౌనిపంశమణిమండన! కాంచీపురీనివాస! యే
బాంకకీరీఽదివ్యచరణాంబుజ సేవక! వైరిభద్ర నా
గాంకుళ! హారహీరదరహావవిపాండురకీర్తి చంద్రికా
లంకృత దిగ్విభాగ! కుభ షణ! వారిదుహాయతేక్షణ!

అవచిత్రిప్సయ కొక్కకుమారరెడ్డితోడనే కాదు సంబంధము. పాండ్యరాజుతోఁ గలదు; తురుష్కప్రభులతోఁ గలదు. ఇంక ననేక ప్రభువులతోఁ గలదు. అశ్వితమ్ములు ద్వీపాంతరములనుండికూడ

శృంగారశ్రీనాథము

వనేక మహర్షవస్తువులఁ దెచ్చుచుండెడివారు. వారు తెచ్చుపదార్థములు రాజార్హములు. కొమరగిరిప్రభుప్రభృతులసన్నిధికి వానిని గొవి పోయి వారు విక్రయించుచుండెడివారు. కుమరగిరి ప్రతివర్షమును వసంతోత్సవములు చేయుచుండువాఁడు కావుననే యాతనికి వసంత రాయఁడని పిరుదు కలదు. ఆయుత్సవకాంమునకు సుగంధిద్రవ్యముల నీ యవచితిప్పయ్యు, నాతనిసోదరులు కొనివచ్చి విక్రయించి, తాత్కాలికముగా సుగంధిభాండాగారాధ్యక్షత వహించి యుత్సవము తీయవత్సవము కంచెరుగుచుండెడివారు. ఇట్లే యనేక రాజస్థానములకు వారరుగుచుండెడివారు. అవచితిప్పయ కొండవీడువాస్తవ్యుండనుట కాధారమేమియు లేదు. పైగాఁ గాంచీపురవాస్తవ్యుఁ డని స్పష్టముగాఁ గలదు. మఱియు నాతనికుటుంబము పెక్కుతరముల నుండి కాంచీపురివాస్తవ్యమనుటకు హరవిలాసము ప్రథమద్వితీయాశ్వాసములు ప్రమాణములు. శ్రీనాథుఁడు బాలుఁడుగా నుండఁగా నవచితిప్పయఁ కొమరగిరి వసంతోత్సవములకుఁ గొండవీటికి వచ్చుచుండఁగా వారికిఁ బరస్పరము సఖ్యమేర్పడినది. శ్రీనాథుఁడుబాల్యముననే కవిత్వమునను బండిత్యమునను, బ్రహ్మతుఁడుగా నుండెనను విషయము నిక్కడ స్మరింపఁజేయ నక్కఱయుండదు. అవచితిప్పయ యాయుత్సవములకు వచ్చిన 'కవినై గమికవాదివాంశిక వైతాళికాదులగు నర్థజనంబులకు నర్థంబులుగుప్పు' చుండువాఁడు. తిప్పయ యప్పుడు శ్రీనాథునిఁ గూడ సత్కరించియుండును. కొమరగిరితర్వాత గోమటి వేమన కాలమునఁ గొండవీటి కవచితిప్పయ వచ్చుచుండినట్లు తెలియరాదు. శ్రీనాథుఁడు గోమటివేమన కాలమున మహావైభవమున నున్నాఁడు. కుమరగిరికిఁ దర్వాత శ్రీనాథున కిట్టిదశ యిందుమిందుగాఁ బంచ వింశతి వత్సరములు నడచినది. తర్వాత కొండవీడురాజ్యము కూలినది. శ్రీనాథుఁడు యశోధనార్జనకై దేశాటనము చేయవలసిన వాడయ్యెను.

ఈస్థితిలో పెదకోమటివేమనకు విరోధులును రాజమహేంద్రవరపాలకులు నగు వేమవీరభద్రారెడ్ల యాశ్రయము కుదురుటకుముందుఁ గొన్నియేండ్లు కడపెను. ఆ సందర్భమునఁ దనబాల్యమునఁ గొండ వీటిబరిచితుఁడును, నైశ్వర్యసంపన్నుఁడును నగు నవచితిప్పయను జూడ నీతఁడు కాంచీపురి కరిగెను. అతఁడాదరించి కృతి కోరెను. అలవోకగా హరవిలాసమును రచియించి శ్రీనాథుఁ డక్కడనే యంకితముచేసి యుండును. అప్పుడు కొంతకాలము శ్రీనాథుఁడు కాంచీపురమున వసించెను. అప్పటికి నవచితిప్పయ మిక్కిలి వృద్ధుఁడుగా నున్నాఁడు. అతఁడు కొమరగిరివసంతోత్సవములు జరుపుకాలమునకు ముప్పదినలుదియేండ్లవాఁడు కాదగును. తర్వాత దిండుమిండుగా నిర్వదియైదేండ్లప్పటికిఁ గడచెను. హరవిలాస కృతికాలమున కతఁ డిండుమిండుగా నర్వదియైదేండ్లవాఁడు. ఈయర్థమునకు హరవిలాసమందలి యీ క్రిందిపద్యములు సాధకములు.

క. కంటిఁ బ్రవిశుద్ధవంతతి
వింటిఁ బురాణములుపెక్కు విశ్వము పొగడఁ
మంటి బహువత్సరంబులు
కొంటి యశోధవము సుకవికోటుంచేతన్.

గీ. ఆగమజ్ఞానవివి దత్వార్థవిదివి
బహుపురాణజ్ఞుడవు శుభభవ్యమతివి
బాలసఖుడవు శైవప్రబంధ మొకటి
యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.

ఇప్పుడు శ్రీనాథుఁ డిండుమిండుగా వలుదియేండ్లవాఁడు. పంచవింశతి సంవత్సరములనుండి కలపరిచయమును గూర్చి చెప్ప నప్పుడు తిప్పయవెట్టి శ్రీనాథుని బాలసఖుఁడ ననిచెప్పుట తప్పుగాదు.

శృంగారశ్రీనాథము

హరవిలాసమునఁ గొమరగిరి వసంతోత్సవాదికమును గొంచె మెక్కువగాఁ బ్రశంసించుటకు గారణ మది శ్రీనాథుని యెఱుకకెక్కిన దగుటయే యని నేను దలించుచున్నాఁడను. ఆప్రశంస నాధారముగాఁ గొని యది హరిహరరాయ ఫేరోజిషహా కుమారగిరుల పాలనకాలము వనే రచితమయ్యెనునుటకు నేనంగీకరింపఁజాలకున్నాఁడను. అది పెద కోమటి వేమారెడ్డి స్వర్గస్తుఁడైనపిదప రచింపఁబడిన దనుటయే సంగతముగానున్నది.

హరవిలాసము కొమరగిరిరెడ్డి పాలనకాలమువనే రచితమయ్యె నని యంగీకరింతుమేని యాకాలము క్రీ. 1385-1400కు నడిమికాల మగును. కొమరగిరిరెడ్డి పాలనకాలమునఁ గడపటి యైదేండ్లలోనే హరవిలాసరచనము జరిగిన దనుకొన్నను, నప్పటికి నవచి తిప్పయ బహువత్సరములుమనినవాఁడగుటయు నాతనికి శ్రీనాథుఁడు బాలసఖుఁ డగుటయు, సర్వథా యసంగతము లగును. హరవిలాసమున “ఆంధ్ర బాషానై షద్బాధభవుని” అని కలదుకాన హరవిలాసరచనమునకుఁ బూర్వమే శృంగార నై షధరచనము జరిగినట్లేర్పడుచున్నది గదా!

శృంగారనై షధరచనమునాటికి శ్రీనాథుఁడు నిందుజవ్వనము వాఁడగుటచేత నాతని జన్మకాల మిప్పటి కిర్వదియేండ్లకుఁ దిక్కువ కాకు-డఁ బూర్వకాలమునకుఁ బోవలసివచ్చును. ఇదియు నసం బావ్యమే. ఈ విషయము జన్మకాలచర్చయందుఁ జూడఁదగును. ఇన్ని యసంగతుల కేల పాలుపడవలెను? శృంగారనై షధరచనము పెదకోమటివేమారెడ్డిపాలనకాలమున రచితమయ్యెననుట నేని యంగీక రింపకపోవలెను? కొమరగిరిపాలనకాలమునఁగూడఁ గోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యమున్నదని యాకాశహర్య మేలఁపల్పింపవలెను? శృంగార

నైషధము పెదకోమటివేమారెడ్డిపాలనకాలముననే రచితమయ్యెననుట కింకను సాధకములు గలవు.

శృంగారనైషధకృతిపతియగు మామిడిసింగన తాను స్వయము సోమసిద్ధాంతమునకు వ్యాఖ్యరచయించినాడు. గ్రంథకరణకాలము శక 1340 శ్రీ. 1418 యని యందుఁ జెప్పకొన్నాడు. (శృంగార నైషధ) కృతిగ్రహణకాలము కూడఁ (సోమసిద్ధాంతవ్యాఖ్యాన) కృతి కరణకాలమునకుఁ జేరువగా నుండఁదగును. కాఁబట్టి శృంగారనైషధ కృతిగ్రహణకాలము శ్రీ. 1418 కిఁ గొంతముందుగా నుండఁదగును.

ఇంకను ఓమఖండమందలిదగు నీక్రిందిపద్యము గూడ నీయర్థ మునకు సాధకముకావచ్చును.

సీ. వినిపించినాడవు వేమభూపాలున
కళిలపురాజవిద్యాగమములు
కల్పించినాడవు గాఢపాకఁబైన
హర్షనైషధకావ్యమాండ్రభాష
భాషించినాడవు బహుదేవబుధులతో
విద్యాపరీక్షణవేళలందు
వెనజల్లినాడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగజములందు

గీ. ....

శృంగారనైషధ రచనావిషయముతో పాటు తక్కిన వెనుక ముందువరణములలోఁ జెప్పఁబడిన విషయములు పెదకోమటి వేమారెడ్డిపాలనకాలమున నడచిన వగుట సునిశ్చితము. వాని నడుమనున్న శృంగారనైషధరచనావిషయముగూడ నాకాలముననే నడచినదనుట

శృంగారశ్రీనాథము

సంగతమగును. ఎన్నివిధములఁ బర్యాలోచించిచూచినను శృంగార నైషధము పెదకోమటివేమారెడ్డిపాలనకాలముననే రచితమయ్యెననుట విర్వాధముగానే నాకుఁ దోచుచున్నది.

తెలుఁగుచేత.

బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలుగారు విద్యదౌషధ మనఁబడు శ్రీహర్షనైషధమును శ్రీనాథుడు విద్యదమృతముగాఁ జేసినాఁడని శృంగారనైషధమునుగూర్చి సముచితమయిన ప్రశంస సల్పినారు. అది యట్టిదః “కాశీఖండ మయఃపిండం నైషధం విద్య దౌషధమ్” అని ప్రతీతికలదు. శ్రీనాథుడీరెండు గ్రంథములను దెలిఁ గించినాఁడు. పయిప్రతీతి మన శ్రీనాథుని తెనుఁగు గ్రంథములను గూర్చి యేర్పడినదేయేమోగదా! స్కాంధపురాణాంతర్గతమైన కాశీఖండ మునకును బ్రౌఢకావ్యమయిన నైషధమునకును బొత్తుగూర్చు నా ప్రతీతి సంస్కృత రచనములఁగూర్చి యేర్పడిన దనుటకంటె నేక కవికృతములయి పొత్తుగాంచిన తెలుఁగు గ్రంథములఁగూర్చి యేర్పడిన దనుట యుచితముగా నుండునుగాదా! ఆంధ్రకావ్యములందు శృంగార నైషధము మిక్కిలి ముఖ్యముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. అపండి తులకు దురవబోధమగు నాగ్రంథమును శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిలుగారు సర్వంకష యను వ్యాఖ్యతో ససిపఱిచి ముద్రించి యిప్పుడు సుబోధము గావించినారు.

సంస్కృత వ్యాఖ్యలు.

శ్రీనాథుఁడు తెలిఁగించునాటికి శ్రీహర్ష నైషధమునకు నేయేవ్యాఖ్యలు మనదేశమున వ్యాప్తిలోనున్నవో స్పష్టముగా నెఱుఁగ రాదు. మల్లినాథుని వ్యాఖ్య యింపుమించుగా శ్రీనాథుని కాలముననే

తృతీయప్రకరణము

రచింపఁ బడెను. ఆవ్యాఖ్య నీతఁడు చూచెనో లేదో తెలియదు. మఱొక గొప్పవ్యాఖ్యాన మప్పటికిఁ గొంచెము పూర్వకాలమున మన తెనుఁగు దేశముననే రచింపఁబడినది కలదు. ఆవ్యాఖ్యాత ప్రఖ్యాతుఁడు, నరహరి. విద్యారణ్యుల శిష్యుఁడు.

శ్లో యం ప్రాసూత త్రిలింగక్షితిపతిసతతారాదితాం మి స్వయంభూః
ప్రాతివ్రత్యైకిసీమా సుకవినరహరిం నాలమా యన్యసూతా
యం విద్యారణ్యయోగీ కలయతి కృపయా తత్కృతౌ దీపికాయా
మాద్య స్పర్శోఽ తిమాద్యత్క వికులవిజయీ చాదునీరాజితోఽభూత్.

ఈ వ్యాఖ్యానమును శ్రీనాథుఁడు చూచియుండవచ్చునేమో! నైషధము గ్రంథగ్రంథులు కలిగి క్లిష్టమయినదగుటచే ననేకులు వ్యాకరించిరి. అందు శ్రీనాథుడు రచించిన దొక్కటి కలదు. ఆ శ్రీనాథుఁడు మన శ్రీనాథుఁడేయేమో యని సందియము పొడమినది. శ్రీవేంకటరాయ శాస్త్రులుగా రిట్లువ్రాసినారు: “ఉదమ వ్యాఖ్యాతలలో శ్రీనాథుఁడు ఒక్కడని పేర్కొనఁబడి యున్నాఁడు. ఆ శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధకారుఁడేయేమో ఈతఁడే యనుటకు ఈయాంధీకరణాభిమానము కొంత సాధకము.”

శ్రీనాథుని వ్యాఖ్యాన మెక్కడకలదో వెదకితిని. బరోదారాజు గారి పుస్తకశాలలో నున్నది. తత్పుస్తక పట్టికలో సీశ్లోకము బద్ధ రింపఁబడినవి.

శ్లో. శ్రీమన్నారాయణం నర్త్యా కావ్యే శ్రీహర్షనిర్మితే
ప్రకాశనం యదావ్రజ్జం శ్రీనాథేన పీఠీయతే.

....

....

....

శృంగారశ్రీనాథము

యే యదర్థమజానన్తో వృథావచనవిస్తరైః
 దూషయంతి కనేః కావ్యం ది క్త్వా పండితమానిసః
 యదిత్యం కరదోగత్వా సింహాదుపి కాయతి
 తత్కిం వవేతి గాంధీర్యం రత్నావిచ తదాశయే.

“గద్యమ్:- ఇతి శ్రీమహాపాద్యాయ శ్రీనాథాచార్య విర
 చితే నైషధప్రకాశే” - ఇది మన శ్రీనాథునివిధముగాఁ దోఁపదు.
 ఈతఁడేతఁడో శ్రీనాథాచార్యుఁడు మహాపాద్యాయుఁడు. గ్రంథము
 సమగ్రముగా నుపలబ్ధమయినచో మన శృంగారనైషధమును దానిని
 సరిచూడఁదగును. అట్లు చూడక, మన శ్రీనాథునిది యగును కాదని
 స్పష్టముగా నిర్ణయింపఁ గుదురదు. మన శ్రీనాథుడే యగునేని సర్వజ్ఞ
 సింగభూపతి సంస్థానముననున్న మల్లినాథుఁడు మహాపాద్యాయుఁడు
 చేసిన వ్యాఖ్యానమునకుఁ బ్రతిగా సర్వజ్ఞ చక్రవర్తి కోమటి వేమభూ
 పాలునాస్థానముననున్న శ్రీనాథుఁడు మహాపాద్యాయుఁడు సంస్కృత
 వ్యాఖ్యనేగాక యాంధ్రరచనమునుగూడఁ జేసె ననవలెను.

గద్యవిధము

శృంగారనైషధగద్యమున “సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథప్రణీత”
 మని శ్రీనాథుఁడు చెప్పకొన్నాఁడు. సకలవిద్యాసనాథ పదము, తర్వాతి
 గ్రంథములగు హరవిలాసాదులందుఁ గానరాదు. “సుకవిజనవిధేయ
 శ్రీనాథనామధేయ” త్యాదివిధములఁ దర్వాతిగ్రంథములందు మార్పు
 గలదు. విందుజవ్వనమువాడై పెదకోమటివేమభూపాలునాస్థానమున
 విద్యాధికార్యున్నతోద్యోగము విర్వర్తించుచున్న శ్రీనాథుఁ డిప్పు డిట్లు
 “సకల విద్యాసనాథ శ్రీనాథ” యని చేర్చుకొనుటయుఁ గాలముకడ
 చినవయి “సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ” యనిమార్పుకొను
 టయు సంగతముగానే యుండునుగదా!

ఆపవృథ.

గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు పిల్లలమఱ్ఱ పినవీర
భద్రులచరిత్ర సందర్భమున నీ క్రిందివ్రాత వ్రాసినారు

“శ్రీనాథుడంతః దన యాంధ్రునై షధముంజూపి ‘మీరు దీనిని
బాగనివ జగద్వ్యాపకం బవున బ్లోనరైదఁ జూడుఁ’ డనుడు నాతఁడు
‘శ్రీహర్ష నై షధముతోవిదగు ‘గమి కర్మీకృత నైకనీవృత’ అను
దానినెట్లు తెలిఁగించి’ తని యడిగెను. అంత ‘గమికర్మీకృత నైకనీ
వృతుడనై’ అని తెనిఁగించితినని శ్రీనాథుడనియె. అప్పుడు వీరన
శ్రీనాథుంజూచినవ్వి “యోయీ! నీవిందు ‘నై’ తెనిఁగించితివి
కాబోయి” అనుడు వీరనపట్కలకేమియు నుత్తరమీఁజాలక శ్రీనా
థుఁడు తా నాగ్రంథమును దెనింగించుతఱి జేసిన పరిశ్రమ విశేషం
బులు దెలుపందొడంగెను. అంత వీరన చిఱునవ్వునవ్వి ‘యిది
మాబోంట్లకుఁ గాకున్ననేమి సామాన్యులకుఁ బఠనార్హంబగుఁ గావున
దీనిని జగద్వ్యాపకంబు నేయు’ మనుడు, శ్రీనాథుండు గర్వంబేది
విజ్ఞావాసంబునకుం జనియె. వీరన యెట్లన్నను శ్రీనాథకృత నై షధము
తెనుఁగు గ్రంథంబులలో మిగుల శ్లాఘనీయంబు, సంస్కృతంబునకు
వనియైన తెనుఁగునీ దీనిని బండితులందఱు నొప్పికొని యున్నారు.”-

శ్రీ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు వ్రాయఁగూడని వ్రాత
వ్రాసినారు. ఆ యపవ్రథ యడఁగార్పఁదగినది, పినవీరన్న శ్రీనా
థునిపై గౌరవప్రపత్తులు చూపుకొన్నవారు. “శ్రీనాథభట్టు బాపాని
గుంథంబులు, సౌరభంబులు వెదసల్ల నేర్చు” అని శృంగారకాకుంతల
మున వీరభద్రుఁడు శ్రీనాథునిఁగొనియాడినాఁడు. శృంగారనై షధమును
వీరభద్రుఁడు పలుమారులు పారాయణము చేపిచేసియే ప్రబంధకర్త

కాగల్గినాడు. శృంగారనైషధముమీడి ప్రేమనే సూచించుచున్నది శృంగారశాకుంతలమని యాతని కబ్బముపేరు. శ్రీనాథుని చరణముల నాతడు, పెక్కుతడవలందుకొన్నాడు. శ్రీనాథుని వార్ధకకాలమునకుఁ బినవీరభద్రుడు బాలుడై యుండుట యుపపన్న మగును. శ్రీనాథు నాతడు దర్శించి యుండవచ్చును. అతనికి శిష్యుల కూడ నెఱిపి యుండవచ్చును. లోక ప్రతీతి యిట్లేకలదు. శ్రీనాథుని కృతులను పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలమును జక్కఁగాఁ బరిశీలించువారిది విశ్వసించురు. పిన్నవీరభద్రుఁ డీతఁడు పెద్దవీరభద్రునొక్కని మనకెఱిగించుచున్నాడు. అతఁడును గవియఁటః ఏవో యాతనికృతులు!

పెద్దిరాజు మన శ్రీనాథునిమెప్పు గొన్నవాడు. హరవిలాస కృతినాథుఁడగు నవచితిప్పయ, యాపెద్దిరాజునకు శిష్యుడై నట్లు హర విలాసమున శ్రీనాథుఁడు వర్ణించినాడు:-

ఉ. పిన్నుటనాడు సత్కరుణఁ బిల్లరిమఱ్ఱిమహావ్రథాని పె
ద్దన్న గురూత్తమందు తగ వక్షరక్షయు, దైవమార్గసం
వృత్తయున్ వివేకవరిపాణియును గృవసేసె వర్ధ నే
యన్నకు వర్ధి పెట్టిత్రివరాంతకునిం దగుఁ బ్రస్తుతింపఁగన్.

పినవీరభద్రుడు, నీపెద్దిరాజును నెట్టి సంబంధము గలవారో యెఱుఁగరాదు. అన్నదమ్ములని ప్రతీతి. ఉపలభ్యమానములగు పిన వీరభద్రుని రెండుగ్రంథములందును నాతని వంశవర్ణనము గానరాదు. తత్పూర్వగ్రంథము “లవతారదర్పణము, నారదీయము, మాఘ మాహాత్యము, మానభోల్లాససారము,” ననునవి చేకుఱుటలేదు. అన్నయో పిన్నతండ్రియో కావచ్చును.

గృహరాజసౌధము

కోమటి వెంకారెడ్డి యాస్థానమున నున్నకాలమున శ్రీనాథుడు విద్యానగరమునకరిగి ద్వితీయ హరిహరరాయల దర్శించినట్లొక కట్టుకత కొండవీటి దండకవిలెలో గలదు. కోమటి వెంకారెడ్డియనువాఁ డాకాలమున నుండెననుట కాధారములేదు. శ్రీనాథుడు హరిహరరాయల దర్శనముచేసినప్పుడు మీనివాసదేశ మెయ్యదియని యాతఁ డడిగెనట! అంత శ్రీనాథుడు:-

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైరవశ్రీం
గొనకొని విడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజ్య బలముల బందించు
గుఱుతైన యఱుదాడు కొండవీడు
ముగురురాజులకు మోహంబు పుట్టించు
కొమరుమించినవీడు కొండవీడు
చతుర విక్రమశాసనాహవం బొనరించు
కుటిలారులకుజొడు కొండవీడు

గీ. జననమోటకసామంత వరవవీర
భటసటా నేకహాటక ప్రకటగంధ
పింఠురార్పటిమోహన శ్రీరందవరు
కూర్కి వరామవతికిజోడు కొండవీడు.

అని కొండవీటిని వర్ణించి చెప్పెనట! నమ్మానమునకై వేచి శ్రీనాథుఁ డక్కడ నుండెనట! హరిహరరాయ లొకనాఁ డొద్దొక ముండి, యొంటిస్తంభముతో నున్నతోన్నతమగు మేడ నిర్మింపఁ దలంపుగలదనియు, నామేడ యనన్యరాజ కల్పముగా నుండవలయు

శృంగారశ్రీనాథము

ననియు, సభ్యుల తెఱిగించెనట! శ్రీనాథుఁ డదివిని తనయేరికయగు
రెడ్డిరాజునకుఁ బెంపువెరియింప “దేవా, మాభూపాలుని రాజధానియగు
కొండవీటమింటికంటున ట్లొంటికంటపుమేడ నిర్మింపఁబడియె ననియె
నఁట! రాయ లదివిని యబ్బురపడి యరసివచ్చుటకు భృత్యుల
నంపెనట! తనయాదిన యన్యతము బయల్పడిన నవమానము వాటిల్లు
వని శ్రీనాథుఁడు తనయిష్టదేవత నారాధించి యేడుత్రాళ్ళ పొడుగును
నేడుమోక్షులు చుట్టివచ్చు నలపును గల నవులూరులోని తుమ్మ
చెట్టును స్తంభముగా నలవరించి కొండవీట గృహరాజుమేడ నప్పటి
కప్పుడే నిర్మింపఁజేసెనట! ఈవార తెలిసికొని రాయలు శ్రీనాథున
కమితసమ్మాన మొదలించెనట! అభూతాత్యద్భుతకల్పనమయమగు
నీకట్టుకత యెంత వఱకు విశ్వాస్యమో ప్రాజ్ఞులు పర్యాయించురు
గాక!

ఇందుఁ బెద్దకోమటి వేమభూపాలుని యేలుబడికాలమునఁ గొండ
వీట గృహరాజసౌధము నిర్మింపఁబడుట మాత్రము వాస్తవంశము.
ఇట్టిసౌధ మాకాలమున నంద్రదేశమం దెక్కడను లేదఁట! “మించి
కట్టరి గృహరాజుమేడ కొండవీట” అని చాటువద్యము. ఇంత ప్రసిద్ధ
మైనహర్య మాకాలమున నిర్మితమైనప్పుడు శ్రీనాథమహాకవి
యెందేని పేర్కొనకపోవునా యను సందియముకల్గి పరిశీలింపఁగా
నాతని శాసనకృతియం దీహర్యపుంబ్రస్తావము కన్పట్టెను:-

శ్లో. అగ్రాంతం గృహరాజసౌధనివసల్లక్ష్మీకారభ్యంతర
క్రీడాంబోరుహతాళవృంత పవనప్రస్తార విస్తారితః॥
చాయః కేవలవాననాసురభితో యస్సార్ధిచింతామణే
ర్భ్రాగ్భామతి దానకేశిజితం వ్యేదాంభసాం బాలకమ్.

—చెఱుపు శాసనము

తృతీయప్రకరణము

అగృహరాజసౌధము నిర్మింపఁబడినతర్వాత దాపుదాపుగా నిర్వది ముప్పది సంవత్సరములకే పరరాజులపాలై మాటుపటువఁబడిన దయ్యము నప్పటి కేనూఱువత్సరములు కడచనిన యీకాలమునఁగూడఁ గొండవీటఁ దన సన్నివేశము నెఱిగించుచుఁ జరిత్రాన్వేషులకు వ్యసనము గలిగించుచున్నది. ఇప్పటికిఁ దొంటిప్రాముఖ్యముఁ గోల్పోయి పురసామాన్యస్థితి నున్నను గొండవీడు ప్రాచీనాన్నత్యమును దోపించుచుఁ బలు తెలుంగులఁ జూపఱచిత్త మాఁకగొల్పుచున్నది. కొండవీటి కై ఫియతునుండి గృహరాజుమేడకు నందించిన ఛాగము నిండుక యుదాహరించుచున్నాఁడను:

“ఈ గుండాలకు దక్షిణం పూర్వం రెడ్లవారు నిట్టించిన బహు ప్రబలమయినకొనేరు వున్నది. ఈప్రదేశమందు రెడ్లవారియొక్క రాజ గృహములు అవి చెప్పినారు. ఈకొనేటికి పశ్చిమం హద్దు అనుకుని గృహరాజుమేడదిబ్బి అపివున్నది. రెడ్లవారు ప్రభుత్వంచేసే కాలమందు కోమటివేమారెడ్డిగారు శ్రీనాథునివారియొక్క ప్రభావంచేతను నష్ట లారి పోతురాజుదేవాలయం దగ్గిరవున్న యేడుతాళ్ళపాడుగుమ్మా. యేడుమోకులుతిరిగే లావున్నుగల తుమ్మచెట్టు తెప్పించి స్తంభంగా చెక్కించి వంటిస్తంభం మేడకట్టించి తమకు యిష్టమైన అదిలక్ష్మి కామేశ్వరిఅమ్మవారికి సింహాసనస్థానముగా నేర్పరించి వైభవములు జరిగించి యీమేడశిఖరానకు బొల్లిమోరు వేంకటేశ్వరస్వామి దేవాలయానకు మకరతోరణం కట్టించినారట! ఇక్కడ వేంకటేశ్వరస్వామి వారు వున్న కొండ సహజా తూర్పుగా వుంటుంది. ఈమేడకు అనుకునే జడ్డిగాలభావి అనే కొనేరు వున్నది.”

ఈ కై ఫియతునందు గృహరాజసౌధము అదిలక్ష్మి కామేశ్వరికి నాస్థానముగా నుండినట్లు వ్రాయబడినది. ఇది యధార్థమగును. వెనుక

కృంగారశ్రవాణము

నుదాహరింపఁబడిన శ్రీనాథుని శాసనశ్లోకమునఁగూడ నాసౌధము
“లక్ష్మీ” నివాసముగానే వర్ణింపఁ బడెను. పెదకోమటివేమారెడ్డిభార్య
యగు సూరమాంబ తనపేర సూరమాంబపుర మను నొకపేటను
గొండవీటిలోఁ గట్టించెనట. కొండవీటివిగూర్చి మంచి పరిశోధనము
జరుగ వలసియున్నది.

కొండవీటి గాదిద.

శ్రీనాథునికాలమునఁ గొండవీటిలోఁ గవు లనేకులు సమర్థులు
నసమర్థులు నుండెడివారు. ఎక్కడఁజూచినను గవితా రచనములే
యెసఁగుచుండెడివి. అసమర్థుల కవితాయాసమును శ్రీనాథుఁ డిట్లవ
హేళనము చేసినాఁడు-

ఉ. బూడిదబుంగవై యొడలు పోడిమిదక్కి మొగంబువెల్లనై
వాదలవాదలందిరిగి వారును వీరును జొచ్చొచ్చోయనఁ
గోదలగొండులం దొదిగి కూయుచుండెడు కొండవీటిలో
గాదిద నీవునుం గవివికావుగదా యనుమానమయ్యెడిఁ.

శాసనకృతులు

వీరనారాయణుని యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నుండి
శ్రీనాథుఁ డనేక శాసనకృతులు రచించెనని యీవఱకే వ్రాసెతివి. పెద
కోమటివేమారెడ్డి యెన్ని మహాదానములు చేసెనో, శ్రీనాథుఁ డెన్ని
శాసనకృతులు రచించెనో, కాని యిప్పటికి నా కుపరిబ్రమయిన వీక్రిం
దివి. వీనిలోఁ గొన్ని ముద్రితములు, కొన్ని యముద్రితములు.
కొన్నింటి కిప్పుడు ప్రతులే గాని మూలములు దొరకలేదు. కొన్ని
యీవఱ కెవ్వరును దడవి యెఱుఁగనివికూడను. కాలక్రమమునుబట్టి

శృంగారప్రకరణము

వానిని వరుసగా విక్కడ వివరించెదను. శా. 1326, శ్రీ. 1404, నుండి శా. 1341, శ్రీ. 1419 వఱకు నాశాసనము లున్నవి. శాసనకర్తగా శ్రీనాథుడే యున్నాడు. కొన్ని సంస్కృత శ్లోకరూపమునను గొన్ని యంద్రపద్యరూపమునను గొన్ని యుభయరూపమునను నున్నవి. ప్రాచీన రెడ్డిరాజశాసనములందలి శ్లోకములు గూడ, గొన్ని వీని యందు, జేర్చుకోఁబడినవి. ఇట్టిసంప్రదాయ మితరశాసనకృతులందును గానవచ్చుచున్నది.

కుఱునూఁతురి శిలాశాసనము: శక. 1326 శ్రీ. 1404

ఉపలబ్ధములయిర పెద్దకోమటి వేమారెడ్డి శాస ములలో నెల్ల నిదియే తొల్లిటిది రెండేళ్లొకము లిందున్నవి. అందు 'చూడామణి ర్నూపాణా' మిత్యాదిశ్లోకము మొదటిది. రెండవదిది:-

శ్లో. మహారాజ స్సోయం రసకరహతాశేందుగణితే

శూభే శాసన్యాం శశభృదువరాగే ప్రకటితే

పరం ప్రీతః ప్రాచా దెఱ (విర) పురీదాశరథయే

వరం గ్రామం కుఱునూఁతురితి సమాఖ్యా మపగతమ్.

సంవత్సరము పేరు చెప్పలేదుగానియద్విశారణసంవత్సరమగును. ఆసంవత్సరము శ్రావణపూర్ణిమనాడు చంద్రోపరాగపుణ్యకాలమునఁ గుఱునూఁతురి గ్రామమును ఎఱ (విర) పురీదాశరథికి (దేవుడు కావచ్చును) ఒసఁగెను కుఱునూఁతురి గుంటూరుతాలూకాలో నున్నది. గ్రామము నెల్లలు మొదలగునవి కానరావు. శాసనకృతికర్త పేరు లేదు. శ్రీనాథుఁ డిప్పటికి విద్యాధికార్యుద్వోగమును బడసియుండకపోవచ్చును.

శృంగారశ్రీనాథము

పొన్నువల్లి తామ్రకాసనము. శక. 1328 క్రీ 1404.

కాసకాలము:- శ. 1326 అగు తారణసంవత్సర పౌషమా
వాస్య. సూర్యోపరాగపుణ్యకాలము.

దాత.- పెదకొమటి వేమారెడ్డి.

ప్రతిగ్రహీత:- కప్పయెముకఁ గ్రుచ్చుకొనుటచే వ్యధపడు
చున్న పామును బ్రదికించి “పరహిత” బిరుదమును బడసి పండి
తులవంశమున జన్మించిన పరహితునికుమారుడు; యజ్ఞశ్వాభిద్యాయి;
అపస్తంబసూక్రితుడు; భారద్వాజగోత్రుడు; పుణ్యాత్ముడు; భూలోక
ధన్వంతరి; పండితశ్రేష్ఠుడు సగు భాస్కరాచ్యుడు.

దత్తాగ్రహారము:- కొండవీటిసీమను వెలనాటిదేశమున గృష్ణ
వేణ్ణానదిదక్షిణతీరమునగల పొన్నువల్లిగ్రామము. వెలనాడనేగాఁడుంగ
భద్రానదికి దూర్పుగా నముద్రముదాఁక నున్నదేశము. “తుంగ
భద్రాతరంగిణ్యాః ప్రాగ్దేశం వెలనాం దితి”- పులివఱ్ఱకాసనము. ఈ
తుంగభద్ర కర్ణూలుమండలమందలిది కాదు. గుంటూరుమండలమం
దున్నది. ఇప్పుడది కొంత ముఱుగుకాలువగా మార్పబడినది పేరు
మాసియున్నది.

ప్రదానము:- కృష్ణవేణ్ణానదియెద్దన సోమేశ్వరస్వామినన్నిధిని
అగ్రహారములనుండి యరుగుదెంచిన బ్రాహ్మణులయెదురఁ బుత్త్ర
పౌత్త్రపారంపర్యముగా ననుభవింప ననుజ్ఞయిది చేయఁబడినది.
కృష్ణోభయతటములయందును సోమేశ్వరాలయములు రెండుకలవు.
ఉభయసోమేశ్వరములని వాని నామములు. పాపవినాశము, కోటిపల్లయని

యా గ్రామముల పేళ్లు. పొన్నుపల్లివై పున గృష్ణయొద్దను నున్నసోమేశ్వరాలయము కోటిపల్లిది.

శాసనకృతి:- సంస్కృతభాషలో శ్లోకరూపముననున్నది. గ్రామసీమాచిహ్నములు తెలుగుననే కలవు.

కృతికర్త:- వీరశ్రీ వేమభూపతికి విద్యాధికారియు, విద్యల కాకరము నగు శ్రీనాథుడు.

ఈ దానశాసనమునకుఁ దర్వార మఱి నార్గేంద్రకుఁ బెదకోమడి వేమభూపాలునిదే వేతొక పొన్నుపల్లిశాసనము కానవచ్చుచున్నది. దీనికి సీమాచిహ్నములు కొన్ని కలసియుఁ గొన్ని కలయకయు నున్నవి. ప్రతిగ్రాహీతలు సంబంధులే యగునట్లున్నారు. ఇప్పుడు రెండు పొన్నుపల్లెలు తెలియరావు. రెండుశాసనములందును దత్తగ్రహారమగు పొన్నుపల్లి యొక్కపేయగునేని నార్గేంద్రలో విద్వరకు నిన్నముగా దానముచేయ నేల ప్రసక్తించెనో యెఱుఁగరాదు. ఈ రెండును తామ్రశాసనములే. రాగిరేకు లిప్పుడు దొరకలేదు. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక శాలలో మెకంజీదొరగారిన్నాళ్లలో వ్రాయించఁబడిన ప్రతులున్నవి. నే నాపొన్నుపల్లిగ్రామమున కరిగి యాశాసనములనుగూర్చి విచారించితిని. అక్కడివారి దగ్గఱఁగూడఁ బ్రతులేకాని మూలములులేవు. పొన్నుపల్లె యిప్పుడు రేపల్లె తాలూకాలో నున్నది. పయఁజెప్పఁబడిన రెండుపొన్నుపల్లెల శాసనములలో నిప్పు యువపర్ణితమయిన శాసనకాలము శా. 1326. రెండవదానికాలము శా. 1330. శా. 1326 శాసనమును శా. 1410లో (అదియాతని 28వ రాజ్యసంవత్సరము) నొద్దెరాజగు పురుషోత్తమగజపతి పరహితపండితులకు దత్తముగా నంగీకరించినాడు.

కావున గ్రామము మొదటి శాసనముప్రకారమే చెల్లుబిడికి వచ్చెనని తెలియవచ్చుచున్నది. శా. 1330 శాసనము సీమచిహ్నములు విన్నముగా నుండుటజేతను నందుఁ బొన్నుపల్లి వేమవరమని నామాంతరముంచిన్నట్లుండుటచేతను నాపొన్నుపల్లె మొదటి పొన్నుపల్లెకు జేరిన వేతొక గ్రామవాటికయగునేమో యను సంశయమునకును నవకాశముగలదు. పయిశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీత పరహితవంశ్యుఁడు గదా! ఇంతకుఁ బూర్వము వెలసిన ముప్పభూపతి యక్కలపూడి శాసనమునఁగూడఁ బ్రతిగ్రహీత పరహితవంశ్యుఁడే. అంతల్లి కలువ చేరుశాసనమునఁగూడ సీశాసనమందున్నట్లే పరహితవంశప్రశంస గలదు. అక్కడఁగూడఁ బరహితవంశ్యుఁడే ప్రతిగ్రహీత. పరహిత సంహితయని యొకయాయుర్వేదగ్రంథము గలదు. తత్కర్త యేతద్వంశ్యుఁడు కావచ్చును. ఆ కాలమున సంధ్రదేశమున నాయుర్వేదము బహుప్రచారము కలిదిగా నుండెననుట కిట్టివి యింకను గొన్నిశాసనములున్నవి. శా. 1330 పొన్నుపల్లి శాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీతకూడ నాయుర్వేద విద్వాంసుఁడే. పయిశాసనమున 'కృష్ణవేణ్ణామహానద్భా'యని కలదు. శ్రీనాథుని యితరశాసనములందును "కృష్ణావేణ్ణాజలక్రీడా వినోదుండు" మొదలగువిధముల గృష్ణవేణ్ణ యనుపదము ప్రయోగింపఁబడినది. కొందఱు కృష్ణవేణీనది యగునుగాని కష్ణవేణ్ణానది కాదనియుఁ బయిశబ్దము తప్పనియు వాదించురు. అది సరికాదు. కృష్ణయు వేణ్ణయు నను రెండునదులు కలియుటచే నాపే రేర్పడినది. ఆ రెండు నదులును సహ్యాద్రికడ సంగమించినవట.

"శ్లో॥ సహ్యాద్రేడు తరం శృంగం తత్ర బ్రహ్మగిరిస్సృజితః

* * * *

తస్మాద్దక్షిణతో విప్రా రమ్యోవేదగిరి స్ఫుటః
 తయో ర్మద్యే మహా తీర్థం రమ్య మామకం స్ఫుటమ్
 యాత్రామకవృక్షృ పుణ్యైరేవ ప్రవృశ్యతే
 తస్య మూలా త్పముద్భూతా వేద్యా నామమహానదీ
 తస్మిన్ ప్రదేశే చాశ్వత్థమూలా త్కృష్టా సముద్గతా."

—కృష్ణామహాత్మ్యము

తుంగభద్రయను పదిముకూడ నిట్టిదే. తుంగయు, భద్రయుఁ గలయుటచేఁ దుంగభద్ర యయ్యెను. తెనుఁగున జక్కన విక్రమార్కు చరిత్రలో యతిలో "నాగమణిహార కృష్ణవేణ్ణావిహార!" యని ప్రయోగ మున్నది. కృష్ణవేణినది యింకూడ నర్వాచీనప్రయోగములు లేకపోలేదు.

కనుకుఱు తా మశాసనము. శక. 1326.

ఈ శాసనముమూలము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలలో మెకంజీ దొరగారికాలమున వ్రాయించబడిన ప్రతి కలదు. కాని యందు దాతృ వంశవర్ణనాదికమయినతత్వాతఁ గొంతభాగము చాళుక్యశాసనప్రసక్త విషయము వ్రాయఁబడియున్నది. అటుతర్వాత శాసనకాలము దత్తా గ్రహారము సీమాచిహ్నులు గల్లిభాగము సరిగానున్నది. ప్రతిగ్రహీతృ విషయముగల తేకొకటి మూలముననే రోపించి తత్స్థానమున నొక చాళుక్యరాజశాసనముతోకు చేర్చబడియుండుటచే మెకంజీదొరగారి వ్రాతప్రతిలోఁబై విధమున నుండుట తటస్థించెనేమో యనుకొనియెదను. ఈశాసన మిదివఱకుఁ జరితకారులు చర్చించినదికాదు. ఇదివఱకు వివరింపఁబడిన పొన్నుపల్లిశాసనమును గర్వివాములశాసనమును నీ శాశనమును నొకకాలమున నెఱకొల్పఁబడినవే. శక. 1326 తారణసంవత్సర పౌషమావాస్యప్రయుక్త సూర్యోపరాగపుణ్యకాలముననే యీ కనుపు

శృంగారశ్రీవాదము

కుంజుకూడ సగ్రహారముగాఁ బెదకోమటి వేమభూపాలునిచే నీయఁబడి నది. కసువుకుంజు బాపట్లతాలూకాలో పొన్నూరికిఁ జేరువనున్నది. ఈ శాసనముకూడ సంస్కృతశ్లోకరూపమున నున్నది. సీమచిహ్నాలు మాత్రము తెల్లు. శాసనకృతికర్త విద్యాధికారి శ్రీనాథుడే. దీనిఁగూర్చి యింతకంటె నిక్కడ వ్రాయఁదగినది లేదు.

కల్వపాముల తామశాసనము. శక. 1326.

ఈ శాసనము క్రొత్తగా శాసనపరిశోధకుల ప్రయత్నమున బయల్పడినది. ఇదివఱకు ముద్రితము. పొన్నుపల్లి కసువుకుంజు తామశాసనమును నీకల్వపాముల తామశాసనమును నొక్కకాలమున వెలకొల్పఁబడినవే. శక. 1326 అగు తారణ సంవత్సరపౌషమా వాస్య సూర్యోపరాగకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు ఖండ వాటస్థలమునఁ గల కల్వపాముల గ్రామమును హారీతగోత్రుఁడును యజుర్వేదవేదియునగు పెద్దియజ్జకు దానముచేసి యీశాసనము వెల యించినాఁడు. ప్రతిగ్రహీతయగు పెద్దియజ్జ శక. 1296 సంవత్సరమున ననవేమ స్వపాలునిచేఁ బచ్చనితాండిపట్టుగ్రామము సగ్రహార ముగాఁ బెదసి నవాడు. ఈవంశమువారు గొప్పవిద్వాంసులు. కృష్ణా తీరమున ననేకయజ్ఞములు చేసిన మహావిద్వాంసుఁడు భీమేశ్వరయజ్జ యీతని ప్రపితామహుఁడు. పత్తిర్కకర్కలాలప ప్రక్రియాపరమేశ్వరుఁడు, మహావిద్వాంసుఁడు పోతయ యీతని పితామహుఁడు. పౌండరీక యాగముచేసి బ్రహ్మసంతతికి నలంకారమయినవాఁడు గుండయ యీతనితండ్రి. ఈతఁడు బ్రహ్మసూర్యాదిసిద్ధాంతములను దఱచించూచిన త్రికాలవేత్త, దైవజ్ఞుఁడు, గోదావరీతటమున ననేక యజ్ఞములు చేసిన వాఁడు. ఈతడే శక. 1333 ఖంసంవత్సరమున మరలఁ బెదకోమటి

తృతీయప్రకరణము

వేమభూపాలునిచే నింకొక యగ్రహారమును నందమూరును బడసి నాడు. ఈ శాసనకృతి విద్యాధికారి శ్రీనాథుడు రచించినదే. దత్తాగ్రహారముగు కల్వపాముల యిప్పుడు కల్వపాముల యనుపేరఁబరగు చున్నగ్రామమే కాఁబోలును. అది గుడివాడసీమ నున్నది. ఖండవాట యనునది కొండవీటికిఁ బ్రాచీననామ మగునేమో పరిశోధింపవలసి యున్నది.

పిసపాడు తామ్రశాసనము శక. 1327.

ఇదికూడ శాసనపరిశోధకుల ప్రయత్నమున బయల్పడినదే కాని యొక్కతేకు మాత్రమే దొరికినది. అం దీశ్లోక మున్నది:-

“శ్లో. దాతా కోమటివేమనామృవతిః పాత్రం గురు శృంగరః
స్థానంచే త్వివపాడు రత్న తు కవి శ్రీవాథరట్టారకః ;
కాలశ్చే చ్చివరాత్రిపుణ్యసమయ స్సాక్షి మహా శ్రీగిరి
శ్రేయః కిం నకు వర్జ్యతే నుకవిభి ర్భుజ్వలతు తద్భావనమ్.”

ఇందుఁ బ్రతిగ్రహీతయగు శంకరగురునివంశమువారిప్పుడు పిస పాడునం దున్నారు. వా రుద్భటారాధ్యసంతతి వారఁట! కొన్ని పురు షాంతరముల నుండి వారు లింగధారణము వర్జించినారు. దొరకిన యీశాసనపుటేకు పయిగల గ్రంథభాగమున శాసనకాలము లేదు కాని పిసపాటిలోఁ బ్రతిగ్రహీతృపరంపరలోనివారగు మృత్యుంజయా రాధ్యులయింట నొక ప్రాచీన తాళపత్రగ్రంథమున నీదానప్రస్తావము వ్రాయఁబడియున్నది. అందీశ్లోకము గలదు.

“శ్లో. కాకాభ్యే గిరినేత్రమూర్తివిదుకే సంవత్సరే పార్థివే
మామేఽస్మిన్ శివరాత్రి పుణ్యదినసే శ్రీవీరనారాయణః;

శృంగారశ్రీనాథము

తన్నై శంకరదేశికాయ విదుషే భద్రదానదీప్రాకృతే

గ్రామం శ్రీపినపాడు మత్తమ మదా దాచంద్రమాతారకమ్."

తప్పక యీశ్లోకము మీదిశాసనములోనిదే యగును. శా.శ. 1327 అగు పార్థివసంవత్సర మాఘమహాశివరాత్రి పుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటివేమభూపాలుఁడు పినపాడు గ్రామమును శంకరదేశికునకు దానముచేసెనని మీదిశ్లోకమున కర్థము. ఈదానము శ్రీశైలమునఁ జేయఁబడినది. శివరాత్రికి వీరందఱు శ్రీశైలమున కరిగిరి. అక్కడ దానము జరిగినది. శృంగారనైషధకృతిపతి "శ్రీగురు శంకరమౌనిదయాగౌరవనిత్యవర్ధితాన్వయ" యని వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఆశంకరమౌని యీ శంకరదేశికుఁ డగునేమో? ఎఱ్ఱాపెగ్గడగురుఁ డొకశంకరస్వామి యున్నాఁడు.

పొన్నుపల్లి తామశాసనము.

ఇది శా. శ. 1330 సర్వధారిసంవత్సరముననాశ్వయుజామావాస్య సూర్యోపరాగపుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁ డగ్రహారదానము చేయుసందర్భమున రచియింపఁబడినది.

ప్రతిగ్రహీతః:- కల్యాణగుణశాలియగు పెర్యపిళ్ళకు నస్తః వేదవేదాంగనిధియగు భట్టభాస్కరార్యునిపొత్తుఁడు; అష్టాదశవిద్యా పారంగతుఁడయిన విశ్వయార్యునకుఁ బుత్తుఁడు; సాష్టాంగమయిన యాయుర్వేదవిద్య నధ్యయనము చేసినవాఁడు; పఠంజలిమహాభాష్య ప్రక్రియయం దాఱితేఱినవాఁడు; పూర్వోత్తరమీమాంసలు చక్కగా నేర్చినవాఁడు; కణాదగౌతమతర్కముల నధ్యసించినవాఁడు; యజుర్వేద వేది; ఆపస్తంబి సూత్రుఁడు; శివభక్తుఁడు నగుసింగనార్యుఁడు. వీరు

శృతీయప్రకరణము

ద్రావిడులుగాఁ దోచుచున్నారు. ఇప్పుడు పొన్నుపల్లెలో ద్రావిడులున్నారు.

దత్తాగ్రహారము:- త్రిలింగదేశమున వెల్పూటిదివిసీమను (?) కృష్ణవేణ్ణానదికిఁ జేరువనున్న పొన్నుపల్లి. దీనికే పొన్నుపల్లి వేమవరమని నామాంతరము గాఁబోలును. శాసనము శ్లోకరూపము. గ్రామసీమా చిహ్నాలు తెలుఁగుననే కలవు. అందు “శ్రీనాథభట్టరు శాసనచార్యదక్షిణ భాగం వకటి” అనుట పరిశీలింపఁదగియున్నది. ఈశాసనము మూల మిప్పుడు లభింపకున్నది. దీనిఁగూర్చి శక 1326 పొన్నుపల్లిశాసనమునఁ గొంతవ్రాసియున్నాఁడను. చరిత్రకారు లిదివఱకు దీని నెఱుఁగుదురు.

పొట్లపాటి తామ్రశాసనము.

శా.శ. 1330 సర్వధారి సంవత్సరమందే యాశ్వయుజామావాస్యా సూర్యోపరాగపుణ్యకాలమందే పెద్దకోమటి దేవారెడ్డి పొట్లపాడను గ్రామమును విశిపాటి రామభద్ర సోమయాజులకు సగ్రహారీకరించి దానముచేసినప్పుడు నెలకొల్పినట్లు. ఆశాసన మిప్పుడు దొరకలేదు. దానినిగూర్చి పాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో నీ క్రిందిలేఖనమున్నది.

‘లోకలికార్థ వాల్యాం నెం 3 రు. పేజీ 550.

పొట్లపాటి అగ్రహారం సంకు నాదెండ్ల సర్కారు ముక్తుశాసనగరు తాలూకే సత్తినేపల్లి.

‘శ్రీమద్భజనయాజన అధ్యయన అధ్యాపక దానవ్రతిగ్రహ షట్కర్మనిరతులైన అపస్తంబసూత్రులున్నయజ్ఞాభ్యాధ్యాయులున్న

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

అయిన భారద్వాజగోత్రోద్భవులున్న అయిన పిశిపాటి రామభద్ర
సోమయాజులంగారు బహుతపస్సంపన్నులున్న బ్రహ్మవిద్వాంసులున్న
అయివుందురు గనుక వీరిని పూజించి వీరికి ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను
యీబొట్లపాదు అష్టభోగసహితంగాను అగ్రహారంచేసి స్వస్తిశ్రీ శక
వరుషంబులు ౧౩౩౦ (A. D. 1408) అగు నేటిసర్వధారినామ సంవత్సర
ఆశ్విజ దశమి సూర్యగహణకాలమందు కృష్ణవేణానదీతీర మందు
శ్రీమతు కోమటివేమయరెడ్డింగారు పిశిపాటి రామభద్రసోమయాజుల
గారికి సహిరజ్యోదకదానరాధూర్వకంగాను ధారాగహితం చేసిరి
గనుక రామభద్రసోమయాజులంగారు యీస్థలిమందు కుటుంబ
యుక్తముగా అగ్నిహోతములతోగూడా యీగ్రామంలో ప్రవేశించి
గృహనిర్మాణముచేసికొని యాగాద్యనుష్ఠానాది సత్క్రియలు చేసు
కుంటూ నిరతాన్నదానపరులయి పయి వ్రాసిన కోమటి వేమరెడ్డి
గారున్న, వీరితమ్ములయిన రాజనవేమనరెడ్డిగారున్న శా.౧౩౪౨
(1420) శకంవరకు ప్రభుత్వం చేసినవరకు రామభద్రసోమయాజుల
గారు అనుభవించినారు.”

ఛీరంగిపురపు శిలాశాసనము.

రా. 1381 విరోధి పాల్గుణ బహుళ ద్వితీయనాడు పెద్దకోమటి
వేమభూపాలుని భార్యయును, రాన్ద్రవాటిపురాధిపతియగు గన్నభూపా
లుని కుమార్తెయునగు సూరమాంబ తల్లివైన సంతానసాగరమను
తటాకము ప్రతిష్ఠోత్సవమున రచింపఁబడినది. శ్రీనాథకృతశాసనము
లన్నింటిలో నిది గొప్పది. ఇందు సంతానసముద్రవర్ణనముగా నున్న
సంస్కృతశ్లోకములు మిక్కిలి ప్రౌఢములై యున్నవి. చివర దటాక
నిర్మాణమును గీర్తించు సంస్కృత భారత శ్లోకములు మూడుదాహ

శృతియప్రకరణము

రింపఁబడినవి. పురాణేతిహాసము లాతనికి సమ్యక్పరిచితములని యెఱుఁగవలయును. కడపట ముచ్చటఁగూర్చు సీసపద్యములమూఁడు చెప్పినాఁడు. శాసనములయందుఁగూడ సీసపద్యములనే రచించుట యాతని కావద్యములపైఁగల్గు నభిమానమును దెలుపుచున్నది. మఱియు “సుభయభాషాకవిత్వ ప్రయోగకుశల” నని హరవిలాసమునఁ జెప్పి కొన్న సంస్కృత భాషాకవిత్వకౌశల్యము నిందలి సంస్కృతశ్లోకముల రాద్ధాంతీకరించుచున్నవి. ఈశాసనమును శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులు గారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో సవిమర్శముగా వెల్లడించినారు. విశేషము లక్కడ చూడఁదగును.

నందమూరు తామరాసనము: శా. 1313.

ఈ శాసనమును గ్రొత్తగా శాసనపరిశోధకుల పయత్నమున బయల్పడినదే. బాపట్లతాలూకా కోడితాడిపట్టుగ్రామమున దొరకినది. ఇంతవఱ కిది ముద్రితము కాలేదు. ఇది శా. 1313 అగు ఖరనంప రసర మార్గశిరశుద్ధత్రయోదశీధనుస్సంక్రమణ పుణ్యకాలమునఁ బెద కోమటి వేమభూపాలునియ గ్రహారపదాన నందర్శమున వెలియింపఁ బడినది.

ప్రతిగ్రహీత.- శక. 1326 అగుకల్వవాములశాసనమునఁ బ్రతి గ్రహీతగానున్న పెద్దియజ్వయే యిక్కడఁగూడఁ బ్రతిగ్రహీత.

దత్తాగ్రహారము:- కంఠవాదసీమనుగల నందమూరు గ్రామము. గ్రామసీమచిహ్నములు తెల్లన నున్నవి. తక్కినది సంస్కృత శ్లోక రూపము. శాసనకృత్తుర విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడు.

శృంగారశ్రీనాథము

అలపాదు తామ్రశాసనము: శా.శ. 1334.

ఇది శా.శ. 1334 అగు నందిన సంవత్సర మాఘబహుళమున శివరాత్రిదినమున (సూర్యగ్రహణ సమయమున?) బెద్దకోమటి వేమూరపాడు డగ్గిహోరదాసము డేయసందర్శమున నెలకొల్పబడినది.

ప్రతిగ్రహీత.- విద్యావిహారభూమియగు మాధవార్కుని ప్రపాత్త్రిడు; దేదాదివిద్యలకుజన్మమందిరమగు గుండయార్కునిప్రపాత్త్రిడు; పానుగ్రహదక్షుడు; లక్ష్మీనరసింహమంత్రసిద్ధుడు; సకలకవిసారస్థాముడు; నగు మాధవార్కుని ప్రపాత్త్రిడు; భారద్వాజ గోత్రుడు; విద్యావినయాస్వితుడు; విశ్వేశ్వర విద్వాంసుడు. దత్తాగ్రహారము:- వెలిచాటిలో దుంగభద్రాతీరస్థమగు నాలపాడనుగ్రామము. శాసన ర్పతికర్త - విద్యాధికారి త్రినాథుడే. విశ్వేశ్వరభట్టారకుఁ డీయగ్రహారమును బడసి యప్పుడే విశిష్టబ్రాహ్మణులకుఁ దనవంతుగాక మిగిలిన గ్రామము నలువదిపాళ్ళుగాఁ బంచియిచ్చెను. వారిపేళ్ళు, భాగములసంఖ్య కలదు. ఈశాసన మిదివఱకు ముద్రితముకాదు. దీని మూలము చెన్నపురి మూఁజియములో నున్నది.

ఈ శాసనమున ప్రతిగ్రహీతగానున్న విశ్వేశ్వరభట్టారకుడు చమత్కారచంద్రికాకారుఁ డగునా' అతఁడును భారద్వాజగోత్రుడే. షష్టపరీక్షణమున నాతనిఁగొప్ప బూడఁదిగును.

పుల్లరిబోదు శిలాశాసనము: శా.శ. 1337.

ఈశాసన మమీనాబాదునకు నీనాన్యపుత్రుక్కునున్న పుల్లరి బోదు కొండ పడమటివైపునఁగలదు. శా. 1331 విక్రతి వత్సరమునఁ

దనతల్లి సూరాంబచేఁ ద్రవ్వించఁపడిన సంతానసాగర మను చెఱువు నకు నీటి వసతిఁ గల్పించఁగాఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుని కుమారుఁ డగు రాచవేమారెడ్డి 'జగనొబ్బగండ కావ' యనుపేరఁ గాలువను ద్రవ్వించెను. ఆ సందర్భమున నీ శాసనము చెక్కఁబడినది. విషయ మంత గొప్పదికాకపోవుటచేతనో, రాచవేమనయెడ ననాదరముచేతనో, లేక యాతడప్పటికి రాజుకాకపోవుటచేతనో శ్రీనాథుఁ డీశాసనమును దక్కినశాసనములవలెఁగాక లఘువుగా నొకసీసపద్యముతో ముగించి నాఁడు. శాసనావసానమున 'శ్రీనాథకృతి' యనికలదు.

రుద్రవరము తామ్రశాసనము శా.శ 1341.

ఇది శా. 1341 అగు వికారి సంవత్సర మార్గశిరమున ధను స్సంక్రమణపుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు రుద్రవర మనుగ్రామమును దానముచేయునందర్భమున నెలకొల్పఁబడినది.

ప్రతిగ్రహీతః:- ఇదివఱకుఁ గల్వవాముల సందమూరు శాసనములందుఁ బ్రతిగ్రహీతగానుండిన పెద్దియజ్జకుమారుఁడును గంగాధరజ్యోతిషకుని యగ్రజుఁడునువగు రామచంద్ర జ్యోతిషకుఁడు. దత్తాగ్రహారమున ముప్పదిమూఁడుపా శీతఁడును, మిగిలినభాగములు మఱికొందఱును బుచ్చుకొనిరి. దాసనకృతికర్త విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడే. ఈశాసనమునుగూడ సంస్కృతశ్లోకరూపమే.

మూలఁగూరమ్మకొండమీఁది శాసనము.

ఈ శాసన మనమగ్రముగా నున్నట్లున్నది. రచింపఁబడిన కాలము నాకుఁ దెలిసినదికాదు. ఫిరంగిపురపు శిలాశాసనమున కించుక

శృంగారశ్రీనాథము

మిందువెనుకలుగా నుండు ననుకొనెదను. అనవేమభూపాలుఁడు మూలఁగూరమ్మకు శా. 1298 సరివత్సర మాఘపూర్ణిమనాఁడు ధార వోసియిచ్చిన పడిదరము. మూలఁగూరు, పరికలూరు అను గ్రామము లకు సటుతర్వాత ముప్పదియేండ్లకు రాజ్యమునకు వచ్చిన మన పెద కోమటి దేమభూపాలుఁడు సర్వకరపరిహారముగా సాక్షైశ్వర్యముగా సాష్టభోగముగా సర్వకాలమును సర్వమాన్యత (సర్వదుంఖిలాయానాం) దయచేసి మూలఁగూరమ్మకు గుడియుఁ, బ్రాకారమును నిర్మించినపందర్పమున వెరియింపఁబడినది. రెండుపీసపద్యములు- పదముల తర్వాతఁ గొంతవచన మున్నట్టు తెలియుచున్నది. ఈశాన సముప్రతిని శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారికడనుండి నేను కయి కొంటిని. కాసనశిలను బరిశోధించి విశేషములు నిర్ణయింపవచ్చు ననుకొనెదను

పెదకోమటిదేముని కాశీయాత్ర.

పెదకోమటి దేవారెడ్డి కాశీయాత్ర చేసినాఁడనుటకుఁ గొన్ని యాధారములు కలవు. దేమభూపాలచరితమున సంస్కృత గద్య ప్రబంధమున నాతఁడు దిగ్విజయార్థ మానేతుశీతాచలము యాత్రచేసి నట్లు సవిశేషముగా వర్ణనమున్నది. ఆగ్రంథమునందున్న ప్రధానవిషయమే యది. పెదకోమటి దేవారెడ్డి కాసనములందును గూడఁ గొన్నింటి నిట్టి ప్రశంస కలదు.

“శ్లో శ్రీకైలే స్థిరమూలరా మపగరా వృద్ధిం కుమారాచలే
వందారామతలే ప్రతానసుషమా సింహాచలేచ్ఛదే తతః,
శ్రీకూర్మే షురుషోత్తమే కుసుమితా యద్ధర్మకీర్తి ర్గతా
కాగ్ధం విశ్వసతేః పురః పంచతీ నిత్యోపహారోచితమ్.”

శ్లోత్రీయ పకః జము

“పెదకోమటివేమారెడ్డికి రీతి శ్రీశైలమున స్థిరమూలమై
కుమారాచలమున వృద్ధినొంది పంచరామములందును, సింహాచలము
నను బందిరియల్లి. శ్రీకూర్మమునను బురుషోత్తమమునను బుష్పించి
కాశిలో విశ్వనాథునెదుర నిత్యనైవేద్యమున కుచితముగా ఫలించెను.”
అని పయిశ్లోకమునకర్థము. అనఁగా పెదకోమటివేమారెడ్డి పయిస్థలము
లందు దానధర్మములు చేసెనన్నమాట! ఈస్థలములు క్రమముగా గాళి
మార్గమున నున్నవి. ఈ స్థలములందు దానధర్మములు చేయుట కారం
దక్కడకు వెళ్ళియుండవలెను. కాశిలో విశ్వనాథునకు నిత్యనైవేద్యము
నిమిత్త మేదో దానము చేసినాడట. పయిశ్లోకము పెదకోమటివేమా
రెడ్డిభార్య మారాంబ వెలయించిన పిరంగిపురపుకాసనమునను (శా.శ.
1331) నఁ గలదు. తర్వాతిదగు రుద్రవరకాసనమునను గలదు.
కావున నాకాశీయాత్ర శా. 1330కిఁ బూర్వమున నాతఁడు చేసినట్లు
తేలుచున్నది. ఆకాలమునఁ గాళీయాత్రయఁగా నట్టిరాజులకు నించు
మించు సంవత్సరకాలము పట్టునట్టిది యగును. శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు
గూడ నప్పుడు వేమభూపాలునితోఁ గాళి కరిగియుండునని నేను
దలించుచున్నాను. కాళిఁబందరచనాభిమానమును, నందలి కాళీసన్నివేశ
వర్ణనావిశేషములును బయియూహకు స్ఫోరకములు. ఈ క్రిందిశ్లోకము
గూడ నాతనికాళీరామేశ్వరయాత్రను దెలుపుచున్నది.

“శ్లో. కావేర్యాం తిపురాంతకే జయపురే కాళిపురే గోకులే
పంచరామపురీషు పట్టనపురే మార్కండేయః పురే,
గంగానాదీపంకమేషు సీతలం శ్రీకాండవీటిపురే
బాకుక్యామయురాన్నదాననిరత శ్రీవేమభూపప్రభుః”

పెదకోమటివేమారెడ్డి యిక్కట్టులు.

రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలుచున్న కాటయవేమనతోను నల్లాడ వేమవీరభద్రారెడ్లతోను మన కోమటివేమారెడ్డికిఁ బ్రబల విరోధమయ్యెను. వారీతనితోఁ బోరాడి కొంత రాజ్యభాగమును గోదా వరీతీరగతము నాక్రమించుకొనిరి. ఈచకొండవెలకు రాజులశత్రుత్వ మంతకంటెను బలిష్ఠమై మిక్కిలి యిక్కట్టులు గలిగించుచుండెను. మాదయలింగమనేనితో వివాదము దుర్భరముగా నుండెను. ఒకప్రక్క విద్యానగరప్రభువులతోఁగూడ విరోధ మున్నట్లున్నది. ఈ క్రింది పద్యము కర్ణసందర్భ మేమో స్పష్టముగాఁ దెలియదుగాని పెద కోమటివేమారెడ్డి యిక్కట్టు నెఱిగించుచున్నది.

పీ ఆచెంప నుద్దండ ( ) అచవేమవరము

గ్రామంబు తోరణరట్టరేని

దరణి కోటనుగల్గి ధవధాన్యవస్తువు

లరికట్టకొని చూడ లాడిరేని

మునుకొని యభిమానముద్ద భక్షింపంగ

సారెకుఁ జేతులు సాచిరేని

అభ్యంగనము సేయు నన్న గరికిఁ దెచ్చు

నూనెలోఁ జేతులు నూచిరేని

కణఁగి శత్రులుచేయు నభాత్యమునకు

నోర్చియుంటివి వీసాటి యుర్విఁ గలఁదె

సమదరిపువీరరాజవేశ్యాభుజంగ'

అరులబంటిమ! పెదకోమ! న్నవేమ!

ఈపద్యము పెదకోమటివేమారెడ్డి రాజ్యలాభకాలమునఁ గల్గిన చిక్కులను సూచించునదియుఁ గావచ్చును. వెలుగోటివారివంశ

చరిత్రలనుబట్టిచూడగాఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి మాదయలింగమనేనితోఁ బోరాడి యోడిపోయినట్టు తెలియుచున్నది. మాదయ లింగమనేఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డి నోడించుటయకాక రెడ్డిరాజుయాంకమగు సందికంత పోతురాజునుపేరి కటారినిగూడఁగొట్టుకొనిపోయెనట. రేచర్ల వెలమరాజులలో మాదయలింగమనేఁడు నిస్సామాన్యపరాక్రముఁడుగాఁ గీర్తింపఁబడినాఁడు. ఈకాలమునఁ గొండవీటి రెడ్డిరాజ్యము చిన్నచిన్నము కాఁజొచ్చెను. కొండవీటిరాజ్యము రాజులకిందఱకుఁ గన్పెట్టు గలిగించునదిగా నుండుటయే కారణము. “ముగురురాజులకును మోహంబు గలిగించు కొనురుమించినవీడు కొండవీడు.” ఏచ్యూతగరప్రభువులు, గజపతులు, రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజులు, వెలుగోటి వెలమరాజులు, నాల్గిపక్కలనుండి తాకుచున్నప్పుడు పెదకోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యనిర్వాహము కష్టసాధ్యముగా నుండెను. అతని కొడుకు రాచవేమన రాజ్యకార్యములు చూచుచున్నను సంతసపరుఁడుగాకుండెను. ఈరాజ్యోపప్లవకాలమున శ్రీనాథుఁడు కొండవీడు వీడి నాఁడుగాఁడు. రెడ్డిరాజ్యము నిర్వరించుటయం దీతని కభిమానము మెండుగా నుండెను. కటారిని గోల్పోవుట రెడ్డిరాజులకు రాజ్యమే కోల్పోవుటగా నుండెను. అదిలేకనుఱు రాజ్యమును నిర్వరించుకొనుఁ జాలనును పడైర్పమున వారుండిరి. కులక్రమాగతమగు నాకటారిని పుఱులఁదఁపడకుఁ జేర్చుకొనుటకు వారికిఁబరాక్రమము చాలకుండెను.

దేవరకొండ ప్రయాణము.

శ్రీనాథకవీశ్వరుని గోకిరి. దేశాభిమానము, రాజ్యాభిమానము. ప్రభుభక్తి, కపిత్వదర్పము ప్రేరేపఁగా శ్రీనాథుఁ డాకటారిని గొని తెచ్చుటకయి దేవరకొండలో రాజ్యమేలుచున్న మాదయలింగమనేనిని

దర్శింప నరిగెను. శ్రీనాథునివంటి మహాకవి వచ్చినప్పుడు లింగమనేదేమి! సింగమనేదేమి! యెవ్వ రయినను వినయవిధేయతలు చూపుట తమ ప్రత్యాతికివన్నెవెట్టుకొనుబయెగదా! అదిగాక తమ ప్రత్యర్థి రాజులదగ్గఱ నాస్థానకవీశ్వరుఁడుగానున్న యుద్ధండపండితుఁడు తమ్ము దర్శింప నరుగుదెంచుట తమకెంతయుఁ బ్రతిష్ఠావహమను కుతూహలముతో నా లింగమనేఁ దాతని నెంతో బహుమానించెను. శ్రీనాథుఁ డాతనిఁ బొగడెను:

సీ   జగనొబ్బగఁదాంక! సంగ్రామవిశృంక
            జగరీశరాయవేశ్యాభుజంగ!
అఖిలకోటఁగొం (! యరిరాయమదభంగ!
            మేలందు ధరణీశ మీనజాల!
మూరురాయరగండ! మురియురాజులమింద!
            యలివృద్ధి రాయచౌహత్రమల్ల!
మనగాయగోవాళ! కామినీపాంచాల!
            బ్రహ్మయు శశివంశపరశురామ!

గీ   దండిబిరుదులసురలాణి గుండెదిగుల!
            బళిక! యల్లయవేముని వగరమింద!
            రమణమించిన మేడినీరావుబిరుద!
            సంగరాదోప! మాదయలింగభూప!

శ్రీనాథుఁడు శత్రుపక్షమువదలితన్న మెచ్చినందులకై లింగమనేఁ దత్యంతానందభరితుఁడై వరిసనవాంఛితము కోరుమని వేఁడుకొనెను రాజ్యమో ఓనమీ యాచించు ననుకొనెనట. స్వామిహితైక పరాయణతతో వచ్చిన మనకవిరాజు కటావినే చేడెను. దాని నొక విజయ

ప్రళస్తవిహ్నుముగా భద్రోపజచుకొన్నవాడయ్యి నాతడు కపిత మహి
మకుఁ గట్టవడి శ్రీనాథునిస్వామిహితత్పరత చెచ్చెరువందుచు నిచ్చి
వేసెను. ఈ విషయము వెల్గోటివారివంశచరిత్రలేగాక నాగ్నజిత్తీయ
పరిణయమును ప్రబంధముకూడఁ బ్రకంపించుచున్నది:

మ. దనరాజ్యంబులుమాని నెమ్మదిఁ బ్రమోదంబంది తగ్గోరున
ర్థి నృపారాగ్రణికోర్కి తీర్పుట కకుంతీభూతచేతస్కుఁడై
చని సాధించినసత్సవివ్రవరు రాజన్యాగ్రణిమాన్యు వేఁ
బ్రబుతింతుఁ బహుశైవసంగచిత శుభద్ధాతు శ్రీనాథునిఁ.

శ్రీనాథుడు కటారిని గొడవీటికిఁ గొనివచ్చెను. పెద
కోమటివేమారెడ్డిసానసములు క్రీ. 1420 కిఁ దర్వాత లేవు. ఆతఁ
డిర్యదియేర్లు మునాలించినట్లు దండకమిఁదె, కైఫియతు, చాటుపద్యము
చెప్పుచున్నది. శాసనము లీయర్థమును స్థిరపఱుచుచున్నవి. కావున
క్రీ. 1400, 1403 నుంచు రాజ్యమునకు వచ్చిన యాతఁడు 1420లోఁ
జనిపోయెనని కలంపఁడగును.

రాచవేమన.

పెదకోమటివేమారెడ్డితర్వాత రాజ్యమున కాలని కుమారుఁడు
రాచవేమన వచ్చెను. ఈతనిపాలనకాలము నాలుగువత్సరములు
మాత్రమే యని కైఫియతు, చాటుపు, చెప్పుచున్నది. పోలయయిన
నాటనుండియు భర్మోదర్కముగాఁ బెంపుగనుచున్న రెడ్డిరాజ్యము
నకుఁ జెడ్డకాలమై రాజ్యమేలవచ్చిన యారాచవేమన తనదౌష్ట్యము కార
ణముగాఁ దనతో రాజ్యమునుగూడ వివాహముచుకొనిపోయెనని దండ
కమిఁదె, కైఫియతు మొదలగు ప్రాచీనలేఖనములు చెప్పుచున్నవి. కొంద
టివీరెడ్డిరాజ్య మినూటితోఁ గూలిపోయినది.

శృంగారశ్రీనాథము

శృంగారశ్రీనాథము

చతుర్థ ప్రకరణము

సీ   రెడ్డిరాజ్యం బంతరించె మిత్రులు దూర
             దేశవంస్థులు ప్రార్థింపదొడఁగి
 కొండె "దేవాటనం పండితమిత్రతా"
             యవిసూక్తి ప్రౌఢవిద్యావయోధి
 యోగమ్ము నెసకొల్పెనొండె, శిష్యులతో గ
             హమువీడి పెక్కు దేశములు తిరిగి
 యాప్తమిత్రులకొర్కి హరవిలాసము భీమ
             ఖండమ్ము నని కృతుల్ రెండు నింకఁ

గీ.   జాటువులు పెక్కు రచియించి, వ్యర్థపాత్ర
             భోజనమ్ములు కస్తూరి బుగలుగలుగు
 గురుర సుదురాసదావందవదవిఁ గనివ
             సుకవిజనవిధేయుని సముచ్చకఠఁ దలఁచు.

కొండవీటి విప్లవము.

రావవేమనను బ్రజలే కడతేర్చిరని దండకవిలె చెప్పచున్నది. అతఁడు చనిపోయిన తర్వాతఁ గటకముననుండిన లాంగూరిగజపతి శ.1420 నుండి 1431దాకఁ గొండవీడు పరిపాలించెననియు నాతఁడుపెద మాంఠెకోట, చినమాలెంకోట యని రెండుకోటలను గొండవీటగట్టించి

చతుర్థ ప్రకరణము

హరవిలాసము.

ఇది యేడాళ్వాసముల ప్రబంధము. హరవిలాసమును సంస్కృత గ్రంథమొకటి కలదుగాని దానికి దీనికి సంబంధములేదు. సంస్కృత గ్రంథమున కిది పరిపూర్ణముగాదు. సిరియాలచరిత్రము, పార్వతీపరిణయము, దారుకావనవిహారము హాలాహలభక్షణము, కిరాతార్జునీయము నను శివకథలనుగైకొని శ్రీనాథుడు స్వతంత్రముగా నీ గ్రంథమును రచించినాడు. కాళిదాస భారవిప్రభృతుల కుమారసంభవ, కిరాతార్జునీయాదులందలి శ్లోకములు కొన్నిటి కిందుఁ దెల్లుపద్యము లున్నవి. హరవిలాసమునఁ గృతిపత్రిపశంసయుఁ గృతికర్తృప్రశంసయు నిట్లున్నది.

“జంబూద్వీపమండలీ మకుట మండనాయమానంబగు కొండవీ (....) లతాధిష్ఠితాష్టాదశద్వీపాంతరాఖండును నగుకొమరగిరిభూపాలువలన నాందోళికాచ్చిత్రచామరశురంగ భద్రపీఠాది రాజ్యచిహ్నములు వదసి, యస్మహారాజునకుఁ బ్రతివత్సరంబును సంవత్సరం (వసంతో?) త్రవంబులఁ గిస్తూరీ కుంకునుసంకుమదకర్పూరహిమాంబుకాలాగురుగంధసార ప్రదంబులగు సుగంధద్రవ్యంబులొడఁ గూర్చియుఁ జీని సింహాళి తివాయి హారుమంజి జోణంగి ప్రభృతి నానా ద్వీపవనగతరంబులు ధనకనకవస్తువాహనమాణిక్యగాణిర్యంబులు దెప్పించియుఁ గప్పినై గమిక వాదివాంశిక వైతాళికాదులగు నర్జిజనంబులకు సర్వంబుల గుప్పించియు దీరుండన, సుదారుండన, సదాచారుండన భువనవిభ్యాతిగైకొని యొప్పు నవచితిప్పప్రభుండొక్కనఁ దాస్థాన మండపంబున సుభోపవిష్టండై:-”

శృంగారశ్రీనాథము

సీ. కమలనాథునిపొత్తుఁ గవితామహారాజ్యఁ
 తద్రాసనరూఢుఁ బరమపుణ్యుఁ
 బాతు నాపస్తంబసూత్రు భారద్వాజ
 గోత్ర సజ్జనమిత్రుఁ గులపవిత్రు
 భీమాంబికామారనామాత్యనందను
 నఖిలపురాణవిద్యా పవీణు
 నధ్వర్యు వేదభాదీతిసప్తాతు
 సంధ్రథాషానై షడాబ్జభవుని

గీ. సుభయథాషాకచిత్త్య ప్రయోగకుశలు
 బాలసఖ గారవించి తాత్పర్యమొప్ప
 ననచి దేవయత్రిపురారి యక్షరాజు
 పాతిమితోత్తులు వెలయఁగ నిట్టలవియె:

క. కంటిని విశుద్ధ సంతతి
 వింటిఁ బురాణములు పెక్కు విశ్వమువొగడఁ
 మంది బహువత్సరంబులుఁ
 గొంది యశోధవము సుఖవికోటి నులింపఁ.

గీ. ఆగమజ్ఞాననిధివి తత్వార్థభివి
 బహుపురాణజ్ఞుఁడవు శుభరవ్యమతివి
 బాలసఖుఁడవు శైవప్రబంధ మొకటి
 యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.

హరవిలాసరచనావిషయమును గూర్చి శృంగారనై షధరచనాకాల
 ప్రశంసలోఁ గొంతవ్రాసితిని. హరవిలాసము రచించుచు

శ్రీనాథుఁ డవచితిప్పయ యాదరాసురోదమునఁ గాంచీపట్టణమునఁ గొన్నిమాసములుండెనని విశ్వయించుట కుపపత్తులు కలవు. కృత్యవశరణిక, సిరియాలకథ యాతని కాంచీపరిచయమును దెలుపుచున్నవి. మరియుఁ గాళీఖండమందలిదగు నీ క్రిందిపద్యము. శ్రీనాథుఁడు కాంచీపురమున వసించినప్పుడు చెప్పినచాటుధారయనఁదగును. నీ. ముడువంగనేర్తురు మూలదాఁపటికిరాఁ జికురబంధము లీగ జీరువాఱ..... కంచి యరవత ల్లసమాప్తుఁడగుతలు.

ఈ పద్యమునకుఁ గాళీఖండమునఁ బ్రసక్తిలేదు. పంస్కృత కాళీఖండమున నిట్టివర్ణనములేదు. 'కాంచీ' యనుపురమునకుఁ దీర్థయాత్రాపరుఁడు శివశర్మ పోయినట్టందుఁ గలదు. ఆశివశర్మ కిట్టి శృంగారవిషయ మప్రసక్తము. అట్టిచో శ్రీనాథుఁ డీపద్యము ననుచితముగా నసంగతముగాఁ జేర్చుటకు. తాను మున్నురచించిన మంచి పద్యము విడిగానున్నచోఁ జెడిపోవునన్న లోభమే కారణమని తలంచుచున్నాఁడు. శ్రీనాథునిదిగా శ్రీరంగపురరాజవీధి విహారవర్ణనపద్య మొకటి చాటుధారగలదు. అది శ్రీనాథునిదే యగునేని యాతఁడక్కడికిఁగూడ వెళ్ళినవాఁడగును.

అవచితిప్పయ.

"సింహవిక్రమపట్టణశ్రేష్ఠుడయిన పావాణినెట్టికి అవచినెట్టి కుమారుఁడు. ఈతఁడు శ్రీపర్వతమునకు సోవానములు కట్టించిన రెడ్డి వేమనృపాలునకుఁ బ్రాపయినవాఁడు. రామనాథయోగీశ్వరుని శిష్యుఁడు. అవచినెట్టికి మాచాంబయను భార్యయందుఁ బ్రిపురారి, తిరుమలనాథుఁడు, చామనెట్టి యను మూపురుపుత్తులు జనియించిరి వీరిలోఁ బెద్దవాఁడగు త్రిపురాంతకుఁడే హరవిలాసకృతికి భర్త. ఈతఁడు, నీతనిపెద్ద

శృంగారశ్రీనాథము

తమ్ముడు తిరుమలనాథసెట్టియు, హరిహరరాయడు, ఫిరోజిషాహ, గజపతిరాజు, మెచ్చనట్లు కొండపీటిరెడ్డిరాజగు కుమారగిరిభూపాలుని వసంతోత్సవములను నిర్వహించుచుండెడివారు. రెండవతమ్ముడు చామినెట్టి పంజాబునుండి కర్పూరపుజెట్లు, జలనోగినుండి బంగారు మొలకలు, సింహళమునుండి మదపుచేస్తులు, హరుమంజినుండి గుట్టములు, గోవానుండి జవ్వాజి, ఆపనుండి యాణిముత్తములు, బోటనుండి కస్తూరి, చీవినుండి యంబరములు తెచ్చుచుండెడివాడు. వీరికి ద్వీపాంతరములతో నోడలమీద వ్యాపారము జరుగుచుండెడిది. త్రిపురారికి అన్నమదేవి భార్య; మాచన, విశ్వనాథుడు, చినమల్లు అను వారు కుమారులు. ఈ త్రిపురారివంశమున పూర్వులలో నొకడు కంచి యేకామేశ్వరునకుఁ బ్రాసాదములు కట్టించెను. వేతొకడు కంచి వరదరాజస్వామిబొడ్డున బాలార్కమను మణిని బొదిగించెను. ఇంకొకడు తిరువళ్ళూర మూఁదామడల పొడవుగల తటాకము త్రవ్వించెను. మఱియు నొకడు కావేరిని గట్టించెను. ఈ వైఖ్యలు చిఱు తొండనంబివంశ్యులు. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీత్రిపురారిసెట్టికి బాల సఖుడు.

గద్యవిధము

శ్రీనాథుఁ డీహరవిలాసమున గద్యవిధము మార్చినాడు. శృంగారనైషధగద్యమున 'సకలవిద్యాసనాథ' పదముకలదు. ఇందు సుకవిజనవిధేయ పదముకలదు. దీనితర్వాతి భీమఖండమునఁగూడ నీ 'సుకవిజనవిధేయ' పదమేయున్నది. ఆతర్వాత 'గవిసార్వభౌమ' పదము కాశీఖండముందుఁ జేర్చుకొన్నాడు.

శ్రీనాథుఁ డిట్లు దక్షిణదేశ ప్రయాణము జరిపివచ్చినపిదప రాజమహేంద్రవరప్రాంతముల కరిగెను.

భీమఖండరచనము.

రెడ్డిరాజ్యము కొండవీటి నొడ్డగిలఁబడిపోవుటయు, రాజమహేంద్రవరమున నెగుపుచెందుటయు నెఱుకకందిన విషయమేగదా! క్రీ. 1405 ప్రాంతములకే రాజమహేంద్రవరరాజ్యము వేర్పడి కొండవీటిరాజ్యమును ఏర్పడినది. 1424 దాకఁ గొండవీటిరాజ్యము కలదు. అంతవఱకు శ్రీనాథునకు రాజమహేంద్రవర రాజాశ్రయము చేకూఱలేదు. అతఁడు కోరలేదు. కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యము చూచినపిదపఁ గొంతెముకాలము కాంచ్యాది ప్రదేశ ప్రయాణములతోఁ గడపెను. రెడ్డి రాజ్యముపయిఁ బ్రేమకలదు. రాజమహేంద్రవర రాజాశ్రయము నపేక్షించెను. బంధువులును, రసికులునగు నక్కడి రాజమంత్రులఁజూచెను. శ్రీనాథుని దర్శనము వారికిన్నులకుఁ బచ్చగప్పరమయ్యెను. వింతయేమి! అప్పుడు రాజమహేంద్రవర మేలుచున్న వేమవీరిభద్రదొడ్లకు మంత్రియగు బెండపూడి యన్నామాత్యుఁడు శ్రీనాథునకు బంధుకోటి లోనివాడే. ఆఖాంధవము శ్రీనాథునితాతయగు కరులనాథునినాళ్లనుండి యుండినది. దీనికి ద్యోతకము:-

సీ. వినిపించినాడవు వేమభూపాలున

కళిలపురాజ విద్యాగమములు

కల్పించినాడవు గాథపాకంబైన

హర్షనైషధకావ్య ముద్రణాప

భాషించినాడవు బహుదేశబుధులతో

విద్యాపరీక్షణ వేళలందు

శృంగారశ్రీనాథము

వెదచల్లినాడవు విశదీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందు

గీ. పాకనాటింటివాడవు బాంధవుడవు
కమలనాథుని మనుమడ వసుమతిని
నాకుఁ గృపసేయు మొక ప్రబంధఁబు నీవు
కలితగుణగణః శ్రీనాథకవివరేణ్య!

అయన్నామాత్యుఁడు పయివిధమున శ్రీనాథునిఁ గృతికటాక్షింపుచుని వేడెను. అట్లాతఁడు కృతి కోరునాటికి గాటయవేమనయు సల్లాడరెడ్డియు స్వర్గస్థులయిరి. కాటయవేమన క్రీ. 1416 నాటికేస్వర్గస్థుడయ్యెనని యీవఱకే వ్రాసియున్నాడను అల్లాడరెడ్డిఅటు తర్వాత మఱికొన్ని సంవత్సరములు జీవించినాడు. వేమారెడ్డి తన తమ్ముని వీరభద్రారెడ్డి ననితల్లిభర్తృతాకారణముచే రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసి, తాను నిర్విక్రపరాక్రమముతో సప్తమాదెములు మొదలగు మన్యదేశముల జయించి సింహాద్రిపర్యంతసీమగాఁ గల యంద్ర మండలమును గైవసపఱచుకొని కాపాడుచుండెను. దొడ్డారెడ్డి, యన్నారెడ్డి యింక మఱి యిరువురుతమ్ములుకూడఁ గూడిమాడి రాజ్యాభివృద్ధికారణములగా నుండిరి. అందు దొడ్డారెడ్డి నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యుఁడు శ్రీనాథుని హరివిలాసమును బోలునట్లు రచియించిన శివలీలావిలాసమును కృతికఁ బరిచయయినవాఁడు. పట్టెసక్షేత్రమునఁ దపమాచరించుచుండిన ఘోడెరాయ భీమేశ్వరస్వామిని వీరారాధించుచుండిరి. అహమ్మదు షాహా యను తురుష్కచక్రివర్తిపాలనకాలమిది:-

4. అన్నయమంత్రిశేఖరుఁ డహమ్మదుషా సురభాణభూమిభృ
త్పన్నిధికిన్ మదిన్ సమచితంబుగ వేషమహిసురేంద్ర రా

చతుర్థ పకంజము

కోశ్మతి వంశభాట్కదయ మొందగఁ బారసిరాష ప్రాసినన్
గన్నలవండువై యలరుఁ గాకితమందలి వర్ణపద్మతుల్.

భీమ దము.

అహమ్మదుషాహా, ఫిరోజిషాహకుఁ దమ్ముఁడు. ఈతఁడు క్రీ.
1422 నుండి 1430 వఱకు రాజ్యమేలెను. భీమఖండ రచనకాలము
1430 అని తలంపఁదగును. ఈకాలమునకు శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢనిర్మర
వయఃపరిపాకమున నుండెను. “ప్రౌఢనిర్మరవయఃపరిపాకమునఁ
గొవియాడితి భీమనాయకునిమహిమ” - (కాశీఖండము). ప్రౌఢనిర్మర
వయఃపరిపాకముగలప్రాయ మించుమించుగా ముప్పదియైదునుండి
నలుబదియైదేండ్ల వయఃకాలమగును. నిఁడారు నారోగ్యభాగ్యముగల
వాఁడు గాన శ్రీనాథుఁ డేఁబదియేండ్లప్రాయమునుగూడఁ బ్రౌఢనిర్మర
వయఃపరిపాకకాలమని చెప్పకొని యుండవచ్చుననుటనుగూడ నొప్పు
కొనవచ్చును. అంతకుమించిన వయస్సు నట్లనుట విరుద్ధము. భీమ
ఖండమునకే భీమేశ్వరపురాణమని నామాంతరము. స్కాందపురాణము
పంచాశత్థండములలో నిదియొక్కటి. దాక్షరామముమీఁది యభిమా
నముచే శ్రీనాథుఁడే సంస్కృతగ్రంథమునుగూడఁ గల్పించెనని యొక
కింవదంతికలదు. సత్యము కాకపోవచ్చును. దాక్షరామము, పలివెల,
పీఠికాపురము మొదలగు స్థలముల వర్ణన మీగ్రంథమునఁ బొరాణి
కముగాఁ గాక చారిత్రకముగా స్వాభావికముగా నున్నది. మొదటి
మూఁడాఞ్వాసములందు నీతీరు పరికింపఁదగును. మఱియు నాయాస్థల
ములం దనకు సమకూడిన యనుభవానందాదులు వెలికిఁదోచునట్లు
పెక్కుపట్టులఁ గవనము రచించినాఁడు. శ్రీనాథుని కవితావకౌరికను
బంచారామములందును, బల్వెల యందును, బ్రౌఢేందులింఁగపతి
లింబచంద్రికాచమత్కారములు చూఱునఁగి చొక్కించి దక్కఁ

గొన్నవి. యౌవనము నిండారి ప్రౌఢమై నిర్భరమై యీకాలముం
దీతని నెన్నోయున్నతభోగముల ననుభవింపజేసినది. రాజమహేంద్ర
వరమున సీతని గొందఱువిద్వాంసు లవగణించిరి గాఁబోలును. ఎంత
వైదుష్యదర్శము గలవాఁడయినను శ్రీనాథుఁడు ప్రశాంత చిత్తుఁడై
కాలము కడచినకొలఁదిని వినయసంపత్తి నెక్కువగాఁ జూపుకొనుచునే
వచ్చెను. గద్యమందలి 'సుకవిజనవిధేయ' పద మీయర్థమున నొక
సాధకము. శృంగారనైషధగద్యమందలి సకలవిద్యాసనాథపదము
మాని హరవిలాసమందును, భీమఖండమందును, సుకవిజనవిధేయ
పదము చేర్చుకొన్నాఁడని మున్నే చెప్పితిని. ఆంధ్రకవివర్గము కృత్య
వతరణిక కొకయంగముగా గూరుచుచున్న కుకవినింద సీతఁడీ
భీమఖండమునను, శివరాత్రి మాహాత్యమునను దక్క మఱియొక్కఁడను
జేసినవాఁడుగాఁడు. ఈ గ్రంథములనేని యది చేర్చుట కప్పటి యర
సికపండితుల మార్పుర్యము కారణము కాఁదగును. అర్హులయెడ
శ్రీనాథుఁ డెంతయాదరము చూపువాఁడో పొన్నుపల్లి శాసనాదులందుఁ
ఁబ్రతిగ్రహీతలనుగూర్చి చేయఁబడిన ప్రశంసలు తెల్పుచున్నది. లోక
జ్ఞత, నిర్మల్యరత. ప్రశాంతత, వైదుష్యదర్శము శ్రీనాథునెంతగా
భూషించెనో యీక్రింది కుకవినింద ధ్వనించుచున్నది :

గీ.   తోధ మల్పము గర్వ మభ్యున్నతంబు
          కాంతి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము మనము
          కూపమందూకములుపోలే గొంచెమెఱిగి
          పండితమ్మన్యులైన నైతండికులకు.

గీ.   వికటముననుండి శ్రుతిపుట నిఘరముగ
          నడరి కాకులు విట్టుబెద్దరచినప్పు

దడిగి రాయంచ యూరఁ యుంటలెప్ప
నైఁవరాకున్న నె దేనిఁ జూచుకొన్న.

మఱికొందఱు కవులు నిందించినట్లు ముదుకగాక యీ యవ
హేళన మెంతయు హృద్యమై కవికిఁగల నిడుదనమును దెలుపు
చున్నది. గ్రంథమం దిట్లు మృదువుగా మందలించినను జాటుపద్యము
లందు రాజమహేంద్రవర విద్వాంసుల నీతఁడు పెల్లుగా నుల్లసమాడి
నాఁడు. ప్రధ్వంసాభావ ప్రాగభావములపైఁ గల్పించిన కల్పన కీఁక
నాటికి నేటికిఁ దార్కికులు తలలు వంపవలసివచ్చెదగాఁ; మఱికొన్ని
చాటువు లున్నవి. ఇక్కడ నుదాహరింపఁదగినవిరావు. అప్పటిచాటుదాఠ
నొకదానిని 'హాజలజే' త్యాదికమును లాఠిటికుల లక్షణగ్రంథము
లందుఁగూడ నుదాహరించిరి.

తన పూర్వగ్రంథముల నీతఁడు భీమఖండమం దిట్లు పేర్కొ
న్నాఁడు:

గీ. నవమరుత్తరచరిత్రంబు నై వధంబు
సప్తశతి పండితారాధ్యచరితమనఁగ
గావ్యములు పెక్కు చెప్పియుఁ గాంక్షచనక
వెండియును గావ్యమొకటి కావింపఁదలంచి.

ఆపెక్కులు కావ్యము లేవై యుండునో; హరవిలాస మొకటి
యగును. కావ్యకరణకౌతూహలమును, యశోలిప్సయు శ్రీనాథునెడ
నెంత మెందుకొనియుండెనో యీపద్యము వెల్లడించిగది. ఈ గ్రంథ
మునఁ గృతినాఁడుడగు బెండపూడి యన్నామాత్యునివంశవర్జసమునకు

శృంగారశ్రీరాధము

ముందు వేమవీరభద్రారెడ్డవంశమును ఎఱ్ఱించినాడు. వారిప్రాపును బడయుకోర్కి దీనికిఁ గారణము. ఆవంశవర్ణనప్రస్తావ మిట్లుగలదు:-

“చతుర్థకులమౌళిమండసంభై కీర్తివిహారఘంటాపథంభై న
పంటదేసటిమహాస్వయంబు వాకనాటిదేశంబున భద్రపీఠంబు నధివ
సించి సింహవిక్రమసగర దువ్వూరు గండవరాది పట్టణంబులు నిజ
నివాసంబులుగా, ఛూరితాదష్టాష్టాదశదీప్తిపాంతరాళులగు ఛాపాలగ్రామ
ణులం ద్రిలింగఘామండలాఖండలకను, బ్రోలియవేమాన్నపోతాన్న
వేమకుమారగిరీశ్వరాదులం బూజ్యసామ్రాజ్యపీఠస్థులఁగాంచె. తత్సం
బంధబాంధవంబున విజయధాతీనసూతీకనంబుల దెరలల్లాడ నల్లాడ
ఛూవల్లభుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా సింహాద్రిపర్యంతం
బుత్కళ కళింగ యవర కర్ణాట లాటాంతరీపంభై న ప్రతాపంబున....
విశ్వవిశ్వంభరాభవనసంధలంబుఁ బరిపాలించె. తదనంతరంబ.”

బ్రోలియవేమన మొదల కుమారగిరివఱకుండెప్పి యాపై
‘నాడు’ లనుటకుంఁగారణము. రామటివేమరాచవేమనలకు విరోధులగుట
చేత, దత్తప్రస్తావము వేమవీరభద్రారెడ్డకు సహాయముగామియు, వారిని
స్మృంపకుండుటకు సుసాల్పమియు నగును. రాజ్యవ్యాప్తికిఁ బ్రధాన
సాధనమును స్పష్టముగాఁజెప్పినాడు కాఁడు. అనితల్లిమూలమున
వచ్చిన దనుట యంతగాఁ బ్రతిష్ఠావహము కాదని “అల్లాడ భూవ
ల్లభుండు.... పాలించె. తదనంతరంబ,” అనుటచే భీషణండ మల్లాడ
రెడ్డి చనిపోయినపిదపనే రచితమగుట స్పష్టము. కాశీఖండ ప్రస్తావమున
నీరెడ్డనుగూర్చి మఱికొన్ని విశేషములు వివరింతును. ఇక్కడి వర్ణన
మునే హెచ్చుగా నక్కడఁ గూర్చుకొన్నాడు.

అన్నమంత్రివంశమున పూర్వులు కాకతీయులయొద్ద సుద్యోగముగా నుండిరి. పారంపర్యముగా వారినివాసము గోదావరీతీరమే: పీరితో, చాతలనాటి చుట్టటికముందుట శ్రీనాథుని కాళిపట్టణ వాసవ్యతకు సాధకము. అన్నయమంత్రి శక్తవ్యక్తులును, చాత్రతయు నిట్లు వర్ణింపఁబడినవి:-

మ. అరభీలాష తుకవృథావ గజకర్ణాటాధ్ర గాంధార ఘోర్జరభావల్ మళయాళభాష శకభాషా సింధుసౌవీర బర్మరభాషల్ కిరిహటభాష మఱియన్ భాషావిశేషంబు లచ్చెరువై వచ్చు నరేడియన్ననికి గోష్ఠీనంప్రయోగంబులన్.

సీ. రాజమహేంద్రదుర్గమునఁ గావించె శ్రీ
వీరభద్రునకుఁ బ్రాకార రేఖ
విలిపె మార్కండేయ నీలకంఠునిమ్రోం
రామేశుఁ దమతల్లి నామకముగ
సంగమేశ్వర దివ్య శంఖులింగమువకుఁ
గల్పించెఁ గళ్యాణ గర్భగృహము
దక్షవాటికయందుఁ దరుణేందుమౌళికి
మొగలినాకిట రామమును రచించె

గీ. ప్రాధ్వికాపప్రగోవుకప్రాంగణమున
సప్తమునిసింధుసోపానసరణి కెలనఁ
దీర్చి భవనంబు భీమయదేవునగర
మంత్రిదేవయ యన్నయామాత్యవతుడు.

ఈ ధర్మకార్యములకు శాసనము లేవేని యుండఁదగును.

శృంగారశ్రీరాధము

పయి సీసపద్యము గీతిలోఁ బేర్కొనఁబడిన ధర్మకార్యమునకు
దాక్షరామమున నీక్రింది శాసనమున్నది:

శ్లో. ఆస్తి పశవ్రహతి రల్లయవేమభూపో
రాజ్యోన్నతో జగతి రాజమహేంద్రపుర్యామ్
ఎంతి హితోఽస్య మతినిర్దిశదేవమంత్ర
ర్విష్ణుక్రియా జయతి దేవయన్నమంత్ర

శ్లో. శాతేష్వపూర్ణదాణవిశ్వగణితే సంవత్సరే కింకే (1350)
కార్తిక్యాం శనివాసరే మకృతదీ శ్చియన్నమంత్రీశ్వరః
దాక్షరామజభీమలింగపురత శ్చిసప్తగోదాతపే
ప్రాచీగోపురమండపం సమకరో ద్రమ్యం శిలానిర్మితమ్.

శ్లో. ద్వాదశసంఖ్యాస్తంభే
సదా బహర్థ్వారమండపే విహరన్
రక్షతు భీమేశోఽయం
శ్రీదేవయన్న సచివ మాకల్పమ్.

ఈ శాసనము శ్రీ. 1428లో నెలకొల్పఁబడినది. ఇందలి
పుణ్యకార్యము భీమఖండమునఁ బ్రకంసించఁబడినది. కావున భీమఖండ
రచనము శ్రీ. 1428కిఁ దరువాతనే జరిగె నను విషయము విశ్వలి
మయిన సిద్ధాంతముగా నిలుచుచున్నది. భీమఖండమునఁ బయి పుణ్య
కార్యము మరియు నిట్లు ప్రకంసించఁబడినది: “వెండియు భీమేశ్వ
రుండు.... రాజవేశ్యాభుజంగబిరుదాభిరామాల్లయ వేమభూపాల
రాజ్యధార ధురంధరుండై బెండపూడి యన్నయామాత్యుండు గట్టిం
చిన మొగలివాకిటి మహోత్సవమండపంబునందుఁ బేరొంగం బుండి
కుండలీదండ లానక ప్రేక్షి పేంకట చిందుకందుదమాళిచేరి మత్తల్లి

హస్తీసకాదినృత్యంబు లవలోకించుచు.... ....నాగమంబులు పరీక్షించుచు నిఖిలలోకక్షణార్థంబుగా వివిధవిద్యాకలాపంబుల వినోదించుచుండు.”

భీమఖండరచనాకాలమునకే శ్రీనాథునకు దాక్షిణ్యరామా సమాగమాది సౌభాగ్యముల సంఘటిల్లినవి. అన్నయచుంత్రి ప్రభృతుల యాదరాసురోఽమున నాకాలమున నాతఁడు తఱచుగా గోదావరీ ప్రాంతముల కరుగుచుండెడివాఁడు. వేమపీఠభద్రారెడ్ల గాఢపరిచయము కాశీఖండరచనాకాలము నుండియే యీతని కేర్పడినది. అంతకుఁ బూర్వ మంతగా లేదనవచ్చును వేమపీఠభద్రారెడ్లపాలనము సింహాద్రి పర్వతముఁ గలదని యీఁజితే వ్రాసితిని. సింహాద్రి మీఁద వెలసిన నరసింహస్వామికి వేమపీఠభద్రారెడ్లు వత్సరోత్సవాదుల జరిపించు సప్పు డన్నయచుంత్రి భృతులతో శ్రీనాథుఁడుగూడ నరుగుచుండెడివాఁడు. సింహాద్రిమీఁద దెవలయాది సన్నివేశము కనవించు గూర్పు చుండును. అనంట్లు, మావులు, మొదలుగా నెన్నో ఫలవృక్షములును, చాయావృక్షములు పూలచెట్లును దోపులు దీరియుండును. అసింహాచలోత్పవయాత్ర నాటికి నేటికిఁ గూడ దర్శనీయమే! ఉత్సాహజనకమే! ఆక్కడికి యాత్కార్థమువచ్చు నానాత్మీలనుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన చాటుధారలు పెక్కులు కలవు. వానితో వితరములను మఱి కొన్నింటిని గలిపి యచ్చుతో నిప్పటివారు శ్రీనాథుని వీధినాటక మనుషేర నెలకొల్పినారు. అపద్యము రెల్ల నొక యానుభూర్విగల గ్రంథముగా లేవు. అవి విడివిడి చాటుధారలే. వీధినాటకమను గ్రంథము వేఱుగానున్నది. దానివిషయము ప్రకరణాంతరమున రాగలదు. శ్రీనాథుని యిప్పటి చాటుధారలను జాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ జదువఁ దగును.

శృంగారశ్రీనాథము

తెల్లూరాయని యాశ్రయము.

భీమఖండరచనము తర్వాత, దాక్షరామరామాసమాయోగము కల్గిన యాపయి క్రీ. 1435, 1440 ప్రాంతమున ఎన శ్రీనాథునకు మేదిసీమీసరగండకటారి సాళువసంబురాయనికొడుకగు తెలుంగురాయని యాశ్రయమేర్పడినది. ఈతని శాసనము శక 1850 నాటి దొకిటి సింహాచలము మీదఁగలదు. ఈతని తండ్రియగు సంబురాయని శాసనము నెల్లూరుమండలము పొదితెలూకాలోని కూచిపూడి గ్రామమున నాంధ్రరామలింగస్వామి దేవాలయమున నొకటి కలదు. అది శక 1348 సంవత్సరమునాటిది. నెల్లూరుమండలముననే యాత్మ కూరుతాలూకాలోఁ దెలుంగురాయని పురమను గ్రామముగలదు. అది యీ తెలుంగురాయనిపేర నేర్పడినదే కావచ్చు. కృష్ణాతీరమున శ్రీకాకుళముతోఁజేరి తెలుంగురాయనిపాలె మనుపల్లె యొకటిగలదు. కాని యది శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామిపేర నేర్పడినది కాని యీ తెలుంగురాయనికి సంబంధించినదికాదు. ఈతని కీనామముగూడ నా శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకునిపేరునుబట్టి వచ్చినదే యగునని నేను తలంచుచున్నాఁడను. ఆకాలమున నీ తెలుంగురాయలను పేరు పలువురు పెట్టుకొనుచువచ్చిరి. శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామియుత్సవాదు లప్పుడు ప్రఖ్యాతముగా జరుగుచుండెడివి. శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామికిఁ దెలుంగురాయఁడనిపూడఁ బేరుండుట తెలియక కొందరి సంబురాయనికొడుకు తెలుంగురాయఁడు శ్రీకాకుళము నేలినరాజుని వ్రాసిరి. ఈ తెలుంగురాయఁడు శ్రీకాకుళమునేలినవాఁడనుటకు నాధారమేమియుఁ గానరాదు. అట్లుంట ప్రామాదికమే! ఈ తెలుంగురాయఁడు రాజ్యమెక్కడ యేలెనో ప్రఖ్యాతముగా లేదు. విద్యానగరాధీశ్వరునిక్రింద నేనానాయకుఁడుగా నుండినట్లున్నాఁడు. బొమ్మతాలూకా నూతులపాడుగ్రామ

చతుర్థప్రకరణము

మున నీ తెలుగురాయనిపుత్తుడు తిరుమలరాయని శాసనములు
శా॥1466నాటివి కలవు. తెలుగురాయని తండ్రి యగు సంబురా
యఁడు శా॥1348నను. నాతని కొడుకగు తిరుమలదేవరాయని శాసనము
శా.క. 1466 నను, నుండుటచేఁ దెలుగురాయఁడు శా. 1348 తర్వాత
1395 దాక నున్నట్లును. సింహాచలశాసనమునాటి కాలఁ దీర్వది
యేండ్లకులోపడినవయస్సువాడయినట్లు తలఁపఁదగును. అతఁడిప్పటికిఁబ
భ్యుత్పాదుగాక తండ్రిచాలువాఁ డగుటచేతనే యాశాసనమందు “కన్నడ
దేశమందలి సంబురాయనికొడుకు తెలుగురాయఁడు” యని పేర్కొన
వలసెను. అతనిశాసనము శా॥ 1364 నాటిది నూఁతులపాడుగ్రామ
మునం దున్నది.

విజయనగరాధీశ్వరుఁడగు ప్రౌఢదేవరాయనికి లోపడిన యీ
తెలుగురాయఁ డాతనిదండయాత్ర నా సింహాద్రి దాక వెళ్ళినట్లు
శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులుగారు తలఁచుచున్నారు. అది సంగ
తముగానున్నది. శ్రీనాథుఁ డీతెలుగురాయని నాసందర్శముననేని
తర్వాతనేని సందర్శించియుండవచ్చును. అప్పటివి శ్రీనాథుని చాటు
ధార లివి వినవచ్చుచున్నవి:

శా. రాజీమోటమరట్టమట్టవమిశ్రద్ధామిష్ఠకళ్యాణ మం
టాటంకార విలంబలుంతిత మహాన్మలాహితక్షోభభృ
త్కీడిరాంకితకుంభినీధర సముత్కటాటపీర్ముట! క
ర్ణాటాంధ్రాభివ! సాంప (సంబు) రాయని తెలుంగా! నీకు దీర్ఘాయువౌ !

ఈపద్య మాతఁ డశ్వరూఢుఁ డయి దండయాత్ర సాగించు
చున్నప్పుడు చూచి చెప్పినపద్య మునిపించుచున్నది.

శ్లోగారశ్రీనాథము

కా. అక్షయ్యఁబగు సాంవ (సంబు) రాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
ఖిజాదానము సేయురా! సుకవిరాద్భుందారక శ్రేణికిన్ (స్వామికిన్)
దాతారామచక్రకళిమవరగంధర్వావ్వరోజామిని
వక్షోజద్యయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దన్వాసనల్.

శ్రీనాథునికి పై పయికవాంఛ లత్యున్న తములు. భోగపరాయ
ణత మెందు. ప్రౌఢవిర్భరవయఃపరిపాక కాలమగుటచే నాతఁడప్పుడు
శృంగారరససముద్రమునఁ దెప్పదేలుచున్నాఁడు. దాక్షరామావ్వరోరా
మలయొడశ్వపయి బుగబుగ ల్కొల్పుటకని తెలుంగురాయనిఁ గస్తూరి
కోరినాఁడు: ఏమికోరిక!! ఉచ్చైర్దశ నుండువారి కప్ప దిట్టియచ్చరల
చెలికారము గౌరవము నించుచుండెడిది గావలయు! పయిచాటువు
శ్రీనాథునిది గాకపోవచ్చు వనుటకు వలనుపడదు. అక్షయ్యేత్యాది
పద్యమువంటి దింకొకపద్యము 'క్ష' ప్రాసముగలది కాశీఖండమందుఁ
గలదు. "రంభఁగూడె దెలుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తూరి కేరాజుఁ
బ్రస్తుతింతు" నని యాతని యవసానపద్యమందుఁగూడ నున్నది. పూర్వ
పద్యమువలె నిదిగూడ నాతెలుంగురాయఁడు "రాతు" అని తెల్పు
చున్నది. ఈ తెలుంగురాయనిఁగూర్చి గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి
పంతులుగారు సంబంధ మంతగాలేని వ్రాతలేమో వ్రాసినారు - అది
యేల:

వి స్స న మ ం త్రి ప్రా పు

ఈతనిఁగూర్చి యేమియును దెలియరాకున్నది. శ్రీనాథుఁ డీత
నిబంఠిని బంగరుపల్లెములో భుజించుచుండెడివాఁడట! ఈతఁడును
రాజమహేంద్రవరముననో, దాక్షరామముననో, మఱి యాచుట్టుపట్టులనో
యుండెడివాఁడగునేమో! తెలుంగురాయని పేరఁగాని యీవిస్సనమంత్రి

చతుర్థప్రకరణము

పేరఁగాని శ్రీనాథుఁ డేవేవికృతులు చెప్పెనేమో తెలియదు. శ్రీనాథుఁడు తన యవసానపద్యమందు “స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సన మంత్రి మఱి హేమప్రాతాన్న మెవ్వని పంక్తిగలదు” అని చింతించినాఁడు. ముప్పదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలికలో విస్సన మంత్రి యొక్కఁడుగాఁ బరిగణింపఁబడినాఁడుగాని యం దాతని చరిత్రాంశమేమియుఁ దెలుపఁబడదయ్యె. ఈ విస్సనమంత్రి పేరూరు ద్రావిడులనఁబడెడు ప్రఖ్యాత బ్రాహ్మణులశాఖకుఁ జెందినవాఁడనియు, నాతని చరిత్రాధికమును బేరూరుద్రావిడులచరిత్రమను గ్రంథమున వెల్లడింప నున్నామనియు నొకశాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారట!

శేషధర్మములను రచించిన తామఁపల్లి తిమ్మయకవి తన పెద్దతండ్రి విస్సనమంత్రిపేరివాఁ డన్నదాత యున్నాఁడని చెప్పు కొన్నాఁడు. ఆపద్యమిది:

సీ. బహుపురాణగ్రంథపఠనార్థ కరిణాతి
       కూడుండు మీయన్న సూరమంత్రి
 మహితసభాధిరామముఖకావ్యంబులు
       ధరనిర్పె మితండ్రి శరణమంత్రి
 తగవరియై యన్నదానంబుసేయుచు
       వెలసె మీపెదతండ్రి విస్సనమంత్రి
 వేదవర్వత మన వినుతులఁ గాంచెను
       సరసుండు మీతాత చండ (ద?) మంత్రి

గీ ప్రౌఢరాయల మెచ్చించి రాయనమునఁ
 బైఁడి గంటంబు గొని వ్రాసి తద్రలీంఁ
 బైఁడి గంటంబువారని పద్మతెచ్చి
 యలరె మీతాత ముతాత యంబమంత్రి.

శృంగారశ్రీనాథము

శ్రీనాథునకు బంగారు పల్లెరమున సహభోజనమొనగిన విస్వ
మంత్రి యీతఁడు గావచ్చునని కొందఱు తలచుచున్నారు. కాని
యది సంగతముకాదు. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయలనాఁటివాఁడు. ప్రౌఢ
రాయలను వ్రాసమునమెప్పించి పైఁడిగంటముగొన్న యంబమంత్రి
కీపెస్సమంత్రి నాల్గతరముల తర్వాతివాఁడు. కావున నీతఁడు శ్రీనాథుని
నాఁటివాఁడు కాజాలఁడు.

శృంగారశ్రీనాథము

పంచమ ప్రకరణము

కనకాభిషేకము

సీ. ఓడ్డోంగంబునం దద్ద మాతయు లేక
వాక్ప్రవాహంబు వెల్వెటిచినాడు
అవ్వదిగ్గయతోఁజవ్వంతు దిండిమ
భజ్జారకుని నోడఁ గొట్టినాడు
అభిలవిద్వల్లోక మగ్గింపఁ గవిసార్వ
భౌమసద్విరుదంబుఁ బడసినాడు
కతిత మాక్రిక సభాగారాంతరమునందుఁ
గనకాభిషేకంబుఁ గాంచినాడు

గీ. రాజవరమేక రాజాధిరాజవిభవ
దక్షిణాధీశ దేవాయుషితింద్ర
రక్షితబుధాభిధటక కర్ణాటక
పద్మవన హేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి."

—*—

శ్లో వంశవీర్యత్రుతాదీని వర్ణయిత్వా రిపో రపే
రజ్జయాన్నాయకోత్కర్ష వర్ణనం చ దినోతి నః.

శృంగారశ్రీనాథము

“ప్రత్యర్థికులబలపాండిత్యాదులను గూడ వర్జించి యట్టివాని జయించుటఁజెప్పి నాయకుని యాత్మోష్ఠ్యమునకుఁ జెంపు సంపాదించుటయు నింపుగూర్చును.”

- ఆచార్యదండి.

శ్రీరాముఁ డెంతగా రామాయణమునఁ గీర్తితుండయినను దత్ప్రీతిర్థి యగు రావణుని కులబలపరాక్రమాదులు గూడ నట్లు పర్యాప్తముగ వర్జితములు కాకపోయినచో నా రామచంద్రుని గుఱొత్మోష్ఠ్యము లోకమున కింత యద్భుతావహముకాకపోయెడిది. ప్రఖ్యాతాంధ్రకావ్యకర్తయై యాంధ్రవాఙ్మయమునకు మహోపకృతి నల్పిన శ్రీనాథకవివర్మని యాభిజాత్య పాండిత్యాదులు పుష్కలముగా వ్యక్తములగుటకై యాయనచే నోడఁగొట్టఁబడిన డిండిమభట్టారకుని యాత్మోష్ఠ్యమునుగూడఁ గొండొక విపులముగనే వర్ణింపఁబూనుట యస్రసక్తవిషయచాలనముగాక యా కవీశ్వరుని ప్రశస్తికి మెఱుఁగులుగూర్చు నావశ్యకవిషయోన్మీలనమే ' యగునని సహృదయులు తలంతురుగదా :

డిండిమభట్టారకులు.

ఈ బిరుదాంకనామధేయముగల కవీశ్వరులు నలువురు గుర్తింపఁబడిరి. ఈ నలువురకును గర్భసంబంధము గలదు. ఏత ద్వంశులు కొన్నితరములవఱకును బండితకపులై విద్యానగరప్రభువులచే నాస్థాన కవీశ్వరులుగా సమ్మానింపఁబడిరి. రెండవ డిండిమభట్టారకుఁడు రచించిన యోగానందప్రహసన మనురూపకభేదమును బట్టియు, మూడవ డిండిమభట్టారకుఁడు రచించిన సాశ్వాభ్యుదయ మను

పంచమప్రకరణము

పదునాల్గుసర్గముల మహాకావ్యమును బట్టియు వీరివంశవృత్తాంతము కొంత గుర్తింపనగును.

‘అస్తి ఖలు గౌడేషు పరియేంద్రపురాగ్రహారనాయకమణేః సామవేద సాగర సాయాంత్రికస్య, అష్టభాషాకవితా సామాజ్ఞాభిషిక్తస్య, బల్లాళరాయకటకకవికులగర్వపర్వతపవేః, నాగణకవిగజకేసరిణః, శ్రీకవిప్రభోః పౌత్రః, పుత్రశ్రీశ్రీరాజనాథదేశికస్య, బహ్మండభాండపిచండమండలితవిజయడిండిమచండిమ్నుః, శ్రీకంఠాగమశిఖండమండనమణేః, శ్రీడిండిచుప్రభో ద్వాపిత్రః, శ్రీమదభిరామనాయకాస్తనంధయః, సభాపతి భట్టారకాచార్యభాగినేయః, సరస్వతీ ప్రసాదలబ్ధకవితాసనాథః, శ్రీమా నసుణగిరినాథః తేన కృతేన యోగానందనామ్నా ప్రహసనేన సభావియోగ మను తిష్ఠామి” -

పైవాక్యములవలన నీయోగానందప్రహసనకర్త డిండిమకవి సార్వభౌముడని బిరుదాంతనామదేయముగల యరుణగిరినాథుడను గౌడబ్రాహ్మణుడని తెలియుచున్నది. మఱియు నాతని పితామహుడు కవిప్రభుడనియు, నాతడు బల్లాళ (దోరసముద్రము) రాయాస్థాన కవీశ్వరులగర్వ మడంచినవాడనియు, నాగణ యను కవీశ్వరు నోడించినవాడనియును, - దండ్రీ రాజనాథ దేశికుడనియును - మాతామహుడు డిండిచు ప్రభుడనియు, నాతడు విజయడిండిమము గల వాడనియు, శైవవేదాంతపారంగతుడనియును - దల్లి యభిరామ నాయక యనియు - మేనమామ సభాపతి భట్టారకాచార్యుడనియు - నెఱుకపడుచున్నది. శ్రీకంఠాగమపారంగతుడై విజయడిండిమము నాజ్ఞించిన మాతామహుని యొద్దనుండియే యీయోగానందప్రహసనకర్తకు డిండిమకవిసార్వభౌమబిరుదమును, విజయడిండిమమును

శృంగారశ్రీనాథము

లభించినవి. ఈతని పితామహుడే ప్రఖ్యాతకవీశ్వరుడుగాఁ గీర్తింపఁ బడెను. తండ్రి యట్టివాఁడుగా వర్ణింపఁబడలేదు. పై రూపకమునఁ గొన్నిచోట్ల నప్పటిరాజు దేవరాయలుగాఁ దెలుపఁబడియున్నది. భరతవాక్యమున “దీప్తియు ర్దేవరాయో దధతు వసుమతీచక్ర మాచంద్రతారమ్” అని యున్నది. అనుక నీతఁడు దేవరాయ లను పేరు గల విద్యానగరప్రభు నాస్థానమున నుండినట్లు నిర్ధారింప నగును. దేవరాయ లను పేరు విద్యానగరప్రభువులలోఁ బలువురకు బొసంగు నదియే యైనను ద్వితీయ హరిహరరాయల కుమారుడగు దేవరాయల యందును, దర్వాత నాతని పౌత్రుడగు దేవరాయలయందును రూఢముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. రెండవ దేవరాయల కిమ్మడిదేవ రాయలని ప్రౌఢదేవరాయలని ప్రతాపదేవరాయలని నామాంతరములు గలవు. యోగానందప్రహసనమునఁ బేర్కొనఁబడిన దేవరాయ వీయిర్వురుదేవరాయలలో నొక్కఁడయి యుండవలెను. రెండవ దేవరాయలే కాఁదగుననుట కొక యాధారము కలదు. సంస్కృతమున నిమ్మడిదేవరాయలు రచించిన ట్లాతనిపేర మహానాటకసుధానిధి యను నొకయింపయిన కావ్యము కలదు. బాలకాండాంతమునఁ గల పద్య మిది:-

శ్లో. శ్రీమా నిమ్మడి దేవరాయన్యపతి స్వర్ణోజకల్లోలిని
కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తివిభవో విద్యజ్ఞనశ్లాఘితః ।
దీమా నాదిమకాండవస్తువిషయా న్యస్తా న్మహానాటక
శ్లోకావ్యర్థపదక్షమోజ్జ్వలతరాన్ రమ్యా నకాశీ ద్విరుః.

ఈ శ్లోకమున గల “కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తి విభవ” యనుపద మేభేదమును లేక యట్లే దిండిమభట్టారకుని చాటుపద్యమునఁగూడఁ గలదు. ఉదాహరింతును:-

శ్లో. ¹ అగ్రే దిండిమతాదనం తత ఇతో వందివజోద్దోషణం
 ద్విత్యాశ్చిత్రపటాః కియంతి విరుదప్రోతాని పద్యాని నః;
 అస్తాం తావ దిదం మహేశమకుడికోటిరకల్లోలిసి
 కల్లోంప్రతిమల్లసూక్తి విభవైర్వైష్ణాన్విజేష్ఠ్యామహే

దీనివలన నిమ్మడిదేవరాయలకాలమున దిండిమభట్టారకుఁ డుం
 దినట్లు తేలుచున్నది. మఱియు, మహానాటకసుధానిధి కూడ నాదిండిమ
 భట్టారకువీకూర్చే యగునో యని సందియము పొడముచున్నది. దేవ
 రాయలే రచించినట్లుగల రతిరత్నప్రదీపియను కామశాస్త్రముకూడ
 నిట్టిదే యగుఁగాఁబోలు! అయియుండును. అన్యకపీశ్వరరచితములై ధన
 లోభమున రాజుల పేళ్ళు బ్రచురింపఁబడిన గ్రంథములు మన తెల్గు
 దేశముననే పరశ్శతము కలవు. ఆ కుళు పెల్లడింప వేఱ గ్రంథమే
 కూర్పవలసియున్నది. ఆవిషయ మట్లుంతుము. ఈ ప్రాథదేవరాయల
 వారికాలముననే యరుణగిరినాథుఁ డనుకపీశ్వరునిచే ద్రావిడభాష
 యందుఁ గొన్నిప్రాథములగు శైవస్తోత్రగ్రంథములు రచియింపఁ

1. మాకు — ఎట్టయెదుర విజయదిండిమపుమోయింపు; ఇటునటు వంది
 జనులస్తోత్రములు; రెండు మూఁడు చిత్రపటములు (రూపప్రతిబింబ
 ములు?) మఱి కొన్ని విరుదాకితము లగు పద్యములు; గలవు. ఇవి
 యట్లుండ—పరమేశ్వరుని జటాజుటమునందుఁ దొనఁకులాడు గంగానది
 తరంగములతోఁ బ్రతిఘటింపఁ జాలు నూక్తివైభవములచేఁ బ్రత్యర్థిపండితు
 లను జయింతుము.

ఉ. ముంగల జైత్రదిండిమపుమోఁతలు; వందిజన స్తవార్పటూర్
 చెంగట; రెండు మూఁడు తన చిత్తరువుల్; విరుదాకింతంబు లిం
 కం గల, వింతకంటె శిథిలతశిరవృద్ధిదూర్మిథంగి వా
 గ్గుంగు లెసంగు మాకుఁ బ్రతిపక్షబుధౌమము నోడఁగొట్టగన్.

శృంగారశ్రీనాథము

బడినవి. ఆయరుణగిరినాథుఁ డీయోగానందప్రసహనకర్త యరుణగిరి
నాథుఁడే యగునేమో విచారింపవలసియున్నది. కొందఁ జాతఁడు
శూద్రుఁ డనుచున్నారు.

యోగానందప్రసహనము చాలవఱకు సభ్యమై మిక్కిలి
హృద్యముగా నున్నది. ఇందలి యితీవృత్తము తుంగభద్రాతీరమున
విరూపాక్షేశ్వరుని తిరునాళ్ళలో జరిగినదిగాఁ గల్పింపఁబడినది.

ఈ వర్ణింపఁబడిన యరుణగిరినాథునకు రాజనాథదేశికుఁడను
కుమారుఁడు గలఁడు. ఈతనికిని డిండిమకవిసారస్వభౌముఁడని బిరుద
నామము సంక్రమించినది. ఈతఁడే సాళ్వాభ్యుదయమును పదునాల్గు
సర్గముల మహాకావ్యమును రచియించినవాఁడు. కై. 1490 ప్రాంత
ముల విద్యావగరరాజ్యమును వశపఱచుకొని పరిపాలించిన సాళ్వ
గుండ నరసింహరాయల ప్రాభవము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఈకావ్య
మునఁ బ్రతిసర్గాంతమునను గద్యములు భేదించుచున్నవి. ఆమూలా
గ్రము పరిశీలింపఁగా నిందుఁగొన్ని చరిత్రోపయుక్తాంశములు కన్పట్టి
నవి. కవికి సంబంధించినవిమాత్రమే యిప్పుడు ప్రస్తావనములు గావునఁ
గొన్ని బిరుదములను మఱికొన్ని గద్యభాగములు సుచాహరింతును:-

“ (1 సర్గ) బిరుదకవి ప్రసిద్ధామహ (5 సర్గ) దశరూపనారా
యణ బిరుదమండన (6 సర్గ) రసికకవితాసామ్రాజ్యలక్ష్మి పతి
(8 సర్గ) నవనాటక భరతాచార్య (10 సర్గ) కవిమల్లగల్లతాడనపటు
(11 సర్గ) ప్రతిభలు కవికుంజరపంచాసన బిరుదమండన (12 సర్గ)
చేర చోళసాంధ్య ప్రభుమారాధ్య హృదయశివాభిఖ్య డిండిమ కవి
సారస్వభౌమబిరుద శోణాధినాథాత్మజ (14 సర్గ) ద్వాదశ దేశ్యవృత్తి

పారదృశ్యనోఽష్టభాషాపరమేశ్వరస్యాభినవనాటకభవభూతే యామా
ద్యతివర్తి చిత్రప్రబంధపరమేశ్వరస్యాష్టదిగ్విజయపటహీకృతవిరుద
డిండిమాదంబరస్య షడ్దర్శనషణ్ముఖస్య శైవశాస్త్రజీవాతో రఖిల వేద
సాగర సాంయాత్రికస్య డిండిమకవిసార్వభౌమ ఇతి కృతాపరవిరుద
నామ్నః శ్రీమదరుణగిరీశస్య తపఃపాకస్య డిండిమకవిరాజనాథస్య
కృతౌ శ్రీసాళువాభ్యుదయే”-

ఈతఁడు గద్యములందుఁ బ్రపితామహునిఁ దర్వాతఁ దండినిఁ
బ్రహ్మతకవీశ్వరులని వర్ణించెను గాని పితామహునిఁజేర్కొననేలేదు.
ఈతని తండ్రియగు నరుణగిరినాథుఁడును దన ప్రహసనమునఁ బితృ
నామస్మరణము మాత్రమే కావించెను గాని యాతఁడు విద్వాంసుఁడని
వర్ణింపలేదు. తన తండ్రియగు రెండవ డిండిమభట్టారకుని పాండిత్య
ప్రభావము నీతఁడు గద్యములందు మిక్కిలిగాఁగిరించెను తత్తద్వి
షయములను దెలుఁగున వివరించుట చర్చితచర్చణ మగునని వదలె
దను. చేరచోళపాండ్యదేశములం దాతఁడు ప్రథమారాధ్యుఁడఁట!
అష్టభాషాపరమేశ్వరుఁడఁట! అష్టదిగ్విజయపటహమగువిరుదడిండిమా
దంబరము గలవాఁడఁట! సాశ్వాభ్యుదయమును రచియించిన యీ
మూఁడవడిండిమభట్టారకునికుమారుఁ డరుణగిరినాథుఁడు. ఈతనికిఁ
గుమారడిండిముఁడని బిరుదు. వీరభద్రవిజయమను పేరుగల డిమము
నీతఁడు రచించినాడు. దానినుండి కవిచరిత్ర ప్రసక్తమగు గ్రంథభా
గము నించుక యుదాహరించుచున్నాఁడను :

“సూత్ర - శ్రీనివాసః : సంతి ఖలు సంతతశివలింగరాధన
వర్జితో, గంగాతటాలంకార గౌడదేశచూడాపీడపరేంద్రాగ్రహారనాయక
సుజయః, శైవాగమజీవాతపః, చేరచోళ పాండ్యశిష్యకులసత్కృత

శృంగారశ్రీనాథము

మహిమాన, స్వామవేదసీమానః, శ్రౌతాచారపూతాత్మానః, పవిత్రతర
గౌతమ గోత్రజన్మానో, ద్విజన్మానః ... తదన్వవాయార్జవ
పూర్ణచంద్రస్య నాగణకవిగజకేసరిణః సరసకవితాసామాన్యానుభోగ
సార్వభౌమస్య కవిప్రభోః సృతరాజస్య పౌత్రిః, పరమమా
హేశ్వరస్య పవిత్రతరచరిత్రస్య శివతత్త్వజ్ఞానశీలస్య శ్రీమతో
రాజనాథస్య పురాతనపుణ్యపరిణామ స్మృతః దిభూతపూర్వ చతు
ర్విధ కవితా స్వర్లోక సరిష్కల్లోలమాలా ..... రీషచండతర
కాహల ఘంటాడిండిమవీరచిత బిరుదఘోషణో డిండిమ కవిసార్వ
భౌమాపరనామా శ్రీమా నరుణగిరినాథోనామః —

నటీ - (ఖ) యో బిరుదకవి ప్రపితామహ ఇతి ఫణితః—

సూత్ర-

శ్లో. తతోఽజని బుధోతమా తదుపమానవా గైర్విఖరీ
యశోభి రుపశోభితో యమకచిత్రవృత్త్యా కవిః
ప్రచండజయడిండిమః ప్రతినినప్రబంధ కియా
చమత్కృతసమగ్రభీ స్పృఖలు రాజనాథః కృతీ!

నటీ - యం దశరూప నారాయణాపరనామానం భణంతి.

సూత్ర - తస్య ఖల్లు దుర్గాదేవీ సహచరస్య చతుర్విధ కవితా
చాతుర్యస్య సూనునా కుమారడిండిమకవినా అరుణగిరినాథేన ప్రణీతో
వీరభద్రవిజయాభిధానో డిమప్రబంధోఽస్మాకం హస్తే నివేశితోఽ
భివీతపూర్వశ్చ.''

గ్రంథాంతగద్యము:-

“బిరుదకవి పితామహస్య బిరుదడిండిమవ్యాజ సంతాదీతవిమల
కవిగండమండలస్య డిండిమకవిసార్వభౌమస్య శ్రీమతోఽరుణగిరి
నాథస్య పౌత్రేణ విచిత్రతర చిత్రయమకకావ్యధూర్వహస్య అప్రతి
రూప బహురూపక సృష్టికౌశలపరమేష్ఠినః పరమమాహేశ్వరస్య చతు
ర్విధకవితాచాతుర్యదుర్యస్య రాజనాథాచార్యస్య పుత్రేణ పవిత్రతర
గౌతమగోత్రేణ గంగాతటాలంకార గౌడదేశాలంకార రత్నాపీఠపై
రంద్రగ్రహారమాళిమణినా దుర్గాదేవీస్తనంధయేన షడ్వాషాసార్వభౌ
మేన కుమారడిండిమకవినా అరుణగిరినా థేన ప్రణితే-”

ఈ యువాహృతగ్రంథభాగ మింతకుముందు గుర్తింపబడిన విషయ
ములను గొన్నింటిని స్థిరపఱచుటకాక మఱికొన్ని విశేషములగుండ
నెఱిగించుచున్నది. యోగానందప్రహసనకర్తయగు సరుణగిరినాథుని
మాతామహాడు ‘కవిప్రభు’ వని యీవఱకు గుర్తించితిమి. అతని
పేరు సృష్టరాజు (నటరాజు) అని యిది తెల్పుచున్నది. ఆయరుణ
గిరినాథుని తండ్రి యంతగా బండితుడు కాదనుట నిదియు నెఱి
గించుచునేయున్నది. ఈ రెండవ యరుణగిరినాథుడు (కుమార
డిండిముడు) వీరనరసింహరాయల కాలమందును శ్రీకృష్ణదేవరాయల
వారి కాలమందును నున్నవాడగును. ఈతని తండ్రి రాజనాథుడు.
సాళ్యగుండ నరసింహరాయలకాలమందున్నవాడుగదా! వీరనరసింహ
రాయల కాలమందు డిండిమకవి కలదని కుమారధూర్జటికవి రచి
యించిన కృష్ణరాయవిజయమను ప్రబంధము తెల్పుచున్నది. విద్యా
నగర నిర్మాణాది చరిత్రము తెలుపుచున్న వీరనరసింహరాయడుకొరగా

మ. రమణీయాభరణంగిణీముముమారానార్థగంభీరవా
 క్కమజఃరూనిలదూతదుష్కవిమహాగర్వాద్రసంఘండు డి
 గ్రమణీమౌక్తికహాః బంధురయశోరాజద్గణాధ్యుండు డిం
 డిమపుంభాపసరస్వతీండుఁ డనియెన్ తీవిన్ బ్రకాశించుచున్.

మ. అని యాడిందిమసార్వభౌమకవి ప్రఖ్యాతంబుగాఁ దత్పురా
 తనవృత్తాంతము నెల్లఁ దెల్పినఁ జమత్కారంబు వీక్షించి యా
 జననాథాగ్రజియున్ సభావతులు నుల్పహంబునంబొంది కాం
 చనభూషాడు లొనంగి రెంతయు దయాసంరంభభారేయులై.

ఈ నాల్గవడిందిమభట్టారకుని కుమారుడు రాజనాథుడు. ఈతఁ
 డచ్యుతదేవరాయల యాస్థానమునఁ గవీశ్వరుడుగా నుండెను.
 అచ్యుతరాయాభ్యుదయ మను పేరఁ బొందెండు సర్గముల కావ్యము
 నీతఁ డాతనిప్రకృతి విష్ణు ర్జించుచు రచించెను. అచ్యుతదేవరాయలకాలము
 నను శ్రీరంగరాయలకాలమునను సభాపతిభట్టారకుఁడను కవీశ్వరుడు
 శాసనాచార్యుడుగా నున్నాడు. అతఁ డీడిందిమభట్టారకుల మార్పివంశ
 మునజనించినవాఁడయియుండును మొదటియరుణగిరినాథునిమేనమామ
 సభాపతి భట్టారకుడుగాన యీసభాపతి భట్టారకుఁ డాతనిప్రపౌత్రుఁడో
 ప్రప్రపౌత్రుఁడో కావచ్చును. అరుణగిరినాథకృతులు పంచకావ్య
 వ్యాఖ్యలున్నవి. మఱియుసౌందర్యలహరీవ్యాఖ్యసత్యభామాపరిణయనాట
 కము మొదలగు గ్రంథము లనేకము డిందిమ బంధుసంతతివారు
 రచించినవి కలవు. వీరికి శైవమతము దధినివేశము మెండు. కవిత్వ
 దర్పము హెచ్చు. వైదికారచాసంపత్తి శ్రౌతికర్మానుష్ఠాసనిష్ఠయుఁ
 గల్గి రాజపుజ్యులై యాగ్రహారికులై వీరు దిగంతముల విజయ
 డిందిమము మ్రోగించుచు నఖండప్రతిష్ఠ నార్జించినవారయి యుండిరి.

వయనిజెప్పఁబడిన దిండిమథట్టారికుల పంశవృత్తాంతాదికమును దెలుపు గ్రంథమొకటి విభాగరత్నమాలయని కలదు. అది దిండిమపంశులు రచించినదే. దానిసారము నిక్కడఁ జెప్పుచున్నాడను :-

చోళరాజు గంగాయాత్రచేసి విశ్వేశ్వరుని దర్శించి కాంచీ మండలమున శివాలయములను నిర్మింపఁగోరి గంగాతీర వాసులయిన బ్రాహ్మణుల నెనిమిదికుటుంబములవారిని బిలుచుకొనివచ్చెను. వ్రాసాదవల్లభయజ్ఞు, భాస్కరకవి, రాజనాథకవి, సుబ్రహ్మణ్యకవి, జటాధరేశయజ్ఞు, నీలకంఠకవి, సోమనాథదీక్షితుఁడు, మల్లిఖార్జునభట్టు నని వారిపేళ్ళు. తుండీరమండలమునఁ దర్పిగిరికిఁ బడుమట నాచోళరాజుచే నీయఁబడిన యగ్రహారమున వారు వసించిరి. ఆయగ్రహారమునకు రాజనాథపురమని పేరిడిరి. అందు రాజనాథుఁడను శివునిఁ బ్రతిష్ఠించిరి. నాల్గయిదుతరములు కడచినవి. వ్రాసాదవల్లభయజ్ఞుకు సభాపతియను కొడుకు కల్గెను. పాండ్యచేరచోళ రాజు లాతనికి శిష్యులయిరి. అతఁడు ధక్కావాద్యాదినమ్మానములఁ బడనెను. అతని మునిమనుమఁడు భాస్కరార్కుఁడు. ఈతడు ప్రసన్నకావ్యకర్త. ఈతనిపంశమున త్యాగరాజు జనించెను. ఈతఁడు కామకోటిపీఠమున విద్యాజయస్తంభమును నెలకొల్పెను. త్యాగరాజునకు స్వయంభూయజ్ఞు, గురుస్వామిబుధుఁడు ననువారు జనించిరి. ఇట్లే తక్కినయేఁగురి పంశంబులను బ్రఖ్యాత విద్వాంసులు జనించిరి. పంపకములలో పీఠేకవింశతికులములవారయిరి. అందు స్వయంభువునకుసభాపతియని కుమారుఁడును, గురుస్వామిబుధునకు సఖిరామాంబికయని కూఁతురును, శ్రోమనాథుఁడను కుమారుఁడును జనియించిరి. ఆ యఖిరామాంబికను గౌతముఁడగు రాజనాథుఁడు పెండ్లాడెను. అన్వర్థనామధేయయగు నాయఖిరామాంబిక

పుష్పవతికాకముందేపదుమూడవయేట సరుణగిరినాథుడనిఁ కుమారునిఁ గనెను. అప్పటికిఁ గలి నాల్గువేలనాల్గువందలు కడచెను. రాజనాథుఁడు కుమారున కుపనయనముకాకముందే శివలోకమునకరిగెను. అఖిరామాంబికయుఁ గుమార్తెనిఁ దన సోదరుఁడగు సోమనాథమఘి కప్పగించి భర్త ననుగమించెను. సోమనాథమఘియు మేనల్లుఁడగు నణరుగిరినాథునిఁ దనపుత్తుల కంటె నెక్కువ గారాజముతోఁ బోషించుచుండెను. అరుణగిరినాథుఁడు పదమూడేండ్లకే వేదాధ్యయనము చేసెను. మేనమామభార్య కకారణ క్రోధము జనించెను. అది మేనమామ యెఱుంగఁడు. బాధపడఁజాలక యరుణగిరినాథుఁ డిల్లువిడిచి నవగ్రామము (పుత్తూరు) చేరి యక్కడ నొక్కశివాలయమున శివు నారాధించుచుఁ బడియుండెను. సోమనాథయజ్ఞ మేనల్లునిఁ గానక యాళ్ళు నాళ్లు వెదకి వేసారెను మూడవనాటియుదయమున నదీతటమున నాబాలుఁడు తమ్మయుమ్మిచే నెఱ్ఱవాణిన పెదవితోఁ గానవచ్చెను. సోమనాథయజ్ఞ యాబాలునిఁ గొంగిలించుకొని “నాయనా! ఇదియే” మని యడిగెను. “నవగ్రామమున కూరకవచ్చి బడలికచే నీశ్వరాలయమున నిద్రించితిని అర్ధేందు శేఖరుఁడు ప్రత్యక్షమై నన్ను మేల్కొల్పి నిద్రాస్వభావముచేఁ దెఱపిగానున్న నానోరఁ దమ్మ నుమివెను. కావున నా నోరెఱ్ఱవాఁడను. కడిగికొనుట కిక్కడికి వచ్చితిని.” అని చెప్పెను. ఆతఁ డప్పుడు శివునిమీద ననేకస్తోత్రములు రచించెను. క్రొత్తగా నభిషిక్తుఁడయిన ప్రౌఢదేవరాయల నాతఁడు కవిత్వశక్తి చేతను, వివాదచాతుర్యముచేతను మెచ్చించెను. ప్రౌఢదేవరాయఁడు నీతఁడును మిత్రులయి తుల్యాంబరభరణులయి యేకమవస్కులయి వర్తిలిరి. యజ్ఞాంబిక యను కన్యను వివాహమై యాతఁ డనేక యజ్ఞములఁ జేసెను. తల్పగ్రామమునకు దక్షిణముగా నొడుంబరపుర

మునకుఁ దూర్పుగా నవగ్రామమునకు వాయవ్యముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయ లొక యారామము నిర్మించెను. తూర్పుపడుమఱలకు క్రోసును, ఉత్తర దక్షిణముల కరక్రకోసును నది వ్యాపించి యనేక ఫలపుష్పములతో నాగవల్లీక్షుఖండాదులతోఁ బెంపొందుచుండెను. రాజాతోటకు నీలగిరి యని పేరుగల కోమటి నధికారినిగా నియోగించెను. ఈ యుద్యాన మును జూచి రాణీయగు రుక్మిణి ప్రమదోద్యానముగాఁ గైకొనెను. ఉద్యానజీవియగు నానీలాద్రి చనికుఁడయి గర్వితుఁడయ్యెను. అరుణగిరి నాథునిపను లాతోటలోని మేత కలవాటుపడియుండెను. నీలగిరి దానిని నిషేధించుచుండెను. ఒకనాఁ డాతఁడు “రేపటినుండి తోటకు వచ్చె నేని పసులను గట్టిపెట్టెద” ననియు, “వాని విడిపింప దక్షిణాధీశుఁ డగు దేవరాయలయనుజ్ఞ పొందవలసివడే” యనియు గద్దించి పలికెను. మర్నాడును బతువు లరిగెను. నీలగిరి యాపసులఁ గట్టివై చెను. పాలకు విడువఁడయ్యెను. అరుణగిరినాథుఁడు రాజున కది వివేదించి యిట్లు కోరెను: “నీ తోట పట్టును నాకగ్రహారముగా నొనఁగుము. అటు కాదేని నన్ను నన్యరాష్ట్రముకుఁబంపిగా నెఱుంగుము.” రాజుజ్ఞనెను : “అది ప్రమదావనమగుటచే నీయఁబడదు. ఇతరత్ర యొనఁగుదును.” కోపించి కవీశ్వరుఁడు ధీల్లపట్టణమున కరిగెను. ధీల్లసురత్రాణుని దర్శనము దుర్లభమని యెఱిఁగి కోట వాకిట నొకశ్లోకార్థమును వ్రాసెను. “సురత్రాణా! నీ రాణీచెంత నిద్రింప నరుదెంచితిని.” అని దాని యర్థము. అసూయాశువులగు తత్కృత్యవంధితులు సురత్రాణున కెఱిఁ గించిరి. అతఁ డాగ్రహభరితుఁ డయ్యెను. అతనికూతురు లవంగి వారించెను. “అర్థియు విద్వాంసుఁడు నగువాఁ డెవఁ డీట్లు రచించును? అర్థ మేదో వేఱువిధముగా నుండును. అకవీశ్వరునిఁ బిలిపించి విచారింపు” డనెను. సురత్రాణుఁడు పిలిపించి విచారించెను. ఆలంకారిక

సమృతముగా నుత్తరార్థమును బూరించి చదివెను: “సీదాటివలని భయమున నన్యదేశము లందు నిద్రలేకపోగా సీరాణిచెంత నిద్రింపవచ్చితిని.” రాణియనగా నిక్కడఁ బరిపాలితదేశము. ఆనపాయఁ దనుకవిమల్లఁడు పాదమున జయనూపురమును ధరించి డిండిమవాద్యముతో రాజసన్నిధిఁ బూజితుఁడుగా నుండెను. ఆతఁ డీతని గర్వించెను ఇరువరకు వివాదమేర్పడెను. ఇర్వదిమూఁడు చినములు వాదించిరి. సర్వవాక్త్రములందు విచారము జరిగెను. గర్వితుఁడగు నాకవిమల్లఁడు నిగ్రహింపఁబడెను. ఆతని బిరుదుల నరుణగిరినాథుని కిప్పించి మణిరంజితమయిన సువర్ణాననమున సబిషిక్తునిజేసి “విద్యాడిండిమ శోణశైలరవి” యని యాసురత్రాణుఁ డరుణగిరినాథునిఁ బేర్కొనెను. మణికొన్ని విద్య త్వ కపిత్యపరీక్షలు జరిగెను. సురత్రాణుఁడు కరము పంతోషించెను. “ప్రాచీభాగే సరాగే” యనుశ్లోక మప్పు డాతఁడు రచించినది. ఆయరుణగిరినాథుఁడు డిండిమకవిసార్వభౌముఁడని పేరు వహించి రామపాంకితముగు కావ్యమును, డిమమును రూపకమును రచించి యక్కడ ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఆసురత్రాణునికడనుండి యాజ్ఞాపత్రమును గొనివచ్చి ప్రౌఢదేవునకుఁ జూపెను. తాను తొలుత కోరిన ప్రమదాపహూమిని బ్రౌఢదేవుఁ డగ్రహరముగా నొసఁగెను ఆయగ్రహరవిభాగాదిక మావలఁ చెప్పఁబడినది. ఈ విభాగరత్నమాల డిండిమ వంశ్యులగు నీటివలివారిచే రచింపఁబడినట్లున్నది. దీనిలో సత్యమెంతో! ఆసత్యమెంతో! ఇంతకంటె మన కప్పటివారి గ్రంథములే యెక్కువప్రమాణము. జగన్నాథపండితరాయలకు సంబద్ధముగా ‘లవంగి’కథ వాడుకగా నున్నది. ఈ విషయమింక విడిచెదను

మీఁద వర్ణింపఁబడిన డిండిమభట్టారకులలో మన శ్రీనాథకవీశ్వరునకుఁ బ్రత్యర్థియగునాతఁ డేతఁడో కనుఁగొన వలసియున్నది.

కవిత్వార్థకసింహ సర్వతంత్రస్వతంత్రాదివిరుదమండనుడై
విశిష్టాద్వైతమతమును బెంపొందించిన వేదాంతదేశికులకును దిండిమ
భట్టారకునకును మహావివాదము జరిగినట్లు దక్షిణదేశమున నొకయై
తిహ్యము పండితపరంపరాగతముగాఁ జెప్పకొనఁబడుచున్నది.

వేదాంతదేశికులకును, దిండిమభట్టారకునకును శ్రీరంగపుర
మున వివాదము పొసంగెననియు నప్పుడు వారిరువురును బరస్పరము
సమన్యం నొనఁగికొని పూరింపఁజొచ్చిరనియు నందు చేశికులు “కళింద
నందినీతలే ననంద నందనందనః” అని నిరోధ్యసమన్య వాసం
గఁగా నందలిమర్మమును గుర్తింపక భట్టారకుడు సోప్త్యముగానే
పూరించుటచేఁ బరాభూతుడయ్యెననియు దాక్షిణాత్యపండితులు చెప్పు
చున్నారు.

అవివాదముననే దిండిమభట్టారకుడు:-

శ్లో. 1 “ప్రాజ్ఞానా మేవ రాజ్ఞాం సదసి న వహతే వాచ మల్పేకరేషాం
క్షుద్రే ష్వాక్షేపవృద్ధాం యది చ స సహతే దిండిమ సార్వభౌమః
కాంకుర్వ ద్యేకకుక్షింభరిషు భయభరత్రాంత భోగింద్రసుభూ
త్రూణభంకి కి మంభః ఫణిషు పతగరాట్నంబ్రవి బంధ్రమితి ”

అనియును, - వేదాంతదేశికులు -

1. దిండిమసార్వభౌముడు ప్రాజ్ఞలే యగు భూపాలరసభంజయం దల్పే
కరుల వాక్కుంను సహింపడు. కాని, క్షుద్రులువేయు నాక్షేపముద్ర కూర
కుండును. లెక్కింపడు. నెఱద్రాచులకు భయాతిరేకముచే గర్భస్రావము గలు
గఁజేయు గరుడఁడు, బెకబెకలాడు చిలుగప్పంతోఁ బొట్టనించుకొనుచుండు
బుడదపాముపై కాటోపముతోఁ బోవఁడు. ఇది

కృంగారశ్రీనాథము

శ్లో 1 బాహ్యై ర్బాహ్యదంబరై ర్బాహ్యమతు
సమ్యక్ప్రిత్యాఽభ్యంతరం శోధయంతు
నిర్దేశాకో నీరసత్యేన కో నా
డిండిరాణాం డిండిమానాం చ భేదః.

అనియును బరస్పరము విందించుకొనిరఁట! రసార్థవ సుధా
తరకర్త యనఁబరగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు వైష్ణవ మతాభిని
విప్రుడై తనయాస్థానమునుండి కొన్ని పుతరహస్యములను దెలిసికొని
వచ్చుటకు వైష్ణవులను గొందఱు దేశికుల యొద్ద కనిపెననియు దేశికు
లను రహస్యసందేశ, తత్త్వసందేశ, సుభాషితనీవ్యాదిగ్రంథముల రచి
యించి సింగభూపాలుని కొఱ కనిపెననియు నొకయైతిహ్యము కలదు.
దేశికుల తత్త్వసందేశోపసంహారమున—

శ్లో. త్రివిధదిదచిదేశకలక్షతంబ్రే
యతివతియామున భాషితే నియోక్తుః
ఇద మితి నిగమాంతదేశికేవ
ప్రతివమడిశ్యత మాధవాత్మజన్య.

అనియున్నది. ఈమాధవాత్మజుడే సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుఁడని
తర్వాతి వైష్ణవగ్రంథములు వాకొనుచున్నవి.

---

1. ఓప్రాజ్ఞలారా! వయిపయిఃర్థా (అక్షరములు—రంగు దంబరములతో
మోసపోవకుఁడు. తిన్నగా భేదించి (పదచ్ఛేదముచేసి —చీల్చి) అంతరమును
శోధింపుఁడు. నీరసత్యముచే (నిర్ + రసత్వము, నీర+వత్త్వము) డిండిర
ములకును డిండిము కును భేదముగలదా!

శ్లో. వ్యాఖ్యాక్రచ్చతకోపముఖ్యవచసాం సర్వజ్ఞసింహాయ స
ద్రాజేత త్వహితాత్మకాని రచయన్ మాతాని యః ప్రాహిణోత్.

— ఆచార్యద్వాత్రింశత్.

శ్లో. తతశ్చ సర్వజ్ఞస్మసింహభూష,
ప్రాగేవ రామానుజదర్శనస్థః
తీవ్రాం ముముక్షా మధిగత్య తస్మి
స్థురౌ భరన్యాస మపేక్షతే స్మ.
శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యాః అపి తత్సృయుక్తాః
ప్రణమ్య భూయః పదపద్మయుగ్మమ్,
ముముక్షు మేనం గురుసార్యభౌమే
సమర్చయామాసు రనన్యరక్షమ్
సోఽయం మహాకారుణికాగ్రగణ్యో
నిజాంతరంగై ర్వివివేదిత్యాః
అంగీచకార స్యయమేవ రక్షా
భరం ముముక్షుప్రవరస్య తస్య!

— నిగమాంతదేశిక సచ్చరిత్రరత్నావళి.

ఇంక ననేక గ్రంథములందుఁ గలదు. రసార్థవసుధాకర కర్త
యనఁబరగు సింగభూపతి కై 9. 1390 ప్రాంతకాలమున నున్నాఁడు.
దేశికులు 1270 మొదలు 1370 వఱకుఁ గలరని గురుపరంపరా ప్రభా
వమందలి యీ శ్లోకముతెలుపుచున్నది:

శ్లో. శ్రీధీమోగ్యే శతే శుక్ల ఉదభూ ద్వేంకదేశ్వరః
లక్ష్మప్రాచే శతే ప్రాయా త్సమ్యేన పరమం పదమ్.

వీరిని సమకాలమువారినిగా సంఘటించుట కిష్టకల్పన మగు
చున్నది. మన శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని దర్శించె
ననునది యెల్లరకును వెల్లడిగాఁ దెలిసినవిషయము. సామాన్యదృష్టితోఁ
బరిశీలింపఁగా నీయైతిహ్యములనుబట్టి దిండిమఠట్టారకుఁడును దేశికు

శృంగారశ్రీనాథము

లును సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడును శ్రీనాథుడును సమకాలమువారని గోచరించును. వేదాంతదేశికులు మృతినెందినతర్వాతఁ బదునైదు సంవత్సరములకుఁ గాని మన శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు జరింపలేదు. నలు బదిసంవత్సరములకుఁ బైవదిన వయస్సుననే శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు డిండిమభట్టారకునితో వివదించినట్లు నిర్ధారణ మేర్పడుచున్నది. కావున దేశికులతో వివదించిన డిండిమభట్టారకుడే శ్రీనాథనిప్రత్యర్థి యగు ననుట సంగతముగాదు. మఱియు డిండిమభట్టారకుని జయించిన తర్వాతనే శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు దేశికుల సమకాలమువాఁడగుననుట యత్సంతాసంభాష్య మగును.

శ్రీకంఠాగమశిఖండమండనమణియై విజయడిండిమముఁ దొలుత నార్జించిన డిండిమప్రభుఁడును (యోగానందప్రహసనకర్తమాతా మహాఁడు) వేదాంతదేశికులును సమకాలమువారగుదురు. కావున దేశికునిప్రత్యర్థి ప్రథమడిండిమప్రభుఁడని నిర్ధారింపఁదగును. శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థి ప్రౌఢదేవరాయలకాలమునఁ గల యోగానందప్రహసనకర్త ద్వితీయ డిండిమభట్టారకుఁ డగును. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢదేవరాయల యాస్థానముననే కనకాభిషేకాదిసత్కారమును గాంచినట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది.

ఇంక - సర్వజ్ఞసింగభూపాలు రిద్దరని వెల్గొంటివారి వంశ చరిత్రములు తెల్పుచున్నవి. రసార్ణవసుధాకరకర్త యనఁ బరగునా తఁడు తద్వంశమున నేడవతరమువాఁడట! అతఁడు దేశికునికాలము వాఁడు. శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతి పదవతరమువాఁడట! శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరకర్తనాఁబరగు సింగభూపతి కాఁడనుట విస్మయకరము. రసార్ణవసుధాకర

కారునకు సర్వజ్ఞునిరుదము లేదని నేను నిర్ణయించుచున్నాను. ఈవిషయమునఁగల ప్రబలికారణములు ప్రకరణాంతరమున వివరింపఁబడును. రసార్థవసుధాకరమున సింగభూపాలుఁ డనపోతాత్మజుఁడని కలదు. దేశికుని తత్త్వసందేశోపసంహారశ్లోకమునమాధవాత్మజుఁ డనికలదు. ఇదియెట్లో! దేశికులగ్రంథమందు స్పష్టముగా మాధవాత్మజుఁ డనియుండఁగా దానికి విరుద్ధముగాఁ దర్వాతివారు సర్వజ్ఞసింగభూపతియని వ్రాయువ్రాతలు విశ్వసింపఁ దగినవికావు. దేశికులు సర్వజ్ఞసింగభూపతిపేరు చెప్పలేదు. మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్న సింగభూపతులు మాధవాత్మజులుగారు. ఆవంశమున మాధవుఁ (మాదానే) డున్నాఁడు ఆతఁడు రసార్థవసుధాకరకారుని పిన్నతండ్రి. తత్పుత్త్రినికి దేశికుల వారు గ్రంథముల సంపియుందురు. సింగభూపాలుర విషయమును ప్రకరణాంతరమున వివరించి తెల్పెదను.

అచ్చదిగ్విజయ పటహీకృతవిరుదడిండిమాడంబరులును, గంసార్వభౌములును నగు ద్వితీయ తృతీయ డిండిమభట్టారకులు కర్ణాటాధీశ్వరుల యాస్థానకవీశ్వరుని కనుఁగొంటిమి. ద్వితీయడిండిమభట్టారకుఁడు క్రై. 1446 వఱకుఁ గల్గు ప్రార్థదేవరాయలయొద్దను, దృతీయ డిండిమభట్టారకుఁడు క్రై. 1490 ప్రాంతములఁగల్గు సాశ్వగుండనరసింహరాయలయొద్దను, గలరని తెలిసికొంటిమి. వేదాంతదేశికులప్రత్యర్థి ప్రథమడిండిమప్రభుఁడనియు, శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థి ద్వితీయ డిండిమకవిసార్వభౌముఁ డనియుఁ దేల్చితిమి. ఇంక శ్రీనాథడిండిమభట్టారకుల వివాద మెక్కడ నేవిధముగాఁ బొసంగెనో కనుఁగొనవలసియున్నది.

శృంగారశ్రీనాథము

శ్రీనాథుడు కర్ణాటప్రభునాస్థానమున కరిగినట్టు కొన్నియైతిహ్యములే కాక చాటుపద్యములును జాటుచున్నవి. కర్ణాటాదీశ్వరుడగు ప్రౌఢదేవరాయని దర్శింపఁగాఁ గొండపీటి నుండి శ్రీనాథుడు విద్యానగరమున కరిగెను. రాజదర్శనమునకుఁ బూర్వము తదాస్థాన విద్వాంసులను దర్శించి వారిమెప్పును దోడ్పాటును సంపాదించుకొనవలయునుగదా ! ప్రౌఢదేవరాయని యాస్థానమున విద్వాంసులుగా నున్న ముమ్మకవి దిండిమభట్టు మొదలగువారిని దర్శించెను. అప్పుడే శ్రీనాథునకు దిండిమునకు బెడసిపట్టున్నది. ముమ్మకవిని గూర్చి శ్రీనాథుఁ డార్జవముదోపఁగాఁ జెప్పినపద్య మిది :

సీ. పంపావిరూపాక్ష హుజుటాజుటికా
రగ్వధప్రసవసౌరభ్యములకు
తుంగభద్రాసమత్తుంగపీఠిపటా
గంభీర ఘమఘమారంభములకు
కళసాపుర ప్రాంత కదళీవనాంతర
ద్రాక్షాంతాఫల స్తలికములకు
కర్ణాటకామివీ కర్ణహరికరత్న
తాటంకయుగ రాశధశ్యములకు

గీ విర్నిబంధనిబంధమై నెనయు కవిత
తెలుగునను సంస్కృతంబునఁ బలుకనేర్తు
ప్రౌఢదేవేంద్రరాయ కూపాలవరుని
సమ్మఖంబున దయఁజూడు ముమ్మసుకవి!

కొండపీటి వర్ణన సీసపద్యము శ్రీనాథుఁ డీసమయమునఁ జెప్పినదిగా నుండఁదగును. ముమ్మకవి యడిగెను: “అయ్యా! మీరు

రెడ్డిరాజుల యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నుంటిరి గదా ! మీ బిరుదు లేమి? తెలుపరైతిరే” యని. శ్రీనాథుఁ డిట్లనెను:

“చ. తరువున గాండివం బిడఁడె ధర్మజనానఁ గిరీటి, యేను వా
కృరసిజనేత్రయానతి విచారముచొప్పున గర్వహీనతన్
మరలి తెనుంగుభూమి కనమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై
బిరుదులు నారివాగుకడఁ జెట్టిరి సత్కవిసార్వభౌముఁడఁ.”

ఈ పద్యమునర్థము మిక్కిలి లోఁతయినది. “సత్కవిసార్వభౌముఁడన్” అనుట యష్టదిగ్విజయ పటహీకృత బిరుదడిండిమాదం బిరుఁడును గవిసార్వభౌముఁడును నయి యక్కడ నున్న డిండిమ భట్టారకువకును దుస్సహమయ్యెను. స్పర్థ యేర్పడెను. డిండిముని పలుకుబడిచేతనో యేమో రాజదర్శనము వెంటనే శ్రీనాథునకుఁ గలుగ లేదు. దేశమర్యాదనుబట్టి తలకుఁ గుల్లాయును, మేని కంగరకాయును చాల్చుట మొదలగు ననభ్యస్తవిషయము లక్కడ శ్రీనాథునకుఁ దట స్థించెను. అదేశమువిధము తనకు సరిపడకుండెను. కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మికి వేఁడికోలుగా నాతఁ డప్పు డీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పెను :

“ కుల్లాయంచితఁ గోఁతసుద్ధితి, మహాకూర్చాసముఁ డొడ్డిరిఁ
వెల్లలిఁ దివిష్టముఁ మెనవితిన్ విశ్వస్త వర్ధింపఁగాఁ
జల్లా యఁజలిఁ ద్రావితిన్ రుదులు దోసంబుండుఁ బోనాడితిన్
దల్లి! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా? నేను శ్రీనాథుఁడఁ.”

“అమ్మా! నాకుఁ బెందలకడ రాజదర్శనాదికము సమకూర్చి న్నదేశమున కరుగ నెరివిమ్మా” యని యిట్లు వేఁడికొనెను.

శృంగారశ్రీనాథము

దర్శనము లభింపకపోగాఁ బ్రౌఢదేవరాయనికడనేదో యసం
దర్శముగా శ్రీనాథునిఁగూర్చి ప్రసంగము జరిగెను. శ్రీనాథున కది
తెలియవచ్చెను. ఈక్రిందిపద్యముచెప్పి ప్రౌఢదేవరాయల కనిపెను:

పీ.   దంబు సూపి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు
          కవిమీఁదఁ గాని నాకవచమేయ
          శుష్కయోగంబుల దొరకొని చెప్పెడు
          కవిశిరస్సునఁ గాని కాలువాఁప
          సంగీత సాహిత్య నరనవిద్యల నేర్పు
          కవుల టొమ్ములు గాని కాల్చిపిడువ
          చనివి చెప్పఁగనేర్చి సభయందు విలసిల్లు
          కవినోరు గాని ప్రక్కలుగఁ దన్న

దంబ కవులకు బలువైన యింటిమగఁడఁ
గవులవాడఁబు ఎవవేడ్కఁ గల్గెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని
అక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయశీలింద్ర!

తరువాత రాయలు సభ కూర్చించెను. రాయలసన్నిధిని శ్రీనాథు
నకును డిండిమభట్టారకునకున్ను వైరమువర్ధిలెను. కవిశావిషయమన
వారిరువురు విజిగీషువులై వివదించిరి. డిండిమభట్టారకునకున్న కవిసార్వ
భౌమబిరుదమును శ్రీనాథుఁడుకూడఁ దాల్చుటచేతవివాద మేర్పడినదను
టకు “బిరుదులునారివాగుకడఁబెట్టిరి సత్కవిసార్వభౌముఁడను” అని
శ్రీనాథుఁడుజెప్పికొన్నపద్యమును శ్రీనాథుని బావముఱఁచి దగ్గుబల్లి దు
గ్గిన్నచెప్పిన: “కవిసార్వభౌముఁడై కర్నాటవిభుచేతఁ గనకరత్నాభిషేక
ములు గొవిన” యనుపద్యచరణము కూడ సాధకములు. వివాదవిషయ

విశేషములు తెలియరావు గాని యది యుద్భుటముగా జరిగినట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. ప్రౌఢరాయ లప్పుడు బాలను, యువతిని, బ్రౌఢను, లోలను గూర్చి నాలుగుపద్యములు చెప్పఁగోరఁగా శ్రీనాథుడు చెప్పెనట! అందొకటిమాత్రము చాటుపద్యమణి మంజరి రెండవభాగమునఁ జేర్చితిని : కర్ణాటకజ్ఞానాథేంద్రునభజా గవిత్వవిజయోత్సాహంబు గైకొన్న మా శ్రీనాథున్''అని రాధా మాధవకవి చెప్పినాడు కాన యా వివాదము కవిత్వవిషయమున జరిగినదని యేర్పడుచున్నది. శ్రీనాథునిది యీ క్రిందిపద్యము :-

సీ. దీనార టంకాలఁ దీర్గమాడించితి
దక్షిణాదీశముత్యాలకాల
పగులఁగొట్టించి తుద్భుటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు గంచుధక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్యభౌమబిరుదు
పలుకుఁదోడై శాండ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథవందర్యమునకు
నెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద
రావుపింగమహిపాలు ధీవిగాలు
నిండుకొలుపున నెంకొనియుండి నీవు
సరససద్గుణనికురుంబ! శారదాంబ!

గౌడడిండిమభట్టునకుఁ గంచుధక్క కలదని యీవఱకే మన మెఱుఁగుదుము. అతఁడు వాదకుశలుఁడు, పాండిత్య దర్పము కల వాఁడు నపి కూడా నెఱుఁగుదుము. శ్రీనాథుఁడు మాత్ర మేమి కొలు కఁబడువాఁడా! నిన్నటిదాఁకఁ బెదకోమటివేమారెడ్డియాస్థానమున నిట్టి

శృంగా రశ్రీనాథము

పని పట్టియున్న వాడేకదా: శ్రీనాథునకు డిండిమునకు జరిగిన వివాదమునఁ జంద్రభూషక్రియాశక్తిరాయలనువారు మాధ్యస్థ్యము జరిపినవారు కాఁబోయిను. “చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమవిరుదు,” అన్న చరణమున కర్థము పైవిధముగా నుండునవి నే ననుకొనుచున్నాఁడను. “చంద్రశేఖరక్రియాశక్తి” “చంద్రశేఖరుక్రియాశక్తి,” యని కవలచరిత్రము మొదలగు వానిలోఁ గలదుగాని ప్రాచీనలేఖనము లన్నింటిను “చంద్రభూషక్రియాశక్తి” యన్న పాఠమే కానవచ్చుచుండుటచే నేను దానినే కయి కొన్నాఁడను. చంద్రభూషక్రియాశక్తిప్రసక్తిలోఁ గొండ్లూరు శాసనము చదువవలసినది. ఆనుబంధమునఁ జూడఁదగును. క్రియాశక్తిస్వామి శిష్యుఁడయిన చంద్రభూషణాచారునికిఁ గర్ణాటా ధీశ్వరుఁడగు బుక్కరాయఁడు శిష్యుఁడని దానివలనఁ దెలియుచున్నది. ఆశాసనము క్రీ. 1349లో నెలకొల్పఁబడినది. శ్రీనాథునికాలమునకు సరిపడునదికాదు. ఆకాలమునఁ గర్ణాటాధీశ్వరులకు గురువులుగాఁగఁగిరిలాస క్రియాశక్తి ప్రభృతులు క్రియాశక్తిపదలాంఛను లుండిరి. వారిపరంపరలోఁ బ్రౌఢరాయలకాలమునఁ గూడ నొక చంద్రభూషక్రియాశక్తి కలఁదేమో;

వివాదమున డిండిమభట్టారకుఁ దోడిపోయినట్లు మాధ్యస్థ్యము నెఱపిన పండితుఁడు నిర్ణయించెను. ఓడిపోయిన పండితునికిఁ గవి సార్వభౌమవిరుదము పోయి నిరాశేపముగా శ్రీనాథునికే యది నిలిచినది. మఱియు నాపండితుని డిండిమాదంబరముగూడ నడఁగారినది. “పగులఁగొట్టించి తుద్బట వివాదప్రౌఢి గొడడిండిమభట్టు కంచుడక్క” నను చరణ మీ యర్థము నెఱిగించుచున్నది. దీనినిబట్టి సరిగా శ్రీనాథుఁ డాతని కంచుడక్కను గొడ్డళ్లచేఁ బగులఁగొట్టించినాఁడని నిర్ణయింప నక్కఱలేదు. మరల నాతఁ డాధక్కావాద్యాదంబరమును

గొన్నాళ్ళదాక సాగించుకొనకుండునంతటి యవమానమువకుఁ బాల్చి
 దీనాఁడనుట చాలును. ప్రౌఢదేవరాయఁడు శ్రీనాథుని పాండిత్య శౌం
 దీర్యమునకుఁ బరితోషము చెందెను. ఆనందర్యముననే మన శ్రీనాథ
 కవిసార్వభౌమున కాకర్ణాటాధీశ్వరుఁ డత్యంతగౌరవాస్పదమగు తన
 ముత్యాలశాలలో బహువండిత పరివార బహుళార పూర్వకముగా
 నప్పటిబంగరు నాణెములగు దీనారములతోను టంకములతోను స్వర్ణ
 స్నానోత్సవము సమకూర్చెను. ఈ సత్కారము జరుగనున్నప్పుడు
 శ్రీనాథుఁ డీపద్యము చెప్పినాఁడు:

చ. జననాథోత్తమ ! దేవరాయస్మపతీ ! చక్రేః శ్రీవత్సలాం
 భనసంకాశమహాప్రభావ ! హరిరజ్జదక్ష ! నాటోదికన్
 గున్యపస్తోత్రసముద్యవంబయిన వాగ్దోషంబు శాంతంబుగాఁ
 గనకస్నానము చేసికాక పొగడంగా శత్యమే దేవరన్.

రాజ్యలక్ష్మీపీఠికాతంత్రమునఁ గనకాభిషేకసత్కారక్రమము
 చెప్పఁబడినది: రాజు విద్యద్గోష్ఠిలో నసామాన్య వైదుష్యము చూపిన
 వారికిఁ గనకాభిషేక సత్కారము కావింపవలయు ననియుఁ గనకాభి
 షేకమవఁగా దీనారములు టంకములు మొదలగు బంగరునాణెములను
 సభామధ్యమున నున్నతపీఠమునఁ గూర్చున్న విద్యనౌఢిమౌళిపై
 జలము క్రుమ్మరించినట్లు క్రుమ్మరించుటయనియు, నట్లుక్రుమ్మరిం
 చిన నాణెముల నాసమ్మానోత్సవము దర్శింపవచ్చిన విద్వాంసులకుఁ
 దదితరులకుఁ బంచిపెట్టవలయుననియు నందుఁగలదు. ఈకనకాభిషేక
 సత్కారమును బ్రాచీనకాలమున, బలువురు విద్వాంసులు పఠసినారు.
 సర్వజ్ఞసింగభూపతిచేఁ గొరిచెలమిపెద్దిట్లు కాంచెనఁట! కాకతిప్రతాప
 రుద్రునిచే నాతనితాత కాంచెనఁట! ఇట్లు మఱికొందఱున్నారు. “దీనా

రటంకారిఁ దీడ్చిమాడిందితి దక్షిణాధీశుముత్యాలశాలి" ననువరణ మీ విషయమును దెలుపుచున్నది. ఇందు దక్షిణాధీశుఁడని కలదుగాన నాఁడు కర్ణాటాధీశుఁడుగాక వేఱొకఁడు కావచ్చునని కొందఱు అందురు. కాశీ ఖండముకడపటః

క. కర్ణాటక్షీతినాథమౌక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నానజగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్పుంస్తుత్యచారిత్ర ! దు
గ్ధోష్ణాశిగభీర ! ప్రాప్తముఖమధ్యాహ్నపరాహ్ణార్చితా
పర్ణావల్లభ ! రాజశేఖరమణీ ! పంటాన్వయగ్రామణీ !

ఇందుఁ గర్ణాటక్షీతినాథుఁడని కలదు. మఱియుఁ గవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ గనకరత్నాభిషేకములు గనిన “శ్రీనాథసుకవి” యని దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి చెప్పినాఁడు. విభాగరత్నమాలలోఁ బ్రౌఢదేవరాయఁడు “దక్షిణాధిపతిః స్వయమ్” అని యనఁబడినాఁడు. ఇదివఱకు దాహరించిన శ్రీనాథునిదాటుధార “జననాథోత్తమ దేవరాయ నృపతీ!.... కనకస్నానము చేసికాక పొగడంగా శక్యమే దేవరాయ్,” అని దేవరాయనిఁ బేర్కొనుచున్నది. ఇంకసంశయమున కెడము కలదా? మఱియుఁ గనకాభిషేకసత్కారమును బడసినపిదప శ్రీనాథుఁడు దేవరాయని నిట్లు పొగడినాఁడు:

క. జోటి ! భారతి ! యార్చిటిన్ మెఱయుమీ చోద్యంబుగా నేను గ
ర్ణాటాధీశ్వరు దేవరాయ నృపతీన్ నాసీరధాటివమూ
కోటిమోటకధట్టికామరపుటికుట్టకవంపుట్టన
స్సోటిమాతధరారజశ్చుకుకిలాంధోటిన్ బ్రశంసించెదన్.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకరాజాస్థానమునఁ బొందిన యీ కవిత్వ విజయగౌరవ మండ్రకవిలోకమునఁ జిరకాలము ప్రస్తుతమగుచుండెను.

శ్రీనాథుని మఱచి దుగ్గన ప్రళయసంకేతకాక యచ్యుతరాయాభ్యుదయ కర్తయు సచ్యుతరాయల యాస్థానకవీశ్వరుడు, శ్రీనాథునిచే నోడ గొట్టఁబడిన డిండిమునిమనుమడు నగు రాజనాథునితోఁబాటుగా సచ్యుత రాయల యాస్థానముననే కవిగానున్న రాధామాధవకవి యీ విషయము నిట్లు ప్రళయసించినాడు:

శా. సూనాస్త్రిప్రమదమదస్ఫురిత వక్షోజాతకాశిన్యమ౯
 బూనంజాలు వచోవిరాసమున నిఃపుల్మీఁగ గర్జాటక
 ష్మానాథేంద్రునత౯ గవిత్వవిజయోత్సాహంబుకైన్ న్న మా
 శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌముఁ గొలుతు౯ సేవాంజలుల్ గీర్క్కొనన్.

శ్రీనాథుడుకూడ నీ రవిత్వవిజయము సభిమానముతోఁ జేర్కొనుచువచ్చినాడు. సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని దర్శింప నరిగినప్పుడు చెప్పినపద్య ముదాహృతమేగదా! కాశీఖండము కడపటిపద్యము కూడ సుదాహృతమేగదా! మఱి కాశీఖండము కృత్యవతరణికలోను గద్యము నందును గూడ నీవిషయమును శ్రీనాథుడు పేర్కొన్నాడు: “అధ్యక్షించుం గవిసార్వభౌమ! భవదీయప్రాధసాహిత్యముల్”, “తెలుగు చేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక పద్యవసహేళి! శ్రీనాథభట్టసుకవి”, “రవి సార్వభౌమ శ్రీనాథనామధేయ ప్రణీతంబైన కాశీఖండమునందు” — ఇందు ‘గర్ణాటదేశమందలి రాజధాని (లేక ప్రసిద్ధపట్టణములు) యను తమ్మితోపునకు సూర్యుడు’ అని యర్థము. శ్రీనాథునిరాకచే నా రాజధాని (అందున్న సరసులు పండితులు సనుట) యంతయు నానంద వికాసము గాంచెనని భావము. అట్లు వారందఱు నానంద మందుటకు శ్రీనాథుఁ డక్కడ నెంతవైదుష్య చమత్కారమునెఱపినాఁడో! కొందఱుకవులు పేరుపేర్కొనక కవిసార్వభౌమవిరుదముతోనే శ్రీనాథుని బ్రస్తుతిం

శృంగారశ్రీనాథము

చిరి. నిరతిశయ బహుమానముతో శ్రీనాథకవి కవితావిలాసములను భావననేయుచుండు నేను “కర్ణాటకటకపద్మవనహేళి” యను నీ వజ్రపుబలుకుఁబోలు పలుకును దత్కవితాలుబ్ధుఁడనై యేతత్ప్రకరణ ప్రారంభమునఁ గూర్చిన సీసపద్యపుంగొన నలంకరించుకొన్నాఁడను.

నాటికాలమునఁ బండితు లెట్లు నిరంకుశచర్యులై డీకొనుచుం దెడివారో స్వతంత్రులగు సప్పటిరాజులు విద్యాప్రియులై వారియం దెంత గౌరవప్రపత్తులుకలిగి సత్కారము లొదవించుచుందెడివారో తలంచితిరా! అంతటి యఖండపండితుఁడగు డిండిమభట్టారకునితో డీ కొని వాదించి యోడించి యాతని లోహడిండిమమును బగులఁగొట్టించి మన శ్రీనాథ కవీశ్వరుఁడు తా నార్జించిన యశోడిండిమము నాంధ్ర మండలమం దెల్ల నెడతెగక సార్వకాలము మ్రోఁగించుచున్నాఁడు. మనకవీశ్వరుఁ డార్జించిన ‘ధంకా’ యరుగుతరుగులులేక పగులఁ గొట్టరాక యేకాలమును మ్రోంగుచుండినది. ఆహా! శ్రీనాథ కవీశ్వ రుఁడు నశ్వరమగు భౌతికశరీరమును విడనాడియు శాశ్వతమగు కీర్తి మూర్తితో నాంధ్రలోకమున నెన్నఁటికిని గవిసార్వభౌమపదవి నలంకరించుచునే యుండునుగదా! ఆంధ్రకవీశ్వరులం దిట్టిమహాభాగ్య మెవ్వరే ననుభవించియుండురా?

శృంగారశ్రీనాథము

షష్ఠ ప్రకరణము.

మ. ప్రతిభాశాలులు పండితుల్ కవులు వంభావింపఁగాఁ బాండితీ
చతురుండై సుగృహీతనాముఁడగు నాసర్వజ్ఞసింగక్షమా
పతియాస్థానికి నేఁగి దివ్యకవితా ప్రావీణ్యముం జూపి న
త్కృతులై వచ్చిన సత్కవీశ్వరునకుం గేల్మొద్దు సందించెడఁ.

కర్ణాటదేశాటనము.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ. 1485 ప్రాంతమునఁ గనకాభిషేక సత్కార
మును గాంచినాఁడని తెలిసికొంటిమి. అప్పు డాతఁడు కర్ణాటదేశమున
ననేకస్థలములను దర్శించినాఁడు. “కళసాపురప్రాంతకదళీవనాంతర
ద్రాక్షలతాఫలస్తంభకములకు” ననుట దీనికి ద్యోతకము. కర్ణాటదేశ
మునఁ గళసాపుర మిప్పుడు గలదు. విద్యానగరమునకు ముప్పదిమైళ్ళ
దూరమున నున్నది. అనఁటితోటలు, ద్రాక్షలతలు, నక్కడ నిప్పుడు
నెక్కువగా నుండునట! ఒక రాజాస్థానమున నెరికొని యునికి
యీతని కిప్పుడు లేదుగాన యధేచ్ఛముగాననేక స్థలముల కరుగుచు
వచ్చినాఁడు. రాజమహేంద్రవరమున వేమవీరభద్రారెడ్ల యాస్థానకవితా
పదము దొఱకువఱకు నీతఁ డిట్లు తిరిగినాఁడు. ఈసంచారమందు
రాచకొండలో రాజ్యమేలుచుండిన సర్వజ్ఞసింగభూపతిని గూడ నీతఁడు
సందర్శించినాఁడు.

శృంగారశ్రీనాథము

సర్వజ్ఞసింగభూపతివిషయము

ఇది యంతపఱకు బహువివాదగ్రస్తముగా నున్నది. వెలుగోటి వారివంశచరిత్ర మను నొకప్రళస్తచరిత్రగ్రంథమున సీవిషయము జాగ్రత్తతోఁ జర్చింపఁబడినది. అప్పటి రేచర్ల వెలమప్రభువు లేకశిలా నగరముచేరువనున్న రాచకొండ, దేవరకొండ మొదలగుస్థలముల నెలకొని రాజ్యమేలిరి. అదేశ మిప్పుడు నైజాముమండలమునఁ జేరియున్నది. అక్కడిశిలాతామశాననము లనేకము లింకను బయల్పడ లేదు రేచర్లవంశ్యులచరిత్రమును జక్కఁగా గుర్తించుట కట్టిశాననముల తోడ్పాటు కావలసియున్నది. వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమును రచించిన వారు బహుప్రయానమునఁ గొన్ని శిలాశాననములను నేకరింపఁ గల్గిరి. అవి యావంశమువారి దేశకాలములు నిర్ణయించుట కన్వయమున సాధనములుగా నున్నవి. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో వెలుగోటివారివంశావళి యిది యొకప్రాత్రవాతగ్రంథ మున్నది. అదియు ననేకవిషయములను దెలుపుచుఁ జరిత్రకారుల కత్యంతసాహాయకముగా నున్నదిగాని దానిలో నల్పప్రమాదము లక్కడక్కడఁగలవు. అట్టివానిఁ గొన్నిటిని శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు చెనకినారు. వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము రచించుట కిదియే ముఖ్యాధారము. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోని ప్రాత్రవాతగ్రంథమున శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సర్వజ్ఞసింగభూపతినిగూర్చి యిట్లున్నది :

“ఆ యనపోతమనేనికి సర్వజ్ఞసింగమనేడున్నా వసంతరాయఁడు పుట్టి రం దగ్గిఁజుండు.

సీ. సకలవిద్యాభ్యాస సాహసగరిమ

సూటిమీఱఁగఁ బోదు సూపినాడు

కతినశాత్రవయాధమనకంఠర క్తంబు

వేడ్కఁ గాళికి దుక్తివెట్టినాఁడు

సాదుమార్గక్రియా సౌజన్యమున నీతి

చెలంగ సద్వర్తనల్ చేసినాఁడు

సంతతార్థివాత సముదయంబులతోడ

వెలయు బాంధవము గావించినాఁడు

గీ. అతఁడు ఖాపాఁమాత్రిందే చతురవిధవ

వితతజంఘారి వర్జిజ్ఞవిగ్రహంబు

వాసికెక్కిన రేచర్లవంశవార్ధి

శీతకడుఁడగు సర్వజ్ఞసింగవిడుఁడు.

*

*

*

శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞనిసమ్ముఖానకు పోతూ శారదాంబను
ప్రార్థనజేసిన పద్యం:-

సీ, దీనారటంకాలఁ దీర్థమాదించితి

దక్షిణాధీశముత్యాలశాల

....

....

....

....

సరససద్గుణ నికురంబ! శారదాంబ!

సర్వజ్ఞసింగమనేఁడు శ్రీనాథునకు సమన్వయిచ్చిన పద్యము:

ఉ. తక్కుక రావుసింగవసుదావడుఁ డర్థం కర్మమిచ్చుచో

దిక్కులలేని కర్ణుని దధించిని భేదదు వేల్చుమానుఁ బెం

పెక్కినకామధేవు శిబీంద్రుం నెన్నెదు భట్ట! దిట్టవై

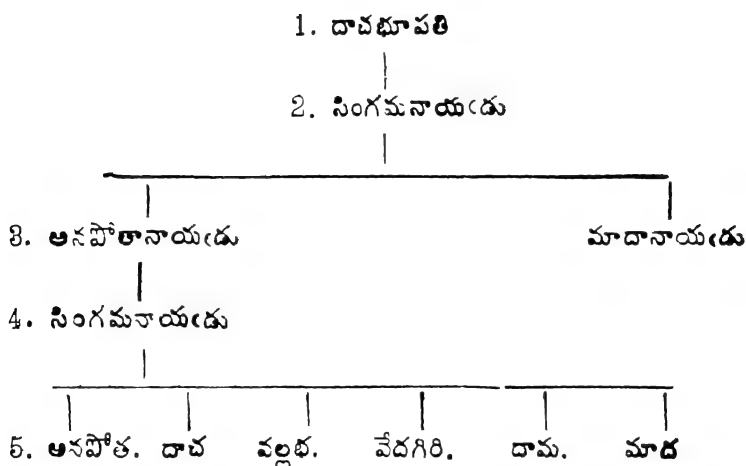
కుక్కవొ నక్కవో ఫణివొ క్రోతివొ పిల్లివొ బూతపిల్లివో!

కృంగారశ్రీనాథము

ఇత్యాది. తర్వాత సింగభూపతి తమ్ముడగు వసంత భూపా
లునిగూర్చి పద్యము యన్నవి.

సర్వజ్ఞసింగభూపతిని శ్రీనాథుడు దర్శించినట్లు ప్రతీతి లోక
మునఁ బ్రాచీనకాలమునుండి కలదు. మఱియు బమ్మెరపోతరాజు
సర్వజ్ఞసింగభూపతిమీఁద భోగినీదండకము చెప్పినట్లు ప్రఖ్యాతియే
కాక గ్రంథముకూడ నున్నది. భాగవతమునుగూడ నా సర్వజ్ఞ
సింగభూపతి కొరఁగాఁ బోతరాజుగారు తిరస్కరించి రనియు, నందు
కాతఁడు కుపితుడై యా గ్రంథమును ధ్వంసపరుప యత్నించె ననియు
వాడుక కలదు. కూచించి తిమ్మకవిప్రభృతు లీయైతిహ్యమును
గ్రంథస్థము చేసిరి. శ్రీనాథుడును, పోతరాజును పంచకాలమువారని,
బావమఱయలవరుసవా రనికూడఁ బ్రతీతి కలదు. సాధకములయిన
విషయము లున్నప్పు డింకఁ దప్పక విశ్వసింపఁదగునుగదా? బమ్మెర
పోతరాజుకూడఁ బయిఁజెప్పఁబడిన సర్వజ్ఞసింగభూపతిపేరనే భోగినీ
దండకమును చెప్పినట్లు ప్రాచీనలేఖనములందుఁగూడ నున్నది. భోగినీ
దండకమున వర్ణితుడగు సింగభూపతి వసంతభూపాలుని యన్నయుఁ
గుమారాన్నపోతనేనికని పోచమాంబకును గుమారుడును సర్వజ్ఞ బిరు
దాంకుడును నగుట విస్పష్టము. భోగినీదండకము చూడఁదగును.
శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడినవాఁడును, భోగినీదండక కృతినాయకుఁడును
నొక్కఁడే యనుటకుఁ బ్రతీతి, ప్రాచీనలేఖనములు, శ్రీనాథుని చాటు
పులు, సాధకములుగా నున్నవి. కాని యిక్కడ నొక్కచిక్కు దాపరిం
చినది. ఇప్పుడు రచింపఁబడిన వెలుగోటివారివంశచరిత్రమున సర్వజ్ఞ
సింగభూపాలు రిరువురనియు, రసార్థవసుధాకరకారుఁ డనఁబడు సింగ
భూపతి మొదటిసర్వజ్ఞసింగభూపతియనియు, శ్రీనాథపోతనలచే దర్శిం
పఁబడినవాఁడు రెండవ సర్వజ్ఞసింగభూపతి యనియు, వారిరువును తాత

మునిమనుమలనియు వ్రాయఁబడినది. ఇది యసందర్భమని నేఁ దలంచుచున్నాను. వసుధాకరకారునకు సర్వజ్ఞబిరుదము కానరాదు. శ్రీనాథపోతన లచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికే సర్వజ్ఞబిరుదము కలదు. వారిర్వురును తాతామనుమలే యగుదురు. వివరించి తెలిపెదను. రసార్ణవసుధాకరమున వారివంశవృక్ష మిట్లు తెలియవచ్చుచున్నది:

ఇందు నాల్గవవాఁడగు సింగమనాయఁడే రసార్ణవసుధాకరకారుఁడు. వసంతావనీనాథుని యన్నయఁ, గుమారాన్నపోతనాయని కుమారుఁడును, శ్రీనాథపోతరాజకకవులకుఁ బ్రసక్తుఁగును సర్వజ్ఞబిరుదాంకితుఁడును నగు సింగభూపాలుఁ డీరసార్ణవసుధాకరకారుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు ననపోతనాయని కుమారుఁడగునని నాయుద్దేశము. వెలుగోటివారివంశచరిత్రమున రసార్ణవసుధాకరకారుని నాల్గవకుమారుఁడగు వేదగిరికి చినసింగభూపతియని నామాంతరము కల్పించి (కల్పితమే) యాతని కొడు కనపోతఁ డనియు, నాతనికొడుకు శ్రీనాథాదులకుఁ బ్రసక్తుఁడగు సర్వజ్ఞసింగభూపతియనియు, వ్రాయఁబడి

నది. అందఱు వ్రాయఁబడుటకుఁ బ్రాత్రవాతలోనున్న యసంగతపుఁ
బద్య మీ క్రిందిది కారణమయి యుండును:--

సీ. వీరాగ్రగణ్యుండు వెన్నఱూపాలుండు
ఖ్యాతి నేరాజు ముత్తాతతాత
నెఱి పాండ్యగజసింహుఁ డెఱదాచభూపతి
ధాత్రి నేరాజు ముత్తాతతండ్రి
వంగరాభంగుండు సింగభూనాథుండు
తనరంగ నేరాజు తాతతాత
అదిగర్వేశ్వరుం డనపోతభూపతి
తర్కింప నేరాజు తండ్రితండ్రి
చిరకీర్తి యగురావు సింగావసీతుండు
ధట్టింప నేరాజు తండ్రితండ్రి
బిరుదభీకరుఁడైన పినసింగనరపతి
చెన్నొంద నేరాజు కన్నతండ్రి

గీ. కూడుఁ దారాచ ... ..
సారసస్యాంత సేవావికాలుఁ డయిన
యన్నమాంబా తనూజాతుఁ డనఘమూర్తి
రాయరా వన్నపోతధరావితుండు.

పాఠకులు పయిపద్యమును జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించురుగాక !
పయిపద్యమున నసంగతి యిట్టిది: - ముత్తాతతాత, ముత్తాతతండ్రి,
ముత్తాత (తాతతండ్రి), తండ్రితండ్రి, తండ్రి యనువిధమున, చిత్ప
పరంపరఁ జెప్పఁదగియుండును. ఇందఱు లేదు. పద్యముతప్పుగానున్నది.
ఇట్లుండవలెను: వెన్నఱూపాలుండు ముత్తాతతాత, ఎఱదాచభూపతి
ముత్తాత తండ్రి, సింగభూపాలుండు ముత్తాత, అనపోతభూపతి

తండ్రితండ్రి, పినసింగనరపతి కన్నతండ్రి. ‘చిరకీర్తియగు’—
 నిత్యాదిచరణ మసంగతము. తొలఁగింపవలసినది. మఱియు “సింగ
 భూనాథుండు తనరంగ నేరాజుతాతతండ్రి” యని యుండును. పయిచర
 ణమందు ముత్తాతతండ్రి యుండఁగా మరల నిక్కడఁ దాత తాతయని
 యుండఁగూడదు. ఈ దిద్దుబాటు సరియనుటకు రసార్థవసుధాకరాది
 ప్రాచీనగ్రంథములు సాధకము లగుచున్నవి. పయిపద్యమున “బిరుద
 భీకరుడైన పినసింగనరపతి” యనపోతభూపతికొడుకగు రసార్థవసు
 థాకరకర్త యగును. (“చిరకీర్తియగు” నిత్యాది చరణమును దొలఁ
 గింతుముగాన). అట్లాచరణమును దొలఁగింపకున్నచో, నాదిగర్వేశ్వ
 రేత్యాదిచరణమునఁ జెప్పఁబడిన సింగభూపతి రసార్థవసుధాకరకర్త
 యగును. అతని కుమారుడు “బిరుదభీకరుడైన పినసింగభూపతి”
 యగును. ఇది యసందర్భము. రసార్థవసుధాకరకారునికిఁ బినసింగ
 భూపతియను కుమారుడు లేడు. అర్గురుకొడుకులని రసార్థవసుధా
 కరము చెప్పుచున్నది. వారిపేళ్లు వేఱుగా నున్నవి. అది పొసఁగకే
 వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమునం దా యార్గురిలో నొకఁడగు వేదగిరికిఁ
 బినసింగభూపతియని నామాంతరముగా నూహము కావింపఁబడినది.
 పయిప్రకారము దిద్దుబాట్లు చేసినచో, బిద్యమున కుచితస్థితి కుదురుచే
 కాక, రసార్థవసుధాకరగ్రంథస్థ విషయముతోఁ గుదిరికయు నేర్పడుచు
 న్నది. మఱియు రసార్థవసుధాకరకారునికిఁ గుమారసింగభూపతి (పిన
 సింగభూపతి) యనియే వ్యవహారముకాని, పెదసింగభూపతియనికాదు.
 పెద్దవాఁడు మొదటిసింగభూపతి యుండుటచే రసార్థవసుధాకరకారుఁ
 డగు సింగభూపతికిఁ గుమారసింగభూపతియని వ్యవహార మేర్పడినది.
 ఆ పెద్దసింగభూపతి జీవించియుండఁగా నీతఁడు జవించి యుండును.
 రసార్థవసుధాకరకారుని గ్రంథములందే యాతనికిఁ గుమారసింగ

భూపతియని పేరుండుట నింకఁ గొంచెమాఁగి నిరూపింప నున్నాఁడను. సుధాకరకర్తయగు సింగభూపాలుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ననపోతనాయ నికిఁగూడఁ గుమారాన్నపోతావసీనాథుఁడనివ్యవహారము ఈతనితాతయు ననపోతనాయఁడేగాన నీవ్యవహార మేర్పడినది. ఈకుమారాన్నపోతావసీ నాథుఁడే శ్రీనాథపోతనలకుఁ బ్రసక్తుఁడగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని తండ్రి. కుమారాన్నపోతావసీనాథుఁడని యీతని పేరగుటనుగూడఁ దత్కాలపు గ్రంథములను బట్టియే కొంచెమాఁగి నిరూపించెదను. ఇది నాయూహమునకు దోహద మొసఁగుచున్నది. ఇంక నాయారాజులకు సంబంధించిన యుప్పటి గ్రంథములఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను.

సింగభూపతి గ్రంథములు.

రసార్థవసుధాకరము, చమత్కారచంద్రిక, అమరవ్యాఖ్య యను గ్రంథములు మూఁడు సింగభూపాలునకు సంబంధించినవి యున్నవి. మొదటిది ముద్రితము. కడమవి యముద్రితములు. మొదటిదానికిఁ గర్తగాను రెండవదానికిని మూడవదానికిని భర్తగాను సింగభూపతి యున్నాఁడు.

రసార్థవ సుధాకరము.

ఇది నాయికానాయకరసభావావస్థాభేదాదివిషయములను రూపక భేదలక్షణాదికమును దెలుపు నలంకారశాస్త్రగ్రంథము. ఇందనేక ప్రాచీనగ్రంథములనుండి లక్ష్యములు కైకొనఁబడినవి. మఱియు “యథా మమైవ” యని గ్రంథనామము లేకుండ ననేకశ్లోకము లుదాహరింపఁబడినవి. పెక్కుశ్లోకము లవి యమరుశతకశ్లోకములను బోలి యున్నవి. శృంగారరసభరితములు. యథామమైవ కందర్పసంభవే-యని యొకశ్లోక ముదాహరింపఁబడినది. ఇంక ననేకరూపకములనుండి

శ్లోకములు గద్యములు నుదాహరింపఁబడినవి. అందుఁ గొన్నిరూపకము లిప్పుడు దొరుకుటలేదు. అట్టివాని నిక్కడఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను. అభిరామరాఘవము : అనపోతనాయకీయమని దీనికి నామాంతరము. మాయాకురంగిక (ఈహమృగము), మాధవీవీధిక (వీధినాటకము), పద్మావతి, కామదత్తము (ప్రకరణము), కామానందము, కరుణాకంద శము (అంకము), వీరభద్రవిజృంభణము (దీపము), మహేశ్వరా నందము, అనందకోశము (ప్రహసనము), శృంగారమంజరి (భాణము), పయోధిమథనము (నమవాకారము), కందర్పసంభవము (భాణము), పీరానందము. ఇవియన్నియు రూపకభేదములే. ఇందుఁ గొన్నిసింగ భూపతికాలమున రచింపఁబడినవే. అనపోతనాయకీయమనఁగా నీతని తండ్రిపేరిదేగదా! వీరభద్రవిజృంభణము, కరుణాకందశము, ననునవి సింగభూపతియాస్థానకవియుఁ జమత్కారచంద్రికాకారుఁడును నగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రునిచే రచింపఁబడినవి. ఉదాహృతశ్లోకములలోఁ దత్కర్తృత్వమును దెలుపునవి కలవు. తక్కినవానిలోఁ గూడఁ గొన్నింటిని యావిశ్వేశ్వరకవిచంద్రుఁడు కర్తగా నుండునేమో యని సందేహించుచున్నాఁడను. మొదటి కీ రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమే విశ్వేశ్వరకవిచంద్రకృతి యగుననుట కాధార మున్నది. ఎట్లనఁగా, రసార్ణవ సుధాకరమున “యథామమైవ కందర్పసంభవే” యని శ్లోక ముదాహరింపఁబడినదని తెల్పితినిగదా! విశ్వేశ్వరకవిచంద్రకృతియగు చమత్కారచంద్రికలోఁ గూడఁ ‘గందర్పసంభవమే’ తనకృతిగా విశ్వేశ్వరకవిచంద్రునిచే నుదాహరించుకొనఁబడినది. “తథాచ మమైవ, శ్లో॥ ఇతి కందర్పసంభవే,” అని కలదు. ఇట్టి వింతలు పెక్కుగ్రంథములలోఁ గానవచ్చుచున్నవి. మచ్చునకు రెండింటిని బేర్కొనెదను. శైమినిభారతకృతివతియగు సాకువగుండ సరసింహరాయఁడు

శృంగారశ్రీనాథము

రచించినట్లుగా నాతవిపేరనే రామాభ్యుదయమని యొకగొప్పసంస్కృత కావ్యము కలదు. అన్నిసర్గములలోను, రాజుపేరున్నదిగాని, యైదవసర్గము కడపట నరుణగిరినాథుడను డిండిమథట్టు (శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థియే) రచించినట్లు శ్లోకము గద్యము నున్నవి. మఱియు నా గ్రంథము మహానాటకమున కగ్రజాతమని యందున్నది. అమహా నాటక మిమ్మిడిదేవరాయలు రచించినట్లుగా నందుఁగానవచ్చుచున్నది. కాని యదికాడ నాయరుణగిరినాథుని కృతియగునని ఈరామాభ్యుదయ విషయము తెలియక పూర్వమే నేను గుర్తించితిని. ఆ విషయ మీవఱకే కనకాభిషేక ప్రకరణమునఁ దెల్పితిని. మఱియు వసుచరిత్రకృతిపతి యగు తిరుమలదేవరాయఁడు రచించినట్లు పీఠికాగద్యములతో శృతి రంజని యనుపేర గీత గోవిందవ్యాఖ్య కలదు. చెఱకుారి లక్ష్మణసూరి రచించినట్లుగా నాగ్రంథమే లక్ష్మణసూరి పీఠికాగద్యములతోనుగలదు. రెండు దెఱఁగుల వ్రాతప్రతులు నిప్పుడు దొరకుచున్నవి. ఆతిరుమల రాయఁడు లక్ష్మణసూరి కగ్రహారముల నిచ్చి శాసనములు చెక్కించి నాఁడు. లక్ష్మణసూరి తన గ్రంథమునకుఁ దిరుమలరాయని పేరుపెట్టి రాజాస్థానమున వ్రాతపతి నుంచెను. తనయింటను శిష్యవర్గము కడను దన పేరితోనె వ్రాతప్రతుల నుంచుకొనెను. రెండింటికిని ఋత్తికలు వుట్టినవి. ఒక విశేషము : ఆవ్యాఖ్యలో “యథా మదీయే ప్రసన్నరాఘవ వ్యాఖ్యానే” యని కొంతగ్రంథభాగ ముదాహరింపఁబడినది. ఆయదా హృతగ్రంథభాగముగల ప్రసన్నరాఘవవ్యాఖ్య లక్ష్మణసూరిరచనముగా దొరకియున్నది. రాజుగారు తమపేరగ్రంథము చెప్పుమనిరి. కృతిలోఁ దమపేరఁ గావింపఁబడిన ప్రశంసలను విని పరితోషించిరి. కవిని సమ్మానించిరి, గాని లోనున్నలిమ్ముల నేమి పరిశీలించిరి! ఇట్టివానిఁ

బెక్కింటిని లెక్కింపఁదగును. సుదూరము పోయితిని. ప్రస్తుతము నెత్తు
కొనెదను. రసార్థవసుధాకరమున సింగభూపతి ప్రళంసాత్మకములగు
శ్లోకము లున్నవి. రసార్థవసుధాకర కర్తృత్వము సింగభూపాలునిపై,
నారోపితమేమో యని నేను సందేహించుచున్నాఁడను, తప్పనితోను
గ్రంథపాతములతోను నిండియున్న తెలుఁగు ముద్రణమున సింగ
భూపాలుఁడు కవీశ్వరుఁడనుటకు సాధకముగా సీక్రిందిశ్లోక మున్నది

శ్లో. శ్రీసింగభూపేన కవీశ్వరేణ
విగ్రహితానేకవిభూషణేన
షట్త్రింశ దుక్తాని విభూషణాని
సంక్షుంభ్యాణి మునేర్మతేన

“శ్రీసింగభూపేన కవీశ్వరాణాం” అని యుండవలెను. నాగర
లిపిముద్రణమున నట్లేకలదు.

చమత్కార చంద్రిక.

ఇది యొక క్రొత్తత్రోవగల కావ్యాలంకారగ్రంథము. కావ్య
గుణదోషాదు లిందుఁ జక్కఁగాఁ జర్చింపఁబడినవి. రసార్థవసుధా
కరమున లేని విషయముల నిది చెప్పుచున్నది. ప్రసక్తివచ్చినప్పు
“దీ విషయము రసార్థవసుధాకరమున వివరించి చెప్పఁబడినది.
అక్కడఁ జూడఁదగును” అని తఱచుగా నిందు రసార్థవసుధాకరము
పరామర్శింపఁబడును. కాన నది దానికిఁ దరువాతిగ్రంథమని యేర్పడు
చున్నది. రసార్థవసుధాకరమున నుదాహరింపఁబడిన కరుణాకందళ
వీరభద్రవిజృంభణములకుఁ గర్త యీ విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడేగావు
నను నందు, సింగభూపాలునిదిగాఁ జెప్పబడిన కందర్పసంభవ మిందు

శృంగారశ్రీనాథము

విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుడు తనకృతిగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు కావునను, రెండుగ్రంథములు నొక సింగభూపాలునకే ప్రసక్తించినవని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజెల్లును.

రసార్ణవస్థుధాకరకారుని తండ్రియగు ననపోతనాయని శాసనము శా. 1302 నాటిది వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమున ముద్రింపఁబడినది. మరియు, రసార్ణవస్థుధాకరకారుని యార్గురు కొడుకులలోఁ గడగొట్టువాఁడగు మాధవుని భార్య నెలకొల్పిన శాసనము శా. 1351 నాటిది కూడ నందే ముద్రింపఁబడినది. వీనిబట్టి చూడఁగా రసార్ణవస్థుధాకరక ర శా. 1320, 1325, వఱకు నున్నవాఁ డగునని యేర్పడుచున్నది. శా. 1291లోఁ బశుపతికుమారుఁడగు నాగనాథకవికృతిగ సంస్కృతశ్లోకరూపము శిలాశాసనము వెలుగోటివారివంశచరిత్రముననే ముద్రింపఁబడినది. ఇది మిక్కిలి విలువగల శాసనము. రసార్ణవస్థుధాకరక రతండ్రియగు ననపోతనాయని ధర్మమునుగూర్చికలదు. పశుపతి పుత్త్రిఁడగు నీ నాగనాథకవి చమత్కారచంద్రికాకారుఁడగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుని శిష్యుఁడు. అనపోతనాయఁడు రాజ్యమేలుచుండఁగా నాతని జేర్కొనుచు మదనవిలాస మనుభాణము నీతఁడు రచియించినాఁడు. ఈతని రచనము శా. 1290, 1322 ల నడిమికాలమున నయియుండును. గురుశిష్యులు సమకాలమువా రగుదురుగదా! గురువు పదిదొనై దేండ్లు పెద్దవాఁడు కావచ్చును. గురుశిష్యు లిద్దఱును రసార్ణవస్థుధాకరకారునికాలమువా రగుట కభ్యంతరమేమియు నుండదు. పశుపతికొడుకగు నీ నాగనాథకవి సంస్కృతమున మదనవిలాసమను భాణమునేగాక తెలుఁగున విష్ణుపురాణమును గూడ రచియించినాఁడు. నేను ముద్రించిన ప్రబంధరత్నావళిలో నావిష్ణుపురాణ ముదాహరింపఁ

బడినది. చూడఁదగును. దీనిఁబట్టి క్రీ. 1980 ప్రాంతమునఁ దెలుఁగున విష్ణుపురాణము రచింపఁబడినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఆకాలమున సంస్కృతాంధ్రములందు గ్రంథములు రచించిన కవి యొకఁ డిప్పుడెఱుకపడుట సంతోషకరమేయైనను నాగ్రంథములు సమగ్రముగా లభింపమి విచారహేతువుగా నున్నది.

పరిశోధింపఁగా చమత్కారచంద్రికలో రసార్థవసుధాకరమునఁ గలశ్లోకము లనేకములు గోచరించుచున్నవి. రసోపశమమున కుదాహరణముగాఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకమందు సింగభూపాలుఁడు కళింగరాజును జయించినట్లును నాతఁడు తన కూతును సింగభూపాలున కుపాయనముగా నిచ్చినట్లును జెప్పఁబడినది. ఇందు సింగభూపతి గ్రంథకర్తయని విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడు చెప్పినాఁడు.

“యథాచాహుః సామాన్యవనితా వేశ్యా సా ద్రవ్యవర మిచ్ఛతి. గుణహీనే న చ ద్వేషో నానురాగో గుణిన్యపి. శృంగారాదాన ఏతస్యాం నశృంగారః కదాచన—ఇతి. తవ్యతం నానుమనుతే దీమాం భీ సింగభూపతిః—”
ఇత్యాది.

శ్లో. అనుక్తానా మిహాన్యేషాం లక్ష్మణక్షణవిస్తరః
సింగభూపాలరచితే రసార్థవసుధాకరే
ఆదిద్వితీయయో స్సౌదుశీలనీ యా విరాసయోః
అన్యత్ర బద్ధదృష్టిత్వా దస్మా లిస్సం(ర్న?) ప్రపంచితః
వహి సర్వత్ర సర్వేషాం విశేషాణాం ప్రదర్శనమ్.

శృంగారశ్రీనాథము

ఈగ్రంథమున నీ సింగభూపతి కుమారసింగభూపతియని కలదు. “కుమారశ్రీసింగే జలది రశనాం శాసతి మహీమ్”—

అమరవ్యాఖ్య.

ఈసింగభూపతి యాస్థానముననే బొమ్మకంటి యప్పయాచార్యుఁ డను విద్వాంసుఁ డొకఁడు కలఁడు. అతఁడే యమరకోశవ్యాఖ్యాత. ఉపలబ్ధమయిన తాళపత్రప్రతిలో గ్రంథారంభభాగము పోయినది. కడపట నిటున్నది :

శ్లో ఆద్యో వేదవిదాం కణాదకపిరివ్యాసాహిరాదంఘ్రిద్య
కౌణ్డిన్యాది సమప్తీమూర్తి రవది స్ఫుర్రక్రియావేదినామ్
వ్యాచక్షామరసింహనాథరచితం గ్రంథం నిమంటూర్తమం
భ్యాతం శిష్యహితార్థ మవ్యయసుధీ శ్రీమారపోతాభిధః.

శ్లో. రేచర్లవంశవంభూతే రాస్థాన్యాం సింగభూపతేః
బొమ్మకంట్యప్పయాచార్యమూర్త్యా శాగర్తి శారదా!

శ్లో కుమారసింగభూపేన లక్ష్యలక్షణవేదినా
శోధితశ్చేదయం గ్రంథః కిం శోధ్య శోధకాంతరైః.

శ్లో. కుమారసింగభూపేన యః కదాపి న శోధితః
సగ్రంథ శోధితో ప్యన్యైః కిం బాలైర్వ్యవహీయతే.

ఈబొమ్మకంటి యప్పయాచార్యుఁ డనర్హరాఘవవ్యాఖ్యాత యగు బొమ్మకంటి హరిహరునకు గురుఁడు. అనర్హరాఘవవ్యాఖ్యా నారయఁ డగును. ఈయమరవ్యాఖ్యలోఁ గూడ నీతఁడు కుమారసింగ భూపతి యని పేర్కొనఁబడినాఁడు.

సర్వజ్ఞ బిరుదము.

ఈసింగభూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదము కానరాదు. రసార్థవసుధాకరమున లేదు. చమత్కారచంద్రికలో లేదు. అమరవ్యాఖ్యలో లేదు. ప్రాతప్రాతలలో నెక్కడను లేదు. కాని వెలుగోటివారివంశచరిత్రమున నీతఁడు మొదటిసర్వజ్ఞభూపతిగాను, శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడినవాఁడు రెండవ సర్వజ్ఞసింగభూపతిగాను వ్రాయఁబడినది. అప్రాత యసంగతము. శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికే సర్వజ్ఞబిరుదము కలదు. కొలచెలమ నారాయణపండితుఁడు చలపూరామాయణవ్యాఖ్యలోఁ దమపూర్వులను బ్రశంసించుచుఁ గొలచెలమ పెద్దిభట్టు (పంచకావ్యాది వ్యాఖ్యాత) “సర్వజ్ఞేనాభివర్షితః” - సర్వజ్ఞునిచేఁ గనకాభిషేకము గాంచినాఁడని చెప్పెను. మల్లినాథసూరి కూడ శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతిఁలమువాడే కావచ్చును. మల్లినాథసూరిగ్రంథము లందు రసార్థవసుధాకర ముదాహరింపఁబడినది గాన నాతఁ డంతకుఁ బూర్వుఁడు కానేరఁడు. సమకాలమువాఁడుగాని తర్వాతివాఁడుగాని కాఁదగును. మల్లినాథునికుమారుఁడు కుమారస్వామి సోమపీఠి పెడికోమటి వేమభూపాలుని సాహిత్యచింతామణి నుదాహరించినాఁడు. కావున మల్లినాథుని సత్కరించిన సర్వజ్ఞసింగభూపతి శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతియే కావలసియున్నాఁడు. కొలచెలమవంశ్యుల చరిత్రమును నేనిదివఱకు వ్రాసితని; అందు :-

శ్లో. కిం దారుణా వంకరదీంకరేణ

కిం వాసపా చీకిరిరాకిరేణ

సర్వజ్ఞభూపాలనిలోకనార్థం

వైదుష్యమేకం విదుషాం సహాయః.

శృంగారశ్రీనాథము

ఈశ్లోకము పండితలోకప్రతీతినిబట్టి పెద్దిభట్టు చెప్పినదిగాఁ దెలిసికొని యట్లు వ్రాసితిని. ఈశ్లోకము చమత్కార చంద్రికలో నుదాహరింపఁబడినది. అందు “శ్రీసింగభూపాలనిలోకనాథమ్” అనికలదు. కాఁబట్టి యీ శ్లోకము మల్లినాథునిది కాకపోవుచున్నది. శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదము కలదని శ్రీనాథుని చాటుధారలు చెప్పుచున్నవి. బమ్మెరపోతరాజుగారి భోగినీదండక కృతిపతి సర్వజ్ఞబిరుదము గలవాఁడని కుమారాన్నపోతావనీనాథుని కొడుకని భోగినీదండకమే చెప్పుచున్నది:

కుమారాన్నపోతావనీనాథసూనున్, సర్వజ్ఞసింగక్షమానాథు,
రాయచౌహత్రమల్లున్, మహారాజవేశ్యాభుజంగున్, సర్వజ్ఞ సింగక్ష
మానాథపౌత్రున్, సర్వజ్ఞసింగోర్వరాధ్యక్షి.’’

—భోగినీదండకము.

మీఁది పరిశోధనమువలనఁ దేలిన సారాంశ మిది : రసార్థ వసుధాకరకర్త సింగభూపతియు శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతియు భిన్నులు. మొదటివానికి సర్వజ్ఞబిరుదము లేదు. వారిరువురు తాతామనుమలు. తాత శక. 1320 ప్రాంతమునను మనుమడు శక. 1370 ప్రాంతమునను నున్నవారగుదురు. మల్లినాథుఁడు, శ్రీనాథుఁడు, పోతరాజు, సర్వజ్ఞ సింగభూపతిని దర్శించిరి.

సర్వజ్ఞ సింగభూపతిదర్శనము

శ్రీనాథుఁడు రాచకొండ కరిగి సర్వజ్ఞసింగభూపతిని దర్శించెను. అతఁడు గొప్పవిద్వాంసుఁడు. కావుననే శ్రీనాథుఁడు దానిని

వృక్షప్రకరణము

యాస్థాని కరిగినప్పు డక్కడ సభామందిరమునఁ బూజింపఁబడుచున్న
శారదావిగ్రహమును గాంచి యీ పద్యమును జెప్పినాఁడు :

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశముత్యాలకాల
పగులఁగొట్టించి తుదృఢవివాదపౌఢి
గొడదిండిమఠట్టుకఁచుధక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయెడ్డఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు
వలుకుఁదోడై లాంధ్రభాషామహాకావ్య
నై షథగ్రంథసందర్శమునకు

గీ ఎటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద
రావుసింగవహిపాలు దీవికాద
నిండుకొలుపున నెలకొనియుండి నీవు
సరవసద్గుణ నికురంబ! శారదాంబ!

రాజాస్థానమున నప్పుడు విద్యద్గోష్ఠిలో నేమేమిచర్చలు జరిగి
నవో యెఱుంగరావు. శ్రీనాథుఁ డప్పుడు పూర్తిచేసిన సమస్య యిది
మాత్రము తెలియుచున్నది :

ఉ. తక్కక రావుసింగవసురావరుఁ డద్దల కర్ణమిచ్చుచో
దిక్కులలేని కడ్డువి దధీచిని భేదరు వేల్పుమానుఁ జెం
పెక్కిన కామధేనువు శిబింద్రుని నెన్నెడు భట్ట దిట్టచై
కుక్కవో! వక్కవో! పణివో! క్రోఁతివో! పిల్లివో! బూతపిల్లివో!

క. సర్వజ్ఞవామదేయము
శరద్వనకే రావుసింగజనపాలువకే

శృంగారశ్రీవాదము

యర్హం జెల్లును దక్కారు

వర్వజ్ఞం దనుట కుక్క సామజమనుచే!

పయిపద్యమునుగూర్చి గాథ యొకటి కలదు. శ్రీనాథుడు సర్వజ్ఞ సింగభూపతియాసానమునుండి మరలి రెడ్లయాస్థానమునకు రాగా రెడ్లతని నిచ్చకాలమారి యని యాక్షేపించిరట, తమకు గర్భ శత్రువయిన సింగభూపతిని సర్వజ్ఞుడని పొగడినందులకు; శ్రీనాథుడిట్లు బదులు చెప్పెనట: “ఆపద్యమున కర్థాంతర మున్నది. గూఢముగా సింగభూపతిని వెక్కిరించితిని. ‘సర్వజ్ఞనామదేయము శర్వునకే, రావుసింగజనపాలున కేయర్హం జెల్లును? (శివునిగాక) తక్కారు, సర్వజ్ఞం దనుట, కుక్క సామజమనుచే!’ ఇది యా యర్థాంతరము.” అని చెప్పి వారిని సమాధానపఱచెనట! ఈయైతిహ్యమును గొందఱు విశ్వసింపకున్నారు. విశ్వాస్యము కావచ్చునని నా యుద్దేశము. శ్రీనాథుడు మరలి నికమీద (రాజమహేంద్రవరపు) రెడ్లయాస్థానమున జేరబోవుచున్నాడు. రాజమహేంద్రవరపాలకులయిన వేమవీరభద్రారెడ్లకును, వెలుగోటి వెలమరాజులకును విరోధముండుట వాస్తవము. కొందవీటి రెడ్లకును, వెలుగోటివారికిని వివాదముండుటను గూర్చి యీవఱకే తెల్పితిని. అట్టిచో నాబాల్యము వారియాస్థానమున మెలగిన కవీశ్వరుడు వార్తప్రత్యర్థికడకుఁ బోయి మిగులఁగా నాప్రత్యర్థిని పొగడి వచ్చుట రెడ్లకెవరికిని సహ్యము కాకపోవచ్చును. అట్లు పొగడినందుకయి వారు శ్రీనాథు నాక్షేపించవచ్చును. శ్రీనాథుఁ డట్టియర్థాంతరమును దెలిపి సమాధానపఱుపను వచ్చును. ఇందసంభావిత మేదియును లేదు. కాని శ్రీనాథునివంటి మహాకవి యట్లుచేయునా యని యాయన స్వభావమునుగూర్చి సంశయించుట తగును. రాజుల యవ్యవస్థిత చిత్తత్వమునుగూర్చి శ్రీనాథున కవహేళనబుద్ధి కలదు. వారి

యిచ్చకములను, మెఱమెచ్చలను జక్కగా నెఱుఁగును. ఆయా సమయముల కనుకూలముగాఁ దప్పించుకొని పోవలసినదేగాని ప్రబల ప్రత్యయము వారియెడల నునుపఁదగదని యీ కవీశ్వరుఁడు తలఁ చెడువాఁడు. కొండవీటిరె ధ్లంతరించినపిదప వారికిఁ బ్రబలప్రత్యర్థు లగు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్లకడఁ జేరినాఁడు. కొండవీట నున్న ప్పుడు రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల కీతఁడును ద్వేష్యుఁడే యగును. అప్పుడు కొండవీటిరెడ్లను బ్రస్తుతించినాఁడు. తర్వాత రాజమహేంద్ర వరపు రెడ్లకడఁ జేరినాఁడు, వారిని వర్ణించినాఁడు. ఆట్లు వెలుగోటి వెలమరాజులదగ్గఱ కేఁగినాఁడు. వారిని వర్ణించినాఁడు. గుణవద్వస్తువర్ణ నము కవికి స్వాభావికము. దానివలనఁ జిక్కువచ్చినప్పుడు తప్పించి నచ్చఁజెప్పఁగల్గు చాతుర్యమును గవికి స్వాభావికమే.

రావుసర్వజ్ఞసింగభూపాలునిచే శ్రీనాథుఁ డెట్లు సమ్మానింపఁబడెనో యెఱుఁగరాదు. బమ్మెర పోతరాజకవీశ్వరునితో శ్రీనాథున కిప్పుడు నమాగమము కల్గియుండును. పోతరా జేకళిలానగరనివాసి గావున; పొలము దున్నుకొనుచున్న పోతరాజుగారిని జూచి శ్రీనాథుఁడు చెప్పి నదిగా వినవచ్చు నీ క్రిందిపద్య మిప్పటిది కావచ్చును :

క. కమ్మని గ్రాథం బొక్కటి

యిమ్ముగ నేసృపతికై వఁ గృతియిచ్చినఁ గో

కొమ్మని యాయరె యర్థం

బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్?

మెతుకుసీమ ప్రభువులఁ గూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదిగాఁ దెలియుచున్న యీక్రిందిపద్యము కూడ నాసమయమందలిది కావ చ్చును :

శృంగారశ్రీనాథము

చ.   కుతుకలు కోయ దొంగలకు హెరవికారతురుష్కజాతికిన్
 మతకవు లంజెత్తులకు మాదిగవాండ్రకు మహదార్లకు
 కొరికక యిత్తు;రంతె; కవికోటల కిత్తురె? చత్తు; రంతెపో
 మెతుకదొరల్ .....భయదాయి దోర్బిల్.

శృంగారశ్రీనాథము

సప్తమ ప్రకరణము

సీ. రాజమహేంద్రవరమున గోదావరీ
లహరిశీతలగంధవహము లొలయు
తైత్తిలోక్యవిజయపాదము చంద్రకాంతపై
వేడ్కతో నల్లాడవిభుని వేమ
వీరభద్రదారెడ్డు పేరొంగుబుండి
కోరి యెవ్వని సర్కారపూర్వ
కమ్మగా రావించి కవిచరణ్య! బళి! పె
బాసు! మీవలె గవితాసమర్థు

గీ. లీక్షితిని నేడికాలముం దేరి యనుచు
మెచ్చి కాశీకాఖండము నిద్రగించి
కృతిపతిత్వంబుచే నిర్లక్ష్యకీర్తి గనిరి
యతని గవిసార్వభౌము సమ్మతి నుతింతు.

కాశీఖండరచనము : వేమవీరభద్రదారెడ్లప్రాపు.

భీమఖండరచనకాలమునకే సనసన్నగా వేమవీరభద్రదారెడ్లకు
శ్రీనాథకవీశ్వరునియెడ గౌరవాదరములు మొలకెత్తినవి. అందుకొఱకే
శ్రీనాథుడు భీమఖండమున బ్రసక్తాను ప్రసక్తముగా సందర్శింపఁ

శృంగారశ్రీనాథము

జేసికొని వారిని వర్ణించినాడు. అప్పటికిఁ గొండవీటి కోమటి వేమా రెడ్డియుఁ దత్పుత్తుఁడు నంతరించి హెచ్చుకాలము కాకపోవుటచేతను వారియెడలఁ గల స్పర్థ కొంత తదాశీతుడగు కవీశ్వరుని యెడఁ గూడ నుండఁదగిన దగుటచేతను నప్పుడు వారు శ్రీనాథు నాస్థాన కవినిగాఁ జేసికొన రయిరి. పదపడి శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయ సర్వజ్ఞసింగాదుల యాస్థానముల కరిగి కనకాభిషేకాది సత్కారములఁ బడసి వచ్చెను. ఈవార్తలను భీమఖండకృతిపతియగు బెండ పూడి యన్నామాత్యుఁడు మొదలగువారు వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ దెలుపుచు నాతనియెడ వారికి విశేషగౌరవ ముదయించునట్లు చేయుచు వచ్చిరి. శ్రీనాథకవీశ్వరు నాస్థానకవీశ్వరునిగాఁ జేర్చు కొనఁ బ్రోత్సహపఱుచుచు వచ్చిరి. శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు విద్యానగరము, రాజకొండ మొదలగుచోరముల కరిగి తిరిగి కొండవీటికే చేరెను. ఆకాలమున నాకఁడు కాశీఖండమును దెలిగింప నారంభించెను. ఎడనెడ బెండపూడి యన్నామాత్యుడల చెలికారముచేఁ రాజమహేంద్ర వరప్రాంతముల కరుగుచుండెను వేమ వీరభద్రారెడ్డు బెండపూడి యన్నామాత్యుల ప్రోత్సహముచేఁ గాశీఖండమును గృతిగొన నుత్సహించిరి. కాశీఖండమును గృతిగొనుటకుఁబూర్వము శ్రీనాథునకును వేమవీరభద్రారెడ్లకును సంఘటిల్లెడు సందర్శనమేగాని హెచ్చుసంబంధమున్నట్లు కొనరాదు. మఱియు నాకఁ డప్పుడు రాజమహేంద్రవరము వాసమేర్పించుకొన్నట్లును గానరాదు. కాశీఖండమునః “ఇమ్మహా (కాశీఖండ) ప్రార్థనంబు కర్ణాకర్ణికావళంబున నాకర్ణించి కర్ణాంతవిశాలనేత్రుఁడను ... ఆగు సల్లయవీరభద్రభూపాలుం దొకనాడు” అనియున్నది. శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరముననే వసించుచు వేమవీరభద్రారెడ్డయాస్థానకవితాపదమును బడసియే

యుండునేని యాతనికాశీఖండరచనమును వీరభద్రద్రావెడ్డి కణ్ణకర్ణికావ శమునినఁబనియించెను. అన్వహము నాస్థానరవి యగపడుచునే యుండును. అతఁడే యెఱిగించును. మఱియు “నైషధాది మహాప్రబంధములు పెక్కుచెప్పినాఁడవు. మాకు న్నాశీతుఁడ వనఁడు” అని వేమవీరభద్రద్రావెడ్డి య్నునట్లున్న పద్యభాగము శ్రీనాథునకు వారితో చెప్పెనని చయము లేనట్లు తోఁపించుచున్నది శ్రీనాథునకుఁ గాశీఖండరచనాభిమానము కోమటివేమారెడ్డితోఁ దాను కాశీయాత్రజరుపుటచేత నేర్పడినదయి యుండవచ్చును. కాని దానిని గృతిపతికొరి చెప్పించుకొనలేదు. వేమవీరభద్రద్రావెడ్డికూడ కాశీయాత్ర చేసిరేమో? ఈయనుమానమున క్రిందిపద్యము హేతువు:

క. కాంచీ శ్రీగిరి కాశీ

పంచారామాది దేవభవనంబుల వ్రా

యించెన్ వేమమహీధవుఁ

దంచితభూదానశాసనాక్షరపంక్తుల్.

వేమవీరభద్రద్రావెడ్డికాశీఖండరచనమునాఁటికి రాజమహేంద్రవరమున కుత్తరిముగాఁ జీకటి, కళింగపట్టణము, చిల్కనముద్రము పర్యంతముగాఁగల దేశమును జయించి యేలుచుండిరి. వారు జయించిన స్థలము లివి కాశీఖండమునఁ జెప్పఁబడినవి. చీడికాడ, మాకవరము, సప్తమాడెములు, డూడెజంతర్నాడు (ఇప్పుడు మావితోపులకుఁ బ్రభాత మయిన ‘అలమండ’ను జంతుర్నాటి యాలమండయనుట విశాఖపట్టణమండలమునఁ గలదు), బారుహ (బారువ), కలువపల్లి, ఒడ్డాది, కసిమికోట కప్పకొండ, మొదలగునవి. చాటుపద్య మిది శ్రీనాథునిది కాదగును :

శృంగారశ్రీనాథము

సీ. దండయాత్రామోషతమ్మటద్యనులచే
 గంతులు వేయించెఁ గప్పకొండ
 కితవ కాలాభీం కీలానలముచేత
 నేలఁ బొంగడఁగించెఁ బాలకొండ
 ఆరటశాధటహయధటములచేత
 మట్టితూర్పెత్తించెఁ బొట్టునూరు
 భూరిప్రతాపాగ్నిఁ బటములు పెట్టించె
 ఏద్యేవులను గల (?) వెండిపురము

గీ అనఁగ నులికెక్కితార! కేళాదిగాయ!
 ఆరులపండుమండువాయవనహరణః
 బళియదూళియమాకువ బందికారః
 విజయరఘురామః అల్లాడవిభునివేమ!

ఈ క్రింది చాటుపద్యములు వేమవీరభద్రారెడ్డితోఁ బ్రథమ పరిచయము సమయమున శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు చెప్పినవి కాదగును:

సీ. వివిధవిద్యోద్ధండవిద్యత్కుముద కాండ
 హరిజాంక! రూపనారాయణాంక!
 నీతోగ్రకరవాల నిర్జితానినృపాల
 నప్తాంగ! రాజవేశ్యాభుజంగ!
 సకలమహారాజ్యసంరక్షణోద్యోజ్య
 కులశీలగుజ్జరిదళవిఫాల!
 భామాజనస్యాంతపరితోషణలకాంత
 కోదండ! రాయచేకోలుగండ!

గీ. జయవిజయజన్యకాంభోజహయవమాజ
 మురవిపాటనసంభూత కుతలరేణు

పటలవివిధమనన్వ్యాంత భరితభువన
విజయరఘరామ! అల్లాడవిడునివేమ!

సీ. ఖండేందుమౌళిపైఁ గలహంసపాళిపైఁ
గర్భూరధూళిపైఁ గలుద్రవ్య
మిన్నేటితెలులపై మించుతామరలపై
మహిమంచు నురలపై మల్లరించు
జంభారిగజముపైఁ జంద్రికారజముపైఁ
జందనవృక్షముపైఁ జొకళించు
ముత్యాలనరులపైఁ మొల్లకొవ్వరులపై
ముదికల్పరరులపై మోహరించు

గీ. వెండిమలయేక్కి శేషాహివెన్నెదన్ని
తొడరిదుగ్ధాభితరఁగలతొడ నలరి
నెఱతనఁబాడి నీకీర్తి నిండె నహహా!
విజయరఘరామ! అల్లాడవిడునివేమ!

సీ. జయ! రాజవేశ్యాభుజంగాంక నిశ్శంక
యభ్యుదయంబు రాజాధిరాజ!
మంగళం బాసకమండలీకరగండ
సంకల్పవంసిన్ది సమరవిజయ!
బ్రహ్మయ్య వరిరాయబసువ శంకరముద్ర
వర్తిల్లు గాయగోవాళబిరుద!
మహిమించు రిపుచెంచు మలచూఱకారాంక
స్వస్తి కర్పూరవవంతరాయ

గీ. ఆంధ్ర.....సింధుయవవదేది
వీరలక్ష్మీస్వయంవరపితృవాఢ్య!

శృంగారశ్రీనాథము

ధరణిపాలింపు మాచంద్రతారకముగ

విక్రమోన్నిద! ఆశ్చర్యపీఠభద్ర!

పీఠభద్రదారెడ్డితమ్ముడు దొడ్డారెడ్డి నిశ్చంకుని కొమ్మనామాత్యునిచే శివలీలావిలాసమును ప్రబంధముఁ జెప్పించి కృతిపతి యయ్యెనని యీవఱకే వ్రాసితిని. అతఁడు రాజమహేంద్రపురపార్శ్వమున నిరువది యాఱుమూళ్లమేఱ “రాజకుంజరసింహ” మను నశ్వమునెక్కి దుమికించెనట! ఈ విషయము శ్రీనాథుఁడును కొమ్మనామాత్యుఁడును గూడఁ బ్రస్తావించినారు:-

మ. హరి దాఁటించె బురోపకంఠమున వాహ్యశ్శివదేశంబునం
దరుడై యశ్చయరెడ్డినందఁడఁడు దొడ్డయ్యశ్వమావీశ్వరం
డినువై నాబుగముళ్ళమేర డని గో నెక్కి-పఁగానేల య
ధరణిపాతునికీర్తి దాఁటె గడు నుద్దండించి బ్రహ్మాండమున్.

- కాశీఖండము.

మ. అరుదై యశ్చయదొడ్డభూవిభుఁడు వాహ్యరోహరేఽపంతుఁడిం
పరుదార న్వడి మూలఁగూరికడ వాహ్యశిశ్మలిన్ రాజకుం
జరసింహంబును వారువంబును యదృచ్ఛాలిలఁ దాఁటింపఁడే
తిరమై యిర్వదినాల్లముళ్ళనిను పుల్నేకంబుచే యెత్తుగాన్

- శివలీలావిలాసము.

ఈతఁడు శృంగారంకోట లోతుగద్దలను జయించెనట! రాజమహేంద్రవరమున పీఠభద్రదారెడ్డి త్రైలోక్యవిజయసౌధము చంద్రకాలపైనుండిన. గోదావరీతరంగతాండవ మగపడుచుండెడిదట!

సప్తమప్రకరణము

క. త్రైలోక్యవిజయసౌధవి
 శాంతుహోతుంగ చంద్రశాలాసతత
 వ్యాలోకిత గౌతమక
 న్యాలహరివిహారతాండవాబోపునకః.

ఇప్పుడు చిత్రాంగిమేడ యని చెప్పబడెడు చిట్ట యీ
 త్రైలోక్య విజయసౌధపుఁ బాటిచిట్ట యగునాయేమి:

వీరభద్రారెడ్డి పాంచకాలమున బ్రాహ్మణుల వైభవ మీవిద
 ముగా వర్ణింపబడినది :

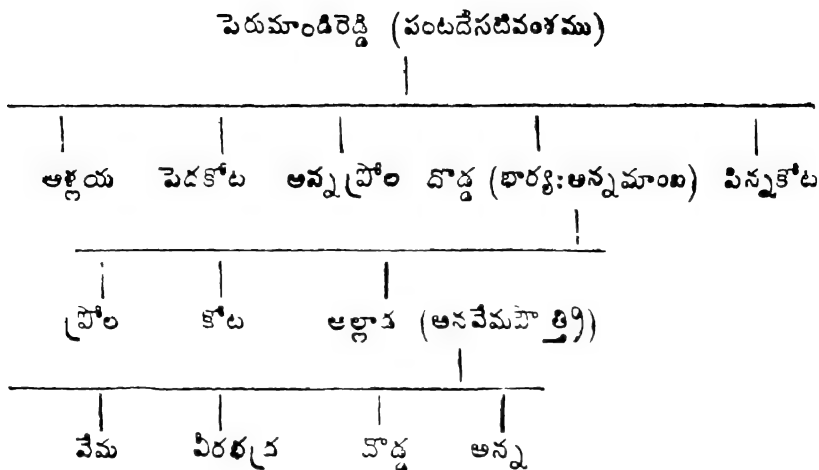
సీ. దరియింపనేర్చిరి దర్పపెత్తెడు ప్రేళ్ళ
 బీరి మాణిక్యాంగుళీయకములు
 కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియపీఠఁ
 గస్తూరికాపుండ్రకములు నొసరి
 నవరింపనేర్చిరి జన్నిదఁబుఁజ్రామఁ
 దారహారములు ముత్యాలవరులు
 చెరువంగ నేర్చిరి విగల సెన్నడుములఁ
 గమ్మని క్రొత్త చెంగల్వ విరులు

గీ. రామముల వెండిపైఁడియుఁ దడబడంగ
 బ్రాహ్మణోత్తము లగహారములలోన
 వేమభూపాలుఁ దనుజున్న వీరభద్రు
 రాత్రియేలింప గౌతమీరటములందు.

ఇది స్వభావోక్తి. అప్పుడు విహ్వంసులగు బ్రాహ్మణులస్థితి
 యిట్లే కలదనుట స్పష్టపడుటకును మఱికొన్ని విషయము లెఱుక
 పడుటకును వీరభద్రారెడ్డికాలమున నెలకొల్పఁబడిన చెఱుకుమిల్లి

శృంగారశ్రీనాథము

ధర్మశాసనము చూడఁదగినది. వీరివంశవృక్ష మీకిందఁ జూపుచున్నాఁడను:

కాశీఖండము.

“కాశీఖండ మయఃపిండమ్” అని ప్రతీతిఁగంచిన సంస్కృత గ్రంథమున కిది తెలుగు. అయఃపిండ మన్నప్రతీతి తెల్లుగ్రంథమునకే యయి యుండవచ్చునని నాతరింపును ముందే తెల్పితిని. శ్రీనాథుని గ్రంథములలోనెల్ల నిది ప్రౌఢతమరచనము గలది. సంస్కృత గ్రంథమున కిది సరియైన తెనుగు గాదు. మిక్కిలి సంతీప్తముగా నున్నది. సంస్కృతమునఁగల గ్రంథభాగ మెంతో యిందు విడనాడఁబడనది. తన పూర్వకావ్యరచనము నీ గ్రంథమున శ్రీనాథుఁడు “చిన్నారి పొన్నారి—” పద్యమందుఁ బేర్కొన్నాఁడు. ఇంచుమించుగా నీకావ్యము రచించునాటికి శ్రీనాథుఁ డర్వదియేండ్ల పాయము వాడగునని “ప్రాయమింతకు మిగులఁ గైవాలకుండ” ననువాక్యము వాక్రుచ్చుచున్నది. వీరభద్రరెడ్డి యొద్దోలగముండి శ్రీనాథుని గృతి గోరు విషయ మిట్లు వర్ణింపఁబడినది:-

సప్తమస్రకరణము

సీ. త్రైలోక్యవిజయాభిధంబైన సౌధంబు

చంద్రశాలాప్రదేశంబునందు

సచివసైన్యాధీశసామంతస్యపవార

సిమంతినీజవశేణి గొలువ

శాస్త్రమీమాంసయు సాహిత్యగోష్ఠియు

విద్యత్కవీందులు విస్తరింప

కర్పూరకస్తూరికా సంతుమదగంధ

పారసౌభ్యము దిక్పూరితముగ

గీ. నిజభూజావిక్రమంబున నిఖండశలు

గెలిచి తను రాజ్యపీఠ మెక్కించినట్టి

యన్న వేమేశ్వరునియంక మాశ్రయించి

నిండుగొలుపుండె గన్నులపండువగుచు.

వ. అప్పుడు నన్నుం బిలువం బించి సముచితాసనంబునఁ గూర్చుండ
నియమించి యున్నయవసరంబున:-

సీ. వదియింతు వేములవాడభీమనభంగి

నుద్దండలీల నొక్కొక్క మాటు

తాషింతు నన్నయభట్టమార్గంబున

నుభయవాక్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు

వాక్రుతు తిక్కయజ్ఞప్రకారమురసా

భృచికణంధముగ నొక్కొక్కమాటు

పరిధవింతు ప్రబంధవరమేశ్వరునితేవ

మాకివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు

గీ. నైషాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు

చెప్పిరాడవు మాకు నాశ్రితుడ వనహ!

శృంగారశ్రవాణము

యిప్పుడు చెప్పబోదంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితము సేయు వీరభద్రయ్య పేర!

కా. ఈ షోడశా సింహాసన సత్కవులు వేరీ నేటికాంక్షునగా
దక్షరావచటకృతీమచరగంధర్వాప్సరోభామివీ
వక్షోజద్యయగంధసార మువృణదైవరాజ్యభారంబున
ద్యక్షించున్ గవిసార్యభామ! తనదీయప్రౌఢసాహిత్యముల్.

“కర్ణాటకటకపద్యవనహేళి” “కవిసార్యభామ” పదములఁ
గూర్చి యీవఱకే కనకాభిషేకప్రకరణమునఁ బ్రస్తావించితిని. మఱియు
శ్రీనాథుడు తన సాహిత్య సౌప్తవమునకుఁ గారణములని, యుద్వేగ
కములని వేమభూపతి దయావీక్షణాదులను బేర్కొని చెప్పిన పద్యము
నింతకుముందే వివరించితిని. మీద నుచాహరింపఁబడిన “వచియింతు
చేములవాడ” యని సీసపద్యము వీరభద్రారెడ్డి యన్నయగు
వేమారెడ్డి తన్నుఁగూర్చి ప్రశంసించినదిగా శ్రీనాథుడు చెప్పు
కొన్నాడు. ఈ పద్యమునుగూర్చి నే నెట్లు తలఁచుచున్నాడను. వచి
యింతు , భాషింతు, వాక్కుత్తు, పరిధవింతు - అనుపదములు మధ్యమ
పురుషక్రియలుగాఁ బ్రయోగింపఁబడినవి, అవి యుటితిస్ఫూర్తిలో
నుత్తమపురుషక్రియలుగా గోచరించును. ఎత్తుగీతి నెత్తుకొనిన
పిదపఁగాని యవి మధ్యమపురుషక్రియలుగాఁ దెలియరాదు. ఈపద్య
మును శ్రీనాథుడు కర్ణాటరాజాస్థానమునఁగాని మఱియేదేవియెడఁగాని
తన కవితాప్రాభవము నెఱిఁగించుకొనుచు నుత్తమపురుషక్రియా
ఘటితముగానే రచించి పదపడి కాశీఖండరచనకాలమునఁ గొత్త
యెత్తుగీతిని జేర్చి వేమారెడ్డి పలికినట్లు మధ్యమపురుషక్రియాన్వయ
మేర్పరచి కూర్చుకొని యుండును. ఇట్లుచేయుటచే నాత్మస్తుతి

దోషము లేకపోవును. మధ్యమపురుషక్రియాఘటితముగానే యాతఁడు రచించి యుండునని నాల్గ్రికియలలో దేనికయినను “వు” చేర్చి యుండును.

విద్యానగరమున కరిగి డిండిమభట్టునోడించి రాయనిచేఁ గనరా భిషేకాదినత్కారములఁ బడసిపచ్చినతర్వాత నల్పకాలమునకే రచింపఁ బడినదగుటచే నీకాశీఖండమున శ్రీనాథుఁడు ప్రసక్తి కల్పించుకొని యా విషయమునుగొంత చెప్పుకొన్నాఁడు. గ్రంథమున సందర్భమిది:—
మేరు వింధ్యపర్వతములకు నారదమహర్షి స్పర్థపెంచెను. అవమాన మోర్వఁజాలక వింధ్యపర్వత మాత్మగతముగా నీక్రిందివిధము ననుకొనుచున్నది' పరిభూతుఁడయిన పండితుఁ డనుకొన్నవిధమున నున్నదిగాని యిది యవమానితమయిన యర్థమనుకొన్న విధమున లేదు. చదువఁదగును:

గీ. విబుధమునిమాట చెవికిఁ గ్రొవ్వేడిగాఁగ
వంధ్యగర్వోదయందైన వింధ్యశిఖర
దాల సుద్రేగమందె విచారపరత
నాత్మగతమునఁ దాను నిట్లనచు నుండె.

గీ. శాస్త్ర మాదాద్యసన్నిధిఁ జదువఁడేని
యిద్దబోధఁబు మది సంగ్రహింపఁడేని
తెగువమీటి ప్రతిజ్ఞ సాదింపఁడేని
జ్ఞాతి జయమందఁడేని త జ్ఞుఁడు జనుడె!

ఉ. కంటికి విద్రవచ్చునె, సుఖంబగునే రలికేళి, జిహ్వకుఁ
వంటకమిందునే, యితరవై భవముల్ పదివేలు మానసం

శ్లోగారశ్రీనాథము

బంటునె మానుషంబుగలయట్టి మనుష్యుర కెట్టివానికిఁ
గంటుకుడైన శాస్త్రపుడొకండు తనంతటి వాఁడు కల్గఁగఁ.

క. ఎవ్వనితో నెచ్చోటం
జివ్వకుఁ జేఁ జాఁపవందు చేఁ జాఁచినవో
నివ్వల నవ్వల నెవ్వరు
నవ్వకయందంగఁ బగసవఁ దీర్చుదగుఁ.

సంస్కృతమున నింత లేదు. శ్రీనాథుఁడు దిండిమభట్టారకుని
తోడి వివాదసందర్భమున నాత్మగతముగా ననుకొనిన విషయమే
యిందిట్లు ప్రసక్తపఱచి చొప్పించినాఁడని తలంపఁ దగును. లక్ష్మి
నిట్లు స్తుతించినాఁడు:-

ఉ. పండితుఁ డాతఁ డాతఁడు ప్రభావసమగ్రుఁ డితండు శూరుఁ డా
తండు వివేకి యాతఁడు వదాన్యుఁ డతండు మహాకలీనుఁ డా
తండు కళావిమం డతఁడు ధన్యుఁ డతండు మనోజ్ఞమూర్తి యె
వ్వండు భవత్యపాకలన వై భవలక్ష్మికిఁ బాత్ర మిందిరా!

గీ. కమలనయన నీవు కలచోటు కలచోటు
నీవు లేనచోటు నీరసంబు
కంబుకంతి నీవు కలవాఁడు కలవాఁడు
లేనివాఁడు నీవు లేనివాఁడు.

మఱికొన్ని విశేషములు శ్రీనాథుని స్వభావమును గూర్చి
వ్రాయువట్టునఁ దెలుపుదును.

దిండిమభట్టారకుని జయించుట యీతనికి మహోత్సాహకర
ముగా నున్నది. కాశీఖండమునఁ గవిసార్వభౌమ బిరుదమును గ్రంథావ

తరణికలోను, గద్యమునందును జెప్పకొన్నాడు. గ్రంథాంతమునఁ గూడఁ జెప్పకొన్నాడు:

శా. కర్ణాటకీతినాథమౌ క్రితసభాగారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నాన జగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్సంత్య దారిత్ర! దు
గ్ధాఠోరాశిగభీర! ప్రాహ్లాదుఃపర్యాహ్లాదరాహ్లాదృతా
పర్ణావర్ణభ: రాజశేఖరమణీ! పటాన్వయగ్రామణీ!

కాశీఖండము రచించి కృతియొసఁగినప్పుడు వీరభద్రారెడ్డి మన దొడ్డకవీశ్వరున కేమేవి సత్కారములఁ గావించెనో యెఱుఁగ రాదు. “కాశికావిశ్వేశుఁ గలనె వీరారెడ్డి, రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు” నని యవసానవిద్యమునఁ జెప్పకొన్నాడు. కాశీఖండరచన కాలమునుండి శ్రీనాథుఁడు “వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుఁ” డయినాడు.

వేమవీరభద్రారెడ్డ యవసానము.

వీరి యవసానమునుగూర్చి యింతవఱకు స్పష్టముగా నేమియును దెలియరాకున్నది. శాక 1856 వఱకు వేమవీరభద్ర దొడ్డయాన్నయల నల్వరును జీవించియున్నట్టు దాక్షరామశాసనములవలనఁ దెలియ చున్నది. శాక 1966 లో దాక్షరామమునఁ బ్రౌఢదేవరాయలశాసన మున్నది. శాక 1376లో గజపతులశాసనములు కొండవీడుప్రాంత ములఁగూడనున్నవి. ‘రెడ్డివాడైకర్ణాటరాజ్యము’ని తెలుఁగుదేశమునఁ జ్రీతీతికలదు. రెడ్డిరాజ్య మంతరించినతరువాత నొడ్డెరాజ్యము వచ్చి నట్లు ప్రఖ్యాతి. కృష్ణదేవరాయవికాలమున నాయెడ్డెరాజ్యము దెలుపఁ బడినది. రాజమహేంద్రవరమున రెడ్డిరాజ్యము పేరులేకుండ సమసి పోవుటకు గారణమేమో స్పష్టముగాఁ దెలియరాకుండుట వింతగా నున్నది. కర్ణాటరాజులో గజపతులో రూపుమాపియుండురేమో!

శృంగారశ్రీనాథము

కాశీఖండరచనకారిమునాటికి వేమవీరభద్రదారెడ్డు కర్ణాటంతో గజ పతులతో నత్త్యంతముమైత్రీ కల్గియుండిరి. కాశీఖండమం దిట్లు వీర భద్రదారెడ్డి వర్ణింపఁబడినాఁడు:

“కర్ణాటోత్కళ పారసీకస్థపసఖ్య ప్రాణవశ్రీనిధి!”

“అత్యుత్కళ కర్ణాట తురుష్కరాట్పురముమిత్రా!”

“కర్ణాటభూపతి కానుకయినిపిన బాగాహయంబులు వాగెవచ్చు! యవనాధిపతి యుపాయసముగా ననిపిన ముక్తాతపత్రంబు మోల మెఱయు; ఒద్దెఱాత్రీనాథుఁ డుపద పుత్తెంచిన బింబారుణోష్ఠి సంబెళ వహించు.” ఈమువ్వరలో నొకరు రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును విరూరింపఁబడియుండు రనుటకు సరియైన ప్రమాణము దొరకకున్నది. వేమవీరభద్రదారెడ్లకు వెలుగోటివెలమరాజులు ప్రబల పిరోఁకులుగా నుండిరి. అనుబంధము చూడఁదగును. మాదయలింగమనేనిఁగూర్చి కల సీసమాలికలో “గుగసాక్షిగ మీఱి కదిసి రాజమహేంద్రవరము చూఱుకొని వచ్చినాఁడు” అనియు, “వీరభద్రుని దొడ్డెఱువేమ నృపతులఱట్టఁడై కాలందెబెట్టినాఁడు” అనియుఁ గలదు. మఱికొన్ని పద్యములు గలవు. కాని రాజమహేంద్రవరమును వెలుగోటివెలమ రాజులు పరిపాలించిన యెక్కడను గానరాదు. బలవత్ప్రమాణములు లేక యిది యిట్లేయని నిర్ధారంపరాదు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వేమవీరభద్రదారెడ్ల యవసానమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసినారు:

“....మంత్రియగు కపిలేంద్రగజపతి రాజ్యారాధుఁడయ్యెను. ఇతఁడు మిక్కిలిసమర్థుఁడు విక్రమాఢ్యుఁడు నగుటచేతఁ దనరాజ్య మును విస్తరింపఁజేయ సంకల్పించెను. రెడ్డి రాజ్యము నాపోసనము బట్టినఁగాని తనసంకల్పము నెరవేరఁజాలదు. అందులకై పదిసంవ

త్సరములు కృషిచేసెను. 1444 వ సంవత్సరమునఁ గపిలేంద్రగజపతి రాజమహేంద్రపురముపై దండయాత్ర వెడలివచ్చెను. ప్రౌఢదేవరాయలు రెడ్లకు సాహాయ్యముజేయవచ్చెను. ఉభయపక్షములవారికి యుద్ధములు జరిగినవి. కపిలేంద్రగజపతి యుద్ధమున గెలువఁజాలక యాతడవకు మరలిపోయెను గాని తనపట్టువిడచినవాఁడుగాఁడు. ప్రౌఢదేవరాయ లాసంవత్సరమున దాక్షిరామభీమేశ్వరుని సందర్శించియొక దానశాసనమును వ్రాయించి వెడలిపోయెను. తరువాత రెండు సంవత్సరములైన తరువాత విద్యానగరమునందు ప్రతాపదేవరాయలు మృతుఁ డయ్యెను. ఇట్టి మహాసమర్థుడైన శత్రువు మరణమునొందినందునఁ గపిలేంద్ర గజపతికి బలమెక్కువయ్యెను. అతఁడు కర్ణాటసామ్రాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొని పిమ్మట తురుష్కలను జయించి దక్షిణహిందూదేశమున నేకసామ్రాజ్యమును స్థాపింపవలయునని సంకల్పించి కృషిచేయుచుండెను.”

అన్నదేవచోడుని వీరకృత్యములు.

ఇట్లుండగా మధ్యాంధ్రదేశమున నొక మహావీరుఁ డావిర్భవించెను. అతఁడు చోడవంశమున జనించినక్షత్రియుఁడు. ఇతని శాసనమొకటి రాజమహేంద్రవరము మ్యూజియములో నుండెను. ఈ తామ్రశాసనములో కొన్నిపదాలు పోయినవి. అయినను గొంతవఱకు నీతనిచరిత్రము దెలిసికొనవచ్చును..... కామభూపాలునిపుత్త్రియే అన్నదేవచోడుఁడు. సూర్యవంశమున జనించిన పిన్నుండిరాజుయొక్క సోదరియగు ఇరుగాంబికను వివాహము జేసికొనియెను. 1383వ సంవత్సర ప్రాంతమున నుండ్రాజు శూరవరపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలనముజేయుచుండెనని పూర్వప్రకర

శృంగారశ్రీహామము

జమున దెలిపియున్నాడను. ఈపిన్నుండి యనునాతఁ డాయంధ్రరాజు
 వంశమున జనించినవాడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు వీరికి సంతానములేని
 హేతువుచేత వీరభద్రుఁ డనువానిని దత్తుచేసికొన్నట్లు గన్పట్టుచున్నది.
 అన్నదేవచోడుఁడు బహమనీసుల్తానగు అల్లాఉస్సీన్ షాహాతోనొడం
 బడిక చేసికొని తురుష్కులైన నైన్య సహాయముతో రాజమహేంద్రపుర
 రాజ్యములో గొంత భాగమార్జమించుకొనియెను. రాజమహేంద్ర
 పురమునకుఁదూర్పుభాగమున గజపతికిని వీరభూపాలునకును ఘోర
 యుద్ధములు జరుగుచుండెను దక్షిణము నుండి లింగమనాయఁడు,
 సింగమనాయఁడు మొదలగు పద్మనాయకులు కర్ణాటనృపతులకు
 సామంతులు గావునఁ గర్ణాటనైన్యములతో దండెత్తివచ్చిరి. రాజ
 మహేంద్రపురరాజ్య మిట్లు యవనకర్ణాటకలక నైన్యములతో నొక్క
 మారు పోరాడవలసివచ్చెను. ఈ ఘోరయుద్ధములలో వేమవీరభద్ర
 పృథ్వీకుల నైన్యము హతమయ్యెను. వీరభిభామణులైన సోదరులు
 మువ్వరును వీరస్వర్గమును జూజగొనఁబోయిరి ....

శ్రీ వీరభద్రరావుగారు వ్రాసినవిషయము సంగతముగాఁ
 దగను. రాజమహేంద్రపాంచములం దన్నదేవుఁడను క్షత్రియుఁడు
 రాజుగానుండెనని, ప్రసంగరత్నావళికూడఁ బలుకుచున్నది. అందుఁ
 గొన్ని శ్లోకము లన్నచోడదేవునిగూర్చి కలవు. శ్రీవీరభద్రరావుగారు
 పేర్కొనిన శాసనము మిక్కిలి విలువగలది. ఆ శాసనమందలివిగా
 వారు వివరించినవిషయము లింతకుముందుఁ దెలియరాలేదు. ఆశాస
 నము సవిమర్శముగా ముద్రితము కావలసియున్నది. వీరభద్రరావుగా
 రాశాసనరచనాకాలమును బేర్కొనలేదు. అందుఁ గొన్నిరేకులు
 పోయినవఁట!

భీమఖండమునందుఁ జూడఁగా మూర్యవంశ్యులయిన వీరభద్రాన్న
దేవభూపాలుర గర్వసంరంభము నడఁగించి యరియేటి లింగవమంత్ర
యల్లాడభూపతిని దెలుఁగుభూమి నేలించెనని కలదు :

సీ యూదేశవనస ప్రమాదెబారుహదొంతి
వంతునాదిక్షితీశ్వరులఁ గెలిచి
యెడ్డాది మత్స్యవంశోదయాద్వనుదేతఁ
బిల్లవాదిత్యుచేఁ బరిచమంది
దండకారణ్యచుర్య పుళిందరాజ రం
భాహివంశజులకు సతయమొసఁగి
భానమత్కులవీరద్రాన్న దేవేంద్ర
గర్వసంరంభంబుఁ గట్టి పెట్టి

గీ. యవ కర్ణాటకక భూధవులతోడఁ
జెలిమి వాదించి యేలించెఁ దెలుఁగుభూమిఁ
దన సజస్వామి సల్లాదధరణినాథు
భకిరె యరియేటిలింగన ప్రభువరుఁడు.

అల్లాడభూపతి కాటయివేమారెడ్డి చనిపోయినపిదపఁ గొంత
కాలమువరకు జీవించియుండెను. భీమఖండరచనకాలమున కాతఁడు
చనిపోయెను. “అల్లాడభూపుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా
సింహాద్రిపర్వతం బుత్కళకళింగయవసకర్ణాటలాటాంతర్దీపంబైన
ప్రతాపంబున..... ప్రభావుండై విశ్వంభరాభువనమండలంబుఁ
బాలించెఁ దదనంతరంబ” - భీమఖండము.

శ్రీ వీరభద్రద్రావుగారు పేర్కొన్న యన్నలదేవుఁడే పయి భీమ
ఖండపద్యమునఁ బేర్కొనబడినవాఁడు. భీమఖండరచనకాలమువఱ

శృంగారశ్రీనాథము

కాతఁడు పరాభూతుఁ డగుచువచ్చి తర్వాతఁ గాశీఖండరచనానంత
రమున విజయము గాంచెనేమో! ఆశాసనము సమగ్రముగా ముద్రిత
మయినఁగాని విశ్వయపరిజ్ఞానమేర్పడదు :

శ్రీనాథునకు మరలఁ జిక్కులు.

ఎట్లోగాని, వేమవీరభద్రారెడ్డి ప్రభృతులు క్రీ. !450 ప్రాంత
ముల సంతరించి రనుమాట వాస్తవము. తర్వాత రాజమహేంద్రవర
రాజ్యము రెడ్లపాలనమున లేకుండుట వాస్తవము. శ్రీనాథుని యాలం
బము మరలఁ జిదికినది. కన్నము, అధికగౌరవముతోఁ దన్నాదరించు
చుండిన కోమటి నేమనను గోల్పోయినాఁడు. కొండవీటిరాజ్యము
కూలెను. ఎదయించెను మరల రెడ్డిరాజ్యము రాజమహేంద్రవరమున;
అక్కడ భోగభాగ్యములతోఁ దొప్పదోగినాఁడు అంతిలో నదియు
సంతమించెను. ఇస్పిరో! ఎట్టివిప్లవములు! నేటివఱకును శ్రీనాథుని
వర్తనము విశృంఖలమే! ఆదరించురాజులయొద్ద నానందముతోఁ గడప
వలసినకాలమింక; ప్రాయపుణ్యోద్ధు పడుమటికిఁ దిరిగినది. అయిన
నేమి! దేశాటనము తప్పదయ్యెను. వేమవీరభద్రారెడ్లు చనిపోయిన
తర్వాత శ్రీనాథుఁ డించుమించుగా నిర్వహియెండ్లు జీవించినాఁడు. ఆ
కాలమున కుటుంబభరము హెచ్చుగానుండెను గావలయు. దౌహి
త్యాది పోష్యవర్గమును ఉప్పనిదిగా నుండియుండును.

పంటమైలారుని యాశ్రయము.

శ్రీనాథుఁ డిట్లుగదలవలసి యున్నాఁడు. కాని కొండవీటినున్న
సంసారమునకు జీవనోపపత్తి కల్పింపవలసియున్నది. అదికుదిరినఁ
గాని తాను హెచ్చుకాలము దేశాటనము జేయ ననిపడదు. ఇందుకయి

సప్తమప్రకరణము

పంటరెడ్డియు. విద్యానగరప్రభువులకు లోపడిన సామంతుడును నగు మైలారెడ్డిని దర్శించినాడు. ఈరెడ్డి శతమర్షణగోత్రజులగు శ్రీవైష్ణవులకు శత్రుడు. శక. 1350 కీలకసంవత్సరమున మైలారెడ్డి కోర్కెపై ప్రౌఢదేవరాయఁడు తక్కువపాదు. పోలవరము, నను రెండు గ్రామములను బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. మైలారెడ్డి తనకు యుద్ధవిజయములను గల్గించినందులకుఁ బరితుష్టఁడై, ప్రౌఢదేవరాయ లాతని యభీప్సితము నెఱవేర్చినాఁడు. పెదకోమటివేము ననంతరము కొండవీడు నాక్రమించుకొనుటలోఁ బ్రౌఢరాయలకితఁడు తోడ్పడి యుండవచ్చును. కొండవీడుప్రాంతదేశ మీతని యేర్పడిని గొంతకార మున్నది. మైలారెడ్డి కంకితముగా శ్రీనాథుఁ డేమేని కృతులు రచించినేమో యెఱుఁగరాదు. శ్రీనాథుని కృతులుగాఁ బేళ్లు మాత్రము తెలియునవి వందనందనచరిత్ర, వల్లభాభ్యుదయము మొదలగునవి కొన్నికలవు. అందొకటి యీతని కంకితమయి యుండవచ్చునేమో ! శ్రీనాథుని నిర్యాణకాలపద్యమున “కైలాసగిరిఁ బంటమైలారవిభుఁడుండె దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు” అని కలను.

పల్నాడు ప్రయాణములు.

ఈకాలమున శ్రీనాథుఁడు కొండవీటికిఁ జేరువనున్న పలినాడు మొగలగుప్రదేశముల కరిగి కొంతధనమార్జించుకొని వచ్చుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమనుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు రచించినవిగాఁ జెప్పఁబడెడు చాటుపద్యము లీకాలమందలివి కాదగును. చాటుపద్యములే మంజరి, ప్రథమ, ద్వితీయభాగములలో నాపద్యములఁ గొన్నిటిఁ జేర్చితిని. కొన్నింటినిమాత్ర మిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను:-

శృంగారశ్రీనాథము

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
దెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడకుఁ
వసుధేకుడై వ దున్నును
గుసుమాస్త్రిందై వ జొన్నకూడెకుదుఁ.

పలినాటిసీమలో నెంతోలోతు త్రవ్వినఁగానిఁ నీళ్లారవు. అక్కడఁ జేత్రాళ్ళు కొండపీటిచేత్రాళ్లకు ద్విగుణితమై యుండవలయును. అంతలోతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతిచట్టు వచ్చును. కాన నీళ్లకై యెంతోసొమ్ము వ్రయిపెట్టియు నొక్కపుడు భంగపడ వలసివచ్చుచుండును. ఇది తెల్పుచుఁ జెప్పినపద్యము:-

ఉ. అంగడి యూరలేదు, వరియన్నములేదు, శుచిత్వమేమిలే
దంగన లింపులేదు, ప్రియమైన వనంబులులేవు, నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్చుడు కృపాపరు లెవ్వరులేదు, దాక లె
న్నంగను సున్న గార పలినాటికి చూచికిఁ బోవ నేడికిన్?

పల్నాటిదేశమున గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు వచ్చినప్పుడు గ్రామపురోహితునింట విడిదలినేయింతురు. వారిండ్లలోఁ దమతమ యాశీర్తులయిండ్లకుఁ గుట్టియిచ్చుటకై విత్తరాకులు నిర్వయుంచు కొందురు. అక్కడఁ బురోహితులే కరణముగార్లకు విస్త్రుకుట్టి ఇవ్వ వలెనట! - శ్రీనాథుఁ దొకపురోహితునింట విడిసి యారోత నిట్లు వర్ణించెను:

ఉ. దోసెఁడు కొంపలోఁ బసులత్రిక్కిడి, మంచము, దూడరేణిమున్
బానిసవంటకంబు, పసిబాయరశౌచము, విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్, దరికుమాసినముండలు, వంటకుండలున్
రాసెడుకట్టెలున్ దలఁవరాదు పురోహితులిండికృత్యముల్.

క. జొన్నకలి జొన్నయందలి
జొన్నవ్వుము జొన్నవినరు జొన్నరె తవ్వన్
వవ్వున్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బన్నాడుమన్న ప్రజఁ దండఱున్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవుళ్లు
నాగులేదీసీళ్లు నాపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూర్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ వల్లెటూర్లు.

మొరసరాజ్యము.

మఱియు మొరసరాజ్యమునుగూర్చి శ్రీనాథునివిగాఁ గొన్ని
చాటుపద్యములు గలవు. మొరసరాజ్యమనఁగాఁ గర్నూలుమండల
మవియు, మొరసరాళ్లు విస్తారముగా నుండుటచే నాదేశమున కాపేరు
వచ్చెననియుఁ దెలియుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డీ కాలమున నక్కడికిఁ
గూడ నరిగెడివాఁడు. చాటుపద్యము లున్నవి. ఉదాహరింతును:-

ఉ. గొంగడి మేలపర్వదము శుంపటి నల్లున కుక్కిమంచమున్
జెంగటవాయులై యము లజీర్ణపువండులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీజిపోతులున్
రంగ! ఏవేకి కి మొరసరాజ్యము కాపుర మెంతరోతరా!

ఉ. వంకరపాగలున్ నడుమవంగిన కత్తులు మైలకోతలున్
సంతతిముద్దలున్ జనుపకాశములున్ బలుపచ్చదంబులున్
దెంతకగునోరచూపులును దేతుడదప్పిన యేసదాసలున్
జంకులబ్రహ్మ యీమొరసరాజ్యము నెట్లుస్పృశించి నక్కటా!

౪:

శృంగారశ్రీనాథము

అష్టమ ప్రకరణము

సీ. వీరతవ్రాతెడ్డి తేరెను దివికిరా
అనుపేంద్రవరపుటాశ్రయము తొలగె
విప్లవంబుల గొండవీడు తేడ్పడియుండె
సేకరంబగు సొమ్ము లేకపోయె
పడుమటఁదిరిగెను బ్రాయంపుఁబొద్దు లే
బరముపైకొనె విల్లు అడుగదయ్యె
ఇచ్చుచుండెను దినవెచ్చము మైలాడు
దార్జిందెఁ బల్నాటి కరిగి కొంత

గీ వీరకథ, వీథియును, మకుమారచరిత
మొదలుగాఁ గల్పములు తెప్పె బ్రదికి బ్రదికి
నిస్సృతకుఁబాలువడి దానిడున్వహింప
మెఱిగెఁ గవిసార్వభౌముఁ డిట్లెఱియువాఁడె?

పల్నాటి వీరచరిత్రము.

రాజావలంబము విఱిగిపోయిన తర్వాతఁ గొండవీటనెలకొని
పల్నాడుప్రాంతములఁ బర్యటించునప్పు డక్కడి ప్రజల ప్రార్థనము
చేతఁగాని, దేశచరిత్రాధిమానముచేతఁగాని, శ్రీనాథుఁడీగంధమును
రచియించియుండును. పల్నాటివీరచరిత్రము భారతమువంటిది. అంద

అష్టమ ప్రకరణము

నేకభాగము యన్నవి పర్వములవంటివి. అమూల్యగ్రామముగా శ్రీనాథుఁ డాగంధమును రచించినట్లు తోచదు. ఇప్పుడుపరిభ్రమనము లగుచున్న పల్నాటి వీరచరిత్రభాగములలో శ్రీనాథుని కృతు లేవో స్పష్ట ముగా నిరూపింపఁ గుదురదు. కొన్నింటి శ్రీనాథరచనానుసారముగా రచనము చేయఁబడినట్లుండును. కొన్నింటి శ్రీనాథరచనమే యన్నట్లుం డును. అదివి శ్రీనాథునిపేరు, అంతమున నన్యునిపేరు, దీనికి విపరీ తముగాఁ గొన్నింటనుగూడఁ కొన్నింటఁ గవిసార్వభౌమవిరుదముకానఁ బడును. కొన్నింటి శ్రీనాథకవిరాజరాజనిమాత్రమే యుండును. కొన్ని మంజరీరచనముగానున్నవి. కొన్నిద్విపదరచనముగానున్నవి. కొన్నింటి కొకరచనము మాత్రమేయున్నది. కొన్నింటికి రెండుదెఱఁగుల రచన ములును మఱి కొన్నింటికి మూడుదెఱఁగుల రచనములును గలవు. పల్నాటి వీరచరిత్రభాగములు కొన్ని యీక్రిందివిధమున వేర్పఱుపఁ బడియున్నవి. రాజులపుట్టుక, కోళ్ళపోరు, గోపుయద్ధము, కన్నమ నేనియద్ధము, మందపోటు, రాయబారము, గురిజాల యద్ధము, కళ్ళి ప్రతిష్ఠ, బాలునికథ, కొమ్మరాజుకథ, బ్రహ్మనాయనివిరుగు, - అని. వీనినిఁగూర్చి యింకముందుఁ గొంతవిస్తృష్టపరిజ్ఞాన మేర్పడఁగలదు. శ్రీనాథుఁడురచించిన పల్నాటి వీరచరిత్రము ద్విపదరూపమయి యుండ వచ్చునని నాతలంపు. క్రీడాభిరామములో నీక్రింది పద్యమున్నది :

మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంఫికకధుంధుంధుంకిజాత్కార సం
గతివాయించుచు నాంతరాళికయతి గ్రామాభిరామంబుగా
యతిగూడన్ ద్విపదప్రబంధమున వీరానీకముంబాడె నొ
క్కతె ప్రత్యేకముగాఁ గుమారకులు పీట్యారంబునం దూలఁగన్.

ఇందు ద్విపదగ్రంథమే పేర్కొనఁబడినది. మఱియు నాక్రీడా భిరామమునఁ బల్నాటి వీరచరిత్ర విషయము హెచ్చుగాఁ గలదు. అ

కృంగారశ్రీనాథము

గ్రంథము శ్రీనాథకృతియే యగునని నేను నిశ్చయించుచున్నాను. ఆ విషయము ప్రకరణాంతరమున రాగలదు. పల్నాటివీరచరిత్రగ్రంథ కర్తరి విషయము చిక్కుగా నున్నది: ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో, బల్నాటి వీరచరిత్రపు, బ్రతులు పెక్కులుగలవు. కాని యవి యన్నియు భిన్నదేశప్రతులు కావు. కొన్నిపుత్తికలు. శ్రీనాథుడు, కొండయ్య, మల్లయ్య యనువారు వీరచరిత్రగ్రంథకర్తలుగా, దెలియవచ్చుచున్నారు. ఒకానొకరు బలరామినెట్టి యనువాడుకూడ గ్రంథకర్త కలఁడనిరి. నరికాదు. బలరామినెట్టి కొండయ్యతండ్రికాని, వేఱుగా గ్రంథము రచించినవాడుగాదు. పయిమువ్వరలో శ్రీనాథుని కాలము మనమిప్పు డెఱుఁగుదుముగదా: కొండయ్య శ్రీనాథుని తర్వాతి వాడే. అతనిగ్రంథము నాద్యంతములం దిట్లున్నది :

ద్వి శరధితల్పునిపేర సర్వేకుపేర
గిరిధీరుఁడగు చంద్రగిరిరంగమహని
వేంకటవిభునకు విభవఁబులొసఁగు
పంకజాపునిపేర బరమాత్ముపేర.

చంద్రగిరిలో రాజ్యమేలిన శ్రీరంగరాయలకొడుకగు వేంకటాద్రి పయినబేర్కొనఁబడినవాడు కావచ్చును. అట్లేని యాకొండయ్య గ్రంథము శ్రీనాథునకుఁ దర్వాతనే చేయఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మల్లయరచనకాలము గుర్తింపనాధారము నాకు దొరకలేదు. ఈ మువ్వరుకవులును వేర్వేరుగా సమగ్రముగా గ్రంథములను రచించి నట్లు కన్పట్టదని చెప్పితిని. ఎవ్వ రేయేభాగములను రచించిరో యది కూడ విస్పష్టముగా నెఱుఁగరాకున్నది. కొన్నిపట్టుల రచనములు సంకర మయినవి. కృత్యవతరణికావసానములు తార్కారయినవి. చిరకాలము

నుండియు వీచరిత్రము వీచడాకుల కంఠస్థమగుచుండి ప్రాయశః
ముగాఁ దమ్మాలమున వ్రాతకెక్కుచు నుండుటచేత నట్టివికృతిని
గాంచినదని నేను దలంచుచున్నాను.

అంధభాషోద్ధారకులలోఁ గలకాలము స్మరింపఁదగిన రసిక
శిఖామణి, పి. పి. బ్రౌనుదొరగారు వీవి నన్నింటిని బరిశీలించి యీ
క్రింది విధమున నభిప్రాయమిచ్చిరి. “శ్రీనాథుని కృతినిజూచి తక్కిన
యిర్వురును గ్రంథరచనముచేసిరి గావున వారు శ్రీనాథునిఁ దమ
గ్రంథములందుఁ బ్రశంసించిరి.” ఇది యుక్తముగా నున్నదని నేనును
దలంచుచున్నాను. ద్వీపద రూపమున మిక్కిలి సంగ్రహముగా నొక
రచనము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోనే కలదు. అది మంచి
రచనముకలదై చక్కఁగానున్నది. శ్రీనాథునిది కావచ్చునని
నేను దలంచుచున్నాను. కాని యది సంపూర్ణముగా లేదు.
తక్కిన యిర్వుర రచనములుగూడ మొదటినుండి తుదదాఁక
లేవు. వీరచరిత్ర మందలి యేకదేశమగు “బాలునికథ”ను శ్రీయక్కి
రాజు సుమాకాంతముగారు బృహత్పీఠికతో నీనడుమఁ బ్రకటించిరి.
వారు ప్రకటించినపిదపనే యాకథ ననేకు లెఱుఁగఁ గల్గిరి. మంజరీ
రూపముననున్న గ్రంథమును వారుప్రకటించిరి. కాని వారి ముద్రణ
మున నాకృతియాకృతి చెడినది. గ్రంథావతరణికలో రెండు లెఱుఁ
గుల రచనములు కలసిపోయినవి. అదియెల్ల విక్కడ నిరూపింపఁ
బూనినచో గ్రంథవిస్తరమగునని వెఱచి విడుచుచున్నాఁడను. ప్రాచీన
గ్రంథములను ముద్రించు నప్పుడు గ్రంథకర్తల రచనములను మార్ప
కుండుట న్యాయ్యము. కవిప్రయుక్తపాఠముగుర్తింపఁ గుదురనప్పుడు
గ్రంథకర్తృ మతానురోధమున నుచిత సంస్కారము చేయఁదగును.
గ్రంథపాఠము లున్నప్పుడు కథాసమన్వయమునకై పూరణములు

శృంగారశ్రీనాథము

సయితము చేయఁదగును. ఆ పూరణములేవో తెలియఁ దగినట్లు చిహ్నితములుగా నుండవలెను. ఈ గ్రంథసంపాదకులు యధేచ్ఛముగా గ్రంథమును మార్చిరి. కొంతచేర్చిరి. ఆమార్పులు చేర్పులు వన్నియుఁ దిన్నఁగాఁ దెలుపరయిరి. దానిఁ జూచి శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరచరిత్రమును రచించెననుటయే కల్లయని కొందఱు మూలచ్ఛేదమే చేయుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడు పల్నాటి వీరచరిత్రము రచించెను. కొన్ని భాగములు నిర్దుష్ట రచనములగులవి కలవు. అట్టివి శ్రీనాథునివిగా నిలువఁగలవు. వాచకలేఖకాదులమూలమున దొరలినతప్పులనుబండితులు నిపుణముగాఁ బరిశీలించినచోఁ దొలంగింపఁగల్గుదురు. ఉపలభ్యమానములగు వీరచరిత్రప్రతులనుగూర్చి తెలుపఁదగిన విషయ మెంతోగలదు సంక్షేపించితిని. అంధ్రదేశము, అంధ్రభాష, అంధ్రులయాచారవ్యవహారములు, ఇంతయేల, —‘అంధ్రత’ యనునది యా గ్రంథమునఁ బరిస్ఫురించుచున్నది. ఉన్నంతవఱకు దాని నెన్నటికేని తిన్నఁగా వెల్లడింప నుత్సాహపడుచున్నాఁడను. పల్నాటి వీరచరిత్రమునకుఁ గథాసంగ్రహ మిది:

పల్నాటిరాజయిన యనుఁగురాజునకు వీరవిద్యాదేవి, భూరమాదేవి, మైలమాదేవి యని మువ్వరుభార్యలు. మైలమాదేవియందు నలగమరాజును, దక్కు నిర్వ్వరందు మలిదేవ రాజాదు లేర్వురును, బుత్తులు జనించిరి. అనుఁగురాజునకు దొడ్డనాయఁడు మంత్రి. ఈతని పుత్రులలో బాదయ్య యనువానిని దొలుత ననుఁగురాజు పెంచుకొనియెను. బ్రహ్మయ్య యనునతఁడు మహానుభావుఁడు. దొడ్డనాయనితర్వాత నితఁడే మంత్రి. అనుఁగురాజు రాచపుండుచే మృతి నొందెను. మరణ సమయమునఁ తనపుత్తులను బ్రహ్మనాయని కప్పగించి యరసి కాపాడుచుండుమని చెప్పెను. తదనంతరము నలగామ

రాజును బట్టాభిషిక్తునిజేసి బ్రహ్మయ్య తాను దోడై రాజ్యమేలించు చుండెను. ఒకప్పుడాతఁడు కప్పములఁ గొనితెచ్చుటకై యన్యదేశముల కరుగఁగా, నాయవెల్లి నాయకురా లను నొకవీరవనిత స్వశక్తిచే నలగామునొద్దఁ గార్యనిర్వాహకురాలై యాతని హృదయసీమయందప్పటికి బాలురుగానున్న మలిదేవరాజాదుల యెడ విద్వేషాంకురముల నాఁచెను. నలగాముఁడు నత్యాశకు లోనై యాదుర్మంత్రములకుఁ జిక్కి తమ్ములఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టించెను. బ్రహ్మనాయఁ డదియెఱిగి రాజ్యమును విభజించి మలిదేవరాజాదులకు మాచెర్ల రాజధానిగా నేర్పఱిచి వారి నక్కడి కవిసి తానును దోడై వారిచే నక్కడ రాజ్యమేలించు చుండెను. నలగాముని రాజధాని గురిజాల. అతనికి మలిదేవదుల రాజ్యము నపహరింపవల నను దురాశ మెండయ్యెను. నాయకురాలు తన మంత్రశక్తిచే మలిదేవరాజాదులకును నలగామునకును గోడి పోరాటము నమకూర్చెను. ఎవ్వరికోడి యోడునో వారేదెండ్లు రాజ్యము వీడి యన్యదేశములకుఁ బోవలసినటు పందెము. బ్రహ్మనాయఁడు కొడిని గొనిపోయెను నాయకురాలు మంత్రప్రయోగముచే బ్రహ్మనాయునికోడి యోడిపోవునట్లు చేసెను. తర్వాత బ్రహ్మనాయఁడు చచ్చుటకు విషాన్నము పెట్టించెను. కాని దానివలన నాతనికి వికృతి కలుగకపోయెను. బ్రహ్మనాయఁడు విష్ణ్వంశ సంభూతుఁడుగాఁ దలఁపఁ బడుచున్నాఁడు. నాయకురాలిని మనము కర్జునంశమున జనించిన దానిగాఁ దలంతము. ఒక గ్రంథకర్త యీ యిర్వరజన్మ చిత్రప్రకారము ముగాఁగల్పించెను. పందెముప్రకారము మలిదేవరాజాదులు మండాది యనుగ్రామమునకు రాజ్యమువీడి యరిగిరి. నాయకురాలిపన్నుగడ చేతనే నలగాముఁ డక్కడ మలిదేవరాజాదుల గోగణమును బొడిపించెను. ఆగ్రహోద్రగుఁడై బ్రహ్మనాయఁడు గురిజాలకువచ్చి యలగా

మునకు మిక్కిలి చిక్కుగల్గినట్లు యుద్ధమునలెను. మలిదేవరాజు
దులు మండాదివీడి శ్రీగిరిప్రాంతములకరిగి భిక్షవృత్తిమఠమువారివలన
గొన్నిభూములు గుత్తకుఁ దీసికొని ఆకాలమెట్లోగడిపిరి. పదపడి
తమరాజ్యముఁ దమకిమ్మని యల్లమలురాజు (నలగామాదులకల్లుండు)ను
రాయబారిగా నంపిరి. నలగాముఁడు రాజ్య మీ నంగీకరింపకపోయెను.
ఆల్లమల్లుఁడు తిరిగివచ్చునెడఁ ద్రోవలో నాయకురాలు విషగర్భిత
మగు పూఁబంతి మూలమున నాతనిఁ జంపించెను. పదపడి యిరువ
గుల వారికిని గార్యమపూఁడియొద్ద యుద్ధము జరిగినది. అర్వదియేడ్గురు
వీరులు వీరశయనమున శయించిరి. నాయకురాలియొక్కయు బ్రహ్మనా
యనియొక్కయు శక్తిసామ్యము లత్యద్భుతములు. బ్రహ్మనాయ
నితో సయితము నాయకురా లెదిరినిలెను. తుదకు శరణాగతుఁడయిన
యలగామరాజును బ్రహ్మనాయఁడు రాజ్యమున నిలెను. ఈయుద్ధ
మున వీరశయనమున నొఱగిన వీరులెల్లరును బ్రమథులుగా
భావింపఁబడుచున్నారు. కార్యమపూఁడిలో వీరికాలయములు కట్టఁబడినవి.
సంవత్సరోత్సవములు జరుగుచున్నవి. కానిక లర్పింపఁబడుచున్నవి.
యుద్ధమారంభింపఁ బోవునపుడు బ్రహ్మనాయఁడు కార్యమపూఁడి
గంగధారమడుగుకడఁ గల్లుపోతురాజును బ్రతిష్ఠించెను. ఈ క్రింది
చాటుధార శ్రీనాథునిదని వాడుకకవిదు :

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నెఁడు కల్లుపోతురా
జారయఁగాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియు నన్నపూర్ణ యా
కేరెడు గంగధారమడుగే మణికర్ణికగాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటి వారికిన్!

పల్నాటి వీరుల సంగరము జరిగిన తర్వాతఁ జిరకాలమునకా
కథ గ్రంథరూపమున నెలకొన్నది. పల్నాటిసీమయందుఁ బ్రజ లాయా

యెడల నాయాచరిత్రాంశములు జరిగినట్లు బలిహ్యములఁ జెప్ప
కొనుచుండెడివారు. ఇప్పటికిని జెప్పకొనుచున్నారు. ఈ విషయము
క్రీడాభిరామమున విట్లు తెలుపఁబడెను.

సీ. ఇచ్చోట భుజియించి రేకకార్యస్థులై
సామంతవృత్తులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నపాయఁబు
నశినాశి యార్వెల్లి నాయురాలు
నిజమనుకుద్దికై నిప్పుఁ యేటితో
నోలాడె విచ్చోట బీలపాని
యిచ్చోటఁ బోరిరి యిలపఁబుగఁ గొల్ల
నవతితల్లరిబిడ్డ లవనిపతులు
ధీరులగు వారలేవురు వీ పురుషు
లై మదోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁబడిరి
యనుచుఁజెప్పుదు రైతిహ్య మచటనచట
జనుపపెద్దలు వల్లెదేశములయందు.

నాటికి నాటికి నందుఁ గల్పితాంశములు హెచ్చినవి. యుద్ధ
వీరులయెడ మాహాత్యము సుస్థిరపడినది. గ్రంథరూపమగునాటి
కీచరిత్రము భారతభాగవతాదులవలెఁ బరమపవిత్రమగు పుణ్యకథగా
నభ్యర్చితమయ్యెను. వీరభాగవత మనియు, వీరరామాయణ మనియు
నీకథాంశము ప్రస్తుతించఁబడుచున్నది. కాని యది యనేకసందర్భము
లందు భారతకథతోఁ బోలుచున్నది. బ్రహ్మనాయఁడు, నాయకురాలు
మొదలగువారి జన్మాదిసందర్భములందు మూలముట్టుగాఁ గథలు
కల్పించఁబడినవి. బ్రహ్మనాయనిమాహాత్య మెక్కువగాఁ జెప్పఁబడినది.
అనుఁగూర్చి జుత్తరహిందూదేశమునుండి పాపపరిహారార్థమై దేశాటనము

శృంగారశ్రీ-భము

నేయుచుఁ గృష్ణాతీరమునేరి పాపవిర్ముక్తుడై పదపడి యక్కడ నెరి
కొనెనన్న సందర్భమునఁగూడ భూతార్థము కలదో లేదోయని సందే
హము కలుచున్నది. భారతయుద్ధముతో నీయుద్ధమును బోల్చుట కై
యనేక కథాభాగములు సమకూర్చఁబడినవి. భారతకథయందు మాయా
ద్యూతము లిదు. ఇందును గలదు. అందుఁ బాండవులకు శ్రీకృష్ణుడు
తోడు. ఇందు మలిదేవరాజులకు బ్రహ్మనాయకు తోడు.
అందు దుర్యోధనదులకు శకుని కర్ణులతో దురాలోచనము.
ఇందు నరిగామునకు నాయకురాలితో దురాలోచనము. ద్యూతమున
నోడినవారు ప్రవాసము నేయవలసిన్నట్లు పందె మందును గలదు. ఇందును
గలదు. విషాన్నము పెట్టించుట యందును గలదు. ఇందును గలదు.
గోగ్రహణ మందునుగలదు. ఇందును గలదు. రాయబార మందును
గలదు. ఇందును గలదు. ఉత్తరఃపూర్వప్రజ్ఞ లిందుఁ గలవు. అట్టివే
తంబకకొమ్మయ్యుప్రజ్ఞ లిందుఁగలవు.

ఇట్లెన్నియేని పోల్చిచూపనగును. అనుఁగురాజు మొదలగువారు
కార్తవీర్యార్జునిని వంశమున జనించిన క్షత్రియులఁట. ఈ యుద్ధము
పండ్రెండవశతాబ్దిలో జరిగినది. పల్నాటి సీమలో మాచర్ల, గురజాల
మొదలగు స్థలములందు ఇష్టకామేశ్వరస్వామిదేవాలయము లున్నవి.
అనుఁగురాజు (అరిగమరాజు, అనుఁగురాజు అనుగురామరాజు
ఒకవిపేక్షే) చవిపోయినపిదప నాతవిపేర శివలింగములు ప్రతిష్ఠిం
పఁబడినవి కాఁబోలును. భీమేశ్వర, గణపేశ్వరాది శివలింగములిట్లు
ప్రతిష్ఠింపఁబడినవే ఇట్టియాచార మీనఁడును గలదు.

పాటలు - పదాలు.

శ్రీనాథుడు పల్నాటి వీరచరిత్రము మాత్రమేకాక యట్టిరచన
ములను మరికొన్నింటినిగూడఁ జేసినట్టు తెలియుచున్నది. ఈవిషయ

అష్టమప్రకరణము

మున శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రిట్లు వ్రాసిరి: “ఈశ్వరు (శ్రీనాథుడు) పండితాదరణీయములగుకావ్యములను జెప్పటయేకాక శ్రీ శూద్రాదుల కుపయుక్తములై సులభకై లితోనొప్పు పాటలు పద్యములు రచించెను. మనదేశములోఁ బెండ్లిపాటలు మొదలగునవియు, గొల్లలుమొదలగు పాటకపుజాతి పాడుకొను గొల్లసుద్దులు మొదల గునవియు, పగటివేషగాండ్లు చెప్పెడు కథాలాపములును శ్రీనాథునిచే విరచితములేయని ప్రసిద్ధిగలదు.” అని. పెండ్లిపాటలు మొదలగునవి యేమిరచించెనో యెఱుఁగరాదుగాని గొల్లసుద్దులు రచించినది సత్యమే. ఆంధ్రదేశమున నెఱగొల్లలు, పిచ్చగుంటలు మొదలగుజాతులవాండ్లు తెగలుతెగలుగా నూళ్ళవెంటఁ దిరుగులాడుచు శూద్రుల గోత్రప్రవ రాదులఁ దెలుపుచుఁ గాసువీసములు గడించి జీవించుచుందురు. వాండ్లు పంటసమయములందుఁ గాఁపుటిండ్ల కడ కరుగుదెంచి పాడుచుండు పదములకే గొల్లసుద్దులనిపేరు. గొల్లసుద్దులలోఁ బ్రథానమయినది కాటమరాజుకథ. ఇక్కడఁ గొంతవిస్తరించి వ్రాయవలసిన విషయ మున్నది. తెలుఁగుభాషలో వెలసిన రచనములను బ్రథానముగా రెండుదెఱుఁగుల విభాగింపవచ్చును. సంస్కృతచ్ఛందోనుసారముగా వక్షరగణములతోఁ జంపకోత్పలాదివృత్తరూపమున సంస్కృత పద జటిలమైన రచనమొకటి. భారతవర్షమునకెల్లను సామాన్యములైన భారతరామాయణాది గ్రంథము లిట్టిరచనములతో వెలసినవి మాత్రా గణఘటితమై తాళలయాన్వితమగు చందోబంధముకలిగి దేసిపలుకు లతో నంధ్రదేశమునకు సహజమైవెలసిన రచనమొకటి. ఈరచన ములం దంధ్రులప్రత్యేక ధర్మము స్పష్టముగా స్ఫురించుచుండును పాటలు పదాలు, రగడలు, ద్విపదలు, సీసములు, అక్కరలు, తరువొ జలు మొదలగువృత్తము లీజాతిలోఁ జేరును. సీసమునకు

ద్విపదమునకు, రగడలకు, అక్కరలకు, చేరికగానుండు వృత్తభేదము లనేకములున్నవి. వీనిఁగూర్చి సంపూర్ణచర్య విమర్శభాగమునఁ జేయుదును. తెనుఁగునకుఁ దోడిభాషలగు ద్రవిడ కర్ణాటభాషలలో వీని వంటి వృత్తభేదములున్నవి. సీసగీత్యాదు లయిదాఱుమాత్రమే వీని నుండి యానంస్కృతచ్ఛందోఘటితమయిన రచనలలోనికిఁ జేరినవి. ఈ రచనములందు ముఖ్యముగా నంద్రదేశవిషయములే యితివృత్తములు. కురవంజులు, ఏలలు, జోలలు, పదాలు, మొదలగునవి యెన్నియో ప్రాచీనాంధ్రవ్యంజకములు రచనము లున్నవి. ఇట్టిరచనములలోఁగూడ జగత్పవిత్రములయిన భారతరామాయణాది కథాంశములు చేరినవి. కుచ్చెలకథ, లంకాయాగము మొదలగునవి యిట్టివే. అధికారిభేదమునుబట్టి వానిరచనములును భేదించుచుండును. ఈ విషయమునఁ దెలుపవలసిన దెంతో కలదు. ఉపేక్షించుచున్నాఁడను. యాదవరాజులకథలని, శక్తికథలని, పల్నాటికథలని, ముత్యగులకథలను జెప్పవొండ్రు, మూఁడు సంప్రదాయములవొండ్రు, తెలుఁగుదేశమునఁ గలరు. పల్నాటి కథలఁగూర్చి పూర్వప్రకరణమున వ్రాసినది. వానిని జెప్పవొండ్రు పల్నాడుప్రాంతములందున్నారు. ఆ తెగకాచార్యపురుషులు కారెమపూడిలో నున్నారు. వారుబ్రాహ్మణులు. శక్తికథలఁ జెప్పవొండ్రుఁగూడఁ బల్నాటిలోనే యాచార్యపురుషులున్నారు. వీరును బ్రాహ్మణులే. పంబవొండ్రు బవినీంద్రు మొదలగువాం ద్రీశక్తికథలఁ జెప్పుదురు. మొక్కుబళ్ళు, శక్తిజాతరలు మొదలగునవి జరుగునప్పుడు వాండ్రునుద్దు లత్యావశ్యకములుగా నుండును. మాతపురాణము, పరశురామరామాయణము, గౌతమపురాణము, మట్టిచెట్లకథ, రేణుకయుదము, కాకతమ్మకథ, అంకమ్మ కథ, గంగానమ్మకథ, మాతంగికథ దలగునవి వాండ్రగ్రంథములు.

అవియుఁ బల్నాటిపీఠచరిత్రమువలెనే ద్విపదమంజరీనిబద్ధములుగానే యుండును. క్రీడాభిరామమున సీగ్రంథార్థములు మిక్కిలి ప్రశంసింపఁ బడినవి. వానిఁగూర్చి క్రీడాభిరామప్రశంసలో ముందు వ్రాయుదును. మూఁడవతెఱఁగుకథలు యాదవరాజులకథలు; ఎఱ్ఱగొల్లలు మొదలగువాం డ్రీకథలను జెప్పుదురు. ఈ తెగ కాచార్యపురుషులు కలలో లేరో తెలిసినదికాదు కాటమరాజుకథ, కడియాపాలరాజుకథ, పోలురాజుకథ, వల్లరాజుకథ మొదలగునవి వీండ్లగ్రంథములు. ఇవియు ద్విపద మంజర్యాది దేశిచ్చిందోనిబద్ధములే. యాదవరాజుల కథ లనేకములు కలవఁట. “యాదవశాస్త్రం యెద్దుమోతప్రమాణ” మని చెప్పుదురు. పయివానిలోఁ గొన్నింటఁ జరిత్రోపయోగములగు విషయము లున్నవి. ఒంగోలు, వినుకొండ, పల్నాడు, నర్సారావుపేటతాలూకాలలో నీ గ్రంథాధ్యేతలు పెక్కురున్నారు. ఆగ్రంథములన్నియుఁ బరిశీలింపఁ దగినవి. బహుయత్నమున నేను వానిలోఁ గొన్నింటిని జూడఁగల్గినఁ డను. ఇప్పు డిక్కడ మనకుఁ బ్రసక్తము కాటమరాజుకథ.

కాటమరాజుకథ.

ఇది పదుమూఁడవ శతాబ్దిని నెల్లూరును ౩౩ పాలించినమనుమసిద్ధి రాజునకును, నెఱగడపాటిమేలికయగు కాటమరాజునకును జరిగిన యుద్ధ చరిత్రము. పుల్లరియిచ్చు నొడంబడికిపైఁ గాటమరాజు తనపశువులను మనుమసిద్ధిరాజుమేతబీళ్లలో మేపుకొని యక్కడ దనకోడెలలో నేదో సప్తమువచ్చినదన్న కారణమున నీయవలసిన పుల్లరి నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుసిద్ధి పశువులఁ బోసేఁడయ్యెను. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధముననే తిక్కనసోమయాజుల పెద్దతండ్రి కొడుకు రణతిక్కన నిహతుఁడయినాఁడు. స్వల్పమగు సీచరిత్ర విషయమును

శ్రీనాథుడు తనకవితాధార పాఠించి కబ్బిము కట్టినాడు. దీనిలోఁ
గూడఁ బల్నాటిపీఠచరిత్రము తీరునఁ బ్రకరణభేదము లున్నవి.
శ్రీనాథుని గ్రంథము సాంకర్యమును బొరసినట్లున్నది. శ్రీనాథ
గ్రంథానుసారముగాఁ దర్వాత మఱికొందఁ జీకథను బెంచి రచించిరి. విన
యల్లయ యనుకవి యిట్లు వ్రాసికొన్నాఁడు:

ద్విపద. గురుతై న కొమనాంగోత్తాభిచంద్రఁ
దరయంగ గంగులయల్లయ కూర్మి
తనయుండు సర్వవ తగుసహోదరుఁడు
వినయల్ల యనువాఁడు ప్రియముతో జనుల
పలనొప్ప శ్రీనాథ వచనపద్ధతిని
సలిపెను యదుశాస్త్ర చరితమంశయును
వినుపింతు యాదవవీరులచరిత.

ఇప్పటికి నముద్రితములుగానున్న పల్నాటిపీఠచరిత్రము,
కాటమరాజుకథ, యను రెండు గ్రంథములందును దేసితెలుఁగు
పలుకుబళ్లు పెక్కులున్నవి. భాషాపరిశోధకుల కీగ్రంథము రమ్యాల్య
నిధులు. కాటమరాజుకథయను పద్యప్రబంధముగూడ నున్నది. అది
ముద్రితము. ఆ పద్యప్రబంధకర్తకూడ నాకథను శ్రీనాథుఁడు తొలుత
రచించెనని చెప్పినాఁడు.

సీ. ఒకశుభదినమున నొగి శుభ్రమతి శౌరి
పూజావిధానంబు పొందుపఱచి
హరికథ వినివిని యారాత్రి నిద్రింప
శ్రీనివాసుండిట్లు చెప్పెఁ గలను
శ్రీనాథుఁడను కవిశ్రేష్ఠుండు ద్విపదగా
రచియించెఁ గాటమరాజుచరిత

మది నీవు నాపేర నంకితంబుగఁ బద్య
గద్యాత్మకంబుగా మనత నుడువు

గీ. మనివచించి తిరోపాతుఁడయ్యె నంత
నేను మేల్కొంది యాస్వామి నెంచి మదిని
గాఢకృత్యంబులనుదీర్చి కడుఁదలిర్చి
పండితావళిఁగనుఁగొని భక్తిమెయిని.

మఱికొన్ని గ్రంథముల నిట్టివానిని శ్రీనాథుఁడు రచించెనందులు
గాని యవియేవో యెఱుఁగరావు. శ్రీనాథునిరచన మిదియని నిరూ
పింపఁదగిన కాటమరాజుకథ నాకు గోచరింపలేదు. ప్రాచ్యలిఖిత
పుస్తకశాలలోఁ గొన్ని ప్రతులున్నవి.

వీధీనాటకము.

శ్రీనాథకృతములును దదితరకృతములును నగు చాటుపద్యము
లను గ్రంథస్థపద్యములను గొన్నింటినిజేర్చి యుచ్చువచ్చిన తర్వాతఁ
గొందఱు శ్రీనాథుని వీధీనాటకమును పేర నొకగ్రంథమును ముద్రించు
చున్నారు: ఆ పేరుతో నాపద్యసముదాయము ప్రాత్రవాత్రప్రతు
లలోఁ గానరాదు. అట్టి పద్యములఁ గొన్నింటిని చాటుపద్య మణి
మంజరిలో నేను సంధానించినాఁడను. శ్రీనాథుని వీధీనాటకముందలి
పద్యములు కొన్ని పయిపద్యసముదాయమునఁ జేరిన వనవచ్చును.
కావి అపద్యసముదాయమే శ్రీనాథుని వీధీనాటకమునుట సరిగాదని
నేను దలంచుచున్నాఁడను. శ్రీనాథుని వీధీనాటకములోనివని యిప్పకవి
మొదఁగువా రుదాహరించిన పద్యములు “కందుకేళిసల్పెడు ప్రకా
రమునన్” “కుసుమంబెట్టిన చీరకొంగు వొరియన్” ఇత్యాదికములు
పయిపద్యసముదాయమందుఁ జేరినవి.

శృంగారశ్రీనాథము

అట్లేని శ్రీనాథుని వీధీనాటకమేది? యని విచారము పుస్తక మగును. అప్పకవ్యాదులు శ్రీనాథుని వీధీనాటకము లోనివని యుదాహరించిన పద్యము లేగ్రంథమున నానుపూర్వితో ముందునో యా గ్రంథమే శ్రీనాథుని వీధీనాటకమగునుగదా! ఆగ్రంథము దొరకినది. దానిపేరు క్రీడాభిరామము. అది వీధీనాటకమే. ప్రదర్శనానుకూలముగా లేక, కొంచెము మార్పుతో నేకాశ్వాసప్రబంధముగా నున్నది. కాని దాని గద్యమున నది వీధీనాటకమనియే పేర్కొనఁబడినది. ఇంతతోనే యది శ్రీనాథుని వీధీనాటకమని సిద్ధాంతమేర్పఱుపను గుచురదు. ఆ గ్రంథమున వినుకొండ వల్లభరాయఁడు తత్కర్తగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అప్పకవ్యాదులు చెప్పినది తప్పకావలెను. లేక శ్రీనాథుడే యాగ్రంథమును రచించి వల్లభరాయని పేరుపెట్టఁగా గ్రంథమున వేఱుపేరు న్నను రంగనాథరామాయణాదులవలె నీ గ్రంథముగూడఁ గర్తపేరనే లోకమునఁ బ్రచారము గాంచియుండుటచే నప్పకవ్యాదులట్లు చెప్పి యుండవలెను. అప్పకవ్యాదులు యుదాహరించిన పద్యములు పయిగ్రంథమున నానుపూర్వితోనున్నవి. పృక్షి పములనఁ గుచురదు. మీది రెండు పక్షములలో రెండవపక్షమే ప్రబలిమని నెనుతలంచుచున్నాను. ఇఁకమీఁద దానిని దెలిపెదను

రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు

సంస్కృతమున బ్రేమాభిరామ మనుపేర రావిపాటి త్రిపురాంతకకవి రచించిన వీధీరూపకముననుసరించి యీ క్రీడాభిరామము తెలుఁగున రచింపఁబడెనని గ్రంథమునఁగలదు. దానికిది తెలిఁగింపు

---

* తంజావూరు సరస్వతీథాండాగారమున నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు దానిని ముద్రించినారు.

గాదు. తెలిగింపయినచోఁ బేరు మాఱఁగూడదు. సంస్కృతమునఁ బ్రేమాభిరామమును రచించిన త్రిపురాంతకుఁడు ప్రఖ్యాతాంధ్రకవి. అతనికవిత యతిప్రశస్తమయినది. ప్రాచీన కవీశ్వరు లాతవి హెచ్చుగా మెచ్చుకొనిరి. క్రీడాభిరామకారుఁ డిట్లు ప్రశంసించుచున్నాఁడు:

ఉ. నన్నయభట్ట తిక్కకవినాయకులన్న హుళిక్కిభాస్కరుం
దన్నను జిమ్మపూడి యమరాధిపుడన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయ వంతవాడ! తగునాయటు దోసపుమాటలాడగఁ?

త్రిపురాంతకుని కృతులు అంబికాశతకము, చంద్రస్తుతి, త్రిపురాంతకోదాహరణము* ననువానినుండి పెదపాటి జగన్నాథకవి పద్యములను బ్రబంధరత్నాకరమునఁ గూర్చినాఁడు. మదనవిజయ మను గ్రంథమొకటికూడఁ గలదని శ్రీరామకృష్ణకవిగా రనుచున్నారు. ప్రేమాభిరామము దొరకలేదు.

వల్లభరాయఁడు.

వల్లభరాయఁడు విద్యానగరాధీశ్వరుఁడగు హరిహరరాయల యొద్ద రత్నభాండాగారాధ్యక్షుఁడయి ములికినాటిలోని మోహరును బాలించిన తిప్పనకుఁ గుమారుఁడు. హరిహరరాయఁడు ముగ్గురున్నరు రెండవ మూడవవారు క్రీ. 1402, 1412, వఱకునుండిరి. తిప్పన వారిలో నెవనియొద్దనుండినను దత్తుత్తఁడు వల్లభరాయఁడు శ్రీనాథుని కాలమువాడే యగును. శ్రీనాథుఁడు క్రీడాభిరామకర్తయనుట

---

* త్రిపురాంతకోదాహరణము తంజావూరు లైబ్రరీలో నున్నది. ప్రామాణ్యకవిగారు దాని ముద్రించిరి.

శృంగారశ్రీనాథము

కితరసాధనము లెన్నియున్నను వల్లభరాయనికాలము వేఱగునేని అవి యెల్లము బొల్లపోవును. కాలము సరివచ్చినది అదిక్కులేదు. క్రీడాభిరామమున వల్లభరాయని వంశవర్జన మత్యధికముగా నున్నది. అంతే కాదు, వల్లభరాయని వాగ్వైభవాది పెద్దనము మితిమీరియున్నది.

కి. అహరవధిసమయన్యత్య

త్తహినాంశుధరప్రచారదూతా భ్రతునీ

లహరీభ్రమముమముమములు

వహిఁ దిప్పయవల్లభన్న వాగ్వైభవముల్.

ఇత్యాదిగాఁ బద్యాష్టకమున్నది.

క ఉపమించెదధారాధర

తపనజరై రాజరాజధారావగరా

దిపధారాధరవాహులఁ

త్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిప్రాప్తిఁ

త్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిప్రాప్తిని ధారాధరాదులతో నువ మించెద నని యావల్లభుఁడే యనుకొనునా! ఎంతయసంగతము! ఆ కందపద్యాష్టకము భీమఖండాదులలోని కృత్యవతరణికాపద్యముల పోలికకలది. గ్రంథాంతపద్య మీక్రిందిది :

చ. మదమున మర్కినాటిపురమోహనశైలసువర్ణకందరా

సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభువిసర్జి సమగ్రవైభవా

భృగదయపరంవరావిభవముల్ కృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత

త్రిదశమహిరుహంజనుఁ డిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిఁ.

భరతవాక్యరూపముననేని గ్రంథకర్త పై విధమునఁదన్నుఁ దా నాశీర్వదించుకొనుట తుమ్ముకొని తానే శతాయువనుకొన్నట్లుండును.

అష్టమప్రకరణము

గ్రంథకర్త వల్లభరాయఁడు కాఁడని పయిపద్యములు పలుకుచున్న వనుట యనంగతముకాదు. వల్లభరాయఁడు “కవీంద్రకాంక్షితశ్రిదళ మహీరుహము” కావున విశేషధనమొసఁగి కవి యశోలోభమున నేతత్కావ్య కర్తృత్వమును దనపై వేయించుకొన్నాఁ డనఁదగును. గ్రంథకర్త శ్రీనాథుఁడే యనుట కింకను బలిష్ఠమగు హేతుపత్తి చూపెదను.

పోలికలు.

శ్రీనాథుఁడు తన గ్రంథములలోఁ గొన్నిపద్యములను, బద్య భాగములను, భావములను, మార్పుచేయక యొకతీరుననేకూర్చుకొనుచు వచ్చినాఁడు. స్వరచనమే యగుటచే సరిపడిన పట్టులందుఁ ముందు రచించిన గ్రంథములలోని కూర్పులను జేర్చుకొనుట దోషముకాదు కదా! తిక్కనాదులుకూడ నిట్లుచేసరి ఎన్నటికిఁగూడఁ గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథఃకృతి కాదనువాదము పుట్టకుండుటకో యనునట్లు శ్రీనాథకవి యినేకస్థలముల నిందుఁ దనతక్కినగ్రంథముల రచనములను జేర్చెను. ఆపోలిక లీగ్రంథము శ్రీనాథకృతమేయని చెప్పకచెప్పచున్నవి. ఇతర కృతులందలి సరససంవిధానములను గాఁజేయు దొంగకవులు కొందఱున్నారు. వల్లభరాయఁ డట్టివాఁడై శ్రీనాథరచనములను గొన్నింటిని జేర్చుకొని యుండరాదా యనరాదు. గ్రంథమామూలాగ్రము శ్రీనాథ రచనముగానే కన్పట్టుచున్నది. తస్కరకవుల తక్కిన స్వరచన మస్వ రసమై, పొందిపొసఁగక తెలియవచ్చుచుండును. క్రీడాభిరామమునఁ బదసంవిధానము, అన్వయక్రమము, కారకప్రయోగవైచిత్రీ, పద్యో పక్రమనిర్వాహములు, ప్రతిపదము శ్రీనాథుని పేరుగ్గడించుచున్నవి. శ్రీనాథుని రచనా చమత్కారముల నెఱిగిన వారిది చక్కఁగా గుర్తిం

కృంగారశ్రీనాథము

పఁగల్గుదురు. శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములకు వీగ్రంథమునకుఁ గలరచనాసామ్యమునుగొంతచూపుచున్నాఁడను:

శా. సారాధారమునఁ వివేకసరణిఁ సౌభాగ్యభాగ్యంబులఁ
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రతాపగరిమఁ దానంబునఁ సజ్జన
దారుఁ దీప్తనమృత్రివల్లభ నమాత్యగ్రామణిం బోల్చిఁగా
వేరీమంతులు? సింధువేష్టితమహోర్విచక్రవాళంబునఁ.

—వీధి.

శా. వేరీ? నిన్నెదిరింపఁగా జగమునఁ వీరుల్ ప్రతాపోద్ధతిఁ
ధౌరంధర్యమునఁ బ్రతాపమహిమఁ దై ర్యంబునఁ జాపనీ
లారంభంబున సాహసిక్యమున బాహళక్రిదివ్యాయుధో
దారప్రౌఢిమ దేవదై త్యనరగంధర్వాదిసంఘంబులన్.

—హరవిలాసము.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకునమూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మన్యప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

—వీధి.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకునమూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్యుతమగు.

—భీమఖండము.

శా. వ్రాలెన్దిక్కుల భానుభావ్యతికరప్రక్రీడదర్శోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటి వాదాలకోయష్టులై

అన్తమ ప్రకరణము

రోలంబింబులు మూతిముట్టవెఱచెన్ గ్రొవ్వేడి బీరెండలన్
జాలం గ్రాగి కరంబు వేడియగు కాసారాబ్బమైరేయనుల్.

—వీధి.

కా. మాళింగోహళి సంఘటించివ క్రియన్ మధ్యాహ్నవేళన్ మహా
కాళంబైన నభోవిభాగమున వీరంగాపె బీరెండ యా
ప్రారేయాహిత సంపదీ ప్రకిరణప్రక్రిడదర్శోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతదీ వాచాలకోయవ్వియై.

—హరవిలాసము.

పైపద్యముల సమానసమానసంవిధానము భట్టమురారిప్రణీత
మగు ననర్థరాఘవ నాటకమునందుఁ గలదు. శ్రీనాథునకు భవభూతి,
భట్టమురారి నాటకములమీద సభిమానముమెండు. వారి నాటకముల
లోని రచనములను బెక్కుచోట్లఁ బుచ్చుకొన్నాఁడు.

శ్లో. ఉద్దామమృదుమణిద్భుతివ్యతికర ప్రక్రిడదర్శోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతదీ నిష్కాజకోయవ్వియః
భోమోష్ణ స్థపమానసూరకిరణ క్రూరప్రకారాదృశో
రాయుష్కర్మ సమాపయంతి ధిగమూర్ఖద్యాహ్నకూన్యా దిశః

—అనర్థరాఘవము.

ఈ క్రిందిపద్యము కూడ భట్టమురారిశ్లోకచ్ఛాయగలది:

కా ఆమిత్రావరుణాంశసంభవుని వింద్యాబోపవిధ్వంసి లో
పాముద్రాసహితం గనుంగొనిరి యుత్పన్నప్రమోదంబువన్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరత్ కుటింసీరాగ్రాంకర్ తథ్యమి
థ్యామవ్యస్థితమధ్యతాటవిక సేనాధీశసీమంఠిమల్.

—కాళిభండము.

శ్లో. వ్యామగ్రాహ్యస్తసిద్ధి శృంగరయువతిభిః కౌతుకోదంపదక్షం
కృతాదన్యాయమానః క్షణమచల మసౌ చిత్రకూటం ప్రకశ్యే.
—అనర్థ రాఘవము.

వ్యామగ్రాహ్యపదప్రయోగమున శ్రీనాథునకు మరుపుమెందు. బహు
వారము లాపదమును బ్రయోగించును. అది యాతని సర్వగ్రంథములందును
గలదు. “వ్యామగ్రాహ్యనితంబింబ” —వీధి “వ్యామగ్రాహ్యస్తమంగు భామి
నులు” — నైషధము.

వ. దిద్దిథ! యదె చూడు వరుణరాజవారాంగనావిలాసదర్పణానుకారియై యహ
ర్వతి క్రుంకఁబోయె— వీధి.

క. చంద్రమాచలశిఖరంబునఁ
దిరమై యొక్కింతదడవు దినకరుఁడొప్పెన్
వరుణుని శుద్ధాంతంబున
సరవింశాక్షులకు మించుటద్దంబగుచున్.
—భీమఖండము.

వ.....నెఱవంజయు మనమనకనిచీకటియుఁ గలసి దిక్కొథకూట వాటినిక
రంబుల వ్రేలవిడిచిన గురివెందపూసలపేరునుంట్లోఁ బొలుపుమిగిలె ....—వీధి.

క. వసుఁబాప యెండకొవలును
మనమనకనియిరులు గలసి మనమరించెన్
దెవల నలుగడల గుంజా
విసరంబుల సరులు వ్రేలవిడిచినభంగిన్.
—నైషధము.

వ.... వంజకెంజాయయున్ గలయబెరసి గురివెందపేరులయందంబు
వహించుటయును....— నైషధము. సీ. గన్నేరుఁబూచాయ కరమొప్పసీర్కావి
మడుగుదోవతినింజె విడిచికట్టి — వీధి. సీ. గన్నేరుఁబూచాయఁ గనుపట్టు
జిలుగైన । వలింకాషాయ వస్త్రంబుగట్టి — నైషధము. సీ. గొజ్జంగిపూసీరు

అష్టమప్రకరణము

కులికిమేదించిన గంగమట్టి లాటకమునడిచి - వీధి. సీ గొజ్జుగి పూసీరు
కులికిమేదించిన కమ్మకస్తూరి మేన గలయనాదు - కాశీఖండము. సీ. నిద్దంపు
వెలిపట్టు నెటికదూలినయపు తొడలమించులు వెలి దొంగలింప-వీధి.
సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ వవమింపగజాలు నిద్దంపువెలిపట్టు నెటికగట్టి - నైష
ధము. సీ. తోకచుక్కలబోలు తోరంపు దెలికన్నులదైశమున సిగ్గవతకరింప.
లే. తోకచుక్కలబోలు దృక్తోయజమల - నైషధము. సీ. అదెముద్దరా
య్యసానమ్మ నివాసమ్మ - వీధి. గీ. మోసపోక ముపానమ్మ ముద్దరా - కాశీ.
వ చరణాంగుళీకుటిలనఖశిఖాకోటి కుట్టనంబున - వీధి సీ. కుటిలచంచాపుట
కోటికుట్టనమున-నైషధము. సీ. కుటిలపాటల జటాంకురకుట్టనంబున-కాశీ.
వ....కంఠ గ్రైవీయమంటికాటంకారంబులును-వీధి. వ....ఆఖండలదిశావేదంధ
కంఠగ్రైవీయపు టికాటంకారంబును-వీధి - భీమఖండము. వ....కరిపుటగ్రై
వీయ మంటికాటంకారంబులం బ్రోదిసేయుదు - నైషధము. వ....చాంపేయ
కునుమచ్చదచ్చాయాదాయాదంబులై న....-వీధి. వ....కఠోరహతీచచ్చాయాద
యాదంబులై న-భీమ. వ....సుః మారశుకచ్చదచ్చటాచాయాదాయాదంబులై - కాశీ.
వ....ముఖరవీణాక్వాణ పాణిరమంబై న మధురస్వరంబున - వీధి వ....కరి
మధురవీణాక్వాణ పాణింధమంబై న యెలుంగెత్తి - భీమఖం. వ....కాలకూట
చ్చాయాపాణింధమంబై న....-కాశీఖం. వ....నంద్యారాగంబు నింగియింగిలికంబు
నంబెట్టి - వీధి. గీ ....నింగి యింగిలికాన నభ్యంగమారె - కాశీ. ఉ. ప్రాణ
పుటి కుటిరముల గాపురముండ దొడంగె-వీధి వ....నాసికాపుటకుటికుటుంబి
యగు వక్తాన్నగంధంబు.

కా. పంచారింబిన నీపయోధరము లాస్పాలించునో లేతబా
మృంచం గెంజిగురాకుమోవిణిసిధాత్యర్థం బమష్టింతుమో
పంచస్త్రోపవిష దహస్యపరమబ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబుముట్టదునో యోకర్ణాటకాటంకినీ!

మర్మజ్ఞు లీపద్యమును వినగనే శ్రీనాథుని రచనమని గుర్తించి
పగలుదురు. ణిసిధాత్యర్థప్రయోగమున శ్రీనాథునకు మిక్కిలి యభి

శృంగారశ్రీనాథము

రుచి: “జీసిధాత్వర్థ మనుప్రహంపగదవే! నీరేజపత్రేక్షణా!” —
నైషధము.

సీ చంద్రబిందములతో సరివచ్చుననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని
పవడంపుగొనలతోఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కుడిలకోమలజటాఫటలవాని
ఇంద్రసీలములతో నెనవచ్చు ననవచ్చు
కమనీయతర దేహకాంతివాని
ఉడురాజరుచులతో నెఱవచ్చు ననవచ్చు
చంచన్మదాట్టహాసములవాని

గీ. సిగ్గుమాలివ మొలవానిఁ జిలుతవాని
నెల్లకాఁబు ములికినాడేలువాని
నదిపు మోహుర నవతారమైనవాని
తైరవునిఁ గొల్వవచ్చిరి భక్తవరులు.

ఈ పద్యము శ్రీడాభిరామప్రస్తావనలోనిది యగును. తంజా
వూరుప్రతిలోఁ బ్రస్తావన సంపూర్ణముగాలేదు. ప్రబంధరత్నాకరమున
నీపద్యమున్నది:

సీ. సరివచ్చు ననవచ్చు శతమమ్మవీటికి, ప్రతివచ్చు ననవచ్చుఁ బాంమున్నీ
టికి, ఎనవచ్చుననవచ్చు నిందు విందుమునకు, దొవవచ్చు ననవచ్చుఁదోయ
జాతునిమూర్తికి.

—భీమభండము.

చదువువారికిఁ జాలునవిపించునేమోయని నిలుపుచున్నాఁడను.
ఇంకనెన్నియేని చూపవచ్చును. “ప్రేమసంధుక్షణాగర్భంబైన--
గోధూళిలగ్నంబునం బురంబు ప్రవేశింపవలయు--బాలార్కకిరణ

అష్టమప్రకరణము

సంపర్కంబు - పీఠీవిటంకంబు - కుసుమంబెట్టినచీర - పదియార్వన్నె
 పసిండి - చెక్కుటద్దములు - కోకిలము పంచమశ్రుతి కొనరినట్లు -
 విజ్ఞోడు - నిద్దంపుఁజెక్కుల నీడసూడ - కలకంఠీకలకంఠకోమల
 కుహూకారంబు - ఘంటాఘణాత్కారముల్ - కప్పురబోగివంటకము -
 పెసర్పపు - అదెదారువనభూమి - (ఇత్యాదిసీసము) ద్యావాపృథ్వీ
 వకాశముల్ - పంచారిండు - ఓలగండము - మిసిమింతుడు -
 కట్టెట - ఉట్టాఁతలు - ఇట్టింకులు మొదలగు పదములకు, సంవిధా
 నములకు, శ్రీనాథుని సర్వగంధములందును సంవాదములుగలవు.
 రచనాచమత్కారము చక్కఁగా నెఱుంగనేర్చినవారికి శ్రీనాథరచన
 మనుట కీగంధమెల్ల నుదాహరణమే.

దోషములు.

కొంద టీగంధము దోషభూయిష్టమనియు శ్రీనాథుడు దుష్ట
 ప్రయోగములఁ గావించువాఁడు కాఁడు గావున నీగంధమాతనిది
 కాఁజాలదనియు వాదించుచున్నారు. ఇప్పుడు ముద్రితగ్రంథము తప్పు
 లతోనున్నదన్నమాట యొప్పుకోవలసినదే. కాని యవి ముద్రాప్రమాద
 ములు. అట్టివానిని విడచెదను. కవిపాఠములే కొన్ని తప్పులని చూపఁ
 బడునవికలవు. వానినిక్కడ తెలిపెదను. వసివాళ్వాడుచు - ఇది తప్పు
 కాదు. శ్రీనాథున కిట్టిప్రయోగమునెడ మక్కువయెక్కువ. గ్రుక్కి
 శ్రీమంగుచు - అని కాశీఖండము. ఇది దుష్టమనుట కేమి ప్రమాణము?
 విశేషచర్చ యిక్కడ తగదని విడుచుచున్నాఁడను. పుష్పలు వేడు
 కై నఁ గడివోయిన వాళ్ ముడువంగవచ్చునే - నాచనసోమనాథుడు.
 చాలదా? “భూదేవా ప్రశాంతం మహాపాపం” - తప్పుకాదు. “నమో
 విశ్వస్యజే వినుమింతకు” - నాచనసోమన. అనుకరణముండి తీఱవలె
 నేమి? ఎన్ని ఇట్టివే తప్పుల నఁబడునవి? ఎందుకు! తొలుత నా కొక్క

శృంగారశ్రీనాథము

ప్రయోగము నెడసంశయము కల్గినది: “నుక్షత్రైతియకులంబు నిక్షత్రము గజేయు కొడుకుగాంచిన యట్టి కోపకత్తె.” ఇక్కడఁ గోపకత్తె యనుట శ్రీనాథున కిషమగునా యని. ఈపదమే కాశీఖండమునఁగూడఁ గన్పట్టినది: “అన్న మీయన్న కోపగాఁదానా కాఁదా.” ఇంకనేమి? పరిశోధింపఁగా నిది ప్రాచీనతరకవిసమ్మతమేయని తేలినది. ఇంతట నీవిషయము ముగింతును. ఈ గ్రంథము శ్రీనాథరచన మనుటకుఁ బలువురు విశ్వసింపక పోయిరి. అతీయవిశ్వాసము సమసిపోవుటకై యింతప్రాయవలసెను. నా కీగ్రంథమునెడ నభిమానముమెండు. చరిత్ర కారుల కీగ్రంథము నిది. ఇందు వర్ణింపఁబడిన విషయములు కొన్ని పేర్కొనెదను. “దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స.” ఇది కృష్ణ రాయఁడు మెచ్చిన మెప్పుగాఁ దలంపఁబడుచున్నది. “జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స” యని శ్రీనాథుఁ డీగ్రంథమునఁ దనమెప్పు చెప్పెను కృణరాయఁడు దాని ననువదించెను. ఈనాటకము మోహురథైరవుని తిరునాళ్లలోఁ బ్రదర్శింపఁబడి నట్లున్నది. అది ములికినాటిలోనిది. ఇందలి యతివృత్త మేకశిలా నగరవీధిని దిగుగుచుఁ గానల్పాటి మంచనశర్మయు నాతినికట్టనుఁగుఁ జెలికాఁడు టిట్టిభనెట్టియుఁ బ్రభాతకాలముమొదలు చంద్రోదయ సమయముదాక సంచరించుచు జరిపికొనిన ప్రసంగముగా నున్నది. మేదరమెలత, మాలవనిత, కాపుఁగన్నియ, యల్లటకాంత మొదలుగాఁ గొంతయంగనాజన మిం దభివర్ణింపఁబడినది. ఏకశిలానగరవర్జన మిందుఁ జక్కఁగాఁ గావింపఁబడినది. రాజవ్రాసాదముమీద గడి యారమున మధ్యాహ్నకాలమునకు పదునాఱుగంటలు ప్రమోసెనట! అక్కడ ధైరవుఁడు, చమదేశ్వరి, వీరభద్రుడు, బుద్ధదేవుఁడు, ముసా నమ్మ, కుమారస్వామి, పాండవులు, కర్తారుడు (మసీదు) ననుదేవ తల గుఱున్నట్లు చెప్పఁబడినది. కేశవస్వయంభూదేవుల దేవాలయ

ములు ప్రధానములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. ప్రతాపరుద్రదీయాదులందుఁ గూడ నాదేవాలయముల ప్రస్తావము కానవగును. రాజమార్గము వారణా ఘాటకళకటికాభటకోటి సంకులమట! మఱియు నక్కడఁ బల్నాటి పీఠులకును నేకపీఠ, కాకతమ్మ, మాహారమ్మలను శక్తులకును జరుగు జాతరలు వర్ణింపఁబడినవి. పంబవాండ్లు బివిసిండ్లు నేకపీఠాపరకు రాములకథలను బాడుట మొదలగు జాతరవిషయము నేఁడును జరుగు చున్నవిధముననే వర్ణింపఁబడినది. జక్కులాండ్లసోదెయు మైలార భటుల (శివశక్తులు) సాహసకృత్యములు వర్ణింపఁబడినవి. పూటకూళ్ల యిళ్లు వర్ణింపఁబడినవి. పూటకు రూకయిచ్చిన సమృద్ధమయినభోజనము దొరకునట్లు చెప్పఁబడినది మఱియు నిందు “ప్రతాపరుద్ర ధరణీశో పాత్త గోష్ఠీ ప్రతిష్ఠాపారీణ” యగు మాచర్లదేవియను వారాంగన ప్రస్తావము గలదు. ఆమాచర్లదేవి శ్రీనాథుని కాలమున కుండనేరదు గావున నేతద్గ్రంథము శ్రీనాథరచితముకాఁగూడదని యొకవికటవాద మున్నది. కవివర్ణించిన విషయము లప్పుడు వర్తిల్లితీరవలయునా? సంస్కృత ప్రేమాభిరామమున నున్నదానిఁ దెల్లనకుఁ దార్పియుండరాదా? మొత్తమున కీగ్రంథము సంస్కృతగ్రంథమునకు సరియగు తెనుఁగుకాదు. కొన్ని మార్పులుండును. సంస్కృతగ్రంథమునకుబేరువేలు; దీనికి వేలు గదా! శ్రీనాథుఁడు కాకున్నచో వల్లభరాయఁడే గ్రంథ కర్తకావలయును. అతనికాలమునకు మాచర్లదేవియుండుట సంభావ్య మగునేమి? శ్రీనాథుఁడు నాతఁడును సమకాలము వారేగదా! మాచర్లదేవి ధనసంపన్నురాలు. నాటి కాలమున గొప్పప్రఖ్యాతిగాంచినది. బెజవాడలో మాచర్లదేవి కావించిన ధర్మకార్యములకు శాసనము గలదు. కానియాశాసనమునఁ గాలవిధే శములేదు. ఆశాసన మీమాచర్లదేవిదేయని స్పష్టముగా ననుట కాధారము లేదు. ఉన్నంతవఱకాశాసనము నుదాహరించుచున్నాను:-

శృంగారశ్రీకాథము

“బెజవాడగ్రామమధ్యమందు వేంచేసిన శ్రీ భ్రమరాంబామల్లే శ్వరస్వామివారిదేవాలయం గర్భాలయముందర పడివున్న నల్లసీసపు రాయిమీద కాసనం:-

“బెజవాడ పావవినాశనదేవర రుద్రపాదాలస్థానాల ధర్మాలకు, పినకూన తలాభక్తువి కూతురు మాచలేవితనకు జెల్లిన వృత్తిక్షేత్రాలు:- పొత్తూరున పుట్టెందుక్షేత్రమున్ను, తాడేపల్లిని పుట్టెందుక్షేత్రమున్ను, పెనుబాకను పుట్టెందుక్షేత్రమున్ను, గొల్లపూండిని పుట్టెందు క్షేత్రమున్ను, నరసూరుగ్రామానను పుట్టెందు క్షేత్రమున్ను, నున్నగ్రామాన పుట్టెందుక్షేత్రమున్ను, గుడుదలగ్రామాన పుట్టెందుక్షేత్రమున్ను, వెనకవల్లిగ్రామాన పుట్టెందుక్షేత్రమున్ను, యీ పదిగ్రామాల కేసరి పాటి పదిపుట్లక్షేత్రమున్ను వృథావింగలగోత్రమవారికి పుణ్యంగాను ఛారవోసియిచ్చిన ధర్మకాసనం. మంగళ మహాశ్రీంజేయును.”

మఱియు శ్రీకాకుళముతిరునాళ్ల వేడుక లిందు వర్ణింపఁబడినవి. నెల్లూరితూముకాలువ, మండపాక, పెనుబాక, మాహారము, నాగవరము, పానుగంటి కలుకోడి, జొన్నగిద్ద తమిలేలు, దాక్షరామము, అరివపిళ్ల, యిందు బ్రస్తావింపఁబడిరి. గ్రంథాంతమం దీపద్యమున్నది.

క. నటలది దోరసముద్రముఁ

విటలది యొగ్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా

పుటజేదమున మీత్రిత్రయము

నిటగూర్చెను బ్రహ్మ రసికలెల్లను మెచ్చఁ.

ఈగ్రంథము శ్రీనాథనికృతయయి వెల్లిడి కాగల్గి నందుల కెంతయు సంతోషించుచున్నాఁడను. ఇందు పల్నాటి వీరచరిత్రపాటలు,

పంబవాండ్రపాటలు మొదలగునవి వర్ణించుపట్టునఁ జూపట్టు కవిత్వోత్సాహమునుబట్టి చూడఁగా శ్రీనాథున కట్టిరచన మిక్కిలి రుచితము నట్లు తోచుచున్నది. ఆతఁడిట్టి రచనలేన్నో రచించిన టైతిహ్యములు గలవని వ్రాసితిని గదా!

*శివరాత్రి మాహాత్యము.

ఈగ్రంథ ముపరిబ్రములయిన శ్రీనాథుని గ్రంథములలోఁ గడపటిదని నేను దలించుచున్నాఁడను. కాశీఖండరచన లిందుఁ బొందు పడినవి. విస్తరభయముచే వాని నిక్కడ వివరింపకున్నాఁడను. అవి యీగ్రంథమునుండియే కాశీఖండమునకుఁ జేరియుండరాదా యనరాదు. “కాశీలోఁ జంద్రపుష్కరిణిదుష్కరశుష్కగహనావశీదావదహనజిహ్వ” ఇత్యాదులు కాశీఖండరచనానుస్మృతిని జెప్పుచున్నవి. దాక్షరామవేశ్యల వ్రతంస యిందున్నది. “కర్ణాటదేశతాటంకినీదళన వజ్రాంకురముల కాంతి” యిందు స్మరింపఁబడినది. కవిసార్వభౌమబిరుద మిందుఁ గానవచ్చుచున్నది. రాజమహేంద్రవరము ప్రాపుపోయినపిదపఁ గొండవీటనుండి పల్నాడుప్రాంతముల సంచరించుచుండినకాలమున శ్రీనాథుఁడు దీని రచించెను.

భిక్షవృత్తిమతము.

శ్రీశైలమున భిక్షవృత్తిమత మను జంగమమత మొకటికలదు. అది నేటికిని గలదు. తన్మతాధీశ్వరులు శ్రీశైలపర్వతతత్పూరితదేశములకుఁ బారికులుగా నుందురు. ఆకాలమువారు మహేశ్వర్యసంఘ

---

* ఇది యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారిచే సంపాదితమై వారిపత్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. గ్రంథపాఠములున్నవి.

శృంగారశ్రీనాథము

మ్మలు. ఆమర మంతకుఁ గొంతప్రాచీనకాలమునుండి కల్గదని తెలియుచున్నది. పల్నాటి వీరచరిత్రకాలమున కామరము కల్గదు.

శాంతభిక్షవృత్తి.

తన్మతాదీశ్వరులకు భిక్షవృత్తు లనిపేరు. వారిలో శాంతభిక్ష వృత్తి మహాన్నతుఁడుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నాఁడు. మన శ్రీనాథుని శివరాత్రిమహాత్యముమునకుఁ గృతిపతియైన శాంతస్వామి యా శాంతభిక్షవృత్తికి మూలభృత్యుఁడు. ఒకప్పుడు శివరాత్రిమహోత్సవ సమయమున మల్లికార్జున దేవదర్శనార్థము శ్రీనాథుఁడు శ్రీశైలమున కరిగెను. అక్కడ ధర్మకర్తలుగానున్న యాభిక్షవృత్తి మతాదీశ్వరులు శ్రీనాథుని సత్కరించి కృతికోరిరి. మల్లికార్జునదేవుని ముఖమంటపమున సవ్యాసీనుఁడయి శాంతభిక్షవృత్తియతీశ్వరుఁడు శివకథావినోదమునఁ బ్రొద్దుపెచ్చుచుఁ దనభృత్యుఁడగు శాంతయ్యను శ్రీనాథునిచేఁ గృతి గొనుమని విబోధించినట్లు శివరాత్రిమహాత్యమందున్నది. శాంతభిక్ష వృత్తి యతీశ్వరుని శాసనములు కొన్ని కర్ణులుమండలమునఁగలవు. అతఁడు సరిగా శ్రీనాథునికాలమువాఁడే. అంధ్రకవిత్వమం చాతని కత్యంతాదరముండెను. ఆకాలమున నామతాదీశ్వరు లంద్రులయి యుండిరేమో; కాని యిప్పటివారు కర్ణాటకులు. శాంతభిక్షవృత్తి తన భృత్యునికిఁ గృతి నిప్పించుటయేకాక తానుగూడ గౌరనమంత్రిచే నవ నాథచరిత్రమను తెనుఁగుకృతి మల్లికార్జునదేవున కంకితముగాఁ జెప్పించుకొనిపోయెను.

నవనాథచరిత్రకారుఁడు గౌరన సరిగా శ్రీనాథుని కాలము వాఁడు. అతఁడు సంస్కృతమున లక్షణదీపికయను గ్రంథమును రచించెను. ఈతనిఁగూర్చి “శ్రీనాథునికాలపుకవులు” అను ప్రకరణ

కోమలకుహూకారంబు.” “చిలుబంతిపసుపు,” “ఓలగందము,” “నీర్కావిదోవతి మొదలగునవి. “జనంగమప్రమది, కర్ణాట తాటంకిని.” ఇత్యాదులు కొన్ని యీ గ్రంథములందుఁ గలవు.

మఱికొన్ని గ్రంథములు.

ఇంతవఱకుఁ జేర్కొనఁబడిన గ్రంథములుగాక శ్రీనాథుని గ్రంథములు మఱికొన్ని లక్షణగ్రంథాదులం దుదాహృతములయిన పద్యములఁబట్టి తెలియవచ్చుచున్నవి. అవి యేవయస్సున నెవరికంకితముగా రచింపఁబడినవో యెఱుఁగరాదు. పేర్కొనెదను.

నందనందన చరిత్ర.

శ్రీనాథుని నందనందన చరిత్రమందలివని రంగరాట్టండము నను బ్రయోగరత్నాకరమునను రెండు సీసపద్య పాదము బుదాహరింపఁబడినవి. అవి యివి :- “రామానుజుండు నిరంతరము పదాఱువేల నూఁచెనమండు వెలఁదులతమి”- “శాశ్వతవిశ్వవిశ్వంభరాభార మీరాజకుమారుఁ డేలంగలండు.” పీని నాఘరముగాఁగొని నందనందన చరిత్రమను శ్రీనాథర్యతి కలదని విశ్వసింపరాదని నాయభిప్రాయము. రంగరాట్టండము మొదలగు కొన్ని లక్షణగ్రంథములందు నన్నయ భట్టారకాదుల యింద్రదిజయాదులందలివని కొన్ని పద్యము బుదాహరింపఁబడినవి. వాస్తవముగా నాయాకవు లాయాగ్రంథములను రచించిరాయని సందేహము కలుగుచున్నది. తనకిష్టమయిన భాషాచ్ఛందప్రయోగములను నిల్వరించుటకయి యాతఁడెక్కడివో కొన్నిపద్యములను బ్రాచీనప్రభ్యాతకవికృతములుగా నుదాహరించుచు వచ్చినాఁడనేను దలంచుచున్నాఁడను. ప్రసిద్ధములయియున్న యాయా కవీశ్వరు

గ్రంథములందలి రచనలకును రంగరాట్టండఃకర్త యుదాహరించు కొనిన యపరిజ్ఞాతప్రబంధపద్యముల రచనములకును బోలిక యుండదు. రంగరాట్టండమందే గాక యాంధ్రకౌముద్యాదులగు మఱి కొన్ని గ్రంథములందుఁ గూడ నిట్టితీరు గలదు. భాషాచరిత్రవేదు లీవిషయము సంగీకరింతురు. రంగరాట్టండమున నుదాహరింపఁబడిన యాసీసచరణములలో మొదటిది కుంటినడకతో నున్నది. రెండవది రేఫలకారముల యతిమైత్రికలది. అవి శ్రీనాథరచితములుగా నేను విశ్వసింపఁజాలకున్నాఁడను. విశ్వసింపఁచుట కితరప్రమాణము లిఁకఁ గానరావు.

వల్లభాభ్యుదయము.

శ్రీనాథుని వల్లభాభ్యుదయమందలిదిగా నీక్రింది పద్యము పెద పాటి జగన్నాథకవి ప్రబంధరత్నావళిలో నుదాహరించినాఁడు.

సీ. రజనీవదూకగ్ధ రత్నకాటంకంబు
వలరాజు ధవళోష్ఠ వారణంబు

కామశాస్త్రము.

శ్రీనాథుఁడు కామశాస్త్రవిషయమున నేదోగ్రంథము రచించినట్టు తెలియుచున్నది. నెల్లూరిశిషరామకవి కామకళానిధియను గ్రంథమున నావిషయమును బ్రస్తావించినాఁడు. పద్యైకదేశ ముదాహరింతును:

గీ. మఱియు శ్రీనాథుఁడాడియౌ సరసమతులు
ఎంతడుష్కరమతి నైన పృథ్వినైన—

ఈ శ్రీనాథుఁడు మన శ్రీనాథుఁడగునో కాదోయని సందేహించుటకుఁగూడ నవకాశమున్నది.

ధనంజయవిజయము.

శ్రీనాథుడు ధనంజయవిజయమును పేరుగల గ్రంథమును దంతులూరి గన్నభూపాలునిపేర రచించినట్లు మూర్తిత్రయోపాఖ్యానమును ప్రబంధమునఁ గలదు . మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము దంతులూరి బాపిరాజు రచించినది. ఆతఁ డిప్పటికి నూతేంద్రనాటివాఁడు.

సీ. అహతదుర్గాధ్యక్షు లద్భుతం బందంగఁ

గ్రీడితై వడి నిల్చె దాడినాడ

అజుద్రదాన విద్యాశ్రమలచేతఁ

బ్రతి యెవ్వరునులేక ప్రతిభగాంచె

తనకిర్తి దళదిగంతరగీయమావమై

కనువట్ట ధర్మమార్గంబు నెఱపె

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజ

యంబను సత్కావ్యమంది వెలనె

గీ. నృపతిమాత్రుండె నిజపాదపీఠజాత

ఘటితకోటిరవై రిభూకాంతమాన

సాంతరభయాపహారి! శ్రీదంతులూరి

గన్నభూపాలమౌళి, దోర్గర్యశాలి.

—మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము.

ధనంజయవిజయమునఁ గిరాతార్జునీయకథ వర్ణితమై యుండు నేమో! పయిమూర్తిత్రయోపాఖ్యానముందే గన్నభూపాలుని పూర్వుఁడు హరిసీమ కృష్ణుఁడు ధాన్యవాటిపురాధిపతిగా వర్ణింపఁబడినాఁడు.

మ. కురియించెఁ బహుదాన్యవర్ష మఖింక్షోణీప్రదేశంబునఁ

హరియించెఁ విమతాంధకారములు బాహుగ్రాసిసూర్యప్రభఁ

శృంగారశ్రీనాథము

సిరిమించెన్ నృపవర్ణులెంచ మనుడై శ్రీ ధాన్యవాటిపురి
చిరసామ్రాజ్యరమాసమాశ్రయరమాసింహసనాసీనుడై.

గన్నభూపాలుడు గూడ ధాన్యవాటిపురాధిపతిగా నుండవచ్చును.
“క్రీడికై వడి నిల్చెఁ దాడినాడ” నని కలదు; గావి యక్కడనిల్చుట
యుద్ధకార్యార్థమయి కావచ్చును. తాడినాడ కయికలూరు తాలూకాలో
నున్నది. పూర్వులు ధాన్యవాటిపురాధిపతులగుటచే నక్కడ నుండ
కున్నను దర్వాతివారికి “ధాన్యవాటిపురాధీపతి” బిరుదము పరంపరా
గతముగా నుండవచ్చును. ఒరయూరిపురవరాధీశ్వరేశ్వర్యాది బిరుదము
లిట్టివి యితరరాజుల కున్నవి. బమ్మెర కేసయమల్లయలు రచించిన
విష్ణుభజనానందమున నీ హరిసీమకృష్ణుని గూర్చియు నాతనికిఁ దర్వాత
బహుపురుషాంతరములఁ గూర్చియు గృత్యవతరణికలో వర్ణన
మున్నది. ఉదాహరించెదను:

సీ కురియించె నేరాజకుంజరుం డింపొంద
ధరణాలకోటలో ధాన్యవృష్టి
ధరియించె నేధరాతలనాథుఁ డొగవేడ్క
మనమైన జగమెచ్చుగండబిరుదు
ఁరియించె నేచంద్రవంశపాఠనుఁ డత్త
నమరేశ దేవకటాక్షలక్ష్మి
హరియించె నేభూపహంపీరుఁ డుప్పొంగి
ప్రత్యర్థి రాజన్యవట్టణంబు

గీ. లతఁడు చెలువొందె జన్మరంగాగ్రజాగ్ర
రుగమనవిద్విషదృతోదగ్రజతర
పితరవృక్కాగ్రజాత సర్పిర్విశేష
కృతవిమలహేతి హరిసీమకృష్ణనృపతి.

అతనివంశము దనేకపురుషాంతరములతర్వాతివాడు:

ఉ. కొండమదేవి కృష్ణన్మపకుంజరువల్లనుగాంచెఁ బుత్రులక
భండనభీము నన్నజనపాఠుని సింధుధరాదినాథు నా
బండలతుల్యుఁ బద్మన్మపగణ్యుని శౌర్యకళాదురీణునిన్
గండరగండుధాన్యకటకస్థిరసద్భిరుదాంకధురునిన్.

కృతిపతిని గూర్చి యాశ్వాసాంత పద్యమున :- “గండర
గండ! ధాన్యకటకప్రవక్షై కథరీణ!” అని కలదు. ఈ గ్రంథము
శ్రీనాథునికిఁ బిదప బ కాలమునకు రచింపఁబడినది. మూర్తిత్రయో
పాఖ్యానకృతికారులు, విష్ణుభజనానందకృతిపతులు, నొక్కవంగడము
వారగుదురు. కాని విష్ణుభజనానందకృతిపతులు “పెనుముచ్చ” ఇంటి
పేరువారుగా నున్నారు.

శ్రీనాథునికాలమున ధాన్యవాటీపురాధిపతియనఁబడు గన్న
భూపాలుఁడొకఁడు, మన కింతకుఁబూర్వ మెఱుకవడినాఁడు. అతఁడు
పెదకోమటి వేమారెడ్డిమామ. సంతానసాగరశాసనమున “శుక్రవారం
బున శుభముహూర్తంబున శ్రీ ధాన్యవాటీపురాధిపతియుఁ, గృణ వేణ్ణ
జలక్రీడా విఁదొండు నగు గన్నభూపాలుననుఁగుఁబుత్తి, పీఠనారాయ
ణుఁడు వేమవిభునిదేవి, భూరిసద్గుణ నికురుంబసూరమాంబ” అని
కలదు. ధనంజయవిజయకృతిపతి గన్నభూపాలుఁ డీతఁడు కావచ్చు
నేమో! అగుననుటకు ధాన్యవాటీపురాధిపతిత్వము, శ్రీనాథకాలీనత్వము,
సరిపోవుట సాధకము. దంతులూరివారు క్షత్రియులుగాను, రెడ్లు
కూద్రులుగాను, నుండుట బాధకము. కాని సాధకము బలవంతము
గాను బాధకము దుర్బలముగాను నున్నట్లు నేను దలంచుచున్నాఁడను.
కోమటివేమారెడ్డి యాస్థానకవియగుటచే శ్రీనాథుఁ డాతనిమామకుఁ గృతి

శృంగారశ్రీనాథము

మగును శ్రీనాథునికాలమున రాజ్యమేలుచున్న రెడ్డిరాజులకు క్షత్రియులతోఁ జుట్టరికములు నడచినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ విషయమును శ్రీవీరభద్రరావుగారు రింతకు ముందు వెల్లడించియున్నారు. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు దాని ననువదించియున్నారు. అది యింపుక పేర్కొనెదను. కోరుమిల్లికాసనములో నీక్రిందిశ్లోకమున్నది:

శ్లో. పౌత్త్రీం కాటయవేమయక్షితిపతేః పుత్త్రీంచ కాటప్రభో
రౌహిత్రిం చతురర్థవీం హరిహరక్షోజీపతే శ్యాసితుః
తన్నామ్న విడితాహ్వయాం హరిహరాంబాం చాథ మగ్రహాయ
త్యాణౌ వేమమహీశమర్లస్యపతిస్సా మాజ్యంజ్యాయ సమమ్

ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకకాలలోని వ్రాతపుస్తకములలో నీ శ్లోక మిట్లున్నది. కాననము రాగిరేకులది. ఆరేకులు సీమ కేగినవి. శ్రీ వీరభద్రరావుగారు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకకాలలోని వ్రాతప్రతినుండి యీ శ్లోకము నుద్ధరించి యిట్లేయుదాహరించిరి. శ్రీవీరేశలింగముగారు వీరభద్రరావుగారి పుస్తకమునుండి యెత్తికొనిరి. ఈశ్లోకమం దొక యసంగతికలదని నేను దలంచుచున్నాఁడను. కొంచెమాఁగి యాయసంగతిని దెల్పెదను. అల్లాడరెడ్డి పెద్దకుమారుఁడగు వేమారెడ్డికి హరిహరాంబయనునామె భార్యయనియు, నాహరిహరాంబ కాటయవేమునకుఁ గొడుకుకూతురనియుఁ గాటయకుఁ గూతురనియుఁ జతుస్సముద్రములను నేలుచున్న హరిహరక్షోజీపతికిఁ గూతు కూతురనియుఁ బయ్యిశ్లోకమునకర్థము. అప్పుడుచతుస్సముద్రముల నేలువాడనఁదగిన హరిహరక్షోజీపతి నిస్సంశయముగా విద్యానగరాధీశ్వరుఁడే. ఆతఁడా కాలమువాఁడే. క్షత్రియుఁడే. కాటయవేమాదులు కూర్చుంటే. వీరిచుట్టటి కము సంగతము కాఁగూడదుగదా! ఇట్టిదే యిప్పుడు తెలుఁగుదేశమున

నొక తగవు రగులుచున్నది. అది కాకతీయుల విషయము. వారు క్షత్రియులగుట ప్రఖ్యాతముకదా! వారుకూడ్రులతో జుట్టటికములు చేసిరనియు శూద్రులనుటకుఁగూడ నాధారములు గలవనియుఁ గొందఱును అట్లుకాదని కొందఱును వాదప్రతివాదములు చేయుచున్నారు. అది యెట్లైనీ యగుఁగాక! నాకిక్కడనంతగాఁ బ్రసక్తముకాదు. ఈరెడ్డి రాజులకును విద్యానగరరాజులకును సంబంధమునుదెలుపు శాసన శ్లోకమును ద్రోసిబుచ్చఁజాలము. రెండందఱు సామాన్యముగా శూద్రులనిపించుకొనుచు వచ్చినను రాజ్యాభ్యుదయము కలిగినపిదప రాజులయినరెడ్లు క్షత్రియులనికూడ ననిపించుకొనిరనుట కాధారమున్నది. శ్రీనాథాదులందఱును రెడ్లు చతుర్థవర్ణజనితులని పేర్కొనిరి. శివ లీలావిలాసకర్త విశ్వింకుని కొమ్మనకూడ నట్లేపేర్కొనెను. కాని రాచటికము నెఱపిన యల్లాడరెడ్డిని వర్ణించునప్పుడు మాత్ర మాతఁడు దిక్పాలకాంశోద్భవుఁడని చెప్పెను. ఇంతతో విశేషమేమియు లేదు గాని యటుతర్వాత రాజయిన వీరభద్రారెడ్డిని వర్ణించునప్పు డాతఁడు చెప్పిన యీక్రిందిపద్య మావీరభద్రారెడ్డి క్షత్రియుఁడయినట్లు తెలుపుచున్నది.

చ. వరకమలావ్రవంశమున వర్ణవగ్ధాంచి యమోఘమార్గణా
దరమునమించి కాంభకథాసరణి న్మదినుచ్చి యుల్లస
ద్యురతమతప్రవర్తన ముదంబువహించి తనర్తు రింపుసొం
పదుమగ రామభద్రుఁడును నల్లవృషాలకు వీరభద్రుఁడున్.

‘పౌత్రీం కాటయవేమయే’ త్యాది శ్లోకముననొక యనంగతి కలదని కొంచెమాఁగి దానిని జెప్పెదనని వ్రాసియుంటిని. అది యిది: ఆశ్లోక మిప్పుడున్నట్లే యుంచునేని, కాటయవేమునకుఁ గాటయయని

కుమారుడు కలఁడనియు, నాతఁడు హరిహరరాయల యల్లఁడనియు, నాకాటయకూతురు హరిహరాంబయనియు నేర్పడును. హరిహరాంబను బెండ్లియాడిన వేమారెడ్డి యల్లయకుమారుడగుట, వీరభద్రారెడ్డియన్నయగుట, మనమింతకుముం దెఱుఁగుదుము. మఱియు నావీరభద్రారెడ్డి, కాటయవేమునికూతురగు ననితల్లికి భర్తయనికూడ నెఱుఁగుదుము. కాటయవేమారెడ్డి తనయల్లనియన్నకుఁ దనకొడుకుకూతునిచ్చి వివాహముచేసినవాడగును. ఇట్టిది యెక్కడనేని సంగతముగా నుండునా? అనితల్లికి మేనగోడలగు హరిహరాంబ తోడికోడలయినట్లు; అల్లయ వేముని సంబంధమునుబట్టిచూడఁగా ననితల్లి వీరభద్రారెడ్డికిఁ బినతల్లియగును. తల్లివరుస తలఁపరాదందురు. ఈశ్లోకమింత యసంగతముగా నున్నది. కాటయవేముడు క్రీ. 1416 వఱకు జీవించియున్నాఁడు. అతనికిఁ గుమారగిరితోఁబుట్టువగు దొడ్డాంబయం దనితల్లియను కూతురుకలిగెను. మల్లాంబికయనునామె మఱొకరైకూడఁ గాటయ వేమునకు భార్యకలదు. శ్రీవీరభద్రరావుగారు. వీరేశలింగముపంతులు గారు మొదలగువారు మల్లాంబికయే కుమారగిరితోఁబుట్టువని వ్రాసిరి. అది వరికాదు. కుమారగిరి తల్లాంబిక కుమారుడు.

ఈ విషయ మింతకుముందుఁగూడఁ దెలిపితిని. కాటయవేముని తర్వాత నాతిని కొమారుడు కుమారగిరి కొన్నినాళ్లు మాత్రమే జీవించెను. కాటయవేముని వంశము నిర్వంశమగుటచే రాజ్య మనితల్లికి సంక్రమించెను. ఆమెభర్త వీరభద్రారెడ్డి రాజయ్యెను. ఇంతయేకాని కాటయవేమునకుఁ గాటయయను కొమారుఁ డున్నట్టుగా నేళాసన మందుఁగాని, యేగ్రంథమందుఁగాని కానరాదు. అతఁడేమో బాల్యము ననే చనిపోయియుండవచ్చుననుటకును గుఱురదు. అతఁడు హరిహర రాయని యల్లఁడట! హరిహరాంబయను కూతునుగనెవట. శ్రీవీరభద్ర

రావుగారుకూడ నీ విషయమును విశ్వసించియు విశ్వసంపనట్లు వ్రాసిరి. ఈశ్లోకమున నొక చిన్నతప్పిదము దొరలినదని నేను దలంచుచున్నాను. అది శాసనము జెక్కువారివనల(గాని, దానిజదివి వ్రాసిన వారివలన(గాని ప్రసక్తిచియుండును. శ్లోకమందలి ప్రథమచరణమీక్రిందివిధమున నుండదగును:

శ్లో. పుత్రీం కాటయవేమయశ్చివతేః పౌత్రీంచ కాటప్రభోః.

హరిహరరాయని యల్లుడే కాటయవేమనయని దీనివలన నేర్పడును. హరిహరాంబ కాటయపౌత్రీ, కాటయవేముని పుత్రీయగును. కాటయవేముని వంశక్రమమిది.-

శ్లో. నప్రా కాటయశౌరేః పౌత్రో మారస్య కాటన్మససూమః
వీరాన్మపౌతన్మసతే ర్థామాతా జయతి వేమభూపాలః.

తల్లాంబిక హరిహరరాయని కూతురగునేమో! ఒక శాసనము మల్లాంబిక సోదరుడు ముక్కంటిరాజనియున్నది. ఆశాసనమవశోధితము. కాటయవేముడు తన కుమార్తెల నిద్దఱను, వేమ వీరభద్రారెడ్లకిచ్చి పెండ్లిచేసెను. బంధవముచేతనే రాజమహేంద్రవరమున వారు కలిసియుండగలిగిరి. అక్కచెల్లెండ నన్నదమ్ములకిచ్చి వివాహముచేయ గూడదను నాశేపమున్నది. దానికి దగిన సమాధానముకూడ నున్నది. ఒక్కతల్లికడుపున బుట్టిన యక్కచెల్లెండ నొక్క తల్లికడుపున బుట్టిన యన్నదమ్ములకిచ్చి పెండ్లిచేయరాదుగాని వైమాత్రేయత యున్నప్పుడది తప్పుకాదు. అట్టి వివాహము లనేకములు జరుగుచున్నవి. కాటయవేముని తర్వాత రాజమహేంద్రవరరాజ్య మాతవియల్లుం ద్రిర్వరకును జెందదగుననరాదు. కాటయవేమునకు రాజ్యము పిత్ర్యముకాదు. భార్యయగు దొడ్డాంబిక

మూలమున నరణముగావచ్చినది. కావున నారాజ్య మనితల్లికినిఁ దద్వారమున నామెభర్తకును మాత్రమే సంక్రిమించినది. 'పుత్రిః పుత్రిశ్చతజ్జశ్చ పుత్రికా, పుత్రివచన-పుత్రికా, అనంతరం తత్పుత్రిః" అనిదాయార్థులక్రిమము. శ్రీనాథుఁ డీవిషయమును గాళి ఁడమున సూచించినాఁడు. కడవచేరుశాసన మీవిషయమును స్పష్ట పఱచినది. అందిట్లున్నది :

శ్లో. దురితరహితచిత్తో దౌడ్డయాల్లాడభూపో
భువమరిజననశ్శాం భూయసాహృత్యదోష్టా
విమలగుణయుతాయా వేమభూపాత్యశాయా
మవనిసురసుదాయా మన్నికల్యాంవృధత్ర.

కోరుమిల్లిశాసనము బార్నేటుదొరవారిచే విటీవల సవ్యాఖ్యా నముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఆదొరగారుకూడ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక కాలలోని వాఁతప్రతిపాతము విధమననే ప్రకటించిరి. వా రాశాసనము ప్రతిబింబమును బ్రకటింపరయిరి. కాని మనకుఁ జిక్కుఁ దెచ్చిన పట్టున వారు శ్లోకమునఁ గొంత (సజెషన్) ఊహముల చేర్చిరి. మూల మెట్లున్నదో! సుదూరము పోయితిమి రెడ్లకును, కత్తియులకును జుట్టరికములు నడచె ననుటకు సంశయాన్వదమయిన సాధకము మఱి యొకటి కలదు. అదియుఁ జక్కఁగఁ బరిశోధింపవలసియున్నది. వేమవీరభద్రారెడ్లతల్లి యనవేమక్షితిపాయిని పౌత్రియని కాశీఖండదులం దున్నది. శివలీలావిలాసమున విట్లున్నది:-

మ. భరి(ర?)తశ్రీవిషయమ్మహిరమణుఁ డొప్పన్ జోళిబిత్తికిఁ
శ్వరసూనుండగు భీమలింగమనుజేంద్ర శ్రేష్ఠసత్పుత్రి కా
స్వరకారణ్యదళాజనావవవిధానంధాత్రి వేమాంబికన్
వరియించెన్ బతిభక్తి గౌరవదృఢవ్యాపారరీత్యంబికన్.

కోరుమిల్లి శాసనమం దిట్లున్నది.

శ్లో. శచీన శక్రవ్య శివేన శంభోః పద్మేన సా పద్మవిలోచనస్య,
వేమాంబికా చోళకులేందుభీమభూపాత్యజా భూస్సహితాస్య జాయా.

అనవేమక్షితిపాలునికూఁతును బెండ్లాడిన భీమలింగమనుజేం
ద్రుఁడు చోళవంశజుఁడట! బత్తిశ్వరుని కొడుకట! పీఠేవరో! ఏ
చోళురో! తెలియవలెను. అల్లాడరెడ్డిభార్య యనవేమన్మపాలుని కొడుకు
కూఁతురని పూర్వము కొందఱు వ్రాసిరి. శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవి
గారు శివలీలావిలాసమును జూచి కూఁతుకూఁతురుగాని కొడుకుకూఁతురు
గాదని తొలఁత గుర్తించిరి. అల్లాడరెడ్డివంశ్యులు ననవేమరెడ్డివంశ్యులు
వియ్యాలవా రనుతలఁపు దీనిచేఁ దొలఁగిపోయెను. శ్రీవీరభద్రరావుగా
రావల నారెండు కుటుంబములవారు దేసటివారవియు నొక్కయింటి
వారనియు గుర్తించిరి. దేసటియనునది యొకయింటిపేరో లేక యొక
తెగకుఁ బేరొయని నాకిక్కడ సంశయమున్నది.

ఇప్పు డల్లాడరెడ్డిమామయై మనయెఱుకకువచ్చిన భీమలింగమను
జేంద్రుఁడు సూర్యవంశక్షత్రియుఁడువోరె నున్నాఁడు. భీమలింగ
మనుజేంద్రునితండ్రి చోళబత్తిగదా! ప్రసంగ రత్నావళిలోని యీ
క్రింది శ్లోకము లింతకుముందుఁ బేర్కొనఁబడినవే:

శ్లో. మార్యో యస్య కులేశ్వరో గుణనిధి శ్రీచోళబత్తిః పితా
పంత్రాణం శరణార్థినాం వదవనం షట్కాం మీశార్చనమ్
కించావారిత మన్నరావ మభిలే నిర్భవ్రజం భూభుజాం (?)
ధన్యోఽయం చిర మన్నదేవన్మపతిర్దాగ ర్మజయ్యః పరై .

శ్లో. రాజవేశ్యాభుజం గాంకో రాజన్యపరమేశ్వరః
ఆసి చోళోఽన్నదేవేంద్రో గంధభేరుండలాంఛనః.

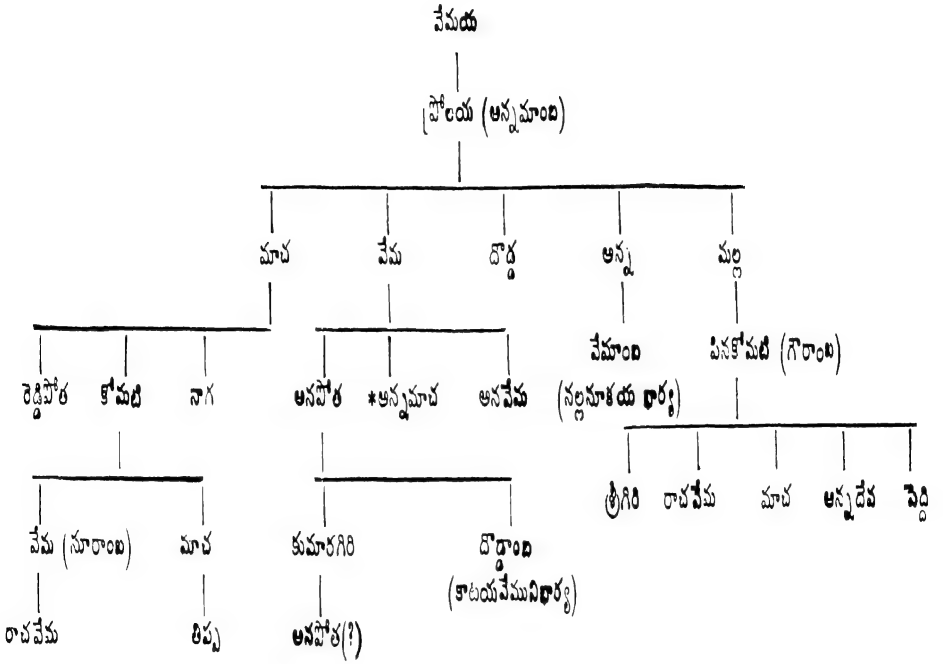
కృంగారశ్రీవాథము

ఈశ్లోకములం దభివర్ణితుఁడైనచోళబత్తి యనవేమారెడ్డివియ్యం
కుం డగునేమో! కాలము సరిపోవుచున్నది. అల్లయరెడ్డి క్షత్తయ
కన్యను బెండ్లాడుటచే వారికి జనించినపీడభద్రారెడ్డి “వరకమలాప్త
వంశమున వర్ణనగాంచి” నాఁబడినాఁ డనఁదగును. శ్రీపీఠభద్రరావు
గారు రాజమహేంద్రవరపు వస్తుప్రదర్శనశాలలో నున్నదన్న తామ్ర
శాసనము నుపరిశోధితమగునేని మఱికొంతవిషయము బయల్పడఁగల
దనుకొనెదను.

ధనంజయవిజయము మనల వింతదూరమునకుఁ గొనివచ్చినది.
రాజాచంక్రమణము చేసితిమి. ఇక్కడివిషయము కొంత రెడ్లచరిత్ర
ప్రకరణమునకు సంబంధించినది. చర్చితచర్చణమగునని దీని నింతగా
నక్కడఁ జెప్పనయితిని. ఇక్కడ చెప్పటయే యెక్కువ సంగతముగా
మండునని తలఁచితిని.

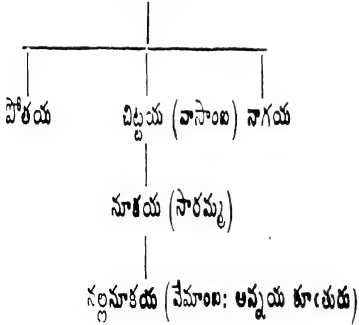
ఈనడిమికాలమునఁ గూడ మనతెనుఁగుదేశమున రాజ్యప్రాభ
వమున నున్నవారు క్షత్తియత నాదేశించుకొని ప్రఖ్యాతక్షత్తియులతో
బాంధవము నెఱపినవారున్నారు. పేర్కొనుటే! పూర్వకాలమునఁ
గూడ నట్లుజరుగుచుండవచ్చును. క్షత్తియులు శూద్రవ్రాత్రీలనుగూడఁ
బెండ్లిచేసికొనుటయుఁ దన్ములమున నాశూద్రులుకూడ క్షత్తియులగు
టయు నాకాలమునఁగూడ సంభవించుచుండవచ్చును. ఈ విషయము
నింతకంటె నెక్కువగా నిరూపింపఁజూనుట యనర్థహేతువని విడ
నాడుచున్నాఁడను.

రెడ్ల వంశవృక్షము

పయవంశము వియ్యమువంశము.

దొడ్డ (గుండాంబ)

* కలువచేర శావనము:

కో. పుత్తా ౯ శ్రీపరేశ్వర్య శ్రీమూర్తయ శావనము
అన్నపోతాన్నమా దాన్నవేమనామ విభావణా:

వాని ప్రయోజకులగుచురేని శ్రీనాథునకు వార్ధకమునఁగూడ సంసారపుబిరుదు మోవఁబనియుండదు. వా రట్టివారు కారుగాన తాన సంసారపుబండిని సాగిఁపవలసినవాడయ్యెను. అదరించెడు జేఁడు లేఁడయ్యెను. కొండవీడు రాజమహేంద్రరాజ్యములు కూలిపోయినవి. ఒడ్డెరాజులు వచ్చిపడ్డారు. వారురాజ్యమును స్వప్రతిష్ఠతమునుజేసికొను గజిబిజిపాటుతో నుండిరి. అప్పుడు సాహిత్యవినోదమునకు సందెక్కడ దొరకును? మఱియు వారు తెనుఁగువారుకారు. అప్పటి ప్రభువు కపిలేశ్వరగజపతియో పురుషోత్తమగజపతియో యగును. ఆయన కొండవీడు రుచున్నవాడుకాఁడు. కటకము నుండి యుదయగిరి పర్వతమయిన దేశము నొక్కమొగిని వశపఱుచుకొని వ్యవహరించుటకుఁ దికమకలు పడుచున్నాఁడు. తిరుగులాడుచున్నాఁడు. పూర్వమంతయు ప్రాభవము పోయినది. పాత్రులు మహాపాత్రులు పెంచుచుండిరి. సుకవితా వైభవమును జూచుకొనుచు శ్రీనాథుఁ డింతదాఁక ధనమును లెక్కగొనరయ్యెనుఁడెనుగాని దానివలని యనర్థము నిప్పు డనుభవించవలసినవాడయ్యెను. పెదకోడుటి వేమారెడ్డియొద్ద, వీరభద్రారెడ్డియొద్ద, వారివారి మంత్రులయొద్ద, నింక నిరరరాజులయొద్ద నీతిఁ దెన్నియేని యగ్రహారములు సంపాదించియుండఁదగును. ఎంచుకు? ఆకాలమున నారాజులకంటె, నారాగమంత్రులకంటె నీతిఁదే యధికఁభోగముల ననుభవించువాడుగ నుండెను. అయిపోయినది యది. ముదిసి యిప్పుడు ముప్పున మునిగినాఁడు. దేహాటనముచేయ దేహదార్ధ్యములేదు. అంతకు ముందుఁ దనయెడ సత్సంతాపము చూపిన రాజులు రాజమంత్రులు గూడ స్వర్గస్థులయిది. కొత్తిప్రాపులింక నెక్కడ యార్జింపఁగలదు? వైదుష్యవైభవమును చెచ్చి ధనమిచ్చి పోయెడు ప్రభువులులేరయ్యెను. పుత్తులో దాహిత్రులొ పనిపాటులకు మాత్రము పనికివచ్చువా రింట

నున్నారు కావలయు. వారిని జూచుకొని కృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁగొని కృషిచేయింప నారంభించెను. బొడ్డుపల్లె యెక్కడ నున్నదో నాకెఱుఁగరాలేదు. అది బెజవాడకు దిగువను కృష్ణా సాగరసంగమదాకఁగల దేశమునఁ గృష్ణదరి నుండవలెను. కృష్ణ వెల్లువవలనఁ బైరుపంటలు పాడుపడుట కది బెజవాడకు మిక్కిలి దిగువను గృష్ణదరిని నున్నచే కావలెనుగదా! శ్రీనాథునినాటికే యది చిన్న పల్లెయయియుండును. తర్వాతనది “దేచిరా”కయి యుండవచ్చును. ఒక గ్రామమునే గుత్తకుఁగొనువాఁడు సామాన్యసంసారము కృష్ణానదీ తో నిలుగడవఁదగినవాఁడయి యుండఁడు శ్రీనాథున కెంతో పోష్య వర్గ మెక్కువగా నుండవలెను. అగ్రామమునకు నీ నేడునూర్లుటంక ములట! కృషి తిన్నగా నెఱవేటి పంట యింటికివచ్చెనేని యది యెంత గొప్ప సంసారమునకు సరిపడియుండునో? దాని విలువెంత యుండునో యప్పుడు” అది యిప్పు డెంతవిలువ యుండునో? మైలార రెడ్డి దినవెచ్చ మిచ్చువాఁడనఁగా నా వెచ్చము ‘నేరుబియ్యము, చిట్టెఁడునెయ్యి’ యయి మొకటిఁజెందు దొట్టలకు సరిపోదగినట్లుండదు. శిష్యసంఘము, బంధుసంగము మొదలుగా నాతనిబంతిని భుజించువారు పలువురుండితీరుదురు. రేపటికని చూచుకోక యతఁ డేమౌటకామౌట యిష్టోపభోగములతో ధనము వెచ్చించెడువాఁడు. గ్రామము కృషికి గుత్తకుఁగొనెననఁగాఁ గమ్యతగాఁ దెందతో యుండురు. పెద్దజంజాట మేర్పడినది. బ్రాహ్మణకృషి తిన్నగా నెఱవేఱుదురు. కవితా కృషియం దసమానుఁడయ్యును శ్రీనాథుఁ డీకృషిలోఁ గృతార్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను. కృష్ణవెల్లువవలన నాపైరు పంటలు పాడుపడెను. ఉన్నదియుండఁగా నుయ్యూరు పైఁబద్దదన్నట్లు గొడ్డువోయిన యా ఘామికిఁ బన్నుగా నేడునూర్లుటంకములు (టంక మొక బంగరు

నాణెము) శ్రీనాథుఁ డాయెడైరాజుల కీయవలసినవాఁడయ్యెను. ఎక్కడఁదెచ్చి యాయఁగలఁడు? విద్యాగౌరవములేక యారాజులో రాజమంత్రులో శ్రీనాథుని సిలుగులకుఁ బాల్పటిచిరి. శ్రీనాథకవి సారస్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యమునుజెప్పి యాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంత కాలమును శాశ్వతమగునట్లా రాజుల కవకీర్తి నెలకొల్పెను:

సీ. కవిరాజుకంఠంబుఁ గొగిలించెనుగదా
పురవీధినెదురెండ పొగడదండ
ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్యాంసుముంజేత
వియ్యమండెనుగదా వెదుఱుగొడియ
సారస్వభౌమునిభుజాస్తంభ మెక్కినుగదా
(1) నగరివాఁకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతవలము
బిలబిలాఱులు దిసిపోయెఁ దింబు పెనలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి
నెట్లుచెల్లింతుఁ డంకంబు లేదునూర్లు.

తలంచిన మిక్కిలి వ్రసనముకలుగుచున్నది. కటకటా! కర్ణాట రాజుల ముత్యాలచాలలోఁ గనకాభిషేక సత్కారమందిన మనకవిసారస్వ భౌమునకా యిట్టికష్టదళ! ఆతఁడు తన విర్యాణకాలమునఁ జెప్పికొన్న పద్యమునే నేనీ పకరణప్రారంభమునఁ జేర్చినాఁడను. “దివిజకవి వరుగుండియల్ దిగురనుగ, నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁడమరపురికి.” అపద్యమున బేర్కొనఁబడినవాని గూర్చి యంతకుముందు మనము

(1) 'నాగరౌతుపసిండు నల్లగుండు' అను బ్రామాదొంగరి పాదము.

కొంతయెఱుఁగుదుము. పీఠభద్రారెడ్డి, పంటమైలారెడ్డి, సంజురాయని తెనుంగురాయఁడు, విస్సనమంత్రి (రాయని) భాస్కరుఁడు, ననువారు, పెదకోమటివేమారెడ్డి, మామిడి సింగనామాత్తుఁడు మొదలగువారిప్పటిని నలుబదియేండ్లకుఁ బూర్వమే స్వర్గస్థులగుటచేత, శ్రీనాథుఁడువాఁడీ పద్యమునఁ జేర్చొనలేదు. పయిపద్యమునఁ జేర్చొనఁబడిన వారికే గార మఱియెందఱకో కూడ శ్రీనాథుఁడు రసవలకుఁజేసెయిల నామె తలుచెట్టి బహువిధమార్జించెను ఎంతయార్జించిననేమి? తుదకా మహా నీయుని మనువు పదతేజువఱుఁడన నెలుకడచెందడయ్యెను అనఁబడి కానఁ దేదోకృత్రిమపు ఘనతఁగూర్చు ధనమేమి వనము' దంభనము' కీర్తిధనమే ధనము' శ్రీనాథుఁడు లేవడిచేఁ జివికి చీకాకుపడుచుండఁగా నాకాలమున నైశ్వర్యగర్భమున విశ్వము మఱచియున్న ధనోర్షుడు రెండఱో యుండురు గదా! వారి ధనమెక్కడపోయెనో? తనుచురెక్కడ పోయెనో? ఊరా? పేరా? కీర్తిధనమార్జించువాన్న శ్రీనాథుఁడు వాఱ్యము మూర్తి నాటికీ నేటికీ, నేనాటికిఁగూడఁ గనుగందఁ కవిరామహా రాజ్యభద్రాసనాసీనమై, వివిసార్వభౌమ దివదముఖఁ గవిలోఁడు నేలుచునేయుండునుగదా! ఇదిరాదా? శ్రీనాథుఁడువిసార్వభౌమా! నిప్పచ్చ రమును దలంచుకొని నీ పెంతచప్పరింతు దెట్టితివోగదా! చాట నేయక చాటిచెప్పితివి! ఐశ్వర్యమత్తులను దలమొర్తుటకా, ఉసురు విరుచునప్పడుకూడఁ గలితాపిషంపమున నీపెంతగండరగుండఁడవోయి! 'దివిజ కంఠవరుగుండియి' దిగ్గరనగ' సమరప్రతీప్రస్థానము కావించితివా?

స్వభావము.

శ్రీనాథుఁడు మహాభోగవరాయణుఁడు. ఈ విషయమున నను కాలమువాఁడయిన పోతనామాత్రునకును, సీతనికిని మిక్కిలి ప్రాతి

కూర్చిముకలదు. శ్రీనాథుడు నిర్వాజముగా నొక్కగంధమేని పారలౌకికఫలము నపేక్షించి భగవదంకితము చేసిరట్టుకానరాదు. స్వర్ణ పాత్రభోజనములు, దీనారటంకాంతీర్థమాడుటలు, శాంబూనాంబరాభరణ ధారణములు, కస్తూరికానుగంధాంగరాగానులేపనములు, అద్యానవిహారములు శ్రీనాథుఁ డపేక్షించెను. తడుపలభ్యుక్తయి గ్రంథముల రచించెను. అతనికి యిచ్చోలిప్పయవారిము: “కావ్యములు పెక్కుచెప్పియుఁ గాంక్షచనని, వెండియును గావ్యమొకటి నిర్మింపఁదలచి” (భీమఖండము). పోతరాజుగా రీతెఱుగువాఁడు కాఁడు:

ఉ. ఇమ్మునజేగ్గరాజముం కిట్టి పురమ్ములు నాహామ్ములకో
సొమ్ములుఁ గొన్నిపుట్టకొని చొక్కి శరీరమువాసి కాంచే
నమ్మెటప్రదీటులంబకక సమ్మసి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పె నీ
ఐమ్మెరపోతరాజుకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబున్.

ఈ పద్యము శ్రీనాథునిద్వేరించి చెప్పిరది కావచ్చును. శ్రీనాథుఁ డెక్కడి కరిగినను గవితామహారాజ్యభద్రదాసనాసీనుఁడయి శిష్యసంఘముతోఁ గవితావిజయధ్వజముతో బయల్పెడఁదెడివాఁడు. అనుచున్న చూచిన సుందరివిగూర్చయో, యనుభవించిన యానందమును గూర్చయో, కాంచినకష్టమును గూర్చయో, తపనము నిట్టుచుం దెడివాఁడు. అట్టివాఁ డగుటచేతనే మన కాతనిచర్చిత మిమాత్రము తెలియఁదగినదియనది. అతఁడు సాంద్యార్థిమౌచి. చిన్నారిపొన్నారి చిరుతహరిటినాడు, నానూగుమీసాల నాత్మయోగము, ప్రౌఢనిర్భరవయః పరిపాకము ననుపదము రీతిషయమును దెలుపుచున్నవి. మఱియు నాతఁడు శృంగారిశేఖరుఁడు. భీమఖండ కాశీఖండ గ్రంథభాగములు, వీక్షనాటకము, శివరాత్రి మాహాత్మ్యము,

చాటుధారలు, ఐతిహ్యములు, ఇతర కవిస్తుతులు, నీవిషయమును
 'ద్ధాంతపఱచుచున్నవి. ఈ విషయము నిరూపించుటకయి కొంత
 గంధము వివరించివ్రాయ మనసొల్లకున్నది. కొందఱు శ్రీనాథుఁడు
 గంగారియనుట కొప్పుకొనకున్నారు. అట్టివారు శ్రీనాథుని గ్రంథము
 ను జదువనివారో, చదివినను గవితాతత్త్వము నెఱుంగనివారో,
 ంఱిగినను గప్పిపెట్టఁదలంచువారో కావలెను. కడపటివిధమువా
 గుదురేని నారినద్ధృదయమును సన్మానితము. మన మిక్కడ శ్రీనా
 థుని దిట్టుటలేదు. కవితాదర్శణమునఁ గన్నట్టుచున్న యావిషయమును
 ప్పిపెట్టిన మాసిపోదు. శ్రీనాథుని చాటుధార లనేకము లుదాహరిం
 చఁజాలకున్నాను. దానిలోఁగొన్నింటిని బ్రాచీనుల లక్షణగ్రంథము
 ందు శ్రీనాథునిపేరనే యుదాహరించినారు. అట్టివానినెల్ల నే నిక్కడ
 దాహరింపకున్నను, జూచిపట్లు సూచించియైన విడువవలెనుగదా!
 'శ్రీనాథునిశృంగారవర్తనము' అనుపేర నొకపెద్దప్రకరణము రచిం
 చు నది పదుగురునుజదువఁదగినది కాదనుకొంఱమున డూరికరించి
 ఁ. ఇంతచాఁకలోకమున జీవించియున్న శ్రీనాథునిచాటుధారలిప్పుడు
 న మచ్చునఁ దీర్చకున్నంతమాత్రానఁ జచ్చిపోవు. వానియందుఁ
 వితాగౌరవమున్నది. శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగా రీసంద
 ఱమున శ్రీనాథునిఁ గొంత యవగణించిరి. ఆతఁడు వార్ధరమున దారి
 శ్రమనుభవించుట పాపఫలమొకర్కఁపాకముచెప్పిరి. అట్లు చెప్పుట
 రికేదెల్లెనది. దాని నేరివిశ్మరింతుము. ఈసందర్భముననే భీమభండ
 నిద్రాపకు లొకతప్పిదమును శ్రీనాథునిపై నారోపించిరి. అదియిది:
 'స్కృతభీమభండమున " కాలరూద్రోపసంహారీ సమర్థస్సహి దేవ
 త్" -అనియుండఁగా శ్రీనాథుఁడు "కాలరూద్రోపసంహారకా
 తఁడు, సంతతము దేవత్యాభుజంగుడతఁడు" అని తప్పగాఁ
 గంగరశ్రీనాథము

దెలిగించెనట! శ్రీనాథుడు దేవునికిఁగూడ నిక్కడఁబోగవుటాండ్రతో సంబంధము చెప్పెనట. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారును గతానుగతి కులై కొంతయేదేని వ్రాసిరి. ఆ తప్పిదము శ్రీనాథునిదికాదు. శ్రీనాథుని తెలిఁగింపు సరియయినదే. దేవవేశ్యాభుజంగ రాజవేశ్యాభుజంగ పదము లనేక గ్రంథములం దున్నవి. రెండవది రాజుల కనేకులకు బిరుదుగానున్నది. రాజులనెడ వేశ్యలకు మిండఁడని దాని యర్థము. “రాజవేశ్యాభుజంగస్య కుమాంగిరిహవతేః శస్త్రీకాటయవేమస్య ప్రగల్భా తత్రదూతికా”- ఇత్తాడు లీయర్థమును స్పష్టపఱచుచున్నవి. దేవవేశ్యాభుజంగపదముకూడ దేవతాధిపుఁడను స్వర్థముగలదే. “దేవ రాట్” అనుపదమునకు సుచితమయిన పరివర్తనమే. వారనుకొని పలు గుడిదోగవుటాండ్రు యర్థముకాదు. స్థలాంతరములం దాతఁడట్లు చెప్పినది వాస్తవమేకాని యిది యట్టిదికాదు.

ఈక్రిందిపద్యములు శ్రీనాథునిస్వభావము నెఱిఁగించుచున్నవి.

క. ఎవ్వఁడు నిసర్గకఠినుం
దెవ్వఁడు సన్మార్గరోధి యీర్వాపరుడై
యెవ్వఁడు తన కధికునితో
జివ్వకుఁజేసాఁడు వాని నిరు లద్రువముల్

గీ. అతిథి కడు నల్పుడై నను నధికుడై
నిందికేతరఁ బ్రియమందు నెవ్వఁడేని
వానిగౌరవ మది గౌరవంబుగాని
కాదు గౌరవ మాకారగౌరవంబు.

క. ఎవ్వనితో నెచ్చోటం
జివ్వకుఁజేసాఁపవలదు చేసాఁచినచో

నివ్వల నవ్వల నెవ్వరు

నవ్వక యుండంగఁ బగననందీర్పదగున్.

—కాశీభండము.

ఈకడపటిపద్యమునకు వెనుకముందులుగా సున్నపద్యతినీ. ములు మఱిరెందు డిండిమథట్టారకవివాదసందర్భమున మదాహరించి పయిపద్యములందు గర్హింపఁబడిన దోషములు శ్రీనాథునికడ లేకుండవలెను. అఱి డీర్పాపదుఁడు కాఁడనుటకుఁ బెదకోమటివేమా రెడ్డికాలమునఁ జెప్పఁబడిన శాసనము లుదాహరణము. అందుఁ బ్రతి గ్రహీతలను శ్రీనాథుఁడు మిక్కిలి ప్రశంసించెను. మఱియు 'ఎవ్వరు నిసర్గకతినుం' డను పద్యమునఁ జేయఁబడిన గర్హణమునకు డిండిభట్టు మనస్సునయెడలుచుండఁబడినను. రెండవది తరదేహాటనానుభవమును బట్టి చెప్పినది. మూడవది తన్నుఁగూర్చి చెప్పకొన్నది.

కవులు వర్ణించిన పక్షములెల్ల ననుభూతములే కావలయునా యను నాక్షేప మెఱుఁగుచున్నది. అయినను గవియొక్క భావమున కావ్య మునఁ బ్రతిపదిచుచుండుననియు, గొన్ని పట్టులం దని మిక్కిలి విస్పష్టమగుననియు, గవితాతత్త్వపరిశీలన పరాయణు లై కరంకముగా నంగీకరింతురు. పతిహాములను వినకయే, చాటుధారిలను పరికింపకయే, తక్కు తార్కాణముల గుర్తింపకయే, శ్రీనాథుఁడు శ్రంగారియను సంశయ నాశన పద్యములఁ బరికించి కవితాతత్త్వపరి శీలకులు నిర్ణయింపఁగల్గిరి. ఆయావిషయములందుఁ గవితోజ్ఞుఁ డణము కావచ్చుటకు మూసరికడుగు ప్రవృత్తియే కారణమగు చుండును. ఏదఁ బ్రాంతకలహాహము-కప్పరబోగి వంటకము-పెస రుఁబప్పు - నీతఁడు ముక్కువతో దేర్చొనును. శ్రీనాథుని కృతులందు దివ్యములగు టోజుపవర్ణనము చెప్పియేని పట్టులందుఁ గలవు. అట్లు దేశాటనముచేసియు, ప్రతిభావ్యాపారమున నశుండపరిశ్రమముకావించియు

శ్రంగం, శ్రీనాథము

వైషయికవర్తనమున న్నగ్యకోటిసద్విప్లవము, మొగ్గతిలఁబడక చిరజీవితము సాగించుకొనఁగల్గినవానికిఁ దిన్నని మేలయిన యాహారవిహారములు పొసఁగకయెట్లుఁ కలవు చాటుపద్యము లీసందర్భమునఁ గొన్ని. ఉదాహరింప మనసొల్లకున్నది. ఒకానొక చాటుధార యాతఁడు విశాలోన్నతకాయుఁడని తెలుపుచున్నది. అతని భోజనప్రీతిని దెలుపు చాటుధారలును గ్రంథభాగములును గొన్ని చూపుచున్నాను :

గోధూమసేవికాగుచ్చంబు లల్లార్చి - (నైషధము) ఖండశర్కరజున్ను - (భీమఖండము). ఇత్యాదిపద్యములును.

ఉ. పప్పును బిండినంటలును బావకముల్ మృతముల్ గుడంబులు
(?)గుప్పలుగాఁగఁ జుట్టనను గూర్చఁగఁగూడిన యేడుబ్రాంతె
ల్లప్పురబోగివంటకము గమ్మని శారిపుసొజ్జెపిండితో
నొప్పులుగా భుజించిరి బుధోత్తము లాకటిచిచ్చు పెచ్చునఁ

కా. ద్రాక్షాపానకఖండశర్కరలతో రంభాపలశ్రేణితో
గోక్షీరంబులతోడ మఁదెఁగలతోఁ గ్రొన్నేతితోఁ బ్రప్పుతో
సక్షియ్యంబగు నేరుద్రాంతల మాహారంబు నిశ్శంకతఁ
గుత్తుల్ సందఁగ నారగించితిమి యప్పుద్రక్షురాశాంతికిఁ.

వీధినుండి :-

ఉ. కప్పురబోగివంటకముఁ గమ్మని గోధూమపిండివంటయుఁ
గుప్పెరు పంచదారయును గ్రొత్తగఁగూచిన యాంసేపెస
ర్పప్పును గొమ్మవల్లనఁబిప్పండును నాలుగు నైదు సంజులుఁ
లప్పులతోడఁ గొంబెరుగు లక్ష్మణవజ్ర లయింట రూకకుఁ.

కాశీఖండమున :

“వ. అనంతరం బావిశాలాక్షిమహాదేవియును భావంబున నమ్మహామునుల ముందటఁ గనకరంభాపలాశపాత్రంబులయందు, విచిత్రంబుగాఁగల వంటకంబులు, నపూపంబులు, లడ్డువంబులు, నిద్దెనలు, కుడుములు, నప్పడంబులు, నిప్పట్లు, గొల్లెడలు, జిల్లెడుకాయలు, దోసియలు, నేవియలు, నంగరపోలియలు, సారసత్తులు, బొంతర కుడుములు, జక్కిలంబులు, మడుఁగుఁబూవులు, మోరుండలు, బుండ్రేక్షిఖండంబులు, పిండఖర్జూరచాక్షినారికేళకదళీపనసజంబూచూరలికువదాడిమీకపితృకర్కంధూపలంబులు, గవగసలు, పెసరుంబులు, గములు, చెఱకు గుడములు, నరినెలు, చినకిసలయముల వరుగులు, చిరుగడములు, బడిదెములు, బులుపలు, బులివరకలు, (నప్పడంబులు), బప్పరొట్టియలు, చాపట్లు, వాయసంబులు, కర్కరీకారవేల్ల కూశ్మాండ నిష్పావఁటోలికా కోశాతకృలాబూసి, గూడుంబరవార్తాక బిండికా తర విందళలాటువులును గండయుం బొందయుం జారులు, దియ్య గూరలు బచ్చడులు బజ్జలు, గిజ్జిలులు వడియంబులు గడియంబులు గాయంబులు, గంధతోయంబులు, నుండ్రాలు, నానుట్రాలును, ననుములు, మినుములు, బుగుకులు, నడుకులు, నిలిమిడియును జలిమిడియును, ద్రబ్బెడయు, వడయును, నుక్కెరలు, చక్కెరలు, నేతులు, దేనెతొలలు, ఓట్టును, గట్టును, బాలిమృనంబులును, దోపలుపూపలు, మోదకంబులు, గుదోదకంబులు, ముక్కులుముఱియని చొక్కంపుచేరుఁబాలి మిరిమిరిని రాజనంపుమడుఁగు బోగిరంబులు, షాడబంబులతోడం బానకంబులతోడం దిమ్మనంబులతోడ దరిపిండఖండంబులతోడ మీగడలతోడ మజ్జిగలతోడ నూరుఁగాయలతోడ నంబకబళంబులతోడ రసావళుల

శృంగారశ్రీనాథము

తోడంగూడి బుగబుగమును బొగవుగంపులతోడం బ్రతిభటించు రామ
తామోదంబును, రామతామోదంబుతో మంతనంబాడు మెంతులనెత్తావులు,
మెంతులనెత్తావులతో బిత్తరించు జీరకంబుల సౌరభంబును, జీరకం
బుల సౌరభంబుతోడం ద్రవ్యసరించు కుస్తుంభరికిసలయ వాసనలును,
కుస్తుంభరికి సలయ వాసనలతోడం బిసాళించు కటివేఁ పాకుఁబరిమ
ళంబును గటివేఁపాకుఁ బరిమళంబుతో నఁబంధించు, కమ్మకసింద
గంధంబును, గమ్మకసిందగంధంబుతోడం దార్కొను నేలకుల సౌర
భంబును, నేలకుల సౌరభంబులతో సాళగించు కాలాగురుకురంగ
నాభికాకర్పూర గంధ సారసీహారవాఃపూరంబులతోడం గలహించు
మహిసాక్షిగుగ్గులు ధూపధూమంబుల కమ్మదనంబును భోజనాగర
గవాక్షిమార్గంబుల వెడలి కాశికానగరఘంటావీధులం బొరనాసికాపుట
కుటీరములకుం గుటుంబకంబుగా మిరియంబు పెరిమెయుఁ, బసపుఁబ
సయు, కొంతిసౌదగు, నావరేవయు, సిందుప్పచాగయుఁ గరాం(?)
బువుమవ్వంబును, బిప్పలి యొప్పను, సల్లంబు మొల్లంబును, జింతఁ
గొజ్జరజ్జును, చేలపిండి యొప్పను, నిప్పపూమొగ్గల యగ్గలికయు,
వెన్నపెన్నాటకంబును, గలిగి యొక్కొకమఱియుఁ దనకుంచాన నులి
వేడికట్టావితో నావిర్భవించిన" —

మతము.

శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తిక్కనను గూర్చి
వాయుచు శ్రీనాథనియోగ్యత నిట్లు ఓదుకఁగొట్టినారు:

“ఇదియునుగాక వేదవేదాంతార్థములు కేవలము తెలిసినను
దదు కక్రక్రూచరణము లేనివారల కట్టిపట్టు తెలిఁగింప సమర్థతయుండదని
శ్రీనాథుఁడు తానట్టివాఁడు కాకుండుటంబట్టి యూహించియుండును.

వవమప్రకరణము

శ్రీనాథుడేగాక యాతని తండ్రియు, దాతయుగూడ వైదికసంపత్తి లేనివారే. తిక్కనసోమయాజిపంశ మట్టిదిగాదు. తిక్కనసోమయాజి తండ్రి సాంగవేదవేది యనియుండె. తిక్కనసోమయాజి వేదవేదాంగముల నేర్చినవాడేగాక వైదికమార్గనిష్ఠమగు వర్తనమును నిర్వహించు నట్టి యజ్ఞగానుండెను. కావునఁ బై విషయములలో శ్రీనాథుఁడు తన కంటెను భారతామ్నాయమును దెనిగించుటకుఁ దిక్కన యొక్కఁడే లొకవైదికములు రెండింటను సమర్థుడని యెంచి యారీతిగా వర్ణించెను.”

శ్రీనాథుఁడు వైదికాచారదురుఁడనుటకుఁ దగిన యాధారము లేదు. అతని తాతతండ్రిలనుగూర్చి పునకేమియు నెఱుంగరాదు. నిరాధారముగా శ్రీరామమూర్తిగారు నెలకొల్పిన పయివిషయము మనకు నిరాకరింపదగినది. శ్రీనాథుఁడు వేదాదివిద్యాసంపన్నుఁడనుట కనేకాధారము లున్నవి. హరచిలాసమున - ‘పరమపుణ్య’ ‘కులపవిత్ర’ ‘అఖిలపురాణవిద్యాపవీణ’ ‘అధ్వర్యువేదశాఖాధీనిష్ఠాత’ ‘అగమజ్ఞాననిధి’ ‘తత్త్వార్థఖని’ ‘బహుపురాణజ్ఞ’ వదము లున్నవి. నైషధమున ‘ఈశ్వరార్చనకళాశీలు’ ఁనియున్నది. కాశీఖండమందీరని వైదికవిద్యాసంపత్తిని దెలుపు భాగము లనేకములున్నవి. పంచబ్రహ్మషడంగమంత్రములతోఁ బ్రాసాదపంచాక్షరి నీతఁడు బహువారములు స్మరించినాఁడు. పద్మేనక్షేత్రవాసియగు భీమయదేశికున కీతఁడు శిష్యుఁడుగదా! శ్రీనాథుఁడు పనిషద్వాక్యములు పెక్కులు కాశీఖండమందుదాహరించినాఁడు. శబ్దశాస్త్రజ్ఞుల స్ఫోటాదివాదముల నెఱిగినాఁడు పాతంజలియోగదర్శనము దీతనిరిఁ బరినిష్ఠహెచ్చు. శివపారమ్యమందాదరమెక్కువ. కాని విష్ణుద్వైషముగల వీరశైవుల ప్రతాపవాఁ డీతఁడు గాఁడు. ఒక రీతఁడు లింగదారినియొగ్గిబ్రాహ్మణుఁడని తలంచిరి.

శృంగారశ్రీనాథము

నాకది యంగీకారార్థముగాఁ దోఁపదు. లింగధారులకు విష్ణుద్వేషము విహితము. ఈతని కదిలేదు. అద్వైతమందే యాస్థకానవచ్చును. బహుభేదములతోఁ బరస్పర ద్వేషములతో నుండు తాంత్రికమంతములం దీతనికిఁ దత్పరత యున్నట్లు తోఁపదు. “బహుధాప్రిపతిపత్తి ధీవిషయమున్ పాడెనశాస్త్రార్థముల్-” “బ్రహ్మాండాది మహాపురాణ చయ తాత్పర్యార్థ నిర్ధారిత బ్రహ్మజ్ఞాన కళానిధానమవు” అనుపలుకు లీభావములను బలపఱచుచున్నవి. ఈతని నాదరించిన రాజులు, రాజమంత్రులు, శైవమతాభివిష్టులగుటచేత వారి యభిమానము చొప్పున నీరక్షా పీఠశైవగ్రంథమగు పండితారాధ్య చరితమును రచించినాఁడు. దానిఁ బట్టియే యాతఁడు లింగధారియనరాదుగదా!

ఇతర పవులుచేసిన ప్రశంసలు.

నాగ్నచిత్తీపరిణయము - వల్లూరి నరసింహకవి:

మ ధనరాజ్యంబులుమాని నెమ్మదిఁ బ్రమోదంబంది తన్లోగున
బ్ధి వృషాలాగ్రణి కౌర్కిరీర్వుట కకుంఠీభూతచేతస్కుండై
చని సాధించిన సత్కవిప్రవరు రాజన్నాగ్రణిమాన్మి నేఁ
బ్రబులింతుఁ బహుశైవసంగదితి శుంభద్గాథ శ్రీనాథనిఁ.

తారత్రబహ్మరాజీయము - రాధామాధవకవి:

కా. సూనాశ్రుప్రమదామదస్ఫురిత వక్షోజాతకాశిన్యమ౯
బూనంజాలు పదోవిలాసముల నింపుల్మీఱఁ గర్ణాటక
ఞ్మనాథేంద్రునభం గవిత్వవిజయోత్సాహంబుగైకొన్న మా
శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌముఁ గొలుతుఁ సేవాంజయల్ గీర్వాణుఁ

మొల్లరామాయణము - కుమ్మరమొల్ల:

సి. గీ. స్తుతగుణోద్దాము నాచనసోము భీము
నవ్యమంజరి వాగ్దయ్య నన్నపాద్య
రసికుడై నట్టి శ్రీనాథు రంగనాథుఁ
దిక్కకవిరాజును నులించి భీమించి.

వసుచరిత్రము - బట్టమూర్తి:

మ. మహిమగానగనుకాననుండు సృజియింపం గుండలిండుండు త
న్నహనీయస్థితి మూలమై నిలువ శ్రీనాథుండు ప్రోచన్ మహా
మహులై సోముఁడు భాస్కరుండు వెలియింపన్ సొంపువాటిల్లు నీ
బహుకాండ్రోక్తిమయప్రపంచమునఁ ద ల్కగల్గ్య మూహించెదన్.

శృంగార శాకుంతలము - పినవీరన:

సి. నన్నపాద్యుని ప్రబంధప్రౌఢవాసనసంపత్తి సొంపు పుట్టింపనేర్పు
దిక్కన యశ్వివాగ్భోక్తి కామోదంబు చెలువు కర్తముం వాసింపనేర్పు
నాదిరాజునిసోము వాదామహత్వంబు సౌరభంబులు వెదచల్లనేర్పు
శ్రీరాధభట్టు భాషాగుంభంబుం పరిమళంబుంబాదఁ బఱచనేర్పు

గీ. మహితగుణశాలి విల్లంమఱివీర నార్యుఁ డాయంబుఁ బైతామహంబగుచును
వెలియుచున్నది నేఁడు కవిత్వలక్ష్మి, యలింపవత్కవినికరంబు నాదరింప॥

సాంబోవాఙ్మానము - రామరాజు రంగప్పరాజు:

సి. అభిషంధనవహస్రమర్పించి నన్నయభట్టమార్గము కొంత పరిధవిల్ల
తిక్కనమభిసూక్త వక్కిక యొకకొంత పెనుపొంద నెట్లనప్రేగదఫణితి
యొకకొంత తురికింప నొకకొంత నాచన సోముగీర్విభవంబు సొంపుమీఱ
త్రిపురా-తకుని వదస్థేవుంబు నొకకొంత కొరంశ్రీనాథోక్తికొంతనిగుడ

శృంగారశ్రీనాథము

గీ. మఱియుఁదక్కి వసుకపుల మధురవచనరచనలనుగొంతలాణింప రసనిబంధ
బంధురముగాఁగ నేనిచ్చు భవ్యకావ్యం హీరమునకుఁగదాక్రమంబెట్టుకనిన.

పట్టమెట్ట సోమనాథసోమయాజి - సూరిసంహిత:

సీ. సర్వజ్ఞమోక్షభూషణమైన శబ్దకానను బహుముఖ రవజ్జరఁ దలంచి
యోగ్య శుభిహితప్రయోగుఁడౌ సోమయాజులరీతి వృత్తిసంకుడ్డినెన్ని
విఠ్ఠోప మ సమాధినియతోక్రియగు శంభుదాసు ప్రసాదవారత నులించి
నిస్తులొజఃకాంతినిధురై న సోమభాస్కరుల శబ్దరణప్రవక్తిబొగడి

స. రుచిరపదవిద్ధదారానిరూఢమహిమఁ దగిన శ్రీరాధు నవ్యుత్తము గ్రహించి
తత్కవిత్వకథాసుధాదానసంతః తాపదానైకచిత్తఃకదంగి

చారుచంద్రదోదయము (చెన్నమరాఱు).

సీ. ప్రకృతికృపవ్యయ వత్సయ సుప్రతిష్ఠాభను శబ్దకానను భజించి
సరసమౌళిప్రియంకర వదాంకారవృత్తి సాంద్రుని సుశరీంద్రునెంచి
సర్వజ్ఞగణమనస్సు పీఠికరకవిత్వవిరాసు నలశంభుదాసుఁ బొగడి
బహుముఖప్రఖ్యాత మహితశయ్యా విశేషననాథు శ్రీనాథు వన్నులించి

గీ. అధికంక్షణసంపన్నురై రనర్పుఁ బైరవు ననంతు భీమునిఁ బ్రబులిచేసి
ప్రభవినెంతయు వాణిదురీణులయినయద్భుతసత్కవీంద్రుల నాత్మదలఁతు.

బహుకాశ్యచరిత్ర - (నవరము చిననారాయణకవి):

మ. ఉపమానైపుణిఁ గాఁదాసు లఖిలార్థోత్పాదనా భారపుర
సుపదస్థాపనరూః దండికవిరాజుల్ జాతివారారస
ర్థిపదోజ్జ్వలంభణశబ్దజ్వలంభణగా శ్రీనాథులేకాక యే
రపదభ్రామ్యదసంప్రదాయకపురా మర్షింప మాటో ట్లకున్.

జానకీరామవము - [బేతపూడి కృష్ణయ]:

కా. వాగీశుండు తెనుంగువద్యకవితా వారాగిగల్పింప వి
ద్యాగణ్యుండగు కుండలీంద్రుడు గుణాద్యత్వమ్మునన్ మీఱ నా
నాగీర్వాణ వచస్తుతిన్ మెలగు శ్రీనాథుండు కావ్యామృత
శ్రీ గైకొంచు బుధాకి కిచ్చు మహితోత్సేకఃకు వర్ణించెదన్.
పృథుచరితము - పట్టమెట్ట సరస్వతిపోమయాజి:

ఉ. నన్నయభట్టఁ దిక్కమటినాథుని నెఱ్ఱయప్రెగ్గడన్ వచః
వన్నగసార్యభౌముని భక్తిఁ దలంచ మహాప్రబంధముల్
చిన్నటనాటనుండియును జేసివ సత్కవిసార్యభౌమునిన్
సన్నుతిచేసెదన్ సరససాహితీవ్యము లాకలించుచున్.

చంద్రేభావలాపము - కూచిమంచి జగ్గకవి :

క. భీమకవి రామలింగని
శ్రీమన్నఱురై వెలుంగు శ్రీనాథకవిన్
రామకవి ముఖ్యులగు త్రో
ద్దామగతిం జీతరీతిఁ దలంచి కడంకన్.

దారిదాగవతము - కోనేరునాథుడు:

క నన్నయభట్టార్కుని భీ
మన్నం దిక్కయ్య నెఱ్ఱయాహ్వాయు శ్రీనా
థు న్నుతియించెద మిగుండ్రు
సన్నాత్ముల సంప్రకాష్యజలజాసనులన్.

ఇందుమతీపరిణయము. కుమారధూర్జటి :

సి .....

తనదుశ్రీరాధకృష్ణ మమపమన్వసనదాంతర చిరరచనబంధురతమెఱయ

శృంగారశ్రీనాథము

గీ. నలరు నన్నప దిక్కానాథ్యాండకవిని । నెఱ్ఱనామాత్య నిషధరాజేంద్రసుచరి
తాండ్ర కవననవీనవాగమృతలీల । నతిశయించిన నెఱజాణ నభినుతింతు.

ప్రబంధరాజవిజయవేంకటేశ్వరవిలాసము.

- గణపవతిపు వేంకటకవి:

సీ. అల విన్నకోట పెద్దన లక్షణజ్ఞుఁ.

అరుణాచలపురాణము: - పెదపాటి సోమయ:

సీ. ప్రతిభావిలంఘిత భారతబహుకథామట్టు నన్నయభట్టుఁ గడుభజించి
ఉభయభాషాప్రౌఢిమోద్యన్మహారాజ్యభాజిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ బొగడి
నాన్మృతోష్ఠిరదక్షవాటిమహస్థాఃఖీము వేములవాడభీముఁగొలిచి
దావబంధనిబంధ పరమేశబిరుదప్రశర్యు నెఱ్ఱయశర్యు సన్నుతించి

గీ. భారతీహరు భవదూరుఁ బలుతిచేసి । సుకవికుంసోము నాచనసోము నెన్ని
నవ్వకవితాసనాథుశ్రీనాథువలచి । సరససకలాండ్రకవుల కంజలియొనర్చి.

రాజరాజాభిషేకము - అంగర రామకృష్ణకవి

౩. పాథోధిపయోభర ని

ర్యార్థచలద్దుమముమాయమానంహరికా

పాదేయదాయసూక్తి స

నాథుఁ శ్రీనాథు నెమ్మనంబుఁ గొలుతుఁ.

మఱియు “నచ్యుతై కనమాఖ్య నంచితపదధారఁ బ్రకటించు శ్రీనాథ
సుకవివరుని” నని కొడూరువేంకటాచలకవి శివరహస్యఖండమున
శ్రీనాథునిఁ బ్రస్తుతించినాడు. సిరిపెగడ ధర్మనాదులు కూడ
పెక్కురుకవులు శ్రీనాథునిఁ బ్రస్తుతించిరి. మొత్తమునకు శ్రీనాథునిఁ

నవమప్రకరణము

గూర్చి ప్రాచీనకవులుచేసిన ప్రస్తుత లాతనికట్టరచనాదాతుర్యమును బ్రశంసించునవిగా నున్నవి.

సమకాలము కవులు.

బమ్మెరిపోతన, నిక్కంకుని కొమ్మన, దగ్గుబల్లి పుగ్గన, నాగ నాథుడు, గౌరన, పినవీరభద్రుడు, చెన్నమరాజు, భైరవుడు, జక్కన, మడికిసింగన, అనంతామాత్యుడు, గోపురాజు, తాళ్ళపాఠ అన్నమయ్య, ఆయ్యారాధ్యుడు, నందిమల్లయ్య పుంటసింగయ్యలు మొదలగువారు తెలుగు గవీశ్వరులును, మల్లినాథుడు, విశ్వేశ్వరరవి చంద్రుడు, బొమ్మకంటి అప్పయ్యారాధ్యుడు, వామరథట్టణాణుడు, కాటయవేముడు, డిండిములు మొదలగువారు సంస్కృత కవులును శ్రీనాథుని కాలమువారు. ఇందు మొదటి యయిదుగురు శ్రీనాథ సమకాలమువారగుట యిదిపక్షకే నిరూపింపబడెను. గౌరన, బొమ్మకంటి వద్దరిత [ద్విపద], సవనాథచరిత్ర [ద్విపద], లక్షణదీపిక [సంస్కృతము] యను గ్రంథముల రచించినాడు. సవనాథచరిత్రము శాంతభిక్షవృత్తిపేరణముచే నాతడు రచించెను. ఈశాంతభిక్షవృత్తి పేరణముననే శ్రీనాథుడుగూడ ముమ్మడిచాంతయ కంకితముగా శివ రాతిమాహాత్యమును రచించినాడు. అనుబంధమున సవనాథచరిత్ర కృత్యవతరణికాభాగమును జూడదగును. పినవీరభద్రుడు శ్రీనాథుని శిష్యుడని ప్రతీతిగలది. యిదిపక్షకే వ్రాసితిని.

చెన్నమరాజుకవి :- ఈతడు శ్రీనాథుని శిష్యుడే. వేంకటపతి చాయల కామందున్న చెన్నమరాజుకవి (చారుచంద్రోదయకారున) కీతడు తాత. వీరేశలింగముపంతులుగారు ముత్తతయనీ తప్పగా వ్రాసిరి. దానినెల్ల నిక్కడ నిరూపింపనేల : చారుచంద్రోదయము

శృంగారశ్రీనాథము

జూడనఁ దెలియఁగలదు. అన్ముల చింతల చెన్నమరాజునకు లక్ష్మీపతి, కొండయ, కృష్ణయ యని మూఁగురు కొడుకులు. లక్ష్మీపతికి పెంకట, చెన్నమరాజు, రామచంద్ర, తాయనాభ్యులు నల్లరు కొడుకులు. ఇందు రెండవవాఁడగు చెన్నమరాజే శ్రీనాథుని శిష్యుఁడు. పద్మమిది చదువఁ దగును.

క. సన్నుత కవిత్వవిద్యా

భుక్తి న్నతి శ్రీనాథసుకవిపుంగవు కరుణఁ

జెన్నమరాజు లక్ష్మీపతి

చెన్నమరాజు ప్రధానశేఖరుఁ దెలిమిఁ.

—చారుచంద్రదయము

ఈచెన్నమరాజునకు శేషాద్రికొడుకు. శేషాద్రికి తిమ్మన, లక్ష్మీపతి, చెన్నయ, తాయన యనువారు కొడుకులు. మూఁడవవాఁడగు చెన్నయయే చారుచంద్రదోదయకారుఁడు.

చైరవుఁడు: - ఈతఁడు శ్రీరంగమాహాత్మ్యైర్తత్పఞ్చాక్షర కవి గణాంకుశము లనుగ్రంథముల రచించినవాఁడు. ద్విపదహరిశ్చంద చక్రత్రకర్తయగు గౌరనకుఁ గుమారుఁడే కావచ్చును.

జక్కన: - ఈతఁడు శ్రీనాథుని సమకాలమువాఁడో, లేక కొందెము పూర్వకాలమువాఁడో యగును. జక్కనప్రకమార్కచక్ర త్రతో శ్రీనాథుని రచనములఁబోలిన రచనములన్నవి.

మడికి సింగన: - తఁడు సరిగా శ్రీనాథుని సమకాలము వాఁడే.

అనంతమాత్యుడు :- ఈతఁడును సరిగా శ్రీనాథుని సమకాలమువాడే. అంతేకాక, శ్రీనాథుని జన్మదేశమునకు మిక్కిలి దగ్గరగానున్న పెరమకూరుపురము నందున్నవాఁడుకూడను.

గోవురాజు:- ఈతఁడు పిఠాపూరి కించుక తర్వాతివాఁడు. ద్వైతశాస్త్రాంతరాలంకారి కళల రచించినవాఁడు.

తాళ్లపాక అన్నమయ్య:- తిరుపతి తామ్రశాసనములచే నీతఁడు శ్రీనాథుని సమకాలమువాఁడుగాఁ దెలియఁబడుచున్నాఁడు.

అయ్యలూర్పుడు - ఈతఁడు వేదగిరినాయనింగారి ప్రేరణమున రామాయణారణ్యకాండశేషమును బూరించినాఁడు. వేదగిరినాయనింగారు శ్రీనాథుని కించుక పూర్వులు. సుందియల్లయ్య ఘంటసంగయలు శ్రీనాథుని కించుక తర్వాతివారు. వీరుగాని ద్వైతరాజు వేంకటనాథకవి, దూదగుంట నారాయణకవి, తాతంభట్టు, హరిభట్టు, మొదలగువారు [అంధ్రభాగవతమందిరి లుప్తభాగములను బూరించినవారు] అయ్యంకి మాదయప్రభృతులుగూడ శ్రీనాథుని కించుక తర్వాతి కాలమందున్నవారే యగుదురు. మల్లినాథాదులగు సంస్కృతకవులు శ్రీనాథుని సమకాలమువారగుట యిదివరకే నిరూపింపఁబడెను.

పరిసమాప్తి.

శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడంద్రలోకమునఁ జిరప్రతిష్ఠ గడించినవాఁడు. శృంగారనైషధాది గ్రంథము రెండవ లోకమున వ్యాపించియుండునో యంద్ర నాకవీశ్వరుఁడవినశ్వరమగు ప్రతిష్ఠ నందియే యుండును. ఆయనగ్రంథములే యాయన స్మారకచిహ్నములు. కాని చారిత్రకముగా నాకవీశ్వరుఁడు జన్మించినట్లును,

శృంగారశ్రీనాథము

గవితావై భవముఁ గన్పఱచిన పట్టును మనకిప్పుడు తెలియవచ్చినవి. కావున శాశ్వతనిర్మాణ మొకటి యాస్థలములం దెందేనొకచోట వెలయించి యప్పుడప్పు దాయనవాఙ్మయమూర్తి నారాధించుచుండుట మనకావశ్యకకార్యమని నేను దలంచుచున్నాఁడను. జన్మదేశము కృష్ణామండలమును, బ్రధానముగా విద్యావిలాసములను వెలయించినదేశము గుంటూరుమండలమును నగుటచే మచిలీపట్టణముఁగూని, గుంటూరును గూని యట్టిప్రతిష్ఠాపనమును నెలకొల్పుట య్హముగానుండును. శ్రీనాథుని జన్మగ్రామము కాళికట్టణమయినను గలపటమయినను మచిలీపట్టణమునకు మిక్కిలి చేరువనే యున్నది. విద్యావిలాసములచూపక కొండవీడుగూడా గుంటూరికిఁ జేరికగలిగియున్నది. అచ్చటి యుంధ్రభాషాభిమానుల యాలోచనమున కిది వచ్చుఁగాకయని కోరుచున్నాఁడను.

ఇప్పటికి నా ఉపలబ్ధములయిన చరిత్రసాధనములఁబట్టి శక్యమయినంతవఱకు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని జీవితవిషయమును విస్తరించి ప్రస్తుతింపఁగల్గితి ననుకొనుచున్నాఁడను. కాని యింకను నాకిప్పటికి గోచరింపని ప్రధానవిషయము తెన్నియున్నవో! ఉపలబ్ధవిషయములనుగూడ సపరిశ్ఠానముచే నెన్నింటి సన్యధాకరించితిరో! కొంకనేల? కోపిదులున్నారుగదా సరిపఱుపఁగలరని సంతోషించుచున్నాఁడను.

స మాప్త ము.

శృంగారశ్రీనాథము

అనుబంధము

శ్రీరామాభిషేకపద్యములు

- ఉ. ఆమునినాథువంశకలకాంబుధిహర్షసుధాకరుల్ గుణ
స్తోమములు సత్యసంధు లతిశోభితచిత్తు లదారులన్ మహా
ద్వాములు పుట్టి రందు నొకదన్యునివంశములోన నొక్కఁడున్
బ్రేమతో కొండవీట నరిగివీణుడై తనరాదుచండియున్.
- కా. పాథోరాశిగభీరుఁ డుజ్జ్వలకళాపారిశుడై నట్టి శ్రీ
నాథుఁడన్న కవీశ్వరోత్తమసుతన్ నందఁబుగాఁ బెండ్లియై
సాధుస్తోత్రగులై న సూనులను తాస్వత్రేజులంగాంచె భూ
నభుల్ మెప్పుఁ బవంచకాలులను సన్మార్గక్రియాలోలులన్
- క. వారలమాతామహాఁ డతిహారిమితో నెంటునుచుకొని పెంచుటచే
నారూఢిగ శ్రీనాథునివారై వర్ణిల్లిరొగివి వసుధాస్థలిలోన్.
- క. వారలవంశవరంపర లారూఢిగ విస్తరించె నతివైభవమువన్
వారిలొ మాధవమంత్రియు దారుణిలోఁబొగడుగనియె ధన్యతమెఱయన్
ఈ మాధవమంత్రి కైదవతరమువాఁడు శ్రీరామాభిషేకకర్త.

వెలుగోటివారి వంశచరిత్ర.

- ఉ. దన్నడకోటముందర నుదగ్రబలోన్నతి గంగదాటి సం
పన్నబలుండు సింగజనపాలునిమాడఁడు రెడ్డిపోతనిన్

శృంగారశ్రీనాథము

బన్నిననేనలం దునిమి పాటగఁద్రోతె విరాటుపీట న
త్యున్నతవిక్రమంబున సుయోధనుఁద్రోలు కిరీటి కైవడిన్.

మ. ఘనశౌర్యుండగు మాధవాధిపునిధాకన్ఢీతిఁ బ్రభ్రష్టసా
ధనుఁడై దన్నడకోట వద్ద ననపోతారెడ్డి మానంబు నీ
గ్గును బోనాడి రయంబునం బరవ నాక్షోణీస్థలిన్జూడ నే
దును నబ్బో నడియాలమై కనపుపాటున్లేదు తోవొటచేక....

దన్నాల కోటరద రెండుమార్లు రెడ్డివారిని గెలిచి
జగనొబ్బిగండ. సంగ్రామధనంజయ. రాజవేశ్యాభుజంగ బిరుదు
చెచ్చింపారు రావు అనపోతనేడున్ను మాదానేడున్ను రాజకొండ,
చేవరకొండ రెండుపురంబుల పంచుకొని రాజకొండ అనపోతనేడు,
చేవరకొండ మాదానేడు పుచ్చుకొనిరి. అమాదానేని కొమార్డు పెద
పెరిగినేడే చేములకొండరద సత్యగదేవుని చాచిరచేపుని కన్నడదేవుని
చాచిరదేవుని ఉచియనదేవులఁగొట్టి చేములకొండ రణరంగస్థలవైరి రాజ
జీమూతపవర వికశిలానగరమీపఁ ప్రవరాజన్యడహనదావానల బెండ
పూడి చాచిరుదువహించిరవారు రావుపెదపేదిగిరినేడు. ఆపెదపేదిగిరినే
నికి రామచంద్రుడున్ను కుమార మాదానేడు పుట్టిరి.... ....అమాదానే
నికి పినవేదగిరినేడు లింగమనేడు పుట్టి రిందగ్రజుండు....

ఉ. వేమనతోడఁబట్టువట వింతలనే డదిగాకమానెఁజో
కోమటివారిబిడ్డఁడటగోకటండ్ల గృహినీయువాడినిన్
హుమిఁ గుమారదేదిగిరిపుణ్యపరుడవు నీ సమక్షమం
దేమని చెప్పకచ్చు గుణహీనునిఁ గోమటిరెడ్డిమాచనిన్ -

ఆ కొమార దేదిగిరినేడే అనపోతారెడ్డితమ్ముని మాచా
రెడ్డిని గొట్టి తమ్మపడిగానందొదిగించిన యా అనవేదరెడ్డి పిన
దేదిగిరిన్నేని జంపి తమ్మపడిగాన దొదిగించి సింహాలాటబిరుదున్ను

బుచ్చుకొని యుండిన వేదగిరినేనితమ్ముడు లింగమనేడే ద్వాదశ వర్షంబులనాడై యుండితనబంధువర్గంబుల హితపరిజనంబులఁగూర్చుక ఆమరులకు వెక్కనంబగు యుద్ధంబుచేసి అనవేమారెడ్డిని గొట్టి తమ్మ పడిగానబొదిగించి సింహతలాటబిరుదును తనచేత శ్రీనాథుండడిగి కొంచుపోయిన నందికంఠపోతరాజునే కతారిని బుచ్చుకొనెను. అంతకు ముందే అనవేమారెడ్డికి పెద్దలు పెదవేదగిరినేనితమ్మపడిగాన బెట్ట వద్దని బుద్ధిక్రమంబుగా జెప్పిన విధంబెట్టినిన. (పెదకోమటివేమారెడ్డియని యుండవలసియుండగా నిందుఁ దప్పుగా ననవేమారెడ్డియని కలదు.)

సీ దన్నాంకోబోద్ద నన్నపోతారెడ్డి లా విరుగుతలంపు తలఁపవైతి
సింగయమాధవుఁజీరిన యనవేముఁ దోడి పాటుకొఱంత చూడవైతి
కొమరగిజ్జెడ్డికి కోరిసింగయమాదు తవరబెట్టినదమ్ము తలఁపవైతి
సురదాను మన్నన చూచుకొంటివిగాని వారితో దొరయుట వలవదనవు

గీ. అనుపమంబుగఁ గొమరవేదాద్రి నిట్లు । ఘనతరంబుగఁదమ్మవర్గమునఁబెట్టి
యొరుల ఒద్దులువిని యిటు దొరలఁఁడియుఁవిన్నబడితిని పెదకోమటిన్న
వేమ.

ఈలింగమనేచేత శ్రీనాథుడు నందికంఠపోతరాజునేకతారిని కొంచుపోయినపద్యము: — జగనొబ్బిగందాంక — ఇదియుదాహృతమే. ఆలింగమనేడే సోమకులము రాజులు మొదలయిన రాచవారినిఁగొట్టి కాలిపెండాన పొదిగించెను. అనవేమారెడ్డి మొదలయినవారినిఁగొట్టి తమ్మపడిగాన బొదిగిన పంటరెడ్లున్న తమలోతమరు భాషింపుచున్న విధంబెట్టిదనిన:—

కృపారశ్రీనాథుడు

శా. శ్రీలాలిత్వఁడు రావులింగన్యపతి శ్రీపాదపద్మంబునన్
ప్రేరేరాజులు కొందరశ్శయనుతున్ వీరాంకుఁజూపింతు వీ
దేలాకంపమునొందె భీతి, నదిగా దీకాపుజాణండు దాఁ
గాలాంజండుల తమ్ము మెక్కివణకన్ గర్భూరపన్నెక్కినన్.

ఉ. అంతరాయరావు దిరుదాంకము రాజుల గొట్టి యందె గీ
లించిన మాదటూవిభుని లింగన్యపాలున కొప్పుగాక గ
ర్వింది. నీకుఁజొప్పుదుకె వేమరు నల్లయవేమరెద్ది పో
కొంచెపు దమ్ముడిందితిను గూళకు సింహతలాటమేటికిన్!

ఉ. ఆశిముఖాభీతులగు నల్లయవేమనవీరభద్రుఁడున్
రాజకులాధిరామ రణరామవలింగన్యపాల నీమహా
రాజీరపాత్రతమ్ముడిని రాజ్యమునిల్పిరి యింకయేమనన్
రాజమహేంద్రదర్శములు రాజులు గైకొనకుండ జూతురే?

ఉ. వాడులు వాదవిన్యాయ సువర్ణముగాంచుట యద్భుతంబె యీ
మాదయలింగశౌరి గరిమంబుగ నల్లయ వీరభద్రుఁడున్
వాదముచేసి దేహము సువర్ణమయంబుగ వానియందియన్
భేదముదక్కియుండ్రు దరిక్రిందయి వ్రేలుచు విట్టపిగుచున్.

అపినసింగమనేని వంశావతారం బెట్టిదనిన : సీ. వీరాగ
గణ్యుండు వెన్నఘాపాలుండు భ్యాతి నేరాజుముత్తత - ఈ పద్య
మిదివఱ కుదాహృతమే-

ఉ. మేడిని రాయరావనెడు మేదిమహాదిరుద్రప్రతాప సం
పాదవ మన్నవోతలాపాలుండు జేసినజెల్లుగాక యీ
పాదలిమన్నెబందలక పాతపురాజుల కేలగల్గినే
ఆదటఁదాండవంబు కివుఁదాడిన జోగుంకాడఁ జెల్లునే!

- సీ. చప్పన్న రాజవ్య సంగరస్థలిలోన వాడెరాజని కానవచ్చు నిన్ను
 విడుదునూపురరాజ భీకరస్థలిలోన వాడెరాజని కానవచ్చు నిన్ను
 పరభేదనాటోపపట్టభద్రులలోన వాడెరాజని కానవచ్చు నిన్ను
 సర్వ వర్తంసహృదక్రవర్తులలోనె వాడెరాజని కానవచ్చు నిన్ను
- గీ. చండకుజదండఖండితసకలవైరి । మండలేశ్వరనుతకీర్తివుండరిక
 పరిమళాపూర్ణదిగ్గంధిబలవిహార । అహితనిర్వాణ రాయరావన్నవోత!
- క. ఒక మెతుకున నొకనాకలి । ప్రకటితముగ దీర్పరాదు పదివేపుర నీ
 వొకమెతుకున రక్షింతువు । ఆకలంకా రాయరావు అనవోలాంకా ।
- క. సమ్మెటసోమని రేపలి । తిమ్మని నం కొండవీటి దిక్కునమెరయం
 దమ్మటమునేసిగెలిచితి । నమ్మక్కా రాయరావు అనవోలాంకా ।

అయనవోతమనేనికి సర్వజ్ఞసింగమనేడున్నా వసంతరాయడు
 పుట్టిరం దగ్గజుండు:

సీ. సకలవిద్యాభ్యాస సాహసగరిమంబు సూటిమీటగ దోడు
 చూపినాడు.... ఇత్యాదిపద్య ముచాహృతమే. సీ. రాధేయువానంబు
 ప్రాభవం బంటిమా (పూటలో చాటలోపు?) రాడు । సురభాజముల
 వార్త సొబగుపొమ్మంటిమా యెందునో పండునో యెఱుంగరాదు ।
 జలజంబు చాగంబు చర్చింతమంటిమా మెఱచునో వఱచునో మెచ్చ
 రాదు । కామధేనువు నీవి గణుతింతమంటిమా కట్టునో పట్టునో కాన
 రాదు । తోలచూపక యుడివోక తూలివోక । కొమ్ముగ్రువ్వక కియి
 కొండు కోర్కులనుచు । ప్రదనవిజయుండు ఖడ్గ నారాయణుండు ।
 ఇచ్చుకవులకు శింగభూమిశ్వరుండు. శ్రీనాథుడు సర్వజ్ఞుని సముఖ
 నకుపోతూ శారదాంబును ప్రార్థనచేసిక పద్యం : సీ. దీనారటంకాల-

ఇత్యాదిపద్య ముదాహృతమే. సీ. ఏమిచ్చె రావోరి యెమ్ములిచ్చె దధీచి
 యెమ్ము రిద్దలకు దా సొమ్ములగునె । మహిమచే నెదవోరి మాంస
 మిచ్చెను శిబి కండఁదలకు బంగారమగునె జీమూతవాహనుం దేమిచ్చెరా
 వోరి యడిగిన ప్రాణముల్ విడిచెనపుడు । కర్ణునితేగంబు వర్ణించెదవు
 భట్ట చక్రమర్థికి పట్టుపాలువగునె । గీ. పూని కలిఁజెప్పఁ జూపఁగా
 రాని యీపు । తెన్నఁదో నాఁటి వార్త లిఁకేమిచెప్ప । ప్రధనవిజ
 యుండు ఖడ్గనారాయణుండు । ఇచ్చుకవులకు సింగభూమీశ్వరుండు.
 సర్వజ్ఞసింగమనేడు శ్రీనాథునకు సమస్యయిచ్చిన పద్యము:- 'తక్కక
 రావుసింగ' ఇత్యాదిపద్య ముదాహృతమే. ఉ. ఇమ్మహి రావుసింగ
 మనుజేంద్రు వసంతుని యీపులెన్నుచో । గమ్మి దధీచిభానుసుత
 కల్పకమేఘులఁ జెప్పనేరియా । టొమ్మిక పెట్టులాటలను బూని కలా
 నపు మొత్తలాటలన్ । దుమ్ముల చల్లులాటలను తూకొని నీళ్లు
 చల్లులాటలన్. అతని యనుటాండు: క. భట్టనగ రుద్రరూపము । భట్ట
 నగా రాచవేల్పు పాటించని యాతొట్టరిరాజులకబ్బునె । రట్టడిసత్కీర్తి
 కాంతరావువసంతా ' చ. పడవడిచక్కగాద యొకనాడును పుక్కిటిచేదు
 మానదే! రృద విసఁ జెప్పలేదు. పెనుబండుపునందును గాలివ్రాపునీ!
 బదుగొనేరిపొంద నని పాసివెసన్ జనుదెంచికాదె యా । పుడమి
 వరించె వేడ్కన్యపప్రంగవు రావువసంతరాయనిన్.

శ్రీనాథునిగ్రంథముల కాలనిర్ణయము

అను వ్యాసమునుండి — (ఇది గంధారియపర్యవసమున గలదు.

శ్రీ కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారిచే రచింపబడినది.)

“పైని చెప్పినదంతయు హరవిలాసముయొక్క నిర్మాణకాల
 మునుబట్టి చేయఁబడిన యూహ. కాని హరవిలాసము కుమారగిరిరెడ్డి
 కాలమునందు రచింపఁబడలేదనియు, శ్రీనాథుని చరమదశయందు
 వ్రాయఁబడియెననియుఁ జెప్పు పూర్వపక్ష మొకటికలదు. ఇదివఱకు

శ్రీనాథుని గుఱించి వ్రాసిన వారందరును ఇట్లే వ్రాసినారు. కాని ఇందుకు వారు కారణములను ఇచ్చియుండలేదు. మన మాకారణములను ఊహించి నివారింపవచ్చును. హరవిలాసము చివరగ్రంథముగ నెంచుటకును 1400 లో రచింపఁబడినది కాదనుటకును హరవిలాస గ్రంథమునందు నేవిధమైన యాధారమును కానఁబడదు. అది కుమార గిరియొక్క పెద్దనెట్టికి నంకితము చేయఁబడినది. కావున నది కుమార గిరికాలమునందే రచింపఁబడె ననుకొనుట స్వాభావికము. కుమారగిరి చవిపోయినతరువాత 30 సం॥లకో 40 సం॥లకో వ్రాయఁబడిన దనుకొనుట యస్వాభావికము. ఇదియుఁగాక యీగ్రంథమునందు, కృతిపతిని ఆతని బంధువులను గుఱించి వ్రాసిన యీ క్రింది గద్యపద్యముల వలన కుమారగిరినేవలె వీరుండగ నీగ్రంథమును వ్రాసినట్లు మన మూహింపవలయును. కాని, కుమారగిరి చచ్చిపోయినతరువాత నుండు బదియేండ్లకు వెనుకటి సంగతులు జ్ఞాపకము తెచ్చుకొని వ్రాసెననుట పొసఁగ నేరదు .... 'కుమారగిరి సృష్టాజవలన నాందోళికాచ్చత్ర చామరతురంగాది రాజ్యచిహ్నములు వడసి యమ్మహారాజునకుం బ్రది సంవత్సరోత్సవంబునకుఁదగిన .... సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁ గూర్చియుఁ జీనిసింకోళతవాయిహారుమంజిజలఁదోగి ప్రభృతి నానాదీప్తసగరాకరంబులగు భవ....గాణిక్యంబులు తెప్పించియు.... సదాచారుండును నన విఖ్యాతిగాంచిన యవచిదేవయ తిప్పప్రభుం దొక్కనాఁడాస్థానమండపమున సుఖోపవిష్టుండై:'

మ. భుసిమారన్ సురధాణి నిందు కొలువై భూర్భున్నచో నీకరా । భృసవంబు న్నుచియించురా యపచితిహ్న.... చ. కుమార గిర్యదీ! శ్వరుని వసంత పై భవముసర్వము నొక్కడ నిర్వహించు చున్. క.కుమారగిరిరాజ దేవేంద్రకూర్మిహతుడు. కుమారగిరి వసంత

శృంగారశ్రీనాథము

నృపా, గమకవివరగంధసార కస్తూరీ కుంఠ కుమకర్పూరహిమాంభః
 స్వముదంచిత బహుసుగంధి శాలాధ్యక్ష! ఇట్లుహరవిలాసము వ్రాయు
 నప్పుడు. కుమారగిరి బ్రతికియుండెననియు, కొండవీటిలో రాజ్యము
 చేయుచుండెననియు అతని యొద్ద పెద్దనెట్టిగా ఆవచితిప్పయ యుండె
 ననియు జూపువాక్యము శ్రీగ్రంథమునందుఁ బెక్కులుగలవు. ఇట్టి
 వాక్యములన్నను, కుమారగిరి చనిపోయినతరువాత తిప్పరాధికార
 మూడిపోయివదిదప, హరిహరపేరొకానాహు కీర్తిశేషులైన
 యెన్నియో వత్సరములకుఁదరువాత సేనాపము రచించఁబడియెనని
 చెప్పబడుట విచారితమున సద్భావము మఱియొకటి యుండదు. ఇది
 కుమారగిరిరెడ్డికాలమున రచింపఁబడలేదని చెప్పునెడల నైషధము
 పెడకోరుటి వేమారెడ్డి కాలమున వ్రాయలేదనియు, ఛిమఖండము
 అలాదవేమవీరభద్రులు బ్రతికియుండగఁ జెప్పఁబడలేదనియు, నొప్పు
 కొన వలసివచ్చి ఏవరీతిసిద్ధాంతప్రసంగము ప్రాప్తించును...."

కా స న ము.

లోకల్ || వాల్మీకి.... పెద్దపురంతాటాకా .. కిమ్మూరులో
 తిరుపతి అనే గ్రామములోనున్న శృంగారవల్లభరాయని ఆలయములో
 ...కి నెం. దీనికి ఉత్తరంపువై పురమున్న ప్రభుమిది కాసనము.

శ్రీశకవరుషంబున ౧౩౩౦ అగు నేటి సర్వభారి సంవత్సర మార్గ
 శిరశు ౧ సోమవారము కొమరగిరిపురం శృంగారరాయనికి ముక్కింటి
 రాజుగారు కాటమిరెడ్డి వేమారెడ్డింగారిదేవులు ఆయి తమతోబుట్టువలెయిన
 మల్లసానమ్మ గారికిన్ని తమతండ్రి ప్రియధిరాజుగారికిన్ని ముప్పతిమ్మ
 గాను సగనికి కాలోచిత మూలము సమర్పించి పెట్టించి బృందా
 వసము నేసినవారికి శ్రేతము ౧౨. ఈ కైంసర్ము శృంగార
 రాయఁడు ఆ చంద్రార్కముగాను ఆవధరించువారు.

లోకల్ 11 వాల్యూం 217 పేజీ (చాళుక్యభీమవరం లో) దీనికి ఉత్తరంవైపున రెండోస్థంభమీదవున్న శాసనం:

స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౫౬ అగునేటి అనంద సం || పుష్య
బ ౧౩ బుధవారము ఉత్తరాయణ మకరసంక్రాంతి పుణ్యకాలమందు
శ్రీమత్కుమారరామచాళుక్యభీమేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవరతికు అల్లాడ
భూపాలుని కుమారుడు వేమరెడ్డిగారిదేవులు జయమల్లసానమ్మ తమకు
నక్షయమౌనట్లుగాను వీరరెడ్డిగారిఆనతి క్రమశుకుమారరామచాళుక్య
భీమేశ్వర స్థానసమ్మతిని భీమవరము పుత్తర సమీపాననుకుమారీనది
పశ్చిమదిని నానాతోయాలపైష్పరి ఫలవృక్షంతోటపట్టు... సర్వ
కిరపరిహారముగాను అచంద్రార్కస్థాయిగాను భీమేశ్వరదేవరకు జయ
మల్లసానమ్మ సమర్పించెను.

లోకల్ 11 వాల్యూం (155 పేజీ) దాక్షరాజంలో తూర్పు
స్థంభంపైనున్న శాసనం:

సప్తకాటయరే: - ఇటువంటి కాటమరెడ్డి వేమరెడ్డింగారి
రిజభక్తుడైన పడియంమాచినేనింగారు తనకు స్వామియైన
కాటమరెడ్డి వేమరెడ్డిగారికొమారుడు తొమరగిరెడ్డిగారిన్ని వారి
దేవులకున్న ఆత్మలనుక్రితమౌనట్లుగాను దాక్షరామ శ్రీభీమేశ్వర
మహాదేవరకు అస్థానశిలాపండవము కట్టించి సమర్పణచేసెను.
స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౬౬ అగు నేటి జయసంవత్సరకార్తిక
ప ౧౫ బుధవారం.

లోకల్ 11 వాల్యూం 161 పేజీ.

అనపోతప్రభో: పత్నిసపత్నీధరణీశ్రియో: । అనేకసుగుణైశ్చ
హ్యైర-దికా మనుమాందికా - కుమారగిరిభూపాలరత్నాకరసుధాకర: ।

శృంగారశ్రీ రాధము

అనపోత కుమారేంద్రో లోకానందాయ వర్ధతే! శ్రీమత్కుమారగిరి
ఛామిపతేః కుమారోపిరాష్ట్రపోతనృపతిః-ఈమీదరాయి పగిలిపోయినది.

11 [స్వస్తిశ్రీ]యాభ్యుదయశాలి [వా][2][హన] శకవరు
షంబులు ౧ (4652) అగు నేంటి శోభకృత్సంవత్సర ఆ [శ్వే]జ బ
౧౧ బు సూతు[గీ]ర[పాటి] కేశవనాథసికిన్ని రఘు[6]నాథసికిన్ని
శ్రీమహామండ[7][లేశ్వ]ర ధరణీవరాహమేది[8]నీ మీసరగండ
కతారి సాశ్వస [౪]ంబురాయని తెలుంగురాయని తిరుమలయ్యదేవ
[11][మహా]రాజులంగాలు దండం [12] సమర్పించియిచ్చిన భూదాన
ధర్మశాసనము. తిమ్మరుసయ్యవారు మానాయంకిరారుకు పాలించి యీ
సంవత్సరించిన వినికొండసీమలోని నూతలపాడు అనిగ్రాహనను,
ఈ రెండు దేవస్థానములపక్కకున్న అంగరంగ వైభవాలకును సమ
ర్పించి .... ఇత్యాది - ఈపుణ్యము రాజులగారికి సర్వప్రముదేసి యీ
దేర్పనవాండు పొన్నమరాజులగారు.

111 స్వస్తిశ్రీ జయహు వయ వలివాహర శకవర్షంబులు
౧౪౬౫ అగునేంటి శోభకృత్ సంవత్సర ఆశ్వేజ బ ౧౧ బు సూతుల
పాటి ఛాయామల్లిభార్జునిసిన్ని, వీరేశ్వరునిసిన్ని శ్రీమహామండలేశ్వర
ధరణీవరాహమేదిని మీసరగండకతారి సాశ్వసంబురాయని తెలుంగు
రాయని తిరుమలయ్యదేవ మహారాజులంగాలు దండం సమర్పించి
యిచ్చిన భూదానధర్మశాసనము. తిమ్మరుసయ్యవారు మానాయంకి
రారుకు పాలించి యీ సంవత్సరించిన వినికొండసీమలోని నూతలపాడు
అనిగ్రాహనను యీరెండుదేవస్థానములపక్కకున్న అంగరంగ వైభ
వాలకున్న సమర్పించి యిచ్చినభూమి .... ఈపుణ్యము రాజులగారికి
సర్వప్రముదేసి యీదేర్పనవాండు పొన్నమరాజులగారు.

lv స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౬౪ అగునేటి దుందుభి సంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ గు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర మీసరగండ కతురు సాళువ తెలుంగురాయ దేవరాయనింగారి నూతులపాటి అధికారి పోలమరాజు తిరుపరాజుంగారు నూతులపాటను పూనూరిసందుకట్టునను రాజుంగారి ధర్మంగా ప్రజలధర్మంగా అచంద్రార్కస్థాయిగాను చెఱువుకట్టించి ప్రతిష్ఠచేసిరి. మంగళమహాశ్రీంజేయు.

సింహాచలంమీద దేవాలయందగ్గర హంసమూల

పెద్దరాసనం దిగువది:

స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౫౦ అగు నేటి ప్లవ సం॥రపాల్గున కృష్ణ ౩గురువారానను కనడదేశమందుల సంయరాయనికొడ్కు తెలుంగు రాయండు తనకు అధిష్టాసిద్ధిగాను శ్రీ నరసింగనాథనికి త్యామును సన్నిధిని వెలుంగను అండదీపాలు రెండుసమర్పించెను. ఇందుకై వడ్డాదిదేవమందు వ్రాంత విటు గొల్లగార నరసబోయందు పల్లయజ్ఞబోయిండును ఈ ౨ రు వసానను మోదాలు ౧౦౦ పెట్టి ఇత్యాది.

బట్టెపల్లలో చావలి వెంకటేశ్వరుగారియొద్దనున్న తామశాస

నము నకలు (వారిదగ్గర దీని చూలము చూచి నేను

వ్రాసికొన్నాను.):

1. రక్కాణం జగతాం. 2. లీలాద్భూతజితాం. 3. తమో హరేతాం. 4. భవతు భవతాం పలాప్యై. 5. యన్మోహా. 6. విష్ణో, పాదాదుదీర్ఘే సురసరిత ఇవస్రోతసి స్వచ్ఛవృత్తా వర్ణే తాతస్సుజన్మా శరణభవవచ్చక్రిమాన్ ప్రోంభూపః । తస్మాన్మావక్షితీంద్రో జనివహ

శృంగారశ్రీరాధము

తిరువం యద్భుజేయచ్చరిత్ర శ్లాఘామాత్రే ముఖానాం వహతి దళ
శతీం వ్యాప్యతాం భోగిరాజః॥ 7 తస్యాసీ దనుజో హరేరివ హరి
ర్నిస్సేమవిశ్వంభరా దానాధఃకృతభగ్గ (సూను) విజయీ వేమక్షమా
వల్లభః । యేన శ్రీగిరిసానుసీమ్ని విహితా పాతాళగంగాజుషాం సౌపా
నావళి రూర్జితా తనుభృతాం స్వర్గాప్తి నిశ్రేణీ॥ 8 మాచక్షోణీవతి,
9. వేమాధిపో 10. తస్యానుజోవేమశృవస్య మాచక్షిత్వరో లబ్ధిమహీ
విభాగః । శ్రీకొండవల్లిం నిజరాజచానీం కృత్వా సుఖీ దీవ్యతి ధర్మ
దుర్యః, 11 కులమివ విమలం యతో యదీయం త్రిజగతి వేష ఇవో
జ్వలః ప్రతాపః । వితరణమివచ కృతం విశాలం భవతిచ వాక్య
మివోర్జితం చక్రతం 12 జ్ఞాతాయది నహిదాతా దాతాచేత్కోపి భువి నచ
జ్ఞాతా, జ్ఞాతా దాతాచభవన్ పెదకోమటి మాచభూపతిర్జయతి. 13 సస
ర్వాం పారియ స్ఫుర్వీ ముర్వీశకులశేఖరః యం దత్తవా నగ్రహారం
తద్దానప్రక్రియోచ్చతే । శాకాద్దే రసరామరామవసుదా సంఖ్యే జయే
వత్సరే, మార్గే కృష్ణ బుధాన్విత ప్రతిపది ప్రాప్తే రవౌ కార్తుకం ।
స్వర్గాప్త్యై పెదకోమటి షీతివతే శ్రీబల్యపల్లిపురం । ప్రాచాత్కాయ
పోతనాఖ్యవిదుషే మల్లేశ్వరస్యాంతితే । అకలంకసకలభాషా కవితా
మూర్ధాధిషిక్తాయ, విద్యన్నిరూపరాజాస్థానసుధాంభోధి పూర్ణచంద్ర
మనే. గద్యశ్రీబాణకచే పద్యేషి తద్దేవ కాళిదాసకవే, తుర్కయ
బన్నయ సుధియః పౌర్త్రాయ యజ్ఞిర్విరిజ్ఞాయ, ఉజ్జ్వలతరాష్టభాషా
కవితాసామాజ్యపట్టబంధస్య, పుత్రాయన్నయ సుకవే శ్రీభారవ్యాజ
గోత్రాయ, అనుజేన పాణిబదరీకృత పాణినిఫణిత ఫణితిమార్గేణ,
త్రిపురారిసుకవిమణినా సంస్మరయిత్రే సలక్షణం రామం పాల్గమి
శ్రీకంఠగురౌః పంచాక్షరమంత్ర పౌనరుత్తస్య, శిష్యాయ శిష్యపరిష
ద్రక్ష దాక్షిణ్యసత్కటాక్షస్య, దత్వాగ్రహారం వెల్నాందౌ సాష్టాక్షస్వర్యం

నృపాలకః తస్య శ్రీపెదకోమటి పురసంజ్ఞా మకల్పయత్, లబ్ధానపోత
నార్యోపి గ్రామం శ్రీమాచటూవరాత్ । శ్రీకృష్ణాపృష దున్మేష
ముషితాశేషకల్తృషం పంచాశీత్యంశరూపేణ విభజ్యాస్మి న్నదాత్కురీతి ।
తృతీయాంశం పితృపీత్యై విద్వద్వాంధవరాజయే । సీమాచిహ్నాని
దేశభాషయా లిఖ్యంతే..... స్వదత్తా మిత్యాది ॥ విద్వాన్భావయ
నారణ్ణనామా శ్రీమాచ భూపతే ॥ అకరోద్వచసాం ఓమిః నిర్మలం
ధర్మశాసనం । శ్రీజగ నొబ్బగండస్య.

లోకల్ 48 వాల్మ్యం చెఱకుమిల్లిలో దొంగిన

తామశాసనము:

ఈ శాసనము మీదిశాసనమందు దాతయైన పెదకోమటి
మాచారెడ్డి కుమారుడగు తిప్పయరెడ్డిది. ఇది పెద్దశాసనము.
దీని నుండి యిచ్చు కంత యుదాహరించుచున్నాను:

కాకాద్దే గిరిరామవిశ్వగణేశ భాద్రే గురౌ మాన్మదే,
కృష్ణాయాం పులినే గణాధిపచక్ర్యా మేకమూరుం పురం మాచాఖ్యం
విదితాష్టభోగమతులం శ్రీతిప్పూవాలకః । ప్రాదాదెఱ్ఱయ బుక్క
(బంక?) మల్లపహుహిత్రాయ నిత్యాదరాత్..... మరాపహురిణీ
ఓమరధ్యంతర్వేది సంస్థితమ్ । భోగైశ్వర్యాష్ట సంయుక్త మేకమూరుం
పురోత్తమమ్ । ప్రతాపరుద్ర దేవస్య భాండాగారాధిపస్యచ । యట్టహూ
మల్లనార్యస్య పౌత్తాయ గుణశాలినే । యట్టయాహుత్యచంద్రస్య
సూనవేనయశాలినే । శ్రీపరాశరగోత్రాయ యజుశ్శాఖాయధీమతే । బంక
మల్లాఖ్య విప్రాయ దేవార్చన పరాయచ । ఆచంద్రతారకం ప్రాదాత్
శ్రీమాణ తిప్పమహేశ్వరః ..... పెదకోమటి హుచేంద్ర నూనోస్తి

శృంగారశ్రీనాథము

ప్రమహీపతేః । విద్వాన్నరహరిస్త్వస్తు (?) మకరో ధర్మశాసనం ।
శారీమాత్రశ్చైతం శాసనం భావనార్థమేకాంశం । భావయ నరహరి
విదుషేప్రదా చ్ఛ్రింగంకమల్లయామాత్యః

కల్పపాముల శాసనము.

1. శ్రీనాథస్య వరాహాదివ్యవపుషో వః శతం దంష్ట్రా చిరం
న్యూతోన్నీతమహీతలోపరితటి నిర్వాత శృంగంకురా
యామాత్మీయ జలోదితాం శశికలా మాశంక్య జాతః క్షణం
సౌహార్దేన విజృంభమాణసలిలారంభో మహంభోనిధిః.
2. రీలాద్యుత్పత్తితాం 3. భవతుభవతాం 4. తమోహరేతాం
5. యన్మోహాత్ 6. తస్మాదహుత్ ప్రోలయవేమనామా 7. వేమక్షితీణో
వృషమేకదాదం 8. చూచక్షణపతిః 9. వేమూధిపో చూచవిభుశ్చ
10. చూడమణిర్మృణాణాం 11. అభిమన్యుకర్తృగ్రహాం 12. సోయం
వేమమహీపాలో 13. శాకాద్దే రసనేత్రాగ్ని చంద్రసంఖ్యాముపేయుషి
తారణేవత్సరే వాషే రాహుగ్రస్తే దివాకరే పితృః పితామహోయస్య
బ్రహ్మవిద్యా పితామః । ఆసీ ద్దీప్తమేశ్వరోవిద్వాన్గ్రణీస్సోమపాయ
నామ్ వషట్కృత పురోదాశే శ్రీధీమేశ్వరయజ్ఞసి కృష్ణచేణ్ణ తటా
న్యానన్నావాసాప్రిదివౌకసామ్ షట్కర్తృకర్తృ చాలాప్రప్రక్రియా పరమే
శ్వరః పోతయాఘో మహావిద్వా నాసీద్యన్యపితామహః పుండరీకద్భ్రువో
విద్యాఖండచంద్రభృతోభిధా గుండయార్కః పితా యస్య మండనం
బ్రహ్మసంతతేః బ్రహ్మ సూర్యాదిసిద్ధాంత సింధుమంధాన కాదిజా
జ్యోతిషజ్యోతిషా యేన త్రైకాల్య మపరోక్షితం తారకబ్రహ్మ
తత్త్వార్థస్థాపించదశమేచకం లక్ష్మణానుచరంధామ రామాఖ్యం యస్య

దైవతం ఆహర్త్యాన ప్రతంతూనాం యేన గోదావరీతతే। కూలాని పాప
 చోరాణాం యూపస్తంభాః ప్రతిష్ఠితాః। తస్మై హరితగోత్రయ యజురా
 మ్నాయతేదినే, నిత్యాన్నదాన ప్రతినే శ్రీమతే పెద్దియజ్వనే వ్రాదాత్త్రి
 లింగవిషయే ఖండవాటాహ్వయేస్తతే : కల్పములునామనాం గ్రామ
 మాచంద్రతారకం। శ్రీరాఘవేశ్వర ప్రీత్యై ఛారా పూర్వం ధరాధిపః॥
 అస్య గ్రామస్య సీమాచిహ్నాని దేశభాషయా లిఖ్యంతే - కలువపాములు
 చేమవరానకుం చూర్పునకు వంట్రప్పెగడ పొలిమేరదగ్గరిన కుంట
 తూర్పుగట్టుమీందిరావి. అందుండి దక్షిణమై పోంగ జమ్మిచెట్టున్న
 పుట్టను, ఆపుట్టకు దక్షిణముఖమై కునినుండి తీగకోడు దాటి
 ఆగ్నేయముఖమై పోంగాను నల్లబుట్టమీందంగాను. ఆగ్నేయాన
 వన్నేలుమోచె. ఆవన్నేటిదరే పడుమలుముఖమై రాంగా నంత నుండి
 కునిగా నుత్తరపుముఖమై రాంగా నంతనుండి కునిగా నప్పడిన్ని
 పడుమటిముఖమైవచ్చి చెల్లంకుల పుట్టమోచెను, ఆ పుట్టమోచేకునిగా
 నుత్తరముఖమైవచ్చి పంటకోలు మోచెను దక్షిణానకు కాటూరిపొలము
 సందునకు ఆవంట కోట ఆవలిదరి నై యినికి కాటూరికిఁదోయీ బండి
 దెరువుదాంటి ఆకోటి అద్దరే పడుమటికి వన్నేటి మూలను కోడు ఉత్తర
 ముఖమై దాంటి నందమూరి పొలిమేర శిలా స్తంభము - వాయవ్యా
 నకు నాగులచింత ఉత్తరానకు కుంటాను ఇట్టిక నూయిన్ని ఈశాన్యా
 నకు మట్టికోటి అద్దరిని ఒకరినూయి, సీమలు, స్వదత్తాల్ - పిద్యాది
 కారీ శ్రీరాఘో వీరశ్రీచేమభూపతేః - శ్రీవీరనారాయణస్య -

కనుకుఱ్ఱు తామరావనము.

1. కళ్యాణం జగతాం, 2. రీలాద్యూతజితాం, 3. భవతు
 భవతాం, 4. తమోహరేతాం 5. యన్మోహనిహితం 6. తస్మాదభూత

శృంగారశ్రీనాథము

7. వేమక్షితీశో, 8. మాచక్షోణిపతిః, 9. వేమాధిపో మాచవిభుశ్చ.
10. చూడామణి ర్నూపాణాం. 11. యత్కిర్తిగాన 12. సోయంవేమ
మహీపాలః (ఇటుతర్వాత కొంత చాళుక్యశాసనము చేరియున్నది.)
శాకాబ్దే శర నేత్రాగ్ని చంద్ర సంఖ్యాముపేయుషి, తారణే వత్సరే
పౌషే రాహుగ్రస్తే దివాకరే, ప్రాదాత్త్రిలింగ విషయే వెల్నాందో
పుణ్యసీమని, తుంగభద్రా తరంగిణ్యాః ప్రతీరే పర్యవస్థితం |
గ్రామం కసువుకుట్టాఖ్యం సాష్టభోగస్తభూతికం.....అస్యగ్రామస్య
అష్టదిక్పీఠా చిహ్నాని శిలాస్తంభాః, పూర్వతః తుంగభద్రా, దక్షి
ణతః పౌటికవాగు, పశ్చిమతః తుంగభద్రా, ఆ తరతః తుంగభద్రా -
స్వదత్తా దిక్పాది - ఏచ్ఛాది - ఏచ్ఛాదికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీ వేమ
భూపతేః, ఆకరో చాకరో వాచాం నిర్మలం చర్యశాసనమ్.

పొన్నుపల్లి తామ్రశాసనము.

1. కళ్యాణం జగతాం, 2. లీలామూత, 3. భవతుభవతాం,
4. తమోహరేతాం, 5. యన్మోహ, 6. తస్మాదభూత్ 7. వేమక్షితీశో
8. మాచక్షోణిపతిః, 9. వేమాధిపో, 10. చూడామణి ర్నూపాణాం
11. అభిమన్యురగ్రహం 12. యత్కిర్తిగాన సమయే - సోయం
వేమమహీపాలో భూపాల పరమేశ్వరః, భూదానవీరమూర్తినో వీరో
దాత గుణోత్తరః, శాకాబ్దేరసినేత్రాగ్ని చంద్రసంఖ్యా ముపేయుషి,
తారణే వత్సరే పౌషే రాహుగ్రస్తే దివాకరే, పుణ్డ్రాయాం కృష్ణవేణ్ణా
యాం శ్రీసోమేశ్వరసన్నిహౌ, సమక్షమగ్రహరేభ్య స్సమాయాత ద్విజ
స్యనామ్, మందూక శల్యవ్యధిత సర్పప్రాణాభిరక్షణాత్, అనేదుషాం
పండితానాం కులేవరహతాభిధామ్ జాతాయాపస్తంభసూత్రే సూత్రమా
గ్గానుసారిణి, కాశ్యపాయ యజ్ఞశ్శాఖధ్యాయినేసుకృతాత్మనే, భూలోక

ధన్వంతరయే సతః పరహితస్య చ। పుత్రాయ ధాన్యరార్యాయ పండి
తేంద్రాయ దీమతే। శ్రీకొండవీటి సీమాయాం వెలినాటివల్లే శుభే ।
కృష్ణవేణ్ణ మహానద్యా దక్షిణే రోధసి స్థితమ్ । పొన్నుపల్ల్యాహ్వాయం
గ్రామం సర్వసస్యసమన్వితమ్ । వాపికూపాది సహితం సాక్షతోదక
పూర్వకమ్ । భుజ్యతాం త్వత్పుత్రప్రాత్రపారంపర్యా దితి బుద్ధివన్ ।
కర్మణా మనసా వాచా ప్రాదా దాదండతారకమ్ । ఆస్య గ్రామస్య
చిహ్నాని దేశభాషయా లిఖ్యంతేః పొన్నుపల్లివేమవరావకు తూర్పునను
మూలనూతులకుంట, గంగులవానికుంట వాగునడిమి కలువరివాని
కుంటను, గరుడని జువ్విన్ని, ఆగ్నేయానకు మోటవర సందివాగున్ను,
దక్షిణానకు నెమ్మిళ్లకుంటవాగున్ను, నక్కతిప్పలున్ను, నెమ్మిటికి గోనెల
కుంటరినందుకు వచ్చేవాగున్ను, వదిరెవాగున్ను పడమటికి గుళ్లపల్లెచెరు
వున్ను, మల్లమచెరువున్ను, చవటకుంటలు రెండున్ను, వాయవ్యానకు
గురువుకుంట, పుత్తరానకు కర, యీశాన్యానకు బండ్లదొంక, మొగ
దొంకను రాంగను వాగర్తను వెరిగకుంటాను తొగకుంటాను సీమా
చిహ్నాలు-స్వదత్తామిశ్యాది, చిద్వాదికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః
అకరో దాకరో వాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనం॥

పొన్నుపల్లె తామ్రశాసనము. ॥

1. కళ్యాణం జగతాం, 2. లీలాద్యూత, 3. భవతుభవతాం,
4. తమోహరేతాం, 5. యన్మోశౌ, 6. తస్మాదభూత్, 7. వేమక్షితికో,
8. మాచక్షోణిపతిః 9. వేమాదిపో ! 10. చూడామణిర్నృపాణాం
11. యత్కిర్తిగానసమయే 12. సోయం వేమమహీపాలో ధూపాల
పరమేశ్వరః భూదాన వీరమూర్ధన్యో ధీరోదాత గుణోత్తరః । అరా
మరామేందుమితే శకాద్దే సర్వదారిణి, ఉపరక్తే సహస్రాంకౌ మాపే

శృంగారశ్రీనాథము

దాశ్వయుజాహ్వయే! వస్త్రే శ్రీ పెర్యవిక్లస్య కళ్యాణగుణశాలినః! ఆకర్తృకాణాం సాంగనా మాద్యానాం వచసాం విధేః! శ్రీభటభాస్కరా ర్చస్య పౌత్రాయబహ్వావాదినః! అష్టాదశానాం విద్యానా మధ్వస్యస్య మహద్వసు! పుత్రాయవిక్లయార్యస్య వేద వేదాంగ వేదినః! ఆయుర్వే దంచ సాష్టాంగం నిర్నిరోధమధీతినే॥ 16. ఫణిరాజ మహాభాష్యఫక్తికా పరమేష్ఠినే । కర్మబ్రహ్మపరామర్శ మీమాంసా మాంసశాత్మనే । 17. కణభుగ్గృధిత గ్రంథి సింధుమంథానభూభృతే । అక్షపాదమత పేక్ష పక్ష్యబీకృతచేతనే! 18. తస్మై కాశ్యపగోత్రాయ సింగనార్యాయ ధీమతే! శాంతాయ శివభక్తాయ యజురామ్నయవేదినే! 19. ప్రాదా తక లింగవిషయే చేల్పూఁదోర్ధీవిషీమని! కృష్ణజేజ్ఞాత్తరంగిణ్యాః ప్రతీరే పర్యవస్థితమ్! 20. పొన్నుపల్ల్యాహ్వయం గ్రామం నిధానం సస్యసంప దామ్! సాష్టైశ్వర్యం సాష్టభోగం చరాచార్యం ధరాధిపః! 21. అస్య గ్రామస్య చిహ్నాని దేశభాషయాలిఖంతే..... ఈశాన్యానకు పిన్న కుంటసీమలు-శ్రీనాథభట్టరుశాసనాచార్య దక్షిణభాగం వకటి - స్వదత్త మిత్యాది. విద్యాధికారి శ్రీనాథో పీఠశ్రీవేమఛాపతే॥

నందమూరు తామ్రాసనము.

1. కళ్యాణంజగతాం 2. లీలాద్భూతజితాం 3. భవజుభవతాం 4. తమోహరేతాం 5. యన్మోకౌనిహితం 6. తస్మాదభూత్ 7. వేమ క్షితిశో 8. మాచక్షోణిపతిః 9. వేమాదిపో 10. చూదామణిర్నృపాణాం పెదకోమటి వేమభూపతిర్జయతి 11. సోయంవేమమహీపాలో భూపాం పరమేశ్వరః॥ భూదానపీఠమూర్ధనోద్ధీరోదా త్రగుణోత్తరః! శ్రీకాకాద్దే రామ రామ రామచంద్రాభినమ్యతే! శరమార్గత్రయోదశ్యాం సితాయాం చాపగేరవౌ, పరవాదీభసంహస్య నృసింహస్యమహాత్మనః! ప్రణమే వేద

వేదాంగ విద్యావిద్యోతితాత్మనః సోమసుత్సార్వభౌమస్య శ్రీభీమేశ్వర
యజ్ఞనః । పావనోభయదంశస్య పృథిత్రాయామితౌజసః । అకర్తృకా
ణాం సాంగానామాద్యానాం వచసానిధేః । షాత్త్రాయపోతిభట్టస్య పవిత్రా
చారశాలినః । పుత్త్రాయ గుండయార్యస్య పాండిత్యేంద్రపురోధనః ।
మండితస్య యశోహరైః శరకాండవిపాందుభిః । బ్రహ్మసూర్యాది
సిద్ధాంతజ్ఞాన వైజ్ఞానికాత్మనే శ్రీరామ మంత్రోపనిషద్విద్యా విష్కంఠి
వేశ్మనే । నిత్యాన్నదాన శౌందాయ బ్రహ్మవర్చస శాలినే । అన్యై
హరిత గోత్రాయ ధీమతే పెద్దియజ్ఞనే పాదాత్త్రిలింగ విషయే కంఠ
వాటాబ్జసీమని । శ్రీనందమూరు నామానం గ్రామం పారే మలాపహం
అస్య గ్రామస్య సీమా చిహ్నాని దేశభాషయా లిఖ్యంతే .... విద్యాది
కాః శ్రీనాథో వీర శ్రీచేమభూపతేః । అకరోదాకరో వాచాం నిర్మలం
ధర్మశాసనమ్ ॥ వీరనారాయణస్య.

ఆలపాటిచేమవరం తామశాసనము.

1. కళ్యాణంజగతాం 2 లీలాద్భూత 3. భవతుభవతాం 4. తమో
హరేతాం 5. యన్మోక్షోహితం 6. తస్మాదభూత్ 7. వేమక్షితీశో
8. చూచక్షణి 9. వేమూనిపో 10. చూదామణిః 11. సోయం వేమమహీ
పాలో 12. శ్రీకాకాద్దే పయోరాశి రామరామేందు సమ్మితే । నందనే
మాసిమాభూభ్యే శివరాత్రిత్రాం రవిగ్రహే । పితృః పితామహో యస్య
మహనీయ యశోనిధేః । మాధవో నామ మేదావీ విశ్వవిద్యావిహ
రభూః । పితామహో మహావిద్వాన్ యస్య శ్రీగుండయాభిధః ।
వేదాదీనాం విశుద్ధానాం విద్యానాం జన్మమందిరం । శాపానుగ్రహదక్షో
లక్ష్మీనరసింహమంత్రసంసిద్ధః । సకలకవిసార్వభౌమో మాధవభటః
పితా యస్య । శ్రీవిశ్వేశ్వర విదుషే తావద్వాణాస్వయావతంసాయ

శృంగారశ్రీనాథము

స్మయనిరహితాయ తస్మై విద్యావినయాన్వితాయ పుణ్ణాయ । ప్రాదా
త్రిలింగవిషయే వెల్పాందౌ మనోరమే । తుంగభద్రా తరంగిణ్యాః
ప్రతీరే పర్వవస్థితం । ఆలపాదురితిభ్యాతం గ్రామమాచంద్రతారకం ।
సాష్టేశ్వర్యం సాష్టభోగం దారాహర్వం దరాదిపః । అస్య గ్రామస్య
సీమాదిహ్నాని దేశభాషయాలిఖ్యంతే.... స్వదత్తాత్. విద్యాధికారీ శ్రీనాథో
వీరశ్రీ వేమభూపతేః॥ ఆకరో దాకరో వాచాం నిర్మలం ధర్మశాస్త్రమ్॥
వీరనారాయణస్య.

రుద్రవరం తామరానమము

1. కళ్యాణంజగతాం 2. లీలాద్యూతజితాం 3. మానుషాకార
4. తమోహరేశం 5. యన్మౌనా 6. తస్మాదహత్ 7. వేమక్షితీతో
8. మాచక్షోజీపతిః 9. చూడామణిర్నృపాశాం 10. అభిమన్యుకర
గ్రాహ్యం 11. యత్క్రియాసమయే 12. శ్రీశైలేస్థిరమూలతాం
13. శాకాక్షేశివార్థివిశ్వగణితేవర్షే వికార్యాహ్వయే మానే మార్గశిరో
భిరే గ్రహపతౌ చాపంపమానేదుషి । సోయం విప్రగణాయ వేదవిదుషే
దారాపయఃపూర్వకం । గ్రామం రుద్రవరాహ్వయం గుణనిధి శ్రీవీర
నారాయణః॥ (క్రియాపదములేదు.) 14 అథాస్మిన్ వేమభూపతినా
సాష్టేశ్వర్యం సాష్టభోగంచ సర్వమాన్వతయా దత్తే కోటభూమి
విభూషణే రుద్రవరనామనిగ్రామే వేదశాస్త్రపారంగతాః శ్రౌతస్మార్తా
నుషాననిష్ఠా అనుషానసంతతయా ప్రతీగ్రహీతారో వర్ణ్యంతే 15 బ్రహ్మ
సూర్యాది సిద్ధాంతరహస్యాస్థైరకవేదినా । జ్యోతిషజ్యోతిషాయేనతైర్వి-
కాన్య మపరోక్షితం 16. సోయం పోతయభట్టస్య నప్తా గుండయభట్టస్య
పౌత్త్రిపెద్దియజ్వనఃపుత్త్రిగంగావరజ్యోతిషికాగ్రణన్మా రామచంద్ర

త్యోతిషికః హరితగోత్రః త్రయత్రింశద్భాగః ఇత్యాది - గ్రామసీమా
చిహ్నాలు. స్వదత్తామిత్యాది - విద్యాదికారీ శ్రీనాథోపీతశ్రీ వేమభూపతేః.

మూలః గూరమ్మ కొండమీడి శాసనము.

ఈ శాసనమును అమీనాబాదుకుపోయి, నేనే పఠిశీలించి వచ్చి
తిని. అది కొండమీద గుడికడ జారుబండపై చెక్కబడియున్నది. ఇరు
వది బంతులున్నవి. 8 1/2 బంతులు స్పష్టముగా చెక్కిబడినవి. అది
యిం దుదాహరింపఁబడిన రెండుపద్యములు. 11 1/2 బంతులు అక్షర
రములు పయిపయినిజెక్కఁబడినవి గావున కొంతకొంత చెఱిగిపోయి
నవి, చదువరాకున్నవి. అందు పదిదరము మూలఃగూరు పరికలూరు
గ్రామముల సీమాచిహ్నాలు వ్రాయఁబడినట్టు కొంతకొంత చదువఁ
దగియుండుటచేఁ దెలిసికొనఁగల్గినాను. “విశ్వోత్తరుం ధన్నవేమ -
భూపాలుండు” అని స్పష్టముగా శాసనమునఁ గానవచ్చుచున్నది.
ఆ రెండు సీస పద్యములు నొక్కనిచేఁ జెక్కఁబడినవే. పెదకోమటి
వేమారెడ్డి నాటివే మొదటిపద్యము అనవేమారెడ్డిధర్మమును జెప్పునదే.

సీ. శాకాబ్దములు సహస్రమును నిన్నుంట లొం

బదియెనిమిది యగు భవ్యసంఖ్య

గలిగి యొప్పారెడు నరివత్పరంబున

మాఘమాసము పూర్ణిమా దినమున

విశ్వోత్తరుం ధన్న వేమభూపాలుండు

తమకులస్వామిని కమృతకిరణ

రేఖావతంసకు శ్రీమూలఃగూరమ్మ

కఖిలజగన్మాత కంగరంగ

శృంగారశ్రీనాథము

గీ. భోగసంసిద్ధికై ధారవోసియిచ్చె
గ్రామములు మూడు శ్రీకోటహమియందుఁ
బడిదరము మూలగూరంబ (న) పలకలూరు
చానభవరేంద్రు డాచంద్రతారకముగ.

సీ. కృమపత్రిపాస్త్ర సామాజ్యసింహాసనా
ధాసియై యఖిలరాజాధిరాజ
పరమేశ్వరుం డాజిపార్థుండు పెదకోమ
టన్న వేమాధీశుఁ డర్థిసురభి
తనకూర్మి పినత్రండి యనవేమఘాపతి
చేసినపుణ్య మూర్జితముగాఁగ
నీ గ్రామములుమూటి కెల్లకాలంబు భో
గైశ్వర్యసర్వమాన్యతల నొసఁగె

గీ॥ నందికకు మూలఁగూరమ్మ కఖిలజనని
కర్మిగట్టించె భువన మోహనముగాఁగ
సమదికోన్నతి స్కంధంకషంబులైన
గుడియుఁబ్రాకారవలయంబుఁ గొమరుమిగుల.

కొందూరు శాసనము.

ఇది గొప్పతామశాసనము. అముద్రితము. ఓరియంటల్
రైబ్రరీలోనున్నది. విస్తరణీతిచే నమ్మగముగా నుదాహరింపఁ జాల
కున్నాడను. శ్లో. మఱిచి బ్రహ్మణః పూర్వం బ్రహ్మణాం కాశ
పోఽజని । జగత్పితామహో యస్య సాక్షాద్దేవః పితామహః.... తద

నవ్వయే సముత్పన్నా బ్రహ్మజ్యోతిబ్రహ్మవాదినః । యజ్ఞానస్సర్వ
 యజ్ఞషాం దృష్టాంతా దృష్టివావనాః । తేషాం మహాస్వతే వంశే
 సంజాతో రాజభూషణః । సువృత్తో రుచిరః కశ్యపస్మక్తామణిరీవద్విజః ।
 సర్వజ్ఞతా మనితరాస్పద మీశ్వరత్వం । లోకోత్తరం సుచరితం జిత
 మన్మథత్వం । ఆశుప్రసాదమపి సత్పరిదం విలోక్య । యం చంద్ర
 భూషణయతి ప్రవదంతి లోకాః....విశ్వం విస్తయతే య స్విగుణ
 గ్రామైః ప్రతిక్షణం ససర్వజ్ఞః క్రియాశక్తి రాత్మా యస్య తపోమయః
 ....తస్య శ్రీచంద్రభూషణాచార్యస్య చరణసరసిజ ... రాజాధిరాజో
 మహారాజ పరమేశ్వర త్రిమన్మహామండలేశ్వర శ్రీపీఠీరబుక్క
 భూపాలః ... చంద్రభూషణాచార్యయ.... రిపుబలారణ్యసమున్మూలన
 నిజభుజశ్రమవిజయమహోత్సవం ... సమర్పితవాక్-కించ శ్రీచంద్ర
 భూషణాచార్యపదపంజరయోస్తథా గ్రామం కొండూరునామానం
 బుక్కజ్యోతిరార్యయత్. .. యతీంద్రస్య క్రియాశక్తిగురో, ప్రీతయే
 శ్రీచంద్రభూషణాచార్యః...కొండూరునామానం గ్రామం ద్విపంచా
 ద్భాగ్విహితేభ్యః ప్రజాయ క్రియాశక్తి గురోరుపదేశయతి నామ్న తస్య
 గామిన్య చేదేశపురమితి నామ కర్తవ్యవాక్.

సప్తనాళికాశ్చ పీఠీసుంఠి.

ద్వి. ఒకనాడు మధ్యాగ్నయోగంబుకతన, శ్రీమహానీల
 ప్రసిద్ధిఁ జెంపెనఁగు, శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాలింగ, సర్వలోకోత్తమ
 సామ్రాజ్యభార, నిర్వాహకప్రార్థనీకోవిదుఁడు, తుహనావిరుద్యై స
 కోలాహలుండు, మహితవిజ్ఞురాయమానమర్దనుఁడు, సన్నుతవైవ
 దీక్షగురుం డగుమ, సన్నాహగజపతిసప్తాంగహరుఁడు, శ్వేతాంబర
 పారిజాతవితతజీమూత, జాతమహోదగ్గరి జంఘావిరింబు, పరసమయాం

శృంగరశ్రీనాథము

భోధి బడబానలుండు. వరశరణాగత వజ్రపంజరుండు, మలయ
మౌక్తిక కంఠమాలిక మేఘయఁ, గరభాషణంబుల గలవజ్రరుచులు,
పరగి నభోమణిప్రభలపై సడఁగతళతళ మను నవతంస మాణిక్య,
లలిత కాంతులు కపోలములపై బొలయ, సవరగాఁ జుట్టిన జడల నెట్టె
మునఁ, జివురుకెంజాయమించిన పాగమెరయ, పొలుపుగాఁ గర్పూర
ఋణ మేళవించి, పలుచగా నలఁచిన భసతాంగరాగ, సన్నుతోజ్జ్వల
కాంతిచంద్రికల్ జనుల, కన్నుఁగల్వలకు వికాసంబు నెఱవ, ప్రమథ
వర్గము గొల్వ రజితాద్రిమీఁద ప్రమదిచూరఁగనున్న పరమేశుఁడనగ
.... రూఢితెక్కిన మునీంద్రులు తత్త్వవిదులు, మఱి పదవాక్యప్రమాణ
జ్ఞులగుచు, బరగుణిద్వాంసులు జహ్నుధికావృ, నాటకాలంకారైష్వరీ
జాల, జాటువ తెక్కిన సత్కవీశ్వరులు, నలరాగదోషంబు లాటు
నెన్దిదియఁ, దొలఁగించి గుణము లైదును రెండ నెఱపిఁ, దలకొని
గాత్రయంత్రములనేర్పు, గలిగి వానికి నెక్కు గాయకౌత్తములు....
దొరలు భృత్యులు సహతులు పురోహితులు, పరిచారకులు రాయ
బారులు వైద్య, వరులు దైవజ్ఞులు వరుసతోఁ గొలువ ... నిరుపమ
శివతత్త్వ నిర్మలమతికి, పావనునకు నిర్వభాషాశేష, కోవిదునకు
రాయగుణశిఖామణికి, దుర్వారజై నసింధురమృగేంద్రునికు, సర్వజ్ఞు
నకు ము కిశాంతరాయనికి.

దాక్షిణ్య శాసనము.

“శరవర్షంబులు గెంతెగు నేంటి వైకాళి కు గంగు”

సీ. నందిదీపావళి నాటకల్పాణహో

మ శనివారగయార్క మండపములు

తిరు చుట్టుమాలియ తివ్ర లింగంబులు

గుళ్లు వజ్రంపు తాపోటగోవు

రములు పాతాళగేహములు సోపానభాం
 డాగార వివిధధాన్యాలయములు
 వంటయిండ్లు (?) సతుర్వారవాటములు (ను)
 పేమవాడెరామ భీమనాథు

గీ. నగరనాచంద్రితారకోన్నతులు దిశల
 వెలియజేయించె ననవేము (చేచురాను?)
 విజయచందర్థముని? జగనొప్పగఁడఁ
 డహిత ఖండనోద్ధతదోర్ధందనుండు.

సీ. ఆమరాద్రిభీమేశ్వరావాస మభిస
 పై కము శ్రీసప్తగోదావరంబు
 వలయాచలేంద్రింబు వజ్రపుటాకోట
 కులపర్వతంబులు గోపురములు
 తిరుచుట్టమాలియ యరవిందజాండ మ
 మర్త్యలోకము నాటమండపంబు
 పరివార దేవతా భవనంబు లీచతు
 ర్దశభువనములు (చా) రకములు

గీ కనకకుంభతతులుగాఁగ దాడెరామ
 మన్నవీ (పోత?) పేమనానుజుండు
 కడు నపూర్వస్పృష్టిగావించి వాసన
 కెక్క (శ్రీవేమ నియతయకుఁడు?)

—ప్రకాశభారతీయోగి కావ్యము.

కొన్ని సవరణలు

	పుట.	పంక్తి
శృంగారశ్రీనాథము	9	
సౌవ్యవము	20	2
నుదోధ	20	13
బోషించె	58	2
సాధకము	65	23
ప్రధాన	80	23
సుగంధ	81	2
గృతి ఇచ్చుట సంగత	240	23
మగును.	241	1
ధారము	260	13
మన్నం	264	18

ఈ గ్రంథము

ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువా రొసగిన

ఆర్థిక సహాయము మూలమున ముద్రింపబడినది

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)

Cl. No. ^{TP} 817 ~~7883~~ Acc. No. ~~7883~~
P 885 DATE DUE

DURATION OF LOAN- Not later than the last date stamped below, failing which fine as per Library Rules will be charged.

~~11/1/58~~	~~11/1/58~~	~~11/1/58~~
22/6/58		16/6/58
~~11/1/58~~	16/6/58	

INDIRA GANDHI MEMORIAL LIBRARY

UNIVERSITY OF HYDERABAD

Acc. No.

7 / 7883

Call No.

TF 510 P 883

Author

Prabhakara S. S. S.

Title

Ungara Prasadham

**INDIRA GANDHI MEMORIAL LIBRARY
UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)**

1. Books / Journals should be returned on the due date.
2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

Help to keep this book fresh & clean